

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
СХІДНОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВОЛОДИМИРА ДАЛЯ

ЧАСОПИС ЕКОНОМІЧНИХ РЕФОРМ

*читай,
аналізуй,
спостерігай,
опановуй,
підкорюй,
імпровізуй,
самовдосконалюйся !*

науково-виробничий журнал

№ 3 (27), 2017

**ЧАСОПИС ЕКОНОМІЧНИХ
РЕФОРМ**
№ 3 (27) 2017
НАУКОВО-ВИРОБНИЧИЙ ЖУРНАЛ

ЗАСНОВАНО У 2010 РОЦІ

Засновник Східноукраїнський
національний університет імені
Володимира Даля

Журнал зареєстровано в Міністерстві
юстиції України

Свідоцтво про державну реєстрацію
друкованого засобу масової інформації
Серія КВ № 19842-642 ПР
від 19.03.2013 р.

ISSN 2221-8440

**TIME DESCRIPTION OF ECONOMIC
REFORMS**
№ 3 (27) 2017
THE SCIENTIFIC AND PRODUCTION
JOURNAL
WAS FOUNDED IN 2010

Founder Volodymyr Dahl East Ukrainian
National University

Registered by
the Ministry of Justice of Ukraine

Registration Certificate
КВ № 19842-642 ПР
dated 19.03.2013

ISSN 2221-8440

**Журнал внесено до переліку наукових фахових видань України, в яких можуть
публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів
доктора та кандидата наук (економічні науки).**

Наказ Міністерства освіти і науки України № 515 від 16 травня 2016 р.

Журнал індексується міжнародними наукометричними базами :
Ulrich's Periodicals Directory (Нью-Йорк, США), *Research of Bible* (Токіо, Японія),
Index Copernicus International (Варшава, Польща),
Російський індекс наукового цитування (РІНЦ), (Москва, Росія)

Ліцензійна угода № 210-04/2013 від 25 квітня 2013 р.

Scientific Indexing Services (США – Австралія),

Google Scholar , *International Innovative Journal Impact Factor (IIJIF)* (Малазія).

Головний редактор: Калінеску Т. В., докт. екон. наук, проф. (Україна).

Відповідальний редактор: Ліхоносова Г. С., канд. екон. наук, доц. (Україна).

Редакційна колегія: Вартанова О.В., докт. екон. наук, проф. (Україна); Гамс Е. канд. екон. наук (Естонія); Даніч В.М., докт. екон. наук, проф. (Україна); Д'яченко Ю.Ю., докт. екон. наук, доц. (Україна); Заблодська І.В., докт. екон. наук, проф. (Україна); Закжевський Ю., канд. екон. наук (Польща); Сотіров С., докт. техн. наук, проф. (Болгарія); Канцявічіус С., канд. екон. наук (Літва); Костирко Л.А., докт. екон. наук, проф. (заступник головного редактора) (Україна); Надьон Г.О., докт. екон. наук, проф. (Україна); Рамазанов С.К., докт. екон. наук, докт. техн. наук, проф. (**голова редакційної колегії**) (Україна); Стемплєвська Л., канд. екон. наук (Польща); Сегаль Б., канд. екон. наук (Угорщина); Хаморі Б., докт. екон. наук, проф. (Угорщина); Шаріпова О.С., докт. екон. наук, проф. (Україна); Чиж В.І. докт. екон. наук, проф. (Україна).

Відповідальний за випуск: Рамазанов С.К., докт. екон. наук, докт. техн. наук, проф. (Україна).

Рекомендовано до друку та поширенню в мережі Internet

Вченою радою Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля
(протокол № 1 від 29 вересня 2017 р.).

Відповідальність за достовірність фактів, цитат, власних імен, географічних назв, назв підприємств, організацій, установ та іншої інформації несуть автори статей. Висловлювані у статтях думки можуть не співпадати з точкою зору редакційної колегії та не покладають на неї ніяких зобов'язань.

Передруки і переклади дозволяються лише за згодою авторів та редакційної колегії.

ISSN 2221-8440

© Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля, 2017

© Volodymyr Dahl East Ukrainian National University, 2017

Номер пропонує
БЛОГ ГОЛОВНОГО РЕДАКТОРА

Калінеску Т. В.
З вірою, надією та любов'ю _____ 5

ТЕМАТИЧНІ РУБРИКИ

• **Економіка та підприємництво**

Kievich A., Morunova G.
Proactive budgeting is a tool for effective municipal programs _____ 6

Котлячков О. В.
Особенности методики исчисления себестоимости продукции лесопитомников _____ 11

Солодовников С. Ю.
Экономическая система и институциональные матрицы: реально-онтологическая иерархии _____ 20

Чернявська Є. І.
Управління розвитком трудового потенціалу: інституціональні аспекти _____ 29

• **Управління сучасним підприємством**

Виногоров Г. Г.
Совершенствование классификации видов отчетности _____ 35

Калінеску Т. В.
Методологічні та прагматичні аспекти сучасної інноваційної активності підприємств _____ 42

Клековкин Л. И.
Влияние уровня самоорганизации фирмы на эффективность бережливого производства _____ 49

Костирко Л. А.
Фондові інструменти формування капіталу суб'єктів господарювання: тенденції, проблеми, пріоритети _____ 57

Оглобліна В. О.
Економічні важелі відновлення ефективних фінансово-економічних результатів діяльності підприємства _____ 66

Уманська Ю. М.
Теоретико-методологічні засади визначення сутності стратегії ресурсозбереження промислових підприємств _____ 72

• **Соціальна економіка**

Павлов К. В.
Норма и патология в социально-экономической сфере _____ 77

Пономарьова І. В.
Стратегічні імперативи регіональної соціально-економічної політики щодо самозабезпечення демократичних перетворень суспільства _____ 82

• **Економіка регіону**

Бурлуцька С. В., Бурлуцький С. В.
Менеджмент природних ресурсів в контексті концепції сталого розвитку _____ 88

Васильченко А. О.
Формирование туристического кластера как элемента устойчивого развития региона (на примере Пинского Полесья) _____ 94

Мустафаев А. А.
Основные задачи развития АПК северного региона _____ 101

Стиров М. М.
Финансовые ресурсы предприятий в экономике Республики Коми России _____ 108

• **Міжнародні економічні відносини**

Репкин С. Б.
Институциональные основы функционирования рыночной модели в спорте республики Беларусь _____ 115

Усокій В. Н.
Денежно-кредитная политика Национального банка Беларуси в 2010-2016 гг. _____ 125

НОВИНИ НАУКИ ТА ПРАКТИКИ

Міністерство освіти і науки України оголосило про намір широкої реформи освітніх законів, 28 вересня 2017 р. _____ 132

ВІТАЄМО ЮВІЛЯРА

З нагоди Дня народження проф. Павлова К. В. _____ 133

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ РЕКОМЕНДУЄ

Нові видання економічної літератури _____ 135

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

ВИМОГИ щодо змісту та оформлення статей до науково-виробничого журналу «ЧАСОПИС ЕКОНОМІЧНИХ РЕФОРМ»

Sentence of number
BLOG SHEFF-EDITOR

Calinescu Tetyana
With a Believing, Hope and Love _____ 5

TOPICAL SUBJECTS

• Economics and Business

Kievich A., Morunova G.
Proactive budgeting is a tool for effective municipal programs _____ 6
Kotlyachkov O.
Peculiarities of the method of calculating the cost of the production of forest departments _____ 11
Solodovnikov S.
Economic system and institutional matrix: a real-ontological hierarchy _____ 20
Chernyavskaya E.
The management of labor potential development: institutional aspects _____ 29

• Management of Modern Enterprise

Vinogorov G.
Improving classification of types of reporting _____ 35
Calinescu T.
Methodological and pragmatic aspects of modern innovative activity of enterprises _____ 42
Klekovkin L.
Influence of the level of self-organization of the firm on the efficiency of the cooking production _____ 49
Kostyrko L.
Stock instruments of capital formation of business entities: trends, issues, priorities _____ 57
Ogloblina V.
Economic human restoration of effective financial and economic results of the business of the enterprise _____ 66
Umanska Y.
Theoretic and methodological principles of determining the essence of the resource saving strategy for industrial enterprises _____ 72

• Social Economy

Pavlov K.
Norm and pathology in the socio-economic sphere _____ 77
Ponomarova I.
Strategic imperatives of regional socio-economic policy on self-sufficiency of democratic transformations of society _____ 82

• The economy of the region

Burlutska S., Burlutskiy S.
Natural resources management in the context of the sustainable development concept _____ 88
Vasylchenko A.O.
Formation of a tourist cluster as an element of sustainable development of the region (on the example of Pinsk Polissya) _____ 94
Mustafaev A.
The important problems of the agricultural complex in the northern region _____ 101
Styrov M.
Financial resources of the enterprises in economy of Komi Republic Russia _____ 108

• International Economic Relations

Repkin S.
Institutional foundations of functioning the market model in the sports of Belarus _____ 115
Uoskiy V.
Money-credit policy of the national bank of Belarus in 2010-2016 _____ 125

NEWS SCIENCE AND PRACTICE

Ministry of Education and Science Ukraine announces the way of a wide reform educational law, 28 September 2017 _____ 132

CONGRATULATIONS TO THE JUBILEE

On the occasion for birthday Prof. Constantin Pavlov _____ 133

EDITORIAL BOARD RECOMMENDS

New edition of economic literature _____ 135

INFORMATION ABOUT AUTHORS

REQUIREMENTS

the content and the articles to scientific production journal
"TIME DESCRIPTION OF ECONOMIC REFORM"

З вірою, надією та любов'ю

У цьому номері ми можемо вже констатувати той факт, що наразі виповнилось три роки як редакція журналу разом з вишем, який є його засновником, переміщений на підконтрольну Україні територію. Не можна сказати, що ці роки минули без проблем, розчарувань та втрат. Та все це має відношення не стільки до наукової якості журналу, який тільки додає у визнанні і залученні його до міжнародних науково-метричних баз, а завдяки цьому наші автори мають можливість підвищувати індекс цитування своїх праць, а їх розробки й досягнення стають відомими усьому світу. Мова йде про людський фактор, про зневіру, яку переживає кожен член редакційної колегії; загублену довіру до політики переселенців, яку проводить держава й Міністерство освіти і науки України до переселених вишів; про безкінечні очікування, коли нарешті закінчатся воєнні дії та більшість переселенців будуть мати змогу повернутися до своїх домівок, коли закінчиться негативне ставлення до переселенців, що примушує після усіляких поневірянь покидати професіоналам все те, до чого пристосовувались ці три роки та повертатися назад, бо закінчується віра і надія в добре, вічне і розумне. Бо той, хто не переніс усіх випробувань переселенців, їх моральних і фінансових втрат, не може зрозуміти й відчути усі сподівання переселенців.

Проте життя продовжується не зважаючи ні на що. І це чудово, що ця подія збігається з християнським знаменним святим днем «Віри, Надії і Любові і матері їх Софії». Тому віримо, що доживемо до мирного неба над Донбасом. Маємо надію, що зміниться ставлення усього оточуючого середовища (людського, регіонального і національного) до переселенців і це не буде одноразовою акцією. І доводимо свою найщирішу любов до усіх тих, хто допомагає нам кожен час, кожен день і всі ці роки вірить нам, підтримує нашу впевненість, що усі надії і бажання обов'язково здійсняться. Бо кожна людина не втрачає надію, поки вона рухається вперед... То ж віримо і надіємося, що ми разом з нашими читачами, авторами, офіційними і неофіційними друзями рухаємось вперед з вірою в найкраще і з любов'ю до усіх, хто поряд з нами.

Головний редактор науково-виробничого журналу «Часопис економічних реформ»

Т. В. Калінеску

UDC: 336.225

KIEVICH A., MORUNOVA G.

PROACTIVE BUDGETING IS A TOOL FOR EFFECTIVE MUNICIPAL PROGRAMS

In conditions of strategic planning at the municipal level development the issues of effectiveness of municipal program and determination of the optimal amount of financial provision are being actualized. Usage of modern economic theories (Theory of public choice, Theory of constitutional economy, Theory of budgetary federalism, Theory of city economy etc.) allows to determine optimal amount of social benefits and costs while municipal program planning. A new tool for optimization is public participation in budgeting process – proactive budgeting. The approach makes possible increase of effectiveness of municipal programs.

Keywords: local social benefit, social costs, effectiveness of municipal programs, financial provision, proactive budgeting.

Introduction. In conditions of strategic planning at the municipal level development the issues of effectiveness of municipal program and determination of the optimal amount of financial provision are being actualized. In practice, amount of financial provision in budget sphere more often is determined by cost or resource method. However, in our opinion while planning municipal program it is necessary to apply the basic rule of effectiveness: optimal is such amount of activities which marginal social benefit is equals the marginal social costs. The approach has allowed to reveal new tool for optimizing municipal programs.

Literature review. Nowadays, in scientific works of domestic and foreign researches are widely considered most aspects of local self-government, organization of municipal finances, which creates a sufficient theoretical basis for the research. The theory of public choice, constitutional economics (J. Buchanan, G. Tullock) [1], the theory of budgetary federalism (Chiba Tibu, R. Musgrave, U. Oates) [3], modern studies in the field of urban economics (O'Sullivan A.), The work of domestic scientists (IV Babichev, Y. Dubrovskaya, GA Gadzhiev AA Mishin, and others) became the basis for determining the optimal (effective) amount of funding for municipal programs.

In the process of research, general scientific methods were used: analysis, synthesis, comparison, analogy, modeling, econometrics.

The purpose of the article. In our opinion, since it is the system of local self-

government that makes it possible to identify the preferences of residents for various public goods, public participation of citizens in the budget process - initiative budgeting, can become a new tool for increasing the effectiveness of municipal programs, the way to optimization of the ratio of local social goods (benefits) and social costs.

Statement of the main material of article. Let's consider in which way to apply basic effectiveness rule (optimal is such amount of activities which marginal social benefit is equals the marginal social costs) while planning of financial provision of municipal programs.

To determine the optimal level, it is necessary to know the marginal social benefits of the local public good. Let us illustrate what has been said on a simple example, often encountered in objectives of the city economy. For example, within the framework of implementation of the municipal program of greenery of the territory, the settlement should decide how many trees need to be planted. For some reasons, different groups of citizens have different needs for greening the territory, which is expressed in the unequal marginal benefits received from the number of trees by citizens. Assume the opinion of citizens, according to this program, can be divided into three main groups. In this way, the first group estimates the marginal benefits (MB) of planting one tree at 400 rubles, the second one at 240 rubles, the third at 160 rubles. According with the principle of reducing marginal utility,

the value of each subsequent tree is reduced in the first group by 50 rubles, in the second

group by 30 rubles, in the third group by 20 rubles. Let us summarize this data in Table 1.

Table 1

Marginal benefits from planting trees

Group of citizens	The first tree	The second tree	The third tree	The fourth tree	The fifth tree	The sixth tree	The seventh tree	The eighth tree
The first	400	350	300	250	200	150	100	50
The second	240	210	180	150	120	90	60	30
The third	160	140	120	100	80	60	40	20
MSB	800	700	600	500	400	300	200	100

Source: developed by the author

Suppose also that the planting of each tree is associated with a cost of 300 rubles, that is, the marginal social costs of planting one tree (MSC) are 300 rubles, and these costs are constant. Based on the available information, we can conclude that if a decision on the number of necessary trees is taken individually by each group, three trees will be planted in the settlement. All of them will be paid by the first group, because only they have the willingness to pay for the trees for the first three seedlings not less than the price that must be paid for each seedling. And now remember that the tree (gardening of the territory) is a local public good. Since the public good is characterized by non-competitiveness, all consumers can simultaneously consume it with full success. Therefore, the curve of

market demand for local public goods is the sum of the benefits received by all consumers for each amount of the good.

Effective production of local public goods will be realized under the condition: $MSC = MSB = \Sigma MB$, where MSC - the marginal social costs of production of local public goods; MSB - the marginal social benefits of using the local public good; ΣMB is the sum of the marginal individual benefits from the use of the public good. In this way, an effective number of trees, which should be planted, will be 6 seedlings (Fig. 1.). Exactly with such amount of trees the magnitude of the marginal public benefits from trees will be equal to the marginal costs associated with their planting.

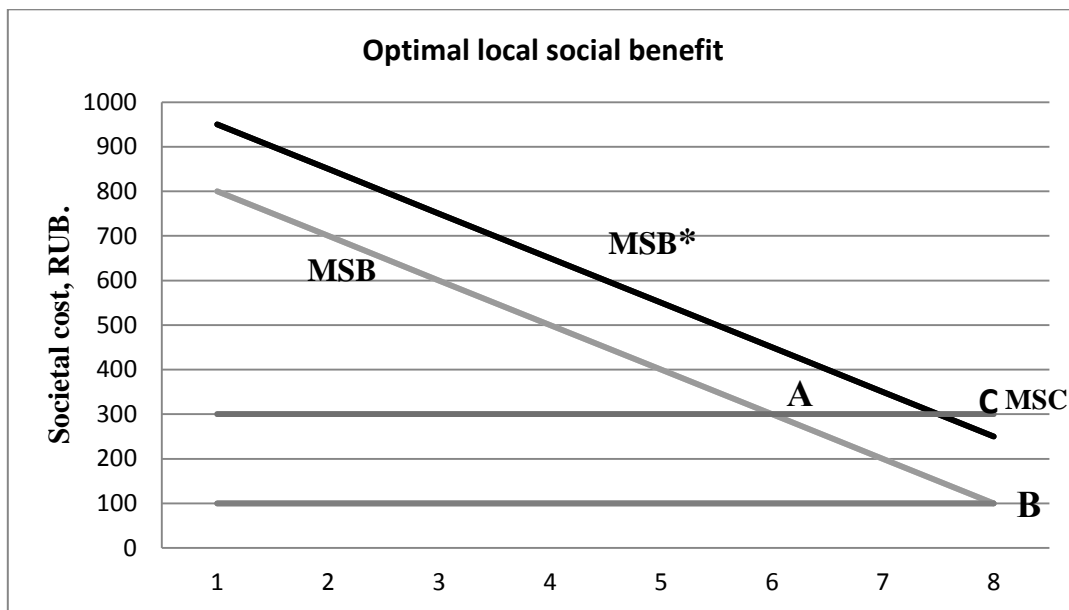

Fig. 1. Optimal and equilibrium supply of local social good

Source: developed by the author

Suppose that greenery of settlements has the following characteristics:

1. Lack of high tree seeding density. In a certain range of use of plantations, their area is sufficiently small and therefore there is no high tree seeding density.

2. Lack of overflow between settlements. Plantings do not create benefits or costs for residents of other areas.

Under these conditions, the green territory is exclusively a local public good. If there is no high tree seeding density, then all three groups of citizens can enjoy the plantations; If there is no overflow, then there is no need to worry that citizens of other territories can take advantage of these benefits. At any value, less than 6 - residents of the settlement will be willing to pay more than 300 rubles for an additional tree. Suppose that at first only one tree was planted (can be any examples with local public goods: installation of street lamps, allocation of acres of lands to the park, etc., the principle remains the same). At this point, the willingness to pay for the planting of trees (Picture 1) is at 800 rubles, and the costs are only 300, so planting additional trees will bring significant net benefits. Similarly, for any value exceeding 6 trees (point A at Picture 1), the willingness to pay will be lower than the public costs, so it is more efficient to have less trees. How can the local authorities decide how many trees to plant? There are several options. The first involves holding elections in which voters decide which programs are priority, how much to spend on local public goods. The second method allows citizens to "vote with their feet" when they move for living to a different location, which is provided with the best combination of public goods and taxes (costs). The next method is the public participation of citizens in the budget process.

Public participation of citizens in the budget process can be divided into two types: 1) active participation - initiative budgeting, when the citizen directly participates in the project or by voting on the allocation of budget funds (public hearings, crowdsourcing, etc.), or participates with his own funds - crowdfunding etc., the key is the manifestation of citizens' initiative; 2) passive participation -

raising the budget awareness of citizens, including municipal programs, services, etc.

When discussing a municipal program, the following options are possible for residents to choose the number of local public goods:

Suppose that the settlement divides the cost of planting trees in equal shares between their three groups of citizens. If the marginal cost is 300 rubles, then each group pays 100 rubles for the received public good. The preferred number of trees for a resident is when the marginal private costs are equal to the marginal private benefits. On the graph (Picture 1) the marginal private costs represent at the level of 100 rubles. If each group of citizens pays 100 rubles, then the preferred number of trees will be 8 (point B at Picture 1). In the conditions of voting by a simple majority, the preferred size is selected for the median group of citizens is (8 trees). In conditions of the benefit principle, citizens pay an amount (per tree) equal to its marginal benefit with the optimal amount (the optimal result is 6 trees, Point A), so the landing of the optimum amount receives universal support. The outcome of voting depends only on the position of the marginal benefit curve of the median voter. Voting by a simple majority is becoming ineffective, because the costs in this case to produce the public good are divided equally among the three voting groups and if for the first group the difference between willingness to pay and payment is significantly higher than for example in the third group ($400 - 100 \geq 160 - 100$).

Alternatively, you can distribute costs in accordance with the willingness to pay for local social good, this approach to making local decisions is called the Lindal approach (named Eric Lindal). In accordance with which, the tax liabilities are based on the benefits received from public goods: the more the citizen is willing to pay, the higher his tax obligations. This thesis can be formulated regarding the financial provision of municipal programs in this way: the greater the need for local public goods, the higher the citizen's willingness to participate with his own funds in the program. Therefore, if a citizen is willing to participate in co-financing of a municipal program (even a purely symbolic amount),

this already indicates the need for the created benefits, which means that the program is effective. Public participation of citizens, initiative budgeting becomes a new tool for determining the effectiveness of municipal programs.

Suppose, because of conducted hearings and interviews, the authorities know the curves of the marginal benefits of citizens of a given territory. Citizens are ready to participate in the landscaping program with their own funds: for example, citizens of the first group decided to contribute 150 rubles for the implementation of the gardening program, of the second group 90 rubles, and the third group – 60 rubles. These costs are much lower than the willingness to pay, which makes planting 6 trees an acceptable option for everyone. Taking these private costs into account, all three groups of citizens have a landing size that they prefer. In this case, the authority is sufficiently informed to calculate how many individuals are willing to pay for the local public good of various levels, and it sets the recommended amount to each group of citizens in accordance with their marginal willingness to pay. How does the principle of benefits in public participation work in real life? A similar question is considered for taxation, but it seems to us that citizens prefer to participate in specific social projects with a real result. One of the problems associated with this method is that the authorities do not represent the shape of the marginal benefits curves of individual citizens, so they are not able to calculate approximate amounts for them. Moreover, taxpayers with relatively high benefits do not have any sense to disclose their willingness to pay for local public goods: if they do this, then higher amounts will voluntarily be paid. Citizens with high needs will act more rationally if they hide their true preferences in the hope that someone else will pay for this public good. In this case, the public good cannot be produced at all.

If the municipalities have a discrepancy in the need of public goods and budgetary security, i.e. funds of local budget and citizens is not enough to plant the optimal number of trees, subsidies should be the necessary part of the financial provision of the municipal

program. Remember that today in practice for the implementation of municipal programs the following resources are used: local budget funds, subsidies from the higher budget, other sources - the funds of citizens and organizations.

In his works, O. Sullivan [2] considers in some detail the low efficiency of the non-target subsidy (the model of Filimon, Romer and Rosenthal, the "Velcro effect"), because of that we will only consider the option with a targeted subsidy for the implementation of the municipal program. Suppose for the improvement of the regional budget allocated 150 rubles for planting one tree. In this case, the social goods curve will move upwards parallel to the original value by half (300:150), $MSC = MSB$ * the point will move to the right (Point C, Picture 1), i.e., at the marginal social costs, the number of marginal social goods can be produced more. Or 150 rubles evenly distributed between groups of citizens for 50 rubles, which further increases the profitability of public goods, the satisfaction of citizens. The targeted and share subsidy, directed to the financial provision of municipal programs, with the condition co-financing of other economic entities (funds of citizens, enterprises) will stimulate local authorities to develop proactive budgeting, therefore, to improve the effectiveness of programs. At the same time, it is necessary to abandon the use of a single subsidy, because officials can seek to save on programs for the implementation of social goods most in demand by citizens, for which they are ready to pay more, and send the remaining amounts to the programs in demand, which proves the expediency of applying a targeted, shared subsidy.

Conclusions and prospects for further research. In this way, the use of initiative budgeting in the implementation of municipal programs makes it possible to identify the optimal correlation of local social goods and social costs, which increases the efficiency of municipal expenditures. Initiative budgeting becomes a new tool for determining the effectiveness of municipal programs. Targeted share subsidies of higher budgets for the implementation of municipal programs also increase the effectiveness of programs, reduce

private marginal costs, which increases the profitability of local social goods for citizens, and as a result, citizens' satisfaction increases.

References

1. *Buchanan, J.* (1997). Constitution of economic policy. Calculation of consent. Boundaries of freedom. Moscow: Taurus Alfa, 482.

2. *O'Sullivan, A.* (2002). The economy of the city. 4th ed.: Trans. With the English. - Moscow: INFRA-M, 706.

3. *Oates, W.* (1972). Fiscal Federalism. N. Y: Harcourt, Brace, Jovano-vich.

Києвич А., Морунова Г.

Проактивне бюджетування - інструмент ефективності муніципальних програм

В умовах стратегічного планування на муніципальному рівні актуалізуються питання ефективності муніципальної програми і визначення оптимального обсягу фінансового забезпечення. Використання сучасних економічних теорій (теорія суспільного вибору, теорія конституційного господарства, теорія бюджетного федералізму, теорія міського господарства тощо) Дозволяє визначити оптимальний обсяг соціальної допомоги і витрат при плануванні муніципальних програм. Новий інструмент для оптимізації - участь громадськості в процесі складання бюджету - випереджаюче бюджетування. Підхід уможливорює підвищення ефективності муніципальних програм.

Ключові слова: місцева соціальна вигода, соціальні витрати, ефективність муніципальних програм, фінансове забезпечення, випереджаюче бюджетування.

Києвич А., Морунова Г.

Проактивное бюджетирование - инструмент эффективности муниципальных программ

В условиях стратегического планирования на муниципальном уровне актуализируются вопросы эффективности муниципальной программы и определения оптимального объема финансового обеспечения. Использование современных экономических теорий (теория общественного выбора, теория конституционного хозяйства, теория бюджетного федерализма, теория городского хозяйства и т. д.) позволяет определить оптимальный объем социальных пособий и издержек при планировании муниципальных программ. Новый инструмент для оптимизации - участие общественности в процессе составления бюджета - упреждающее бюджетирование. Подход делает возможным повышение эффективности муниципальных программ.

Ключевые слова: местная социальная выгода, социальные издержки, эффективность муниципальных программ, финансовое обеспечение, упреждающее бюджетирование.

Рецензент: Паникарова С. В. – доктор экономических наук, доцент кафедры «Региональная и муниципальная экономика, финансы и безопасность» Уральского федерального университета имени Б. Ельцина, Екатеринбург, Россия.

Reviewer: Panikarova S. – Professor, Ph.D. in Economics, associate professor of the Regional and municipal economy, finance and security Department of the B. Yeltsin Ural Federal University named after, Yekaterinburg, Russia.

e-mail: igup@urfu.ru

*Статья подана
11.09.2017 г.*

ОСОБЕННОСТИ МЕТОДИКИ ИСЧИСЛЕНИЯ СЕБЕСТОИМОСТИ ПРОДУКЦИИ ЛЕСОПИТОМНИКОВ

В статье рассматриваются особенности методики исчисления себестоимости продукции лесопитомников, объекты учета затрат, эффективность использования и потребления затрат. Исследования и обоснования методических аспектов формирования затрат на производство продукции лесопитомников, калькулирования ее себестоимости имеет важное теоретическое и практическое значение. Особое внимание в статье уделено управлению экономического субъекта как фактору внутренней среды организации. В связи с этим, возникает необходимость расширения функциональных возможностей использования системы управленческого учета и исчисления себестоимости продукции лесопитомников, чтобы она позволяла управлять совокупностью внутренних факторов, оказывающих влияние на деятельность организации, и с учетом этого определять наиболее перспективные направления ее деятельности.

Ключевые слова: учет затрат, затраты, исчисление себестоимости, лесопитомник.

Постановка проблемы. Эффективное использование имеющихся ресурсов – одно из основных условий функционирования и развития любой организации, в том числе в лесоводстве. При этом успешное выполнение данного условия зависит от степени и качества информированности системы управления на разных её уровнях. Внутри организации такое наполнение дает учет затрат на производство продукции и исчисление ее себестоимости

Так, Мишин Ю.А. [10, с. 40] отмечает, что в условиях рыночной экономики к информации, формируемой в системе учета для целей управления, предъявляются требования, используемые для создания эффективной системы менеджмента современным производством. При этом к информации, генерируемой в системе учета, предъявляются такие требования, как: достоверность, полнота, объективность, релевантность, своевременность, непротиворечивость. Качественная, достоверная и оперативная информация о затратах на производство и исчисление себестоимости продукции лесопитомников позволяет уменьшить вероятность принятия неверных, ошибочных, неэффективных управленческих решений, в том числе такая.

Информация для системы управления формируется в управленческом учете (основная часть которого состоит в исчислении себестоимости), который должен стать ведущей функцией менеджмента и

способствовать лучшей организации планирования, прогнозирования, анализа, контроля и регулирования хозяйственных процессов. При этом в современных условиях перед управленческим учетом ставятся не только оперативные и тактические цели, но и стратегические цели в системе управления производством. В связи с этим, управленческий учет должен носить не только ретроспективный характер, но и перспективную и стратегическую направленность. Особое внимание в системе управления экономического субъекта также должно быть уделено факторам внутренней среды организации. В связи с этим, возникает необходимость расширения функциональных возможностей использования системы управленческого учета и исчисления себестоимости продукции лесопитомников, чтобы она позволяла управлять совокупностью внутренних факторов, оказывающих влияние на деятельность организации, и с учетом этого определять наиболее перспективные направления ее деятельности. В качестве основного направления деятельности управленческого учета затрат и исчисления себестоимости продукции лесопитомников должна быть заложена задача выбора оптимальной стратегии функционирования организации, учитывающей потенциал хозяйствующего субъекта и совокупность всех факторов, влияющих на его деятельность.

При этом, как отмечает Максакова М.Н. под оптимальной стратегией следует

понимать выработку основных показателей деятельности организации, сформированных в системе бухгалтерского управленческого учета, при которых результаты деятельности данного хозяйствующего субъекта будут наилучшими, с точки зрения заданных параметров, то есть внутренних (имеющиеся производственные и финансовые мощности) и внешних факторов (экономическая среда), в условиях которых она осуществляет свою деятельность [8].

Вышеперечисленные предпосылки создают необходимость поиска новых способов управления фактами хозяйственной жизни, в этой связи важное значение приобретает развитие управленческого учета и контроля в лесной отрасли. При этом необходимо отметить, что управленческий учет затрат на производство и исчисление себестоимости продукции лесопитомников – это, прежде всего один из эффективных инструментов в процессе управления организацией и поэтому развитие управленческого учета и контроля не может и не должно происходить «само по себе» без развития всей системы управления организацией. Именно уровень развития системы управления организацией определяет и предъявляет требования к развитию управленческого учета и контроля, а не наоборот.

Лесной питомник предназначен для выращивания лесного посадочного материала, который используется в целях создания искусственных насаждений, для озеленения территорий городов и различных объектов, формирования полноценных лесопарковых массивов, рощ и аллей. В лесопитомниках выращивают посадочный материал различных древесных пород и кустарников - древесные растения или их части: сеянцы, саженцы, черенковые саженцы, черенки, крупномеры и пр. Лесной посадочный материал может быть с закрытой корневой системой и с открытой корневой системой, привитой и стандартный.

Основная цель производственного цикла лесопитомников является – превратить ресурсы (семена, посадочный материал) в конечную выпускаемую продукцию.

Учет затрат на производство и исчисления себестоимости продукции лесопитомников занимает центральное место для бухгалтеров, менеджеров и других руководящих работников, так как правильный и своевременный учет затрат дает возможность анализа причин отклонений с тем, чтобы своевременно принять меры по предотвращению ухудшения деятельности организации, либо наоборот расширение круга сбыта продукции, проведение мероприятий в сторону наметившего уменьшения затрат на производство.

Себестоимость продукции лесопитомников – выраженные в денежной форме затраты на ее производство и реализацию. В условиях перехода к рыночной экономике себестоимость продукции является важнейшим показателем производственно-хозяйственной деятельности предприятия. Исчисление этого показателя необходимо для оценки выполнения плана по данному показателю и его динамики; определения рентабельности производства и отдельных видов продукции; выявления резервов снижения себестоимости продукции; определения цен на продукцию; обоснования решений о производстве новых видов продукции и снятия с производства устаревших.

Лесной питомник это питомник где осуществляется выращивание посадочного материала. Выращивание саженцев в лесном питомнике осуществляется на производственных участках учреждения, а в бухгалтерском учете организации применяется счет 20 «Основное производство». По дебету счета 20 «Основное производство» отражаются прямые расходы, связанные непосредственно с выращиванием саженцев, выполнением работ и оказанием услуг, а также расходы вспомогательных производств, косвенные расходы, связанные с управлением и обслуживанием основного производства, и потери от брака. Прямые расходы, связанные непосредственно с выращиванием саженцев, выполнением работ и оказанием услуг, списываются на счет 20 «Основное производство» с кредита счетов учета производственных запасов, расчетов с работниками по оплате труда и др.

По дебету счета 20 «Основное производство» отражаются прямые расходы, связанные непосредственно с выращиванием саженцев, выполнением работ и оказанием услуг, а также расходы вспомогательных производств, косвенные расходы, связанные с управлением и обслуживанием основного производства, и потери от брака. Прямые расходы, связанные непосредственно с выращиванием саженцев, выполнением работ и оказанием услуг, списываются на счет 20 «Основное производство» с кредита счетов учета производственных запасов, расчетов с работниками по оплате труда и др.

По кредиту счета 20 «Основное производство» отражаются суммы фактической себестоимости завершенной производством продукции, выполненных работ и услуг. Эти суммы могут списываться со счета 20 «Основное производство» в дебет счетов 43 «Готовая продукция», 40 «Выпуск продукции (работ, услуг)», 90 «Продажи» и др.

Учет затрат в отрасли выращивания саженцев в питомнике лесничества ведется по следующей номенклатуре статей:

- 1) оплата труда с отчислениями на социальные нужды;
- 2) семена и посадочный материал;
- 3) удобрения минеральные и органические;
- 4) средства защиты растений;
- 5) содержание основных средств, в том числе:
 - 6) работы и услуги;
 - 7) нефтепродукты;
 - 8) организация производства и управления
 - 9) прочие затраты.

Учет затрат на производство в питомнике ведут по номенклатуре статей, установленных для растениеводства. В отличие от других подотраслей растениеводства в питомниках лесничества с целью отражения всех количественных и качественных изменений, происходящих с растениями за весь период выращивания, ведут также количественный (оперативно-технический) учет на карточках, который имеет непосредственную связь с бухгалтерским учетом затрат.

По первой статье учитывают все виды денежных и натуральных выдач, носящих характер заработной платы (оплаты труда), работникам различных категорий, чей труд затрачен непосредственно на выращивание саженцев.

Затраты труда по этой статье отражают в учреждении в денежном измерении - суммы начисленной заработной платы и в трудовом количестве затраченных часов.

На статью «Семена и посадочный материал» относят израсходованные под саженцы семена и посадочный материал. Затраты семян отражают в двух измерите-

лях в натуральном – количество (кг) и в денежном.

Стоимость израсходованных семян отражают в данной статье в балансовой оценке; покупных - по ценам приобретения плюс расходы за доставку, собственного производства, перешедших с прошлого года – по фактической себестоимости, текущего года - по плановой себестоимости с корректировкой в конце года до фактической.

В статье «Удобрения» включают учет внесенных под саженцы все виды удобрений (минеральные, органические). Органические удобрения учитываются и в натуральных измерителях (в тоннах), и в денежных, по оценке на основании фактической себестоимости производства.

Статья «Средства защиты растений» предназначена для отражения затрат на борьбу с сорняками, вредителями и болезнями саженцев, различных средств химической защиты растений. Затраты препаратов отражают по количеству и по стоимости приобретения.

По статье «Содержание основных средств» отражают затраты на техническое обслуживание и эксплуатацию, амортизацию и ремонт (либо отчисления на ремонт) основных средств. Относят на эту статью расходы на оплату труда персоналу, обслуживающему основные средства.

На данную статью относят затраты на ремонт основных средств, использованных на выращивание саженцев.

По статье «Работы и услуги» ведут учет выполненных в растениеводстве работ и услуг вспомогательными производствами своего предприятия, а также сторонними организациями.

В статье «Организация производства и управления» учитывают суммы отраслевых и общепроизводственных расходов растениеводства, которые относятся сюда путем распределения со счета 25 «Общепроизводственные расходы» пропорционально установленной базе. Сюда же перечисляют путем распределения суммы общехозяйственных расходов со счета 26 «Общехозяйственные расходы».

В статье «Прочие затраты» учитывают те затраты, которые не вошли в преды-

душие статьи (износ спецодежды и спецобуви, страховые платежи по страхованию посевов и т.п.).

Также для учета затрат в растениеводстве используется счет 23 «Вспомогательные производства». В частности на данном счете отражаются затраты на поливку саженцев, на ремонт техники, также сюда включаются затраты по содержанию и эксплуатации собственного легкового и грузового автотранспорта, затраты по содержанию и эксплуатацию энергетических производств (хозяйств), вырабатывающих различного рода энергию для производственных нужд.

Также ведется учет расходов на содержание и эксплуатацию оборудования на собирательно-распределительном счете 25 «Учет общепроизводственных расходов», субсчет 1 «Расходы по содержанию и

эксплуатации машин и оборудования». Здесь отражают расходы с кредита материальных, расчетных счетов, амортизации основных средств.

Учет общехозяйственных расходов ведут на собирательно-распределительном счете 26 «Общехозяйственные расходы». Сюда относится заработная плата начальников производственных участков, главного инженера.

В конце месяца произведенные косвенные расходы (затраты вспомогательного производства, общепроизводственные и общехозяйственные) списываются на затраты основного производства пропорционально заработной плате рабочих.

В табл. 1 представим отдельные операции по учету затрат на выращивание саженцев.

Т а б л и ц а 1

Хозяйственных операций по учету затрат на выращивание саженцев

№ п/н	Хозяйственных операций	Корреспондирующие счета		Документы
		Дебет	Кредит	
1	Со склада выписаны семена для посадки ели, дуба	20	10/7	Требование накладная
2	Со склада выписан дизель для заправки бензопилы	20	10/3	Требование накладная
3	Со склада выписаны органические удобрения	20	10/2	Требование накладная
4	На склад возвращены неиспользованные семена	10/7	20	Бухгалтерская справка
5	Со склада выписана спецодежда	20	10/9	Требование накладная
6	Начислена заработная плата рабочим за посадку ели, дуба	20	70	Табель учета рабочего времени
7	Начислены страховые взносы с заработной платы рабочих	20	69	Ведомость начисления страховых взносов
8	Списана фактическая себестоимость выращивания ели, дуба	43	20	Бухгалтерская справка
9	Списана калькуляционная разница методом красное сторно	43	20	Бухгалтерская справка
10	В конце месяца распределены и списаны затраты вспомогательного производства	20	23	Бухгалтерская справка
11	Распределены и списаны общепроизводственные расходы	20	25	Бухгалтерская справка
12	Распределены и списаны общехозяйственные расходы	20	26	Бухгалтерская справка

Источник: разработано автором

Синтетический учет ведется в журнале-ордере №10 и Главной книге. Дан-

ные в журнал-ордер переносятся из производственного отчета. Журнал-ордер №10

построен по принципу шахматной ведомости: кредитуемые счета расположены по вертикали, а дебетуемые, представляющие систему счетов учета затрат на производство, по горизонтали. Итоги сводки по цехам производственного учета и вспомогательного производств записывают в первой его части. Также записывают данные общепроизводственных расходов и затрат по содержанию и эксплуатации машин и оборудования. Затем подсчитывают итоги по горизонтали и вертикали. Данные журнала-ордера № 10 служат основанием для расчета затрат на производство по экономическим элементам и расчета себестоимости саженцев. Итог затрат по корреспондирующим счетам из журнала-ордера № 10 переносят в его продолжение - журнал-ордер № 10/1, где отражаются обороты по кредиту тех же счетов, но в корреспонденции с дебетом производственных счетов. Итоги суммируют и получают общую сумму оборотов по кредиту счетов для записи в Главную книгу.

Учету затрат на выращивание саженцев подлежат отдельные аналитические счета по годам закладки и наименованиям саженцев в разрезе элементов производственных затрат. Аналитические счета, учитывающие затраты по полям сеянцев, сгруппированы в один счет - «Посевное отделение», а те, по которым учитывают затраты по полям выращивания саженцев, - в счет «Школа», затраты по производству черенков для прививки - в счет «Плантации и маточники».

Учет затрат по каждой школе ведется в следующем порядке. Затраты отдельного года находят отражение на аналитических счетах, открываемых для каждого года отдельно, в разделе статей затрат: первый год (поле сеянцев), второй год (поле окулянтов), третий год (поле однолеток), четвертый год (поле двухлеток).

В первый год закладки растений открывают «Карточку количественного учета» и ведут ее в течение всего периода их выращивания. В нее заносят данные о наименовании отдельных пород, об их количестве, о занимаемой каждой породой площади, данные о фактическом отпаде и отбраковке, подтвержденные осенней ин-

вентаризацией. Количественные изменения растений оформляют актами, которые служат основанием для бухгалтерских записей (проводок). До осенней инвентаризации растения, находящиеся в посевном отделении, учитывают по размеру занимаемой ими площади, а затем после пикировки - по площади и по отдельным породам (в тыс. штук). Учет саженцев в штуках ведут с момента их закладки.

На аналитические счета по годам закладки относят прямые затраты по уходу за саженцами. Общие затраты для данной школы относят на общий для этой школы счет, с которого их распределяют в конце года на счета по годам закладки пропорционально площади питомника, отведенной под каждый год посадки. При частичной выкопке сеянцы и саженцы, оставшиеся в поле, отражают как незавершенное производство.

В школе плодовых культур саженцы выращивают в течение четырех лет. Затраты, учтенные по полю сеянцев, в конце года переносят на аналитический счет поля второго года выращивания и т.д. В конечном итоге затраты, учтенные по четвертому году выращивания, плюс затраты первых трех лет выращивания составляют полную себестоимость выращивания саженцев.

Если часть сеянцев и саженцев продают (реализуют) до полного срока их выращивания в питомнике, то их приходят на субсчет 43-1 «Готовая продукция растениеводства» с кредита субсчета 20-1 «Растениеводство» по плановой себестоимости. На эту сумму уменьшают затраты по соответствующему полю в разрезе статей затрат.

Недоразвитые и непривитые саженцы оценивают по ценам возможной продажи. Эту сумму направляют на уменьшение учтенных затрат. На количество погибших саженцев уменьшают валовой выход продукции в количественном выражении. В результате себестоимость саженцев, предназначенных для продажи, увеличивается.

Объектами бухгалтерского учета в питомнике лесничества являются:

- поля размножения - школа сеянцев (посевное отделение);

- поля формирования (начиная с первого поля и дали соответственно по годам посадки).

В зависимости от потребности выпуска того или иного вида продукции определяют количество школ и возраст выпускаемой продукции, который колеблется до 3 лет. За это время растения проходят через несколько отделений (посевное) и школ (первая, вторая и т.д.). При этом перевод из посевного отделения в школу и из одной школы в другую происходит в период не менее одного календарного года. До полной готовности продукцию выращивают обычно несколько лет.

Продукцией посевных отделений являются выкопанные для посадки сеянцы (однолетние и двухлетние), как высаженные в хозяйстве, так и прикопанные или реализованные.

Затраты по выкапыванию сеянцев и саженцев относят только на выкопанные сеянцы и саженцы, а все остальные издержки распределяются между сеянцами (или саженцами), выкопанными и оставленными в поле на выращивание (по дан-

ным осенью инвентаризации питомника). Оставленные на выращивание сеянцы и саженцы составляют незавершенное производство питомников, переходящих на следующий год.

Объектами калькуляции являются сеянцы и саженцы. Для определения их себестоимости по отдельным группам сортов необходимо общую сумму затрат по каждому участку распределить между выкопанной продукцией и оставшейся в грунте для дальнейшего доращивания. Затраты распределяют пропорционально количеству растений. С учетом суммы затрат, приходящихся на выкопанную продукцию и оставшуюся в «прикопе», определяют себестоимость 1000 штук сеянцев и саженцев. Затраты, приходящиеся на сеянцы, окулянты, однолетние и двухлетние саженцы, находящиеся в грунте, переходят на следующий год как незавершенное производство.

В табл. 2 произведем расчет затрат, относящихся к фактической себестоимости сеянцев и саженцев.

Т а б л и ц а 2

Расчет затрат, относящихся к фактической себестоимости сеянцев и саженцев (цифровой материал условный)

Сводные данные аналитического учета затрат, руб.	Сводные данные количественного учета
Посевное отделение	
Сальдо затрат на начало года 280000,00	Выкопано за год сеянцев (в плановой оценке)
Затраты отчетного года 700000,00	180 тыс. шт. по 3500 руб. за 1 тыс. шт. = 630000 руб.
В т.ч. по выкапыванию саженцев 140000,00	Все выкопанные сеянцы высажены в питомнике
Итого 980000,00	На выращивание (незавершенное производство 220000,00)
Сальдо затрат на начало года 560000,00	Выкопано за год сеянцев (в плановой оценке)
Затраты отчетного года 1540000,00	250 тыс. шт. по 7000 руб. за 1 тыс. шт. = 1750000 руб.
В т.ч. по выкапыванию саженцев 210000,00	из них - реализовано 150 тыс. шт., прикопано - 100 тыс. шт.

Источник: разработано автором

По окончании года выявляют себестоимость сеянцев. Их фактическая себестоимость складывается следующим образом: $(980000 - 140000) / (280 + 220) = 840000 / 500 = 1680$ руб. за 1 тыс. шт.

При этом оставшиеся на выращивании сеянцы войдут в состав незавершенно-

го производства = 46200 (220 x 2100), а выкопанные оценены в фактическом размере затрат - 518000 руб. (180 x 2100 + 140000). Разницу между плановой оценкой выкопанных сеянцев (630000 руб.) и их фактической себестоимостью (518000 руб.) необходимо откорректировать (в данном

случае методом «красного сторно») следующей записью:

дебет счета 20-1, аналитический счет «Питомник»;

кредит счета 20-1, аналитический счет «Питомник. Поле саженцев» на сумму 112000 (красным сторно) (518000 - 630000).

После этих записей в регистры учета, на аналитическом счете «Поле сеянцев» останется сальдо - 462000 руб., равное фактической себестоимости оставшихся на выращивании сеянцев, а сумма затрат, отраженная по дебету аналитического счета «Поле саженцев-однолеток», уменьшится на 112000 руб. и составит 1988000 х (2100000 - 112000).

Очередной этап - составление калькуляции фактической себестоимости саженцев по следующему алгоритму:

$(1988000 - 210000) / (250 + 150) = 1788000 / 400 = 4445$ руб. за 1 тыс. шт.

После расчета фактической себестоимости оставшиеся на выращивании саженцы (в незавершенном производстве) должны быть оценены в 666750 (4445 х 150), а выкопанные - в сумме 111250 руб. (4445 х 250). Сумма коррективы плановой себестоимости саженцев до фактической составит 638750 (111250 - 175000), а на тысячу штук - 2555 руб. Корректировочная бухгалтерская запись будет иметь следующее содержание:

дебет субсчета 10-8 «семена и посадочный материал»

(2555 х 100).....25500 руб. (красным)

дебет субсчета 90-1 «Продажи продукции растениеводства (питомника)»

(2555 х 150)..... 383250 руб. (красным)

кредит субсчета 20-1 «растениеводство, аналитического счета «Питомник. Поле Саженцев-однолеток»..... 638750 руб. (красным).

После данной проводки в регистры учета на аналитическом счете «Поле саженцев-однолеток» останется сальдо в сумме 666750 руб., равной фактической себестоимости саженцев, оставшихся на выращивании.

Фактические затраты на содержание питомника за вычетом расходов по выкапыванию распределяются между выкопан-

ными и оставшимися на выращивании сеянцами и саженцами пропорционально их себестоимости по реализационным ценам, а затраты по выкапыванию относят на выкопанные сеянцы и саженцы.

Литература

1. Алборов Р. А. Управленческие аспекты бухгалтерского учета биологических активов / Р.А. Алборов, С.М. Концевая, Г.Я. Остаев, Е.В. Захарова // Экономика сельскохозяйственных и перерабатывающих предприятий. – 2012. - № 5. – С. 49-52.

2. Алборов Р. А. Управленческий аудит затрат в кормопроизводстве / Р.А. Алборов, С.М. Концевая, Г.Я. Остаев, Т.Н. Лубова. В сборнике: Бухгалтерский учет и аудит в системе экономических методов управления материалы Всероссийской научно-производственной конференции, посвященной 20-летию кафедры бухгалтерского учета и аудита ФГОУ ВПО "Ижевская государственная сельскохозяйственная академия". под общей редакцией: Р.А. Алборова, С.В. Бодриковой. – Ижевск, 2006. – С. 53-57.

3. Васильева Г. Н. Оценка эффективности использования средств инвесторов в инновационную деятельность. кол. Монография / Г. Н. Васильева, К. В. Павлов. – Ижевск: Издательство «Шелест», 2015. – 200с.

4. Концевая С. М. Контрольно-аналитическое обеспечение управления затратами в сельском хозяйстве / С. М. Концевая, Г. Я. Остаев // Новая экономическая стратегия промышленно развитого региона материалы Всероссийской научно-практической конференции. Федеральное агентство по образованию, ГОУ ВПО Ижевский государственный технический университет, Правительство Удмуртской Республики, Институт экономики УрО РАН, 2008. – С. 290-292.

5. Костенкова Н. К. Совершенствование контрольно-оценочного механизма управления организацией / Н. К. Костенкова, С. Н. Суегин. – Ижевск: НОУ ВПО «КИГИТ», 2012. – 104 с.

6. Котлячков О. В. Развитие моделей формирования затрат в системе управления сельскохозяйственным производством / О. В. Котлячков, Н. В. Котлячкова // В сборнике: Информатика, математическое моделирова-

ние, экономика Сборник научных статей по итогам Пятой Международной научно-практической конференции. 2015. – С. 201-205.

7. *Котлячков О. В.* Развитие системы учета затрат на производство и исчисления себестоимости продукции овощеводства открытого грунта / О. В. Котлячков, Ю.В. Фролова // В сборнике: Развитие бухгалтерского учета, контроля и управления в организациях АПК материалы Всероссийской научно-практической конференции, посвященной 60-летию доктора экономических наук, профессора Р. А. Алборова. ответственный за выпуск И. Ш. Фатыхов; Ижевская государственная сельскохозяйственная академия. – 2014. – С. 63-71.

8. *Максакова М. Н.* Перспективы развития системы бухгалтерского (управленческого) учета в российской теории и практике / М. Н. Максакова // Учет и статистика. – 2013. - №3 (31). – С.92-104.

9. *Марковина Е. В.* Инструменты государственного антикризисного регулирования сельского хозяйства / Е. В. Марковина, Г. Я. Остаев, М. И. Ахметзянов // Вестник Ижевской государственной сельскохозяйственной академии. – 2012. – № 4 (33). – С. 21-24.

10. *Мишин Ю. А.* Управленческий учет: управление затратами и результатами производственной деятельности. Монография. – М.: Издательство «Дело и сервис», 2002. – 146 с.

11. *Остаев Г. Я.* Организация учета затрат по целевой себестоимости в сельском хозяйстве / Г. Я. Остаев // Информатика, математическое моделирование, экономика. V Международная научно-практическая конференция, 2015. – С. 243-247.

12. *Остаев Г. Я.* Управленческий учет: учебник/ Г.Я. Остаев. – Москва: изд ДИС, 2015. – 272 с.

13. *Остаев Г. Я.* Развитие управленческого учета и контроля в кормопроизводстве: монография / Г. Я. Остаев. – ФГБОУ ВПО Ижевская государственная сельскохозяйственная академия. Ижевск, 2014.

14. *Хосиев Б. Н.* Методика экономического контроля учета затрат продукции птицеводства / Б. Н. Хосиев, Г. Я. Остаев // Известия Горского государственного аграрного университета. – 2015. Т. 52. – № 3. – С. 158-170.

References

1. *Alborov, R. A. & Kontsevaya, S. M. & Ostayev, G. Ya. & Zakharova, E. V.* (2012). Administrative aspects of accounting of biological assets. Economy of the agricultural and overworking enterprises, 5, 49-52.

2. *Alborov, R. A. & Kontsevaya, S. M. & Ostayev, G. Ya. & Lubova T. N.* (2006). Upravlenchesky audit of expenses in a forage production. In the collection: Accounting and audit in system of economic methods of management materials of the All-Russian research and production conference devoted to the 20 anniversary of chair of accounting and audit of FGOU VPO "Izhevsk State Agricultural Academy". under the general edition: R. A. Alborov, S. V. Bodrikova. Izhevsk, 53-57.

3. *Vasilyeva, G. N. & Pavlov, K. V.* (2015). An assessment of efficiency of use of funds from investors in innovative activity. Collective monograph. Izhevsk: Shelest publishing house, 200.

4. *Trailer, S. M. & Kontsevaya, S. M. & Ostayev G. Ya.* (2008). Control and analytical ensuring management of expenses in agriculture. In the collection: New economic strategy of industrially developed region materials of the All-Russian scientific and practical conference. Federal agency by training, Public Educational Institution of Higher Professional Training Izhevsky state technical university, Government of the Udmurt Republic, Institute of economy OURO RAHN, 290-292.

5. *Kostenkova, N. K.* (2012). Is vain. Improvement of the control and estimated mechanism of management of the organization. Izhevsk: NOU VPO "KIGIT", 104.

6. *Kotlyachkov, O. V.* (2015). Development of models of formation of expenses in a control system of agricultural production. In the collection: Informatics, mathematical modeling, economy the Collection of scientific articles following the results of the Fifth International scientific and practical conference, 201-205.

7. *Kotlyachkov, O. V.* (2014). Development of system of the accounting of costs of production and calculation of cost of products of vegetable growing of an open ground. Development of accounting, control and management in the agrarian and industrial complexes organizations materials of the All-Russian scientific and practical conference devoted to the 60 anniversary of the Doctor of Economics, professor R. A. Alborov. I. Sh. Fatykhov re-

sponsible for release; Izhevsk state agricultural academy, 63-71.

8. *Maksakova, M. N.* (2013). Prospects of development of system of the accounting (administrative) account in the Russian theory and practice. *Account and statistics*, 3 (31), 92-104.

9. *Markovina, E. V.* (2012). Instruments of the state anti-recessionary regulation of agriculture. *Bulletin of the Izhevsk state agricultural academy*, 4 (33), 21-24.

10. *Mishin, Yu.A.* (2002). Management accounting: management of expenses and results of a production activity: Monograph. Moscow: Business and Service publishing house, 146.

11. *Ostayev, G. Ya.* (2015). Organization of the accounting of expenses at target prime

cost in Agriculture. Informatics, mathematical modeling, economy the Collection of scientific articles following the results of the Fifth International scientific and practical conference, 243-247.

12. *Ostayev, G. Ya.* (2015). Management accounting. Moscow: prod. of DIS, 272.

13. *Ostayev, G. Ya.* (2014). Development of management accounting and control in the forage production. Monograph. FGBOU VPO Izhevskaya state agricultural academy. Izhevsk.

14. *Hosiyev, B. N.* (2015). Technique of economic control of the accounting of expenses of production of poultry farming. *News of Mountain state agricultural university*, T. 52, 3, 158-170.

Котлячков О. В.

Особенности методики обчисления собівартості продукції лісорозсадниками

У статті розглядається особливості методики обчислення собівартості продукції лісорозсадників, об'єкти обліку витрат, ефективність використання і споживання витрат. Дослідження і обґрунтування методичних аспектів формування витрат на виробництво продукції лісорозсадників, калькулювання її собівартості має важливе теоретичне і практичне значення. Особливу увагу в статті приділено управлінню економічного суб'єкта як фактору внутрішнього середовища організації. У зв'язку з цим, виникає необхідність розширення функціональних можливостей використання системи управлінського обліку і обчислення собівартості продукції лісорозсадників, щоб вона дозволяла управляти сукупністю внутрішніх факторів, що впливають на діяльність організації, і з урахуванням цього визначати найбільш перспективні напрямки її діяльності.

Ключові слова: облік витрат, витрати, обчислення собівартості, лесопитомник.

Kotlyachkov O.

Peculiarities of the method of calculating the cost of the production of forest departments

In the article features of a technique of calculation of the cost price of production of forest nurseries, objects of the account of expenses, efficiency of use and consumption of expenses are considered. Research and substantiation of the methodological aspects of the formation of costs for the production of forest tree nurseries, calculating its cost price is of great theoretical and practical importance. Particular attention is paid to the management of the economic entity as a factor of the internal environment of the organization. In this regard, there is a need to expand the functionality of using the management accounting system and calculating the cost of production of tree nurseries, so that it allows you to manage a set of internal factors that affect the activities of the organization, and, taking this into account, determine the most promising areas of its activities.

Keywords: cost accounting, costs, costing, forest nursery.

Рецензент: Павлов К. В. – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри «Економіка та управління» Камського інституту гуманітарних та інженерних технологій, м. Іжевськ, Російська Федерація.

Reviewer: Pavlov K. – Professor, Ph.D. in Economics, Head of Economy and Management Department Kamsky institute of humanitarian and engineering technologies, Izhevsk, Russia.

e-mail: kvp_ruk@mail.ru

*Статья подана
17.02.2017 г.*

ЭКОНОМИЧЕСКАЯ СИСТЕМА И ИНСТИТУЦИОНАЛЬНЫЕ МАТРИЦЫ: РЕАЛЬНО-ОНТОЛОГИЧЕСКАЯ ИЕРАРХИИ

В статье рассматриваются взаимообусловленность таких феноменов как цивилизация, культура, экономическая система и институциональные матрицы. При более детальном рассмотрении этих социальных явлений, при попытках раскрыть их системную роль, механизмы взаимодействия и закономерности совместного функционирования наблюдается полное отсутствие единства не только среди представителей различных общественных наук (что можно было бы списать на различия в предметах этих дисциплин), но и среди политэкономов и экономистов различных школ и направлений, вплоть до требований вообще отказаться от исследования институциональных (социальных) факторов в рамках экономической теории (предлагается ограничиваться изучением лишь материально-вещественных и финансовых факторов).

Ключевые слова: экономическая система, институциональные матрицы, иерархии, финансовые факторы, реально-вещественные показатели.

Постановка проблемы. Для выяснения социально-экономической сущности институциональных матриц необходимо раскрыть основные принципы категориальной субординации и реального взаимодействия цивилизации, культуры, экономической системы общества и названных матриц. При этом, учитывая то, что всесторонне охватить любой из названных феноменов в рамках одной работы невозможно, автор оставляет за собой право ограничивать глубину своего исследования своим видением его теоретико-методологических целей, логикой исследования и самого изложения.

Не претендуя ни на универсальность нижеприводимых дефиниций, ни на полный охват литературных источников имеющих касательство к заявленной теме (что вряд ли возможно физически), автор не менее надеется, что предлагаемый им подход способствует выработке единой методологической базы (опирающиеся на научные достижения XX – XXI века), позволяющей системно исследовать в политической экономии такие явления как культура и цивилизация.

Анализ последних исследований и публикаций. Термин «цивилизация» начал использоваться в произведениях западно-европейских философов (Тюрго, 1752 г.; Мирабо, 1757 г.; Фергюсон, 1759г.) [1, с. 85; 2, с. 85; 3, с. 3] со второй половины XVIII в. (Тюрго, 1752 г.; Мирабо, 1757 г.; Фергюсон, 1759г.) и первоначально имел значение, подразумевающее

«...культурное состояние общества, противопоставляемое варварству» [3, с. 3]. В настоящее время можно разграничить не менее пяти основных значений категории «цивилизация»:

во-первых, когда понятие цивилизации отождествляется с понятием культуры. Так, первый том французского коллективного труда «Французская предыстория», который посвящен первобытному обществу, называется «Палеолитические и мезолитические цивилизации Франции», аналогично использует понятие «цивилизация» находим М.Габори в работе «Цивилизации среднего палеолита между Альпами и Уралом» [4] и т.д.. При таком подходе происходит отождествление «цивилизаций» с первобытными археологическими культурами, что лишает термин «цивилизация» какой-либо самостоятельности» [3, с. 4] Одна из причин такого отождествления то, что «в отличие от немецкого и русского языков во французском - понятия «цивилизация» и «культура» жестко не разведены» [5, с. 919];

во-вторых, когда понятием цивилизации, вслед за Л.Г. Морганом [6, с. 9-29], определяют наивысшую стадию развития общества, следующую, за первобытными стадиями дикости и варварства. Гносеологический недостаток этого подхода, исторически правомерного, является то, что он не позволяет раскрыть причины, «...по которым высшая стадия общественного развития реализовалась именно в феномене городской культуры» [3, с. 4], с которой

термин «цивилизация» связан этимологически: лат. *civis* «гражданин», *civitas* (синоним *urbs*) [7, с. 259] «город» и т.д.;

в-третьих, когда понятием цивилизация обозначают «одно из разнокачественных состояний общества в его изменении в реальном историческом времени» [5, с. 919]. Названный подход представляется нам излишне широким, который не позволяет четко раскрыть специфику категории цивилизация;

в-четвертых, когда термином цивилизация обозначают «совокупность организационных средств (программ деятельности), посредством которых люди стремятся достичь тех общественных целей, которые заданы существующими универсалиями культуры и фундаментальными символами последней. В риториках и полемиках публицистическо-пропагандистского уровня слово «цивилизация» обычно исполняет роль позитивного компонента конфликтной диады «Свой» - «Чужие» («Мы» - «Они»)» [5, с. 919]. При названном подходе введение категории цивилизация, с научной точки зрения, излишне, поскольку вполне может быть заменено иным, более корректными (применительно к названной смысловой нагрузке) терминами;

в-пятых, когда цивилизация определяется как предметная форма структуры общества разделенного труда, материализованная из социально-интегративных интересов в форме города [3, с. 4–5]. Автор согласен с Н.В. Клягиным, что «социально-интегративный заряд материальной цивилизации городского типа оказал радикальное воздействие и на духовную сферу, что позволяет дать целостный анализ различных сторон жизни цивилизованного общества. При указанном понимании термина «цивилизация» удастся показать исторически закономерный ход возникновения цивилизованного общества как очередного этапа социальной интеграции» [3, с. 5]. То, что при таком подходе «зарождение начал урбанистической культуры и, следовательно, генезис цивилизации, – в понимании Н.В. Клягина, – коррелирует с неолитической технологической революцией. Поэтому история развития техноло-

гии приобретает первостепенное значение для понимания происхождения цивилизации» [3, с. 5], позволяет нам считать его сегодня наиболее приемлемым для политэкономического исследования проблем возникновения и последующего развития общественного разделения труда. Позитивным является и то, что такой подход позволяет обосновывать «...предположительную причинно-следственную зависимость между демографическим состоянием общества и степенью сложности практикуемой им технологии, что позволяет объяснить корреляцию основных демографических и технологических революций в человеческой истории» [3, с. 5]. При этом под технологией Н.В.Клягин понимает «набор стереотипных приемов производства, воспроизведение которого гарантирует получение стандартного конечного продукта» [3, с. 5 – 6].

Цель статьи – отобразить реально-онтологическую иерархию экономической системы и институциональных матриц.

Изложение основного материала исследования. Очевидно, что понятие цивилизации неразрывно связано с понятием культуры. Под культурой, вслед за В.С.Степиным, нами будет в дальнейшем пониматься, «система исторически развивающихся надбиологических программ человеческой деятельности, поведения и общения, выступающих условием воспроизводства и изменения социальной жизни во всех ее основных проявлениях. Программы деятельности, поведения и общения, составляющие корпус культуры, представлены разнообразием различных форм: знаний, навыков, норм и идеалов, образцов деятельности и поведения, идей и гипотез, верований, социальных целей и ценностных ориентаций и т.д. В своей совокупности и динамики они образуют исторически накапливаемый социальный опыт. Культура хранит, транслирует (передает от поколения к поколению) и генерирует программы деятельности, поведения и общения людей. В жизни общества они играют примерно ту же роль, что и наследственная информация (ДНК, РНК) в клетке или сложном организме; они обеспечивают воспроизводство многообразия

форм социальной жизни, видов деятельности, характерных для определенного типа общества, присущей ему природной среды... его социальных связей и типов личности- всего, что составляет реальную ткань социальной жизни на определенном этапе ее исторического развития» [8, с. 524]. Оставаясь в рамках приведенного определения и практически конкретизируя его Н.В.Клягин предлагает понимать под «культурой общественный способ удовлетворения естественных потребностей, обычно многократно опосредованных» [3, с. 6].

Такое понимание культуры позволяет связать ее напрямую с экономической системой общества. Исходя из задач нашего исследования, правомерно рассматривать цивилизацию как предметную форму структуры общества разделенного труда, материализованную в форме города, как очередного этапа социальной интеграции, возникновение которой коррелируется с началом урбанистической культуры и с неолитической технологической революцией, поэтому история развития технологии и разделения труда приобретает первостепенное значение для понимания происхождения цивилизации. Культура представляет собой систему исторически развивающихся надбиологических программ человеческой деятельности, выступающих условием воспроизводства и изменения социальной жизни во всех ее основных проявлениях и представляющих собой общественный способ удовлетворения естественных потребностей, обычно многократно опосредованных. Экономическая система общества – это культурный феномен, представляющий из себя единый, устойчивый, организационно оформленный, относительно самостоятельный, материально-общественный комплекс, в пределах которого осуществляются внутренне взаимосвязанное производство, присвоение и социально значимое потребление материальных средств и благ для обеспечения физической жизни общества, а также для создания материальной базы, необходимой во всех остальных сферах общественной жизни. Основу функционирования экономической системы составляют

трудовые отношения, основанные на общественном разделении труда.

Соответственно, одновременного с возникновением цивилизации, культуры, экономической системы общества и политики, возникают и развиваются в тесной взаимосвязи с ними и институциональные матрицы.

В настоящее время при исследовании институциональных матриц гносеологически перспективным представляется методологический подход, опирающийся на три исходных теоретических постулата. «Во-первых, она (гипотеза об институциональных матрицах) разрабатывается в рамках объективистской парадигмы, рассматривающей общество как объективную реальность, существующую вне и независимо от воли и желания конкретных субъектов и развивающуюся по собственным законам. Во-вторых, используется понятие базового института, представляющего собой глубинные, исторически устойчивые формы социальных связей, обеспечивающих интегрированность общества как единого целого. В-третьих, признается тезис триединства общества, при котором оно является одновременно и целостным, содержащим в себе основные подсистемы – экономику, политику, идеологию» [9, с. 26 – 27]. Такой подход, допустимый при социологическом исследовании, не достаточен в рамках современной политэкономии.

Следует так же подчеркнуть, что разграничение и обособление объективистской и субъективистской социальных парадигм обусловлено как объективными, так и субъективными причинами. «С одной стороны, такое разделение позиций отражает реальное устройство общества, в котором представлены как системные, образующие его устойчивые структуры, так и деятельность социальных субъектов, взаимодействующих между собой в рамках таких структур. С другой стороны, проявление двух названных позиций базируется на особенностях познающих общество субъектов, т.е. ученых, склонных больше либо к восприятию неизменной, структурной, либо постоянно меняющейся, деятельностной стороны человеческой истории» [9, с. 35]. Эти особенности научно-

го мышления были раскрыты в трудах А. Маслоу, отмечал преобладание у ученых склонности либо к аналитическому, либо к синтетическому способу построения концепций [10, с. 67–72]. «В соответствии с этим А.Маслоу выделял и два направления в научном труде, на одном полюсе которого преобладает изучение реального, живого, человеческого, а на другом идеального, «бесчеловечного» (общечеловеческого – С.С.) , скрытого» [9, с. 35]. Следует отметить, что если с точки зрения анализа социальных явлений протекающих в относительно обособленных социальных системах (исследуемых прежде всего в рамках микросоциологии) такое противопоставление правомерно, то при политэкономическом анализе оно неизбежно будет приводить в научных трудах либо к фактическому игнорированию наличия в обществе людей (субъектов) – при последовательно объективистском подходе, либо к отказу от рассмотрения объективных связей и отношений, идеализации и индивидуализации общественных структур.

По нашему мнению для создания целостной социальной парадигмы, описывающей закономерности развития экономической системы общества (исходя из методологических требований, предъявляемых современной политической экономией) необходимо по новому сформулировать гипотезу об институциональных матрицах. Во-первых, эта гипотеза разрабатывается в рамках объективистской парадигмы, рассматривающей общество как объективную реальность, существующую вне и независимо от воли и желания конкретных субъектов и развивающуюся по собственным законам. Во-вторых, при этом используется субъектный (но не субъективный) подход рассматривающий все социально-экономические отношения в обществе через их персонификацию, т.е. в неразрывной связи с социально-экономическими субъектами, разной степени интегрированности. В-третьих, используется понятие базового института, представляющего собой глубинные, исторически устойчивые формы социальных и социально-экономических связей, обеспечивающих интегрированность общества как единого

целого. В-четвертых, признается тезис триединства общества, при котором оно является одновременно и целостным, содержащим в себе основные подсистемы – экономику, политику, идеологию. В-пятых, признается тезис единства общественно-экономической формации, которая «представляет собой пространственно и социально отграниченную целостную материально-общественную систему, функциональное назначение которой состоит в обеспечении совместной жизни людей в единстве всех ее сторон» [10, с. 6] и включает в себя сферы: материальное производство, производство человека, социальное производство и духовное производство.

Следует отметить, что в настоящее время, в обществоведении и, в частности в социологии, «...несмотря на попытки построения социологами интегративного подхода, объединяющего объективистскую и субъективистскую парадигмы, каждая из них существует и развивается относительно самостоятельно, опираясь на свойственную ей методологическую позицию принципиальной устойчивости или изменчивости общества, а также соответствующую систему понятий,- справедливо отмечает С.Г. Кирдина,- Постепенно преодолеваемое противостояние между социологами, работающими в рамках объективистской и субъективистской парадигм, не снимает, тем не менее, противоречивости их выводов, получаемых при изучении одних и тех же социальных ситуаций... Поэтому зачастую исследователи обосновывают и прогнозируют прямо противоположные траектории развития и социальных изменений» [9, с. 37–38]. Похожая ситуация наблюдается и в современной экономической теории, когда представителя различных экономических специальностей и школ, на основании проводимого ими мониторинга национальных экономик зачастую получают прямо противоположные выводы. Преодолеть это возможно только, во-первых, путем усиления методологической (политэкономической) составляющей в исследованиях всех экономических специальностей и, во-вторых, в возвращении в экономическую теорию живого человека,

со сложной системой мотиваций и социально-экономических интересов. В таком случае объектные и субъектные экономические отношения и структуры будут рассматриваться как взаимодополняющие.

Начиная со второй половины девяностых годов прошлого века в российском обществоведении началось осознание необходимости методологического прорыва в исследовании социальных явлений, связанного, прежде всего с преодолением относительной ограниченности объективистской и субъективистской социальных парадигм. Так С.Г. Кирдина следующим образом ставит этот вопрос: «Возможно ли методологически корректное разрешение этой дилеммы (ограниченности объективистской и субъективистской социальных парадигм – С.С.)? Существуют ли связи причинного характера между институциональной и социально-групповой структурами общества? Каковы пределы их влияния друг на друга? В каком соотношении находятся институциональная система и социально-групповая структура общества? И если допускается наличие связей причинного характера между ними, почему до сих пор не удается эти связи четко, на строгом понятийном уровне обозначить и проанализировать?» [9, с. 37–38]. В рамках белорусской экономической теории автор в свое время касался проблем, непосредственно соприкасающихся с заявленной С.Г. Кирдиной проблематикой, в частности при формулировании авторской концепции трансформации социально-классовой структуры общества Республики Беларусь и теоретико-методологическое обоснование государственной экономической политики по реализации этой концепции. На сегодняшний день многие из уже имеющихся у нас методологических разработок, в частности разработанный понятийный аппарат, может быть эффективно применен при раскрытии методологических проблем персонификации институциональных матриц.

При дальнейшем рассмотрении институциональных матриц, исходя из специфики предмета политической экономии («политическая экономия - наука, изучающая отношения между социальными

субъектами, включенными в единый, относительно устойчивый, организационно оформленный материально-общественный комплекс, в пределах которого осуществляется внутренне взаимосвязанное производство, присвоение и социально значимое потребление материальных средств и благ для обеспечения физической жизни общества, а также для создания материальной базы всех сфер общественной жизни. Политическая экономия исследует законы, управляющие развитием экономической системы, а также рассматривает названные системы в различные исторические периоды и эпохи» [5, с. 634]), основное внимание следует уделять изучению устойчивых, существующих как рамки для социально-экономического поведения, глубинных институциональных структур, становление которых обусловлено материальными условиями возникновения и развития общества. При этом большое внимание необходимо также уделять персонификации институциональной матрицы, т.е. социально-экономическим и социальным субъектам. Это означает, что выработанная методология позволит ученым экономистам ответить на вопросы о том, могут ли социально-экономические субъекты воздействовать и как воздействуют на институциональную структуру, как, в свою очередь, институциональная структура формирует экономическую систему и социально-классовую структуру общества.

В представленной работе автор считает целесообразным использовать подход, сформулированный С.Г. Кирдиной для тех случаев, когда в научном исследовании институциональные структуры «...обладают приоритетом - онтологическим и методологическим - перед авторами. Исследование в этом случае направлено на изучение институциональной структуры, сложившейся исторически и определяющей социальные отношения и взаимодействия социальных групп как внешний по отношению к ним фактор. В отличие от теорий старого и нового позитивизма, теория институциональных матриц продолжает тем самым традиции материалистической диалектики в познании общества, точнее, исторического материализма, од-

ной из центральных идей которого являлось изучение необходимых общественных отношений, складывающихся вне зависимости от воли и желания людей» [9, с. 39 – 40]. При этом институты понимаются «...в их глубинном смысле, как системы определенных и неизбежных связей между членами общества, обусловленные внешними условиями выживания социума. Тем самым институты образуют своеобразный скелет общества, обеспечивающий его историческую устойчивость и воспроизводство как социальной целостности» [9, с. 40]. Вместе с тем, следует подчеркнуть, что в данном контексте изучение институциональных матриц при помощи исследования «необходимых общественных отношений, складывающихся вне зависимости от воли и желания людей» не означает, что надо принимать во внимание человеческие мотивы, потребности и интересы. Однако названный тезис подчеркивает объективный (а не субъективный) характер субъектного социально-экономического поведения, что, как мы уже подчеркивали ранее, позволяет говорить об обусловленности субъектного поведения объективными и субъективными факторами. В вышеприведенной цитате С.Г. Кирдиной, таким образом, была допущена небольшая методологическая неточность, обусловленная тем, что у нее в работах отсутствует четкое разграничение понятий субъективное и субъектное. В рамках политэкономического исследования персонификации институциональных матриц на первое место выступают сущностные, неслучайные, регулярно повторяющиеся (т.е. носящие прежде всего объективный характер) межсубъектные отношения, адекватно описываемые категорией социально-классовая структура общества. Не сущностные, случайные, эпизодические межсубъектные (т.е. синергетические) отношения в экономической теории учитываются лишь в той степени, в какой они могут повлиять на динамику социально-классовой структуры. Для описания этого процесса правомерно использовать категорию социально-классовая организация общества [5, с. 778].

В настоящее время многими русскоязычными авторами справедливо выделяются две крупные тенденции в рассмотрении институтов. Первая тенденция заключается в том, что институты становятся объектом все большего числа общественных наук. Вместе с тем, «...до середины XIX века институты изучались в основном правоведами и понимались как сугубо юридические установления. На рубеже XIX–XX веков институты были включены в предмет возникшей в западноевропейских странах социологии» [9, с. 41]. Э. Дюркгейм, например, рассматривал институты как определенные способы действий и суждений, существующие в обществе вне и независимо от отдельно взятого индивидуума. В двадцатых годах прошлого века социальные институты попадают в поле зрения ученых экономистов, что нашло свое выражение в формировании институционального направления в политэкономии (Т. Веблена, Дж. Коммонса, Дж. М. Кларка, У. Митчела, У. Гамильтона и др.), когда институты стали рассматриваться как образцы и нормы поведения, привычки мышления, оказывающие влияние на выбор стратегий экономического поведения, наряду с мотивацией рационального экономического выбора. Неинституциональное направление, активно заявившее о себе в четвертой четверти двадцатого века придало категории экономический (социально-экономический) институт более широкий смысл, предложив рассматривать институты как важнейшие факторы субъектных экономических взаимодействий. Так, согласно хрестоматийному определению Д. Норта, институты - это «правила игры» в обществе, которые организуют взаимоотношения между людьми и структурируют стимулы обмена во всех его сферах - политике, социальной сфере или экономике. Современная западная социология придерживается аналогичных подходов, рассматривая институт как «устойчивый комплекс формальных и неформальных правил, принципов, норм, установок, регулирующих различные сферы человеческой деятельности». При этом их отличие от институциональной экономики заключается в акцентировании вни-

мания на значении института для организации системы ролей и статусов, образующих социальную систему [9, с. 42]. В настоящее время институциональные исследования развиваются также в экономической истории, культурологии, антропологии и т.д.

Следует подчеркнуть, что гносеологический кризис в отечественной экономической науке по времени совпал с глобальным изменением объекта экономической науки и расширение пострыночного хозяйственного уклада в экономически развитых странах. На смену классической рыночной экономике, где предприниматель ориентировался на увеличение прибыли, быстро пришла экономика, где вместо этого показателя, определяющим становится капитализация активов (роста цены акций и других ценных бумаг), в результате ускоряется рост фиктивной экономики и происходит ее отрыв от экономики реальной. В свою очередь капитализация активов во многом начинает зависеть от мнения различных рейтинговых агентств и экспертов, и уже нельзя понять, что первично в этой безудержной гонке: сама предшествующая капитализация (когда непрофессиональные участники рынка формируют спрос на ценные бумаги для самих себя), рейтинги и экспертные мнения, или же все-таки реальная экономика? Как результат, перед белорусской наукой встает задача ответить на новые вызовы, когда мы еще не успели определиться с тем, как отвечать на все старые. Архисложная задача. Но, на наш взгляд, выполняемая. Но для этого надо, чтобы в экономической науке стало недопустимым не соблюдение базовых общенаучных и политекономических принципов.

Выводы и перспективы дальнейших исследований. Для усиления продукционного эффекта рыночной системы Беларуси за счет наращивания и оптимизации использования институционального и социального потенциала необходимо формировать новую нравственную социально-экономическую культуру путем:

– конфигурирования процесса организации неформальных объединений в виде деловых сетей, функционирование

которых основано на высокой степени взаимного доверия, постоянных взаимных услугах, негласных договорах, которые лишь отчасти отражаются в формальных договорах, дополняя их. Экономический эффект от социального капитала в данном случае заключается в формировании этики внутрисетевых отношений, позволяющей оказывать широкий спектр неформальных услуг «для своих»: скидки, задержки оплаты, кредиты под низкий процент, вето на использование кабальных условий, запрет на применение силы при решении хозяйственных споров и т.д. В данном случае дополнение юридических (формальных) отношений межличностной системой взаимопомощи, основанной на общих этических принципах, позволяет повысить уровень экономической безопасности бизнеса, т.к. является действенным способом снижения рыночных рисков и нестабильности, катализатором деловой активности;

– совершенствование социально-экономических механизмов получения и использования информации хозяйственными субъектами за счет социального капитала как способа экономии транзакционных издержек. Неравномерность в распределении информации и, соответственно, неполнота обладания ею является важным атрибутом экономической системы общества. Социальный капитал позволяет индивиду получить недостающую информацию путем обмена между участниками соответствующих социальных сетей. Таким образом удастся с наименьшими издержками уменьшить негативные хозяйственные последствия от асимметричности распределения информации и таким образом повысить безопасность экономических систем различной степени интегрированности;

– формирование новых посткапиталистических финансовых отношений на основе нравственных (в том числе и религиозных) принципов. В случае, если кредитные отношения внутри сообщества обладающего достаточным для этого социальным капиталом, строятся на оптимальном сочетании формальных и неформальных финансовых институтов, подкрепленных едиными моральными позициями, то

они становятся более конкурентными чем формальные финансовые институты, работающие в рамках классического капиталистического хозяйственного уклада. В первом случае расширяется ресурсная база кредитования, облегчается получение кредитов, когда залогом выступают не только (и не столько) материальные ресурсы, а доверие, т.е. социальный потенциал кредитополучателя. Сегодня примером такой эффективной системы кредитования может служить исламский банкинг. Становление новых посткапиталистических (нравственных) финансово-кредитных отношений может стать важным фактором обеспечения экономической безопасности как за счет роста устойчивости национальных кредитных институтов в условиях глобального финансового кризиса, так и за счет расширения возможных потребителей кредитных ресурсов - основы для роста внутреннего спроса и расширения экспортного потенциала. В качестве одного из первых шагов в этом направлении может стать, например, создание христианских и исламских банков;

– внедрения новых посткапиталистических механизмов конфигурации управления персоналом (в хозяйственных субъектах и государственных учреждениях) на основе широкого использования социального капитала, накопленного как на уровне общества, так и на уровне экономических субъектов. Так, если на стадии поиска работы социальный капитал позволяет минимизировать асимметрию информации на рынке труда (т.е. снижает индивидуальные транзакционные издержки), то после трудоустройства социальные связи работника являются дополнительным ресурсом (социальным капиталом) для организации. Для самого работника использование возможных социальных сетей создает условия для повышения его индивидуального социального потенциала, в том числе и за счет ресурсов организации в которой он трудится. Последнее выступает фактором повышения индивидуального профессионализма и дальнейшего карьерного роста. В современных условиях хозяйствования этого однако недостаточно для укрепления экономической безопасно-

сти страны. Необходимо, чтобы при использовании работником социального капитала и его накоплении перманентно присутствовал «нравственный фильтр», ограничивающий пределы возможного эгонального поведения;

– усиление субстационарно-гносеологической, идеологической и реально-онтологической функций белорусской общественной науки; наращивание социального капитала науки и на этой основе завершения формирования социально-научного сообщества.

Литература

1. *Клягин, Н. В.* Происхождение цивилизации (социально-философский аспект) / Н.В. Клягин. – М.: Институт философии РАН, 1996. – 148 с.
2. *Бенвенист, Э.* Общая лингвистика / Э. Бенвенист. – М., 1974. – 452 с.
3. *Афанасьев, Ю. Н.* Понятие «цивилизация» во французской историографии / Ю. Н. Афанасьев // Цивилизация и исторический процесс. – М., 1983. – 182 с.
4. *Gabori, M.* La civilisations du Paleolithique moyen entre les Alpes et l'Oural: Esquisse historique / M. Gabori. – Budapest, 1976. – 234 p.
5. Большой энциклопедический словарь: философия, социология, религия, эзотеризм, политэкономия / Главн. науч. ред. и сост. С.Ю. Солодовников. – Минск: МФЦП, 2002. – 1007 с.
6. *Морган, Л. Г.* Древнее общество, или исследование линий человеческого прогресса от дикости через варварство к цивилизации / Л. Г. Морган, 1934. – 132 с.
7. *Тронский, И. М.* Очерки из истории латинского языка / И.М. Тронский, 1953. – 367 с.
8. *Степин, В. С.* Культура / В. С. Степин // Всемирная энциклопедия: философия / Главн. науч. ред. и сост. А.А. Грицанов. – Минск: Харвест, Современный литератор, 2001. – 543 с.
9. *Кирдина, С. Г.* Институциональные матрицы и развитие России / С. Г. Кирдина. – Новосибирск: ИЭи ОПП СО РАН, 2001. – 308 с.
10. *Маслоу, А.* Новые рубежи человеческой природы / А. Маслоу. – М.: Смысл, 1999. – 189 с.

References

1. *Klyagin, N. V.* (1996). The origin of civilization (socio-philosophical aspect). Moscow: Institute of Philosophy of the Russian Academy of Sciences, 148.
2. Benveniste, E. General Linguist / E. Benvenist. - M., 1974. - 452 p.
3. *Afanasyev, Yu.N.* (1983). The concept of "civilization" in French historiography. Civilization and historical process. Moscow, 182.
4. Gabori, M. (1976). La civilisations du Paleolithique moyen entre les Alpes et l'Oural: Esquisse historique. Budapest, 234.
5. *Solodovnikov, S.Yu.* (2002). The Big Encyclopedic Dictionary: Philosophy, Sociology, Religion, Esotericism, Political Economy / Main. sci. Ed. and sost. Minsk: MIFC, 1007.
6. *Morgan, L. G.* (1934). Ancient society, or the study of the lines of human progress from savagery through barbarism to civilization, 132.
7. *Tronsky, I. M.* (1953). Essays from the history of the Latin language, 367.
8. *Stepin, V. S.* Culture / V.S. Stepin // World Encyclopedia: Philosophy / Main. sci. Ed. and sost. A.A. Gritsanov. -Minsk: Harvest, Contemporary Writer, 2001. - 543 p.
9. *Kirdina, S. G.* (2001). Institutional matrices and the development of Russia / S. G. Kirdin. Novosibirsk: IEI of the OPP SB RAS, 308.
10. *Maslow, A.* (1999). New frontiers of human nature / A. Maslow. Moscow: Sense, 189.

Солодовников С. Ю.

Економічна система і інституційні матриці: реально-онтологічного ієрархії

У статті розглядаються взаємозумовленість таких феноменів як цивілізація, культура, економічна система та інституційні матриці. При більш детальному розгляді цих соціальних явищ, при спробах розкрити їх системну роль, механізми взаємодії та закономірності спільного функціонування спостерігається повна відсутність єдності не тільки серед представників різних суспільних наук (що можна було б списати на відмінності в предметах цих дисциплін), але і серед політекономів і економістів різних шкіл і напрямків, аж до вимог взагалі відмовитися від дослідження інституціональних (соціальних) факторів в рамках економічної теорії (пропозається обмежуватися вивченням лише матеріально-речових і фінансових факторів).

Ключові слова: економічна система, інституційні матриці, ієрархії, фінансові фактори, реально-речові показники.

Solodovnikov S.

Economic system and institutional matrix: a real-ontological hierarchy

The article considers the interdependence of such phenomena as civilization, culture, economic system and institutional matrices. In a more detailed examination of these social phenomena, when trying to reveal their systemic role, the mechanisms of interaction and the patterns of joint functioning, there is a complete lack of unity not only among representatives of various social sciences (which could be attributed to differences in the subjects of these disciplines) but also among the political and economists of various schools and directions, up to the requirements in general, to abandon the study of institutional (social) factors within the framework of economic theory (the proposal Gaeta limited to studying only the material and real and financial factors).

Keywords: economic system, institutional matrices, hierarchies, financial factors, real-physical indicators.

Рецензент: Павлов К. В. – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри «Економіка та управління» Камського інституту гуманітарних та інженерних технологій, м. Іжевськ, Російська Федерація.

Reviewer: Pavlov K. – Professor, Ph.D. in Economics, Head of Economy and Management Department Kamsky institute of humanitarian and engineering technologies, Izhevsk, Russia.

e-mail: kvp_ruk@mail.ru

Статья подана
19.08.2017 г.

УПРАВЛІННЯ РОЗВИТКОМ ТРУДОВОГО ПОТЕНЦІАЛУ: ІНСТИТУЦІОНАЛЬНІ АСПЕКТИ

Стаття присвячена розгляду напрямів удосконалення управління розвитком трудового потенціалу в контексті соціально-трудових відносин в рамках інституціональної теорії. Визнано, що в першу чергу необхідно перебудувати профспілки в організації захисту прав осіб найманої праці; по-друге, внести істотні зміни в зміст, обговорення та заключення колективних угод та договорів як форм соціального партнерства. В своїх головних моментах колективні угоди та договори повинні нести специфіку сучасної ринкової економіки.

Ключові слова: трудовий потенціал, інститути, ринкова економіка, наймані працівники, держава, роботодавці, профспілки, колективні угоди і договори.

Постановка проблеми. Питання трудового потенціалу в наукових дослідженнях є і завжди будуть актуальними, оскільки праця є невід'ємним фактором суспільного виробництва, економічної діяльності підприємств. За часи так званих ринкових реформ в Україні стан та розвиток трудового потенціалу стали гірше, про що красномовно сказано в Указі Президента України «Про основні напрями розвитку трудового потенціалу в Україні на період до 2010 року» від 3 серпня 1999 року, номер 958/99.

Схвалені Основні напрями розвитку трудового потенціалу в Україні згідно Указу Президента України від 3 серпня 1999 року в головних моментах не були втілені в життя. Тому в системі соціально-трудових відносин, розвитку трудового потенціалу не відбулося докорінних змін. Більш того, окремі негативні явища в сфері праці тільки зросли [1]. Дослідження показують, що важливі результати в усвідомленні ситуації та визначенні шляхів позитивного розвитку трудового потенціалу надає інституціональна теорія, що визначає актуальність статті.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Поняття «трудовий потенціал» було введено в науковий оборот в Радянському Союзі в 70-80-ті роки, але й і сьогодні питання трудового потенціалу відносяться до дискусійних і стоять в центрі уваги науковців, уряду, менеджерів підприємств. В роботах Д. Богині, В. Васильченко, Л. Дробязко, І. Есінової, О. Крушельницької, В. Лича, Г. Осовської, М. Семикіної, Л. Шаульської й інших знайш-

ли відображення дослідження трудового потенціалу як економічної категорії, змісту трудового потенціалу за структурними рівнями економіки і на рівні працівника, факторів, що впливають на його розвиток й т. д. Але питання трудового потенціалу не вирішені. Особливої уваги потребують дослідження питань управління розвитком трудового потенціалу в контексті інституціональної теорії.

Мета статті. На основі інституціональної теорії з'ясувати напрями ефективного управління розвитком трудового потенціалу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Фактично всі дослідники погоджуються з тим, що трудовий потенціал є складною соціально-економічною категорією. В контексті організаційно-економічних відносин мова йде про множину питань функціонування трудового потенціалу як фактору виробництва, що послідовно проходить фази формування, використання, результативності, відтворення та розвитку.

Слід зазначити, що поняття «розвиток» також є неоднозначним. Воно використовується для позначення процесів різної направленості, якихось змін в об'єкті, його структурі, елементній базі, характеристиках й т. д. В даній статті поняття «розвиток» розглядається як поступальний, розгорнутий у часі процес кількісних та якісних змін в об'єктах. Позитивний розвиток має форму еволюції, негативний – інволюції. Розвиток відбувається під дією ендогенних і екзогенних факторів.

В період соціалістичного розвитку в

контексті організаційно-економічних відносин категорія трудового потенціалу отримала всебічний розгляд, однак значна частина положень носила дискусійний характер. Дискусії тривають і сьогодні. В контексті соціально-економічних відносин трудовий потенціал представляє собою сукупність соціально-економічних відносин з приводу формування, використання та розвитку праці як фактору виробництва. Безумовно, соціально-економічні відносини – це рамки і сторона, в яких здійснюється функціонування трудового потенціалу, його розвиток та відтворення як фактору виробництва. Розгляд трудового потенціалу в контексті соціально-економічних відносин передбачає перш за все чітке визначення його суб'єктів, їх прав, закономірностей, умов та змісту праці, якостей робочої сили в контексті її результативності, винагороди та розвитку. Треба підкреслити, що трудовий потенціал – це категорія, яка стала рамками пошуку, визначень, відповідей на запитання щодо можливостей, здібностей робітників працювати за умов переходу до інтенсивної моделі економічного зростання, науково-технічного прогресу як матеріальної основи виробництва, економічних процесів. Тобто трудовий потенціал – це категорія структурних змін ролі праці, якостей робочої сили, кваліфікації, компетенцій працівників відповідно до умов інтенсивного шляху розвитку економічної системи та економіки підприємств.

Слід також відмітити, що економіка західних країн в цей період вже впевнено розвивалася за моделлю інтенсивного шляху економічного зростання. На нову модель економічного розвитку спочатку перейшло сільське господарство, потім промисловість, а 1974-1975 рр. – наука. На викладачів економічних спеціальностей були покладені такі обов'язки: читання лекцій і проведення семінарських занять; вузівська наука на основі урядових замовлень; консультативна робота з бізнес структурами; захист прав споживачів, громадян на рівні різних структур влади. Бізнесові структури також повинні були мати своїх консультантів від науки. Вказані зміни істотно впливали на розвиток науково-технічного прогресу, конкурентоспромож-

ність підприємств та сприяли розвитку відносин соціального партнерства в країні.

Для позначення нової ролі, якостей робочої сили і поведінкової орієнтації працівників було введено поняття людського капіталу. Введення нового поняття було не на словах. Навчена, кваліфікована робоча сила стала оплачуватися значно більше. Кваліфікована робоча сила стала розглядатися як людський капітал, а збільшений доход – як грошова форма реалізації людського капіталу.

В Радянському Союзі дослідження трудового потенціалу в контексті соціально-економічних відносин фактично не проводилися, оскільки офіційно наголошувалося на тому, що засоби виробництва, підприємства, влада належать працівникам. Офіційно в країні не визнавалося існування соціальних протиріч, антагонізмів; гострих протиріч в інтересах між соціальними групами. Тому в реальній площині проблема реального розвитку трудового потенціалу, як і переходу економіки до інтенсивного шляху розвитку, не була вирішена, не дивлячись на наростання негативних тенденцій в соціумі і економіці, позитивний практичний досвід розвинутих країн щодо переходу до моделі якісного зростання. До того ж в економічній науці Заходу в ці часи активно дискутувалась теорія конвергенції, в якій стверджувалося, що капіталістична і соціалістична системи закономірно еволюціонують в новий, конвергентний тип, де, наприклад, відносини планування будуть ув'язнені з суто ринковими відносинами. Теорія конвергенції в Радянському Союзі на офіційному рівні не була прийнята. Країна не отримала наукової методологічної основи для правильного осмислення ситуації та вибору ефективного напрямку економічних реформ.

Сьогодні, тобто вже в рамках ринкової трансформації економічної системи, в аналізі трудового потенціалу, управлінні його розвитком також недостатньо приділяється уваги в ракурсі соціально-економічних відносин, тобто соціально-економічної форми.

Позитивне осмислення ситуації та реальні пропозиції щодо ефективного управління розвитком трудового потенці-

алу надає інституціональна теорія, що отримала подальший розвиток в роботі Дарона Аджемоглу і Джеймса А. Робинсона «Почему одни страны богатые, а другие бедные. Происхождение власти, процветания и нищеты».

На прикладі багатоміліардної історії розвитку широкого кола країн світу автори доводять як економічні і політичні інститути взаємодіють і породжують багатство і бідність. Все визначає тип економічних і політичних інститутів. Але економічні інститути є похідними від політичних. Політичні інститути визначають, у кого в суспільстві є влада і як цей хтось може її використовувати. Якщо влада зосереджена в одних руках і нічим не обмежена, то це інститут абсолютної монархії - абсолютистський політичний інститут.

Абсолютистські політичні інститути допомагають тим, хто володіє владою, підлаштувати економічні інститути під себе для власного збагачення та подальшого укріплення своєї влади за рахунок всіх інших. Політичні інститути, які розподіляють владу між різними силами і групами в суспільстві і при цьому обмежують всіх в застосуванні цієї влади, породжують плюралістичні політичні системи. Влада при таких системах належить широкій коаліції політиків і може бути розподілена серед множини суспільних груп. Політичний плюралізм за умов достатньо сильної і централізованої влади породжує інклюзивні політичні інститути. Коли хоч одне із умов відсутнє, тоді, на думку американських дослідників, суспільство має справу з екстрактивними політичними інститутами.

Між економічними і політичними інститутами існує сильна синергія. Екстрактивні політичні інститути концентрують владу в руках еліти, яка формує екстрактивні економічні інститути, які дозволяють їй експлуатувати всі інші соціальні групи. Частину привласнених доходів еліта знову використовує на підтримку та подальший розвиток екстрактивних політичних інститутів, що надає системі в цілому визначену стійкість. Інклюзивні економічні інститути з'являються в результаті становлення інклюзивних політичних інститутів, котрі розподіляють владу серед широкого кола гро-

мадян і накладають обмеження на її довільне використання. Доходи і активи розподіляються серед широкого кола осіб, що забезпечує стійкість інклюзивних політичних інститутів [2, с. 112-116].

Д. Аджемоглу і Дж. А. Робинсон доводять, що одному і другому типу економічних інститутів притаманно економічне зростання. Але якщо основу економічного зростання за екстрактивними економічними інститутами складає екстенсивний тип відтворення економіки, то за інклюзивними економічними інститутами – інтенсивний тип. В своїй роботі автори багато уваги приділяють політико-економічному розвитку Радянського Союзу. Авторі обґрунтовано доводять, що в політиці основу соціалістичної системи склали екстрактивні політичні інститути, а в економіці – економічні екстрактивні інститути, які на визначеному етапі закономірно привели до затухання темпів економічного зростання і кризовому стану, що потребувало перебудови політико-соціально-економічної системи.

Однак не дивлячись на перебудову політико-соціально-економічної системи, сьогодні в більшості незалежних країн, в тому числі і в Україні, панівною формою інститутів продовжують виступати екстрактивні політичні і екстрактивні економічні інститути, хоча і в нових формах, особливо за назвою. Перехід від одного типу економічних інститутів до іншого, як доводять Д. Аджемоглу і Дж. А. Робинсон, можливий за умов низки факторів. Те що Україна намагається активно проводити політику європейського вибору, то це, безумовно, є могутнім фактором, що сприяє становленню інклюзивних політичних і інклюзивних економічних інститутів. В практичному плані Україна сьогодні проводить роботу в напрямку удосконалення законодавства за європейськими стандартами, тому Україна, можна сказати, просувається вперед в процесах демократизації політики і економіки.

Інститути – це організаційні форми суспільних відносин що виникають в соціальній взаємодії. Вони відбиваються в образах мислення, образах життя і дій; в характері суспільних відносин; нормах права, що регламентують головні параметри відносин в суспільстві. В рамках економічної системи

інститути, тобто економічні інститути, виступають організаційними формами виробничих відносин. Економічні інститути відбиваються в формі поведінкових стереотипів суб'єктів економічних відносин та виступають в формі юридичних норм, основна частина яких приймається на рівні законодавства країни. Введення в економічний аналіз теорії інститутів дозволяє не тільки точніше виписати конфліктні протиріччя в системі конкретних виробничих відносин, що гальмують розвиток процесу праці, раціональне та ефективне використання ресурсів, в тому числі і трудового потенціалу, алей дозволяють крапково показати на яких рівнях, за допомогою яких механізмів, інструментів, дій суб'єктів необхідно ввести зміни в організацію виробничих відносин, зняти гальма в розвитку продуктивних сил.

В контексті управління розвитком трудового потенціалу сьогодні найбільш вагомими інституціональними напрямками слід признати наступні:

1. Загальна суб'єктивація виробничих відносин, тобто перетворення головних учасників економічної діяльності: держава, роботодавці (підприємці), наймані робітники у суб'єкти за правилами сучасної ринкової економіки. Всі суб'єкти в економічних відносинах повинні бути рівними, мати права і обов'язки, механізми захисту. Вельми складним суб'єктом зараз є держава. В контексті просування України к демократичному устрою країни, тобто переходу до панування інклюзивних політичних і інклюзивних економічних інститутів, необхідно провести розмежування понять держави як уособлення соціуму і держави як сукупності державних органів, структур, в яких працюють і керують, приймають тактичні і стратегічні рішення від імені держави як соціуму певні люди. Сьогодні актуальною проблемою для демократичного розвитку України є перетворення держслужбовців, особливо вищих рангів, на агентів соціуму. В контексті цієї ролі держава повинна нести реальну відповідальність за управління ефективним використанням та розвитком трудового потенціалу.

Актуальним питанням також є питання суб'єктивації найманих працівників. Теорія і практика розвинутих країн доводять, що в

умовах монополізації засобів виробництва ринок праці, як правило, є асиметричним. В західних країнах вирівнювання позицій найманих робітників у відносинах з власниками капіталу почалося лише з виокремленням трудового права у самостійну галузь права, законодавчим оформленням права діяльності профспілок як профорганізацій найманих робітників та переходом до колективно-договірного регулювання трудових відносин.

В Україні є трудове право, укладаються колективні угоди і договори, хоча і із значними недоліками. Найбільш складною проблемою в розвитку трудового потенціалу є проблема захисту інтересів найманих працівників за допомогою професійних організацій. В західних країнах профспілка (trade union) – це організація найманих робітників, сформованих з метою покращення їх доходів та умов праці на підставі колективних торгів, переговорів з роботодавцем або організаціями роботодавця [3].

В Україні профспілки – це не професійні, а громадські організації. Вони об'єднують громадян, пов'язаних спільними інтересами за родом їх професійної (трудової) діяльності. Тому за Законом України «Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності» членами профспілок можуть бути і роботодавці. Вони не можуть обиратися в керівні органи профспілки будь-якого рівня. На зважаючи на це, їх реальна сила в профспілках на підприємствах, на яких до того ж знаходяться і офіси профспілок, надзвичайна. Профспілки в дійсності є агентами, захисниками інтересів роботодавців, а не найманих робітників. Це одна із головних причин того, що так зване ринкове реформування економіки здійснювалось і здійснюється з великими соціальними витратами: значним скороченням робочих місць, падінням реальної заробітної плати, життєвого рівня, чисельності населення і трудових ресурсів, падінням престижу праці і робітничих професій тощо. В інституціональному плані проблема вирішення питання створення реальної організації, що захищає інтереси найманих працівників, проста. Необхідно внести відповідні зміни в законодавство про профспілки, позбавити членства в профспілках роботодавців та винести офіси профспілок за межі підприємств, в рамках яких укладається колективний договір між найманими працівниками і роботодавцем.

2. Суттєве удосконалення процедур і змісту укладання колективних угод і догово-

рів, які виступають організаційними формами соціального партнерства як типу соціальних відносин. Закон України «Про колективні договори і угоди» надає широкий спектр інструментів (механізмів) щодо узгодження інтересів найманих працівників і роботодавців та розвитку трудового потенціалу. На національному рівні зміст угод передбачає вирішення питань гарантій праці і забезпечення продуктивної зайнятості; мінімальних соціальних гарантій оплати праці і доходів всіх груп і верств населення, які забезпечували б достатній рівень життя, розміру прожиткового мінімуму, мінімальних нормативів й т.д.

Безперечно, перелічені напрями регулювання характеру трудових відносин та узгодження інтересів найманих і робітників охоплюють всі важливіші аспекти взаємодії. Однак ефективність прийнятих рішень залишається низькою. Так, 11-та Генеральна угода про регулювання основних принципів і норм реалізації соціально-економічної політики і трудових відносин на 2016-2017 роки була підписана сторонами 23 серпня 2016 року, а вже 18 жовтня 2016 року на Президії ФПУ, яка зібралась на своє засідання відразу після завершення зустрічі Прем'єр-міністра України В. Гройсмана з керівниками всеукраїнських профспілок та їх об'єднань, було прийнято рішення про перенесення дати всеукраїнської акції протесту профспілок з 20 жовтня на 17 листопада у формі пікетування Верховної Ради України. Мета акції – захист прав та інтересів працюючих в умовах шокового підвищення ціни на газ і тарифів на житлово-комунальні послуги [4].

Причина низької ефективності прийнятих рішень, в цілому колективних угод і більшої частини колективних договорів лежить в площині використання в регулюючих процесах невідповідних сучасній ринковій економіці принципів і норм. Мова в першу чергу йде про те, що в сучасній ринковій економіці держава є одним із значущих суб'єктів ринкових відносин. Вона стала виконувати базисні, економічні функції. Держава є вагомим власником багатства і ресурсів; ефективно розвиває сектор суспільних благ; перерозподіляє значну частину доданої вартості й т. д. Тому правильно було би, якщо би в колективних угодах держава була представлена не тільки арбітром у відносинах між найманими працівниками і роботодавцями, але й суб'єктом. Держава повинна представляти інтереси суспільства в аспекті

зайнятості та норм, що сприяють розвитку ділової активності. Це дозволить вибрати ефективну модель економічного розвитку для всієї країни, яка дозволить ефективно розвиватися малому і середньому підприємству, вирішувати питання ефективного розвитку засобів виробництва, науково-технічного прогресу, гідної заробітної плати, добробуту громадян.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Трудовий потенціал на сучасному етапі ринкової трансформації економіки України перебуває в кризовому стані. Подолання кризи і перехід на ефективне управління розвитком трудового потенціалу лежать в площині удосконалення інституціональних аспектів соціально-економічної форми розвитку трудового потенціалу. Вирішення проблеми пов'язано в першу чергу з загальною суб'єктивізацією виробничих відносин, перетворенням профспілок в професійні організації осіб найманої праці, визнанням держави в колективних угодах суб'єктом з відповідними функціями.

Література

1. *Чернявська Є. І.* Щодо узгодженості та гармонізації інтересів учасників економічної діяльності / Є. І. Чернявська // Вісник Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля. – №6 (230). – Луганськ: СНУ ім. В. Даля, 2016. – С. 218-223.
2. *Аджемоглу Дарон.* Почему одни страны богатые, а другие бедные. Происхождение власти, процветания и нищеты / Дарон Аджемоглу, Джеймс А. Робинсон; пер. С. англ. Дмитрия Литвинова, Павла Миронова, Сергея Сановича. – М.: Издательство АСТ, 2016. – X, 693 с.
3. Collins English Dictionary / Trade union. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.collinsdictionary.com/dictionary/english/trade-union>
4. Соціальна напруга зростає. Профспілки за рішучі дії. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.fpsu.org.ua/nasha>

References

1. *Chernyavskaya, Ye.I.* (2016). Concerning the Consistency and Harmonization of the Interests of Economic Activity Participants.

Bulletin of the Volodymyr Dahl East-Ukrainian National University, 6 (230). Lugansk: SNU them. V. Dahl, 218-223.

2. *Ajemoglu, D. & James A. Robinson* (2016). Why some countries are rich, and others are poor. The origin of power, prosperity and poverty. With the English. Dmitry Litvinov, Pavel Mironov, Sergei Sanovich. Moscow: Publishing house AST, 693.

3. Collins English Dictionary Trade union. Retrieved from: <http://www.collinsdictionary.com/dictionary/english/trade-union>

4. Social tension is increasing. Unions for decisive action. Retrieved from <http://www.fpsu.org.ua/nasha>

Чернявская Е. И.

Управление развитием трудового потенциала: институциональные аспекты

В статье рассмотрены основные направления управления развитием трудового потенциала на современном этапе рыночных реформ в Украине. Трудовой потенциал представляет собой концепцию, появившуюся в советских исследованиях в 1970-80-х годах, в период перехода к интенсивному пути экономического развития. Трудовой потенциал, новые трудовые возможности были исследованы главным образом в контексте организационных и экономических отношений. На современном этапе перехода на рынок фундаментальное значение имеет исследование трудового потенциала в контексте социально-экономических институтов. Институты - это организационные формы социальных отношений. Экономические институты выступают в качестве организационных форм производственных отношений. Они отражены в способах мышления, поведения и действий субъектов экономических отношений, в характере производственных отношений, в нормах права, регулирующих организацию хозяйственной деятельности и производственных отношений. Прогрессивное развитие экономики и трудового потенциала возможно в условиях господствующих политических и инклюзивных экономических институтов. В Украине есть объективные предпосылки для перехода к правилу инклюзивных политических и инклюзивных экономических институтов. Европейский выбор в политическом, социально-экономическом развитии страны является мощным фактором, способствующим развитию инклюзивных институтов.

Ключевые слова: трудовой потенциал, институты, рыночная экономика, сотрудники, государство, работодатели, профсоюзы, коллективные договоры.

Chernyavskaya E.

The management of labor potential development: institutional aspects

The article deals with the consideration of the main directions for managing the development of labor potential at the present stage of market reforms in Ukraine. Labor potential is a concept that appeared in Soviet studies in the 1970-80s, in the period of transition to an intensive path of economic development. Labor potential, new labor opportunities were investigated mainly in the context of organizational and economic relations. At the present stage of the transition to the market, research of labor potential in the context of socio-economic institutes is of fundamental importance. Institutes are the organizational forms of social relations. Economic institutions act as organizational forms of industrial relations. They are reflected in the ways of thinking, behavior and actions of subjects of economic relations, in the nature of production relations, in the rules of law governing the organization of economic activity and production relations. Progressive development of the economy and labor potential is possible under the rule of inclusive political and inclusive economic institutions. In Ukraine there are objective prerequisites for the transition to the rule of inclusive political and inclusive economic institutions. The European choice in the political, socio-economic development of the country is a powerful factor contributing to the development of inclusive institutions.

Keywords: labor potential, institutions, market economy, employees, the state, employers, trade unions, collective agreements.

Рецензент: Заблодська І. В. – доктор економічних наук, професор, Директор Луганської філії Інституту економіко-правових досліджень Національної академії наук України, м. Київ, Україна.

Reviewer: Zablodskaya I. – Professor, Ph.D. in Economics, Director of the Institute of economic and legal research Lugansk branch National academy sciences of Ukraine, Kyiv, Ukraine.

e-mail: zablodin@yandex.ru

*Стаття подана
17.09.2017 р.*

УДК 657.15

ВИНОГОРОВ Г. Г.

СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ КЛАССИФИКАЦИИ ВИДОВ ОТЧЕТНОСТИ ПРЕДПРИЯТИЯ

В статье рассматривается классификация отчетности (по видам) у различных авторов. Указывается, что в современных условиях выделенных классификационных аспектов уже недостаточно, и на основе проведенного исследования справедливо предлагается их дополнить корпоративной отчетностью в области устойчивого развития или корпоративной социальной отчетностью, что более объективно характеризует ситуацию в этом вопросе. Предложено внести в учебные планы подготовки специалистов высшей квалификации по специальности «Бухгалтерский учет, анализ и аудит» изучение таких дисциплин как: «Бухгалтерский учет и отчетность в области устойчивого развития» (или «Бухгалтерский учет и корпоративная социальная отчетность»), «Международные стандарты нефинансовой (социальной) отчетности», «Ревизия и аудит социальной отчетности».

Ключевые слова: предприятие, классификация, отчетность, глобальный договор, бизнес.

Постановка проблемы. Велика роль информации в современной жизни. В деятельности предприятия от её наличия и качества зависит оценка возможности получения прибыли, принятие решений, выбор клиентов, поставщиков, возможных партнеров по развитию своей деятельности. «Информация – сведения о лицах, предметах, фактах, событиях, явлениях и процессах независимо от формы их представления» [1, с. 12].

Документированная информация – это зафиксированная на материальном носителе информация с реквизитами, позволяющими её идентифицировать.

Отчётность – это документация по установленной форме, содержащая отчёт (информацию) о чём-либо. В Законе Республики Беларусь «О бухгалтерском учете и отчетности» говорится, что отчетность – это система стоимостных показателей об активах, обязательствах, о собственном капитале, доходах, расходах организации, а также иная информация, отражающая финансовое положение организации на отчетную дату, финансовые результаты деятельности и изменения финансового положения организации за отчетный период [2].

Анализ последних исследований и публикаций. Понятие «отчетность» имеет собирательное значение и означает совокупность нескольких отчетов, а также процесс их составления и доведения до поль-

зователей. Отчет – означает сообщение, доклад кому-либо (пользователю) о проделанной работе и определенных действиях и результатах.

При помощи отчетности решаются задачи, связанные с использованием учетной информации для управления, а именно:

1) происходит фильтрация и систематизация информации, выбираются наиболее существенные показатели для управления и устраняется избыточная и ненужная информация ;

2) устанавливается степень выполнения плановых заданий и договоров, что дает возможность проверить качество планирования и необходимость уточнения не только плановых и нормативных расчетов, но и всей хозяйственной деятельности;

3) создается необходимое информационное обеспечение для принятия управленческих решений по улучшению всей деятельности предприятия ;

4) обеспечивается удобное и продолжительное хранение учетной информации.

С этих позиций становится понятным, как важно правильно классифицировать отчетность (по видам) и использовать эту классификацию в практической деятельности субъекта хозяйствования.

Исследование показало, что различные авторы по-разному подходят к классификации отчетности по видам (табл. 1).

Не оспаривая выделения тех или иных классификационных аспектов, важно отметить следующее. Бухгалтерская (финансовая) отчетность содержит сведения о финансовом положении и финансовых результатах деятельности организации. Эта отчетность составляется на основе данных синтетического и аналитического учета и подтверждается первичными документами. Помимо этого, для составления бухгалтерской отчетности используются данные управленческой отчетности. Бухгалтерской отчетности присуща более высокая достоверность поскольку ее данные подтверждаются материалами инвентаризации и, как правило, аудиторским заключением [3, с. 50].

Цель статьи – отобразить возможность совершенствования классификации видов отчетности.

Изложение основного материала исследования. Статистическая отчетность представляет собой систему количественных и качественных показателей, измерения и обобщение которых не характерно для бухгалтерского учета. Статистическая отчетность служит для отражения отдельных сторон деятельности организации, составляющих данные наблюдения, осуществляемого статистическими органами в целях формирования официальной статистической информации [3, с. 50].

Т а б л и ц а 1

Виды отчетности

Источник	Отчетность перед надзорными органами	Бухгалтерская	Финансовая	Управленческая	Налоговая	Статистическая	Оперативная	Бухгалтерская (финансовая)	Организационная	Специализированная
А	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Заббарова О. А. [7, с. 10-11]		+	+	+	+	+	+			
Генералова Н.В. [2, с. 50]				+		+		+		
Чернов В.А. [16, с. 6-7]		+				+	+			
Сапожникова Н.Г. [4, с. 27-28]		+		+	+					
Пахомчик Е.А. [13, с. 10]		+	+			+	+			
Ерофеева В.А., Клужанцева Г.В. [5, с. 9]		+			+	+			+	
Ровенских В.А., Слабинская И.А [14, с. 11-13]		+		+	+	+				+
Кравченко Н.В. [8, с. 9]		+				+	+			
Сорокина Е.М. [15, с. 5-8]		+		+	+	+				
Жулина Е. Г., Иванова Н.А [6, с. 11]		+			+	+	+			
Жилинская Т.А [9, с. 5-6]		+			+	+	+			
Натеева Т.Я., Трубицына О.В. [10, с. 13-14]		+		+	+	+				+
Сигидов Ю.И., Рыбьянцева М.С. [3, с.6]	+	+		+	+	+				

Источник: разработано автором

Такая отчетность составляется на основе данных бухгалтерского, статистического и управленческого учета и бухгалтерской (финансовой) отчетности по формам статистических наблюдений, разработанных Нацстатом Республики Беларусь.

Налоговая отчетность (налоговые декларации) предназначена для фискальных целей и обязательна для составления хозяйствующими субъектами, круг которых установлен налоговым законодательством. Главная задача в области налоговой отчетности заключается в снижении затрат на ее формирование путем существенного приближения правил налогового учета к правилам бухгалтерского учета [4, с. 12].

Управленческая отчетность – это отчетность, которая составляется за любой отчетный период (календарный или финансовый год) для внутреннего использования в управлении хозяйствующим субъектом в соответствии с регламентами, предусмотренными в компании или группе компаний. Этот вид отчетности включает в себя информацию всех ее видов: бухгалтерской, налоговой, статистической, оперативной и др. [5, с. 13-14].

Специализированные формы отчетности составляются определенными субъектами хозяйствования по указанию отдельных министерств и ведомств. Между тем, как показало исследование указанных (табл. 1) классификационных аспектов уже недостаточно.

В конце XX в. деятельность транснациональных корпораций (ТНК) вызывала у мирового сообщества серьезную обеспокоенность в плане сохранения окружающей среды и желание использовать ресурсы ТНК для более эффективного решения проблем общественного развития. В этой связи генеральным секретарем ООН К. Аннаном была выдвинута идея глобального договора (UN Global Compact). Впервые эта международная инициатива была озвучена в его обращении к лидерам крупнейших корпораций мира на Всемирном экономическом форуме в Давосе 31 января 1999 г., а официально она была представлена в штаб-квартире ООН 26 июля 2000 г. Глобальный договор ставит задачу развития принципов социальной ответственности

бизнеса и его участия в решении наиболее острых проблем общества как на глобальном, так и на региональном уровне.

В настоящее время большинство экспертов в области КСО считает наиболее перспективным подходом комплексную оценку экологических и социальных программ корпораций во взаимодействии с основными стейкхолдерами (т.е. всеми лицами, так или иначе связанными с деятельностью предприятия). Для оценки деятельности социально ответственных компаний разработано около 30 международных стандартов нефинансовой (социальной и экологической) отчетности, большинство из которых представлены в табл. 2.

В практике нефинансовой (социальной и экологической) отчетности чаще всего используются четыре системы показателей GRI, AA 1000, SA 8000, ISO 14000, UN GC (Global Compact), которые ассоциируются с понятием «международные стандарты корпоративной социальной ответственности». Самым распространенным стандартом социальной отчетности является стандарт GRI «Руководство Глобальной инициативы по отчетности в области устойчивого развития».

В зависимости от целей и развитости компаний, отчетность по корпоративной социальной и экологической ответственности может осуществляться в пяти основных видах:

- специальный раздел в годовом отчете;
- социальный отчет, сводящий воедино все социальные, благотворительные и спонсорские проекты компаний, составленный в свободной и, как правило, удобной для компаний форме, вне формата международных стандартов КСО;
- экологический отчет, описывающий приоритеты и основные направления экологической политики компании, систему экологического менеджмента, мониторинга и контроля, воздействие на ОС, показатели и затраты на экологическую политику;

**Международные стандарты в области социальной и экологической
ответственности компании**

Полное название	Сокращенное название	Особенность	Ссылка
1	2	3	4
AccountAbility 1000 Series	AA 1000S	Принципы подготовки социальных отчетов на базе диалога со стейкхолдерами	www.aountability.org.uk
APEC Code of Business Conduct	APEC	Кодекс деловой практики стран Азиатско- Тихоокеанского экономического сотрудничества	www.apec.org
Amnesty International's Human Rights Guidelines for Companies	Amnesty	Руководящие принципы по соблюдению корпорациями прав человека	www.amnesty.org.uk
Agence de Rating Social et Environmental sur les Enterprissess	ASPI	Индексы устойчивых показателей деятельности Agese для компаний, котирующихся на Европейском фондовом рынке	www.aresse-sa.com
Balanced Business Scorecard	BBS	Система сбалансированных показателей оценки бизнеса от Balanced Scorecard Institute	www.balancedscorecard.org
Caux Round Table Principles for Business	Caux	Принципы ведения социально ответственного бизнеса	www.cauxroundtable.org
Dow Jones Sustainability Group Index	DJSGI	Индекс устойчивости Dow Jones	www.sustainability-index.com
EFQM Business Excellence Model	EFQM	Модель и принципы достижения эффективности бизнеса в соответствии с интересами общества	www.efqm.org
Eco-Management and Audit Scheme	EMAS	Инструмент для оценки, представления и улучшения экологических показателей компаний	www.europa.eu.int/comm/en-vironment/emas
Ethical Trading Initiative Base Code	ETI	Стандарты трудовых отношений	www.ethicaltrade.org
Principles for Global Corporate Responsibility: Bench Marks for Measuring Business	Bench Marks	Стандарты и принципы действий ответственной компании, совместный проект Interfaith Center of Corporate Responsibility (ICCR, США), The Ecumenical Council for Corporate Responsibility (ECCR, Филиппины), The Christian Centre for Socially Responsible Investment (CCSRI, Австралия) и KAIROS-Canada (Канада)	www.bench-marks.org
EU Eco-label criteria	Eco-label	Система экологической оценки компаний	www.europa.eu.int/comm/en-vironment/ecolabel
Forest Stewardship Council's Principles and Criteria for Forest Management	FSC	Принципы и критерии по управлению предприятиями лесопромышленного комплекса	www.fscus.org/standarts_criteria/
IFOAM Basic Standards	IFOAM	Принципы устойчивости ведения бизнеса для компаний агропромышленного сектора	www.ifoam.org

Продолжение табл. 2

1	2	3	4
FTSE4Good Selection Criteria	FTSE4Good	Индекс FTSE для компаний, соблюдающих глобальные принципы корпоративной ответственности	www.ftse4good.com
Global Reporting Initiative Guidelines	GRI	Принципы и стандарты социальной и экологической отчетности	www.globalreporting.org
International Organization for ISO9000/14001 Standardization	ISO 9000, ISO 14001	Стандарты ISO в области управления качеством и охраны окружающей среды	www.iso.org
Social Accountability 8000	SA 8000	Стандарт сертификации предприятий в области трудовых отношений	www.sai.org
SIGMA Guidelines	SIGMA	Практические рекомендации для организаций по внесению ими существенного вклада в устойчивое развитие	www.projectsigma.com
Organization for Economic Co-operation and Development Guidelines for Multinational Enterprises	OECD	Свод рекомендаций для транснациональных компаний по действиям в области деловой этики, информационной открытости, охраны окружающей среды, работы с персоналом, соблюдении прав человека, борьбы с коррупцией, взаимоотношений с потребителями, развитию науки и технологий, конкуренции и налогообложения	www.oecd.org
Global Sullivan Principles	Sullivan	Общие рекомендации и принципы в области социальной ответственности корпораций	www.revleonsullivan.com
The Natural Step	TNS	Принципы достижения устойчивого развития	www.naturalstep.org
UN Global Compact	UN GC	Свод базовых принципов для корпораций, готовых участвовать в решении глобальных проблем цивилизации	www.unglobalcompact.org
WHO/UNICEF International Code on Marketing of Breast-milk Substitutes	WHO/UNICEF	Свод правил Всемирной организации здравоохранения в области торговли заменителями грудного молока	www.who.int

Источник: разработано автором

- отчет о корпоративной социальной и экологической ответственности с частичным применением принципов и показателей международных стандартов, включающий наряду с описанием миссии, ценностей и стратегических целей компании;

- отчет об устойчивом развитии, составленный в соответствии с принципами и с использованием показателей результативности Руководства GRI, стандарта AA 1000S и включающий все аспекты социальной миссии компании, ее корпоративной стратегии, культуры, социальной и экологической политики.

Подготовка полноценного социального отчета является весьма трудоемкой процедурой, требующей больших усилий, времени, затрат, привлечения компетентных консуль-

тантов для подготовки социальных отчетов и их верификации.

В этой связи можно сделать вывод, что классификацию отчетности по видам (табл. 1) целесообразно дополнить корпоративной отчетностью в области устойчивого развития или корпоративной социальной отчетностью, что более объективно характеризует ситуацию в этом вопросе.

Наибольшее распространение такая отчетность получила в странах с развитой рыночной экономикой. Развивается она и в Российской Федерации. В Республике Беларусь указанную отчетность составляет очень небольшое количество предприятий, но такие уже есть.

Следует иметь в виду, что в мировой практике ключевым фактором при принятии

решения о внедрении процесса социальной отчетности является ее влияние на прибыль. Компании давно убедились в том, что если корпоративной социальной отчетности уделяется должное внимание, то лояльность общества к предприятию и его продукции заметно возрастает.

Выводы и перспективы дальнейших исследований. Все вышеизложенное позволяет внести предложение о целесообразности внесения в учебные планы подготовки специалистов высшей квалификации по специальности «Бухгалтерский учет, анализ и аудит» изучение таких дисциплин как: «Бухгалтерский учет и отчетность в области устойчивого развития» (или «Бухгалтерский учет и корпоративная социальная отчетность»), «Международные стандарты нефинансовой (социальной) отчетности», «Ревизия и аудит социальной отчетности» и предусмотреть по указанным дисциплинам в качестве итогового педагогического контроля уровня знаний студентов зачет. Несомненно, это повысит качество подготовки данных специалистов.

Литература

1. Об информации, информатизации и защите информации: Закон Республики Беларусь, 10 ноября 2008 г., № 455-3 // Консультант Плюс: Беларусь / ООО «ЮрСпектр», Нац. Центр правовой информ. Респ. Беларусь. – Минск, 2002.
2. О бухгалтерском учете и отчетности: Закон Республики Беларусь, 12 июля 2013 г., № 57-3 // Консультант Плюс: Беларусь / ООО «ЮрСпектр», Нац. Центр правовой информ. Респ. Беларусь. – Минск, 2002.
3. Бухгалтерская (финансовая) отчетность: учеб. пособие / под ред. проф. Я. В. Соколова. – М.: Магистр: Инфра-М, 2015. – 512 с.
4. Ровенских В. А. Бухгалтерская (финансовая) отчетность: учебник для бакалавров / В. А. Ровенских, И. А. Слабинская. – М.: Издательско-торговая корпорация «Дашков и К», 2013. – 364 с.
5. Натепрова Т. Я. Бухгалтерская (финансовая) отчетность: учеб. пособие / Т. Я. Натепрова, О. В. Трубицына. — М.: Издательско-торговая корпорация «Дашков и К», 2011. — 292с.
6. Анализ финансовой отчетности: Учебник. – 2-е изд./ Под общ. ред. М.А Вахрушиной. – М.: Вузовский учебник: Инфра-М, 2011. – 431 с.

7. Бухгалтерская (финансовая) отчетность: Учебное пособие / Под ред. проф. Ю.И. Сигидова и проф. А.И. Трубилина. – М.: Инфра-М, 2013. – 366 с.

8. Бухгалтерский учет: бухгалтерская финансовая отчетность: учебник/ под ред. проф. Н.Т. Лабынцева. – М.: Финансы и статистика, 2008. – 240 с.

9. Ерофеева В. А. Бухгалтерская (финансовая) и налоговая отчетность коммерческой организации / В. А. Ерофеева, Г. В. Клушанцева: учеб. пособие / отв. ред В. А. Ерофеева. — М.: Высшее образование, 2008. — 364 с.

10. Жулина Е. Г. Анализ финансовой отчетности: учебное пособие / Е. Г. Жулина, Н. А. Иванова. – М.: Издательско-торговая корпорация «Дашков и К», 2013. – 272 с.

11. Заббарова О. А. Бухгалтерская (финансовая) отчетность организации: учеб. пособие / О. А. Заббарова. – М.: Эксмо, 2009. – 320 с.

12. Кравченко Н. В. Бухгалтерская отчетность: учеб. – метод. пособие для самостоятельного изучения тем курса / Н. В. Кравченко; М-во образования Республики Беларусь, Белорус. гос. ун-т трансп. – Гомель: Бел ГУТ, 2012. – 48 с.

13. Лемеш В. Н. Бухгалтерская (финансовая) отчетность: пособие / В. Н. Лемеш, Т. А. Жилинская. – Минск : Элайда, 2008. – 272с.

14. Пахомчик Е. А. Краткий курс по бухгалтерской финансовой отчетности: учеб. Пособие / Е. А. Пахомчик . – М. : Издательство «Окей-книга», 2008. – 124 с.

15. Сорокина Е. М. Бухгалтерская и финансовая отчетность организаций: учеб. пособие / Е. М. Сорокина. – 2-е изд. – М.: Финансы и статистика, 2008. – 192 с.

16. Чернов В. А. Бухгалтерская (финансовая) отчетность: учеб. пособие / В. А. Чернов; под ред. М. И. Баканова.— М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2008. – 127 с.

References

1. On Information, Informatization and Protection of Information: Law of the Republic of Belarus, 10 November 2008, №. 455-3. Consultant Plus: Belarus / LLC "YurSpektr", Nat. Center for Legal Information. Rep. Belarus. Minsk, 2002.
2. On Accounting and Reporting: Law of the Republic of Belarus, July 12, 2013, №. 57-3 // Consultant Plus: Belarus / LLC "YurSpektr", National. Center for Legal Informs. Rep. Belarus. Minsk, 2002.

3. Sokolova, Ya. V. (2015). Accounting (financial) reporting: Textbook. Allowance. Moscow: Master: Infra-M, 512.
4. Rovensky, V. A. & Slabinskaya, I. A. (2013). Accounting (financial) report-nosti: Textbook for undergraduate. Moscow: The publisher-trade corporation "Dashkov and K", 364.
5. Nateprova, T. Ya. & Trubitsyn, O. V. (2011). Accounting (financial) reporting: Textbook. Ambassador. Moscow: Publishing and Trading Corporation "Dashkov and Co.", 292.
6. Vakhrushin, M. A. (2011). Analysis of financial statements: Textbook. 2 ed / Under the general. Moscow: University textbook: Infra-M, 431.
7. Sigidova, Yu. I. & Trubilin, A. I. (2013). Accounting (financial) parity: Textbook. Moscow: Infra-M, 366.
8. Labytseva, N. T. (2008). Accounting: financial accounting: a textbook. Moscow: Finance and Statistics, 240.
9. Erofeeva, V. A. & Klushantseva, G. V. (2008). Accounting (financial) and tax reporting of the commercial organization: training. Allowance. Moscow: Higher education, 364.
10. Zhulina, E. G. & Ivanova N. A. (2013). Analysis of financial statements: a manual. Moscow: **Виногород Г. Г.**

Вдосконалення класифікації видів звітності

У статті розглядається класифікація звітності (за видами) у різних авторів. Вказується, що в сучасних умовах виділених класифікаційних аспектів вже недостатньо, і на основі проведеного дослідження справедливо пропонується їх доповнити корпоративною звітністю в галузі сталого розвитку або корпоративної соціальної звітності, що більш об'єктивно характеризує ситуацію в цьому питанні. Запропоновано внести в навчальні плани підготовки фахівців вищої кваліфікації за спеціальністю «Бухгалтерський облік, аналіз і аудит» вивчення таких дисциплін як: «Бухгалтерський облік і звітність в області стійкого розвитку» (або «Бухгалтерський облік і корпоративна соціальна звітність»), «Міжнародні стандарти нефінансової (соціальної) звітності», «Ревізія і аудит соціальної звітності».

Ключові слова: класифікація, звітність, Глобальний договір, бізнес.

Vinogorov G.

Improving classification of types of reporting

The article deals with the classification of reporting (by types) among different authors. It is pointed out that under the current conditions the identified classification aspects are not enough, and based on the conducted research, it is rightly proposed to supplement them with corporate reporting in the field of sustainable development or corporate social reporting, which more objectively characterizes the situation in this issue. It is proposed to study in the curricula of training specialists of the highest qualification in the specialty "Accounting, Analysis and Audit" such disciplines as: "Accounting and Reporting in the Field of Sustainable Development" (or "Accounting and Corporate Social Reporting"), "International Standards of Non-Financial (Social) reporting", "Audit and audit of social reporting".

Keywords: classification, reporting, Global Compact, business.

Рецензент: Павлов К. В. – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри «Економіка» Камського інституту гуманітарних та інженерних технологій, м. Іжевськ, Росія.

Reviewer: Pavlov K. – Professor, Ph.D. in Economics, head of Economy Department Kamsky institute of humanitarian and engineering technologies, Izhevsk, Russian Federation.

e-mail: kvp_ruk@mail.ru

Стаття подана 28.03.2016 г.

МЕТОДОЛОГІЧНІ ТА ПРАГМАТИЧНІ АСПЕКТИ СУЧАСНОЇ ІННОВАЦІЙНОЇ АКТИВНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ

Доведено, що в основі сучасних інноваційних досліджень мають бути емпірично підтверджені теоретичні знання, які потрібно використовувати на практиці. Проаналізовані інновативні складові діяльності підприємств та визначено, що вони мають відповідати прагненням і потребам внутрішнього й зовнішнього середовища підприємства. Запропоновано послідовність рішень щодо запровадження інноваційної ідеї, яка дозволяє виявити пріоритетність проблем, дослідити її інноваційну складову, дифузю та наслідки її втілення. Констатовано, що пошук інновативної складової діяльності підприємств має відповідати реаліям сучасного стану, вимогам і потребам регіональної, національної й світової економіки.

Ключові слова: методологія, інноватика, прагматика, емпіричні дослідження, пріоритети, потреби, дифузія, наслідки.

Постановка проблеми. Інтерес до інноваційної діяльності, її розвитку на різних рівнях управління, галузях економіки та сферах діяльності майже ніколи не затухає з часів давньої ери до сьогодишнього моменту. Саме методологічні і прагматичні аспекти інноваційної активності різних суб'єктів господарювання - є основою досліджень багатьох науковців, у різних вишах, установах, що знаходяться у різних регіонах, територіях та державах. Не можна сказати, що суттєво змінилися методи дослідження інновацій, проте самі інновації – виокремилися у окрему галузь знань - інноватика, а в сучасних українських реаліях ще тільки набуває свого прогресивного розвитку інновативна економіка. Бо ті дослідження з інноваційної діяльності, що відбуваються наразі на теренах України [1, 2, 3, 4], за результатами запровадження - не відповідають вимогам часу, а тим більше соціально-економічній ситуації, що є у більшості регіонах та підприємствах, а тільки розкривають специфіку [5, 6, 7, 8] та індивідуальність галузі досліджень [9, 10, 11, 12]. А деякі [13, 14] - просто відносяться до тих, про які можна сказати, що вони не привносять ніякої методологічної та прагматичної новатики у досліджувані питання, а тим більше – не мають в основі емпіричного рівня знань; не показують напрями отримання окремих емпіричних фактів (даних спостережень та експериментів), що стимулюють розвиток теоретичного рівня знань; не розкривають нові проблеми та завдання, що дають змогу побу-

дувати систему законів, методів та інструментів пізнання сутності досліджуваних проблем; не відкривають нові перспективи пояснення, передбачення фактів, а також умов, в яких мають здійснюватися експерименти. Тобто не мають в основі тих емпірично підтверджених теоретичних знань, які можуть бути використані практично.

Аналіз останніх публікацій та досліджень. Сьогодні, як і 10 років, і півстоліття тому, було і є дуже актуально досліджувати всілякі питання, що стосуються інновацій й інноваційної активності будь-чого. Можна сказати, що розвиток методології та практики досліджень методологічних та прагматичних питань інновацій йде по спіралі, коли автори [1 - 12] впродовж не одного десятиліття повертаються до розгляду одних і тих же питань та привносять нові (чи удосконалюють існуючі) якості у технологію їх досліджень. Є і такі публікації зарубіжних авторів [15, 16], що роблять прорив у поглядах на інновації, поширенні та розповсюдженні нових ідей у суспільствах щодо уникнення тих техногенних катастроф, фінансово-економічних банкрутств та соціальних занепадів, що спіткало вже не одне покоління. Саме цей прорив відбувається в рамках інноватики – науки, що інтегрує різні міжгалузеві, міждисциплінарні знання [17], які змінюють, створюють чи впроваджують нові методи, оригінальні ідеї та продукти [18, с.733]. Із сучасних дослідників мало хто застосовує інноватику як науку для обґрунтування своїх новаційних методів і інструментів, а

переважно для узагальнень і введення нового понятійного апарату [19, с. 19 - 44]. А іноді автори [13, 14, с. 193 - 215], навіть, не підозрюють, що розроблюють додаткове «колесо» з методів і інструментів управління до «vozu» інновацій. Тому виникає потреба у розгляді тих інновативних складових діяльності підприємств, які б відповідали прагненням і потребам не тільки колективу працівників, але й населенню регіону, де воно розташоване.

Звідси, **метою даної статті** – є пошук інновативної складової діяльності підприємств, яка має відповідати реаліям сучасного стану регіону, де вони знаходяться, вимогам і потребам національної й світової економіки.

Виклад основного матеріалу дослідження. Специфіка інноватики полягає в тому, що вона є міждисциплінарною методологією особливого типу [17]. Інноватика забезпечує таке інтегрування знань, у процесі якого спеціальні науки (економіка, управління, соціологія, психологія, кібернетика, філософія та ін.) зберігають свою самостійність і специфічність. Усі теоретичні концепції і фактичні дані об'єднуються навколо інноваційних проблем, що інтегрують різноманітні наукові знання, котрі сприяють підвищенню практичної ефективності. Теоретична інноватика вирішує проблеми розвитку основ наукової методології, а прикладна - розв'язує їх в різних галузях господарювання, напрямах діяльності з реалізації нововведень й досягнення ефекту для забезпечення суспільного добробуту.

Як свідчить досвід розвинених країн, життєздатність національних економік насамперед визначається масштабами та якістю впровадження нових ідей, нових технологій, нових управлінських систем, нових продуктів, які є результатом розвитку науки про інноваційну діяльність. За кордоном, у першу чергу в США, Німеччині, виходить багато літератури з питань інноватики, де автори роблять висновки, що нововведення підкоряються певним законам і можуть бути передбаченими. Дослідники підтримують хвильову, циклічну концепцію розвитку нововведень [20, с. 203 - 241]. Проте будь-яка наука виникає і

розвивається виходячи з потреб практики, яка складає основу розвитку теорії. Саме потреби практики, необхідність вирішення конкретних прикладних завдань стимулюють розвиток наукових знань. Тому розвиток інноватики пов'язаний з накопиченням практичних невирішених завдань, наявним зарубіжним й вітчизняним досвідом і необхідністю теоретичного його узагальнення.

Навряд чи можна заперечувати, що фундаментальним імпульсом появи будь-якої інновативної ідеї є незадоволення якоюсь суттєвими потребами, такими як: продуктами споживання, методами виробництва чи транспортування, ринками збуту, формами індустріальної організації та підприємництва. Ці істини Шумпетер доводив ще у 50 роках минулого століття [21, с. 117]. Тому не дивно, що впровадженням більшості новаційних ідей наразі займаються такі галузі як економіка, сільське господарство, комунікації, освіта, охорона здоров'я та напрями знань як організація виробництва, маркетинг і менеджмент, державне управління, статистика, соціологія, психологія, географія [15, с. 514, 515]. А на цій базі виникає новий напрям дослідження інновацій на перетині різних знань, дисциплін та інших нетрадиційних аспектів таких як сільська соціологія, економічна психологія, людська економіка та інше. Проте для того, щоб така інновативна ідея запрацювала і сприймалась більшістю зацікавлених осіб – потрібно мати перелік тих пріоритетних проблем, які слід вирішувати у першу чергу. І такі першочергові проблеми, наразі, мають соціальний відтінок, бо знаходять підтримку не тільки на підприємстві, але й серед населення, що складає його оточуюче середовище. Тому від виникнення інновативної ідеї до її запровадження повинні відбутися наступні етапи (рис. 1):

Згідно рис. 1 має відбуватись така послідовність рішень щодо запровадження інноваційної ідеї:

1. Виявлення пріоритетності проблем, за якою буде відбуватись створення інноваційної ідеї, має відбуватись із залученням усіх зацікавлених осіб на мікро- і макро- рівнях, бо саме соціальна ефективність та прикладний аспект застосування повинен викликати певну підтримку у суспільстві і сприяти розповсюдженню цих інноваційних ідей серед більшої кількості підприємств.

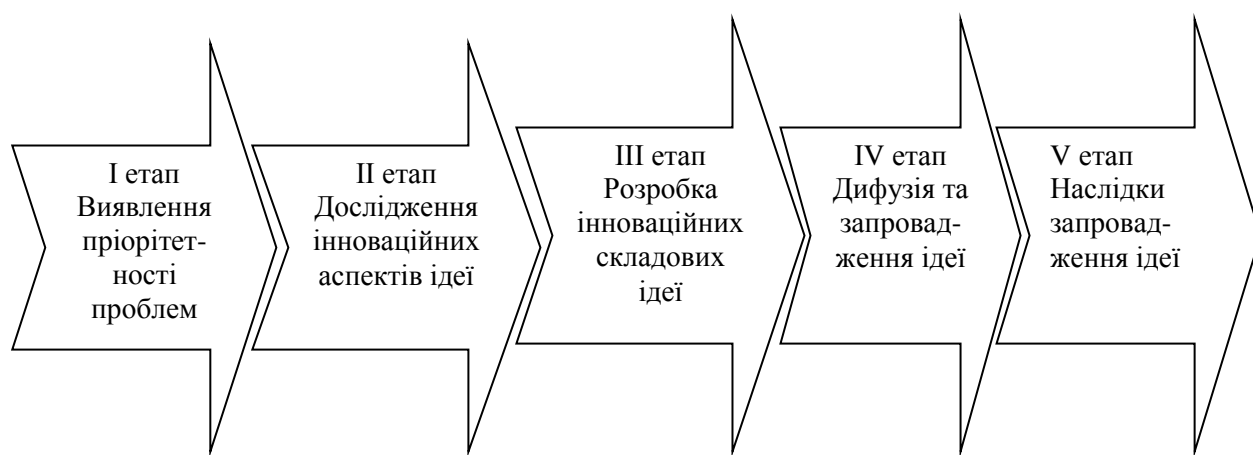

Рис. 1. Етапи запровадження інноваційної ідеї
Джерело: розроблено автором із залученням [15, с. 163]

2. Виходячи з п. 1 – на II етапі дослідження мають емпірично виявлятися усі найбільш доцільні інновативні аспекти ідеї. Пропонувати тільки деякі аспекти технічних, технологічних, виробничих інновацій на рівні традиційного «удосконалення» чогось без ув'язки з іншими спорідненими або ні аспектами діяльності підприємства – вже є соціально і економічно не вигідним. І розраховувати на суцільну підтримку такої ідеї на всіх рівнях управління підприємства та за його межами – вже не може йти й мови. Тому й виходить, що докторські дисертації в Україні захищаються і є наявність в них не одного аспекту новизни щодо інновацій з ключовим словом «вперше» [13, с. 4], проте навряд чи якимсь підприємством, що запровадило ці "новітні" ідеї уперше [13, с. 6], може похвалитися тими перевагами та вирішенням пріоритетних проблем на підприємстві. Тобто прикладний аспект подібних досліджень – досить сумнівний, бо він не підтверджений хоч якимись емпіричними дослідженнями за цими підприємствами. А значить, можна порекомендувати нашим теперішнім й майбутнім науковцям перейматися не стільки розкриттям актуальності вирішуваної проблеми, а більше доцільністю, необхідністю, пріоритетністю досліджуваної ними проблеми для сучасних українських підприємств.

3. А ось розробка інноваційної складової ідеї має виходити з існування певних технологій, виходячи зі складу проблем (потреб), які слід розв'язувати з використанням певних інструментів. Кожний ін-

струмент має два аспекти (частини) [15, с. 164]: 1) апаратну, яка складається із матеріальної бази (обладнання, продуктів тощо) та 2) інформаційну, котра складається із знань, умінь, методів, принципів і т.п. Тобто кожна розробка інноваційної ідеї має ґрунтуватись на результатах взаємодії наукових методів та реальних практичних проблем.

Слід пам'ятати і про те, що розроблення новітньої ідеї – це процес надання її у певній формі [15, с. 172], що задовольняє потребам усіх користувачів. Цей етап може завершуватися комерціалізацією, проте коли мова йде про інновативні розробки, то тут слід підкреслювати важливість досягнення соціально-економічного ефекту і розповсюдження цього досвіду серед зацікавлених осіб, споживачів (сторін, підприємств, урядових і неурядових організацій) будь-яким способом, включаючи укладання угод на надання інформаційних, консультативних послуг на оплатній і безоплатній основі. Тобто процес розробки інноваційної ідеї має сприяти обміну інформації, розповсюдженню досвіду і отримання схвальних відгуків на запропоновані технології вирішення пріоритетних проблем, особливо в мінливих умовах української дійсності. І чим більша кількість підприємств освоїть ці нові ідеї, тим більше вигоди отримає не тільки головний розробник, але й те регіональне суспільство, де воно розташоване, бо в котре слід наголосити [22, с. 157 - 177] на тих важливих цінностях, що мають нести усі інновативні розробки: їх технології мають змінювати вну-

трішне і зовнішнє суспільство підприємства. А значить така технологія – має бути продуктом суспільства, на який впливають норми, цінності та рівень культури існуючої соціально-економічної системи. Безумовно, на склад деяких технологій можуть впливати урядові постанови щодо дотримання вимог безпеки, охорони здоров'я та довкілля, проте саме соціальне конструювання і спрямованість має визначати запровадження і розповсюдження інновативних технологій.

4. Щодо дифузії інноваційної ідеї, то тут слід розглядати не тільки традиційні способи поширення інформації про інновації (комунікаційні канали, опитування, польові дослідження), але й усі інші із залученням неформальних лідерів. На IV етапі процес запровадження інноваційної ідеї може відбуватися шляхом передачі винайдених технологій іншим зацікавленим споживачам з метою більш широкого використання теоретичних і практичних складових. Цей процес може бути двонаправленим чи багато комунікаційним: від розробника – до зацікавлених осіб і навпаки. Таким чином можуть виправлятися помилки. Чим більше установ будуть задіяні до опрацювання цієї технології – тим більшого розуміння, підтримки щодо її важливості і необхідності розповсюдження можна знайти у її користувачів. В рамках розповсюдження інновативних технологій можна проводити конференції, на яких може досягатися консенсус у вирішенні наболілих питань щодо застосування нових технологій, проведення випробувань для доведення їх до довершених.

5. Наслідки запровадження інновативної ідеї можна оцінювати за результатами змін у мікро- і макро- соціально-економічних системах, де запроваджуються новітні технології. Дослідження наслідків дозволяють виявити чинники, які впливають на досягнення позитивних результатів та поширення досвіду запровадження ефективних технологій. А також відпрацювання інструментів моніторингу за дослідженням безпосереднього внеску інновативної ідеї у фундаментальні основи розвитку теорії і практики тих наук, на яких ґрунтується запроваджувана ідея.

Висновки та напрями подальших досліджень. Проведено дослідження доводить, що:

А) з кожним роком кількість досліджень інноваційної спрямованості збільшу-

ється, проте не всі вони мають пряме відношення до інноватики, а тим більше – не носять емпіричного характеру.

Б) сучасні соціально-економічні проблеми, що існують в діяльності українських підприємств, примушують ініціювати їх вирішення шляхом залучення інновативних ідей до розв'язання тих пріоритетів, що висуває і вимагає задовольнити мікро і макросередовище.

В) виникає новий напрям дослідження інновацій на перетині різних знань, дисциплін - інновативна ідея, що має соціальний відтінок, бо знаходить підтримку не тільки на підприємстві, але й серед населення, що складає його оточуюче середовище.

Г) наслідки запровадження інновативних ідей мають оцінюватись за результатами соціально-економічних змін у внутрішньому і зовнішньому середовищі підприємств.

Д) методологія сучасних інноваційних досліджень не відрізняється від тієї, що існувала ще в минулому столітті, проте має базуватись на рівні емпіричних знань і фактів, розкривати нові проблеми та завдання, що дають змогу побудувати нову систему законів, методів та інструментів

Е) прагматичний підхід до сучасних інновацій має бути виваженим, обґрунтованим і спрямованим на вирішення пріоритетних прикладних проблем, що стимулюють розвиток наукових знань.

Напрями подальших досліджень будуть спрямовані на соціалізацію інновативних ідей та виявлення інструментів найшвидшого управління ними та запровадження у практику діяльності підприємств, особливо тих, що примикають до зон атитерористичних операцій та потребують першочергового вирішення соціально-економічних проблем.

Література

1. *Уварова Ю. М.* Удосконалення управління інноваційними процесами на підприємстві: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук за спец. 08.00.04 – економіка та управління підприємствами (за видами економічної діяльності) / Ю.М. Уварова. - Сєвєродонецьк: СЛУ ім. В. Даля, 2015. – 20 с.

2. *Літвінова І. М.* Інформаційне забезпечення інноваційного розвитку підприємства: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня

канд. екон. наук за спец. 08.00.04 – економіка та управління підприємствами (за видами економічної діяльності) / І.М. Літвінова. - Северодонецьк: СХУ ім. В. Даля, 2015. – 19 с.

3. *Бабенко М. К.* Забезпечення інноваційної активності підприємства на основі менеджменту: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук за спец. 08.00.04 – економіка та управління підприємствами (за видами економічної діяльності) / М.К. Бабенко. - Северодонецьк: СХУ ім. В. Даля, 2016. – 20 с.

4. *Топух І. П.* Використання інтелектуального капіталу в управлінні інноваційною діяльністю підприємства: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук за спец. 08.00.04 – економіка та управління підприємствами (за видами економічної діяльності) / І.П. Топух. - Северодонецьк: СХУ ім. В. Даля, 2017. – 24 с.

5. *Ткаченко О. А.* Удосконалення системи мотивації праці в умовах інноваційного розвитку економіки: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук за спец. 08.00.07 – демографія, економіка праці, соціальна економіка і політика / О.А. Ткаченко. – Кіровоград: Кіровоградський національний технічний університет, 2014. – 20 с.

6. *Шестер І. В.* Формування персоналу інноваційного підприємства: Використання інтелектуального капіталу в управлінні інноваційною діяльністю підприємства: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук за спец. 08.00.04 – економіка та управління підприємствами (за видами економічної діяльності) / І.В. Шестер. - Северодонецьк: СХУ ім. В. Даля, 2016. – 21 с.

7. *Захаркін О. О.* Стейкхолдерська концепція вартісно-орієнтованого управління інноваційною діяльністю підприємств: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. екон. наук за спец. 08.00.04 – економіка та управління підприємствами (за видами економічної діяльності) / О.О. Захаркін. - Северодонецьк: СХУ ім. В. Даля, 2017. – 38 с.

8. *Захаркін О. О.* Вартісно-орієнтоване управління інноваційною діяльністю підприємств: методологічні засади, світовий та вітчизняний досвід: монографія / О.О. Захаркін. – Суми: Сумський державний університет, 2015. – 400 с.

9. *Жеребченко Т. І.* Стимулювання інноваційної праці вчителів в умовах модернізації освіти: автореф. дис. на здобуття наук.

ступеня канд. екон. наук за спец. 08.00.07 – демографія, економіка праці, соціальна економіка і політика / Т.І. Жеребченко. – Кіровоград: Кіровоградський національний технічний університет, 2014. – 20 с.

10. *Гвоздович Ю. О.* Формування та використання інноваційного потенціалу молоді: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук за спец. 08.00.07 – демографія, економіка праці, соціальна економіка і політика / Ю.О. Гвоздович. – Кіровоград: Кіровоградський національний технічний університет, 2014. – 20 с.

11. *Завойських Ю. А.* Домінанти міжрегіонального інноваційного співробітництва: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук за спец. 08.00.05 – розвиток продуктивних сил і регіональна економіка / Ю.А. Завойських. – Северодонецьк: СХУ ім. В. Даля. 2015. – 20 с.

12. *Ключнікова К. Г.* Впровадження форсайту в управління інноваційним розвитком регіону: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук за спец. 08.00.05 – розвиток продуктивних сил і регіональна економіка / К.Г. Ключнікова – Северодонецьк: СХУ ім. В. Даля. 2016. – 20 с.

13. *Клюс Ю. І.* Формування та розвиток корпоративної системи управління інноваціями: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. екон. наук за спец. 08.00.04 – економіка та управління підприємствами (за видами економічної діяльності) / Ю.І. Ключ. - Северодонецьк: СХУ ім. В. Даля, 2017. – 36 с.

14. *Клюс Ю. І.* Корпоративна система управління інноваціями: формування та розвиток: [монографія] / Ю.І. Ключ. – Лисичанськ: «КИТ-Л», 2015. – 356 с.

15. *Еверетт М.* Роджерс. Дифузія інновацій / Пер. з англ. Василя Старка. / Р. М. Еверетт - К.: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2009. – 591 с.

16. *Гессен Д. О.* Біг на місці: парадокси конкуренції / Даг О. Гессен, Томас Гілланд Еріксен; пер. с норвезьк. І. Сабор. – К.: Ніка-Центр, 2014. – 208 с.

17. Основні поняття і сутність теорії інноватики. Режим доступу: <http://library.if.ua/book/4/462.html>

18. Concise Oxford English Dictionary. Edited by C. Soanes, A. Stevenson. - New York: Oxford University Press, 2009. – 1681 p.

19. *Захаркін О. О.* Стейкхолдерська концепція вартісно-орієнтованого управління інноваційною діяльністю підприємств:

дис. на здобуття наук. ступеня докт. екон. наук за спец. 08.00.04 – економіка та управління підприємствами (за видами економічної діяльності) / О.О. Захаркін. - Суми: Сумський державний університет, 2017. – 621 с.

20. *Шумпетер А. Й.* Теорія економічного розвитку. Дослідження прибутків, капіталу, кредиту, відсотка та економічного циклу / Пер. с англ. В. Старка. – К.: Вид-во «Києво-Могилянська академія», 2011. - 242 с.

21. *Schumpeter, Joseph A.* (1950). Capitalism, Socialism, and Democracy. New York: Harper and Row, 431.

22. Механізм відтворення соціально-економічного потенціалу країни / [Колектив авторів], за наук. ред. Т.В. Калінеску. - Севе-родонецьк: вид-во СНУ ім. В. Даля, 2016.- 320 с.

References

1. *Uvarova, Y.M.* (2015) Improvement of management of innovation processes on enterprises. Manuscript of candidate degree for specialty 08.00.04 – Economics and enterprise management (by type of economic activity). Severodonetsk: Volodymyr Dahl East Ukrainian National University, 20.

2. *Litvinova, I.M.* (2015). Informational support of enterprise innovation development. Manuscript of candidate degree for specialty 08.00.04 – Economics and enterprise management (by type of economic activity). Severodonetsk: Volodymyr Dahl East Ukrainian National University, 19.

3. *Babenko, M.K.* (2016). Providing innovative activity of enterprise on the basis of knowledge management. Manuscript of candidate degree for specialty 08.00.04 – Economics and enterprise management (by type of economic activity). Severodonetsk: Volodymyr Dahl East Ukrainian National University, 20.

4. *Topuch, I.P.* (2017). Utilization of intellectual capital in management of enterprise innovative activity. Manuscript of candidate degree for specialty 08.00.04 – Economics and enterprise management (by type of economic activity). Severodonetsk: Volodymyr Dahl East Ukrainian National University, 20.

5. *Tkachenko, O.* (2014). Improvement of System of Labor Motivation in Terms of Innovative Economic Development. Manuscript of candidate degree for specialty 08.00.07 – Demography, Labor Economics, Social Economics

and Politics. Kirovograd: Kirovograd National Technical University, 20.

6. *Shester, I.V.* (2016). Forming of personnel of innovative enterprise. Manuscript of candidate degree for specialty 08.00.04 – Economics and enterprise management (by type of economic activity). Severodonetsk: Volodymyr Dahl East Ukrainian National University, 21.

7. *Zakharkin, O.O.* (2017). Stakeholder value-based management of innovative activity of enterprise. Manuscript of doctorate degree for specialty 08.00.04 – Economics and enterprise management (by type of economic activity). Severodonetsk: Volodymyr Dahl East Ukrainian National University, 38.

8. *Zakharkin, O.O.* (2015). Cost-oriented management of enterprises innovative activity: methodological principles, world and domestic experience: monograph. Sumy: Sumy State University, 400.

9. *Zherebchenko, T. I.* (2014). Stimulation of innovative work of teacher in the conditions of modernization of education. Manuscript of candidate degree for specialty 08.00.07 – Demography, Labor Economics, Social Economics and Politics. Kirovograd: Kirovograd National Technical University, 20.

10. *Hvozdovych, Yu.* (2014). Formation and Using of the Innovative Potential of the Youth. Manuscript of candidate degree for specialty 08.00.07 – Demography, Labor Economics, Social Economics and Politics. Kirovograd: Kirovograd National Technical University, 20.

11. *Zavoyskih, Y.A.* (2015). Dominants of interregional innovative collaboration policy. Manuscript of candidate degree for specialty 08.00.05 – Development of productive forces and regional economy. Severodonetsk: Volodymyr Dahl East Ukrainian National University, 20.

12. *Kluchnikova, K.G.* (2016). Implementation of foresight in management of innovative development of region. Manuscript of candidate degree for specialty 08.00.05 – Development of productive forces and regional economy. Severodonetsk: Volodymyr Dahl East Ukrainian National University, 20.

13. *Klus, Y.I.* (2017). Formation and development of corporate innovation management. Manuscript of doctorate degree for specialty 08.00.04 – Economics and enterprise management (by type of economic activity). Severodonetsk: Volodymyr Dahl East Ukrainian National University, 36.

14. *Klus, Y.I.* (2015). Corporate control system by innovations: forming and development: monograph. Lysychansk: "KIT-L", 356.

15. *Everett, M. Rogers* (2009). Diffusion of innovations. Kyiv: Published house "Kyiv-Mogylianska Academy", 591.

16. *Hessen, O. Dag & Eriksen, Thomas Hylland* (2014). Hurried in place: paradoxes of competition. Kyiv: Nika-center, 208.

17. Basic concepts and essence of innovate theory. Retrieved from: <http://library.if.ua/book/4/462.html>

18. Concise Oxford English Dictionary (2009). Edited by C. Soanes, A. Stevenson. New York: Oxford University Press, 1681.

19. *Zakharkin, O.O.* (2017). Stakeholder value-based management of innovative activity

of enterprise. Dissertation of doctorate degree for specialty 08.00.04 – Economics and enterprise management (by type of economic activity). Sumy: Sumy State University, 62.

20. *Schumpeter, Joseph A.* (2011). Theory of economic development. Research of incomes, capital, credit, percent and economic cycle. Kyiv: Published house "Kyiv-Mogylianska Academy", 242.

21. *Schumpeter, Joseph A.* (1950). Capitalism, Socialism, and Democracy. New York: Harper and Row, 431.

22. A mechanism of recreation the socio-economic potential of country (2016). Edited by T.V. Calinescu. Severodonetsk: Published Volodymyr Dahl EUNU, 320.

Калинеску Т. В.

Методологические и прагматические аспекты современной инновационной активности предприятий

Доказано, что в основе современных инновационных исследований должны быть эмпирически подтвержденные теоретические знания, которые следует использовать на практике. Проанализированы инновативные составляющие деятельности предприятий и определено, что они должны отвечать стремлениям и потребностям внутренней и внешней среды предприятия. Предложена последовательность решений для внедрения инновационной идеи, которая позволяет выявить приоритетность проблем, исследовать ее инновационную составляющую, диффузию и последствия ее воплощения. Констатировано, что поиск инновативной составляющей деятельности предприятий должен отвечать реалиям современного состояния предприятия, требованиям и потребностям региональной, национальной и мировой экономики.

Ключевые слова: методология, инноватика, прагматика, эмпирические исследования, приоритеты, потребности, диффузия, последствия.

Calinescu T.

Methodological and pragmatic aspects of modern innovative activity of enterprises

It was well-proven that in bases of modern innovative researches must to be empiric confirmed theoretical knowledge, which used at practice. Analyze of innovative constituents activity of enterprises is underlined, that its must answer aspirations and necessities of internal and external environment of enterprise. The offered sequence of decisions for input of innovative idea is allowed to educe priority of problems, investigate it innovative constituent, diffusion and consequences of its realization. It is established, that the search of innovate component of enterprises activity must answer realities of the modern state of enterprise, requirements and necessities of regional, national and world economy.

Keywords: methodology, innovate, pragmatist, empiric researches, priorities, necessities, diffusion, consequences.

Рецензент: Бурлуцький С. В. – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри «Економіка підприємства» Донбаської державної машинобудівної академії, м. Краматорськ, Україна.

Reviewer: Burlutskyi S.V. – Professor, PhD in Economics, Chair of Enterprise Economy Department of Donbas State Machine-building Academy, Kramatorsk, Ukraine.

e-mail: magistrdr@gmail.com

Стаття подана
10.09.2017 р.

ВЛИЯНИЕ УРОВНЯ САМООРГАНИЗАЦИИ ФИРМЫ НА ЭФФЕКТИВНОСТЬ БЕРЕЖЛИВОГО ПРОИЗВОДСТВА

В статье анализируются роль самоорганизации и её уровня на предприятии при внедрении концепции бережливого производства. В статье показывается, что условием эффективного внедрения бережливого производства должен быть больший уровень самоорганизации фирмы по сравнению с уровнем турбулентности внешней среды. Указано, что жесткая система управления предполагает меньше возможностей для творчества и самоорганизации. При этом неограниченная свобода неподготовленного персонала может привести к разрушению системы. С одной стороны, эффекты самоорганизации достигаются с помощью неформального сотрудничества и несанкционированной деятельности, с другой - с помощью четко обозначенной цели и целеустремленными, четко организованными действиями всех сотрудников данного подразделения.

Ключевые слова: бережливое производство, самоорганизация, уровень самоорганизации предприятия.

Постановка проблемы. Начиная с двухтысячных годов в РФ активно внедряется концепция бережливого производства (БП). Как известно, внедрение БП требует коренного изменения к работе и новой философии мышления. Начиная с 2015 в РФ вступил в действие Национальный стандарт ГОСТ Р 56020 - 2014 «Бережливое производство. Основные положения и словарь», согласно которому уточнены понятия самой концепции, философии и принципов БП, рабочих инструментов и видов потерь [2].

В данном стандарте указывается, что Бережливое производство - это концепция организации бизнеса, ориентированная на создание привлекательной ценности для потребителя путём формирования непрерывного потока создания ценности с охватом всех процессов организации и их постоянного совершенствования через вовлечение персонала и устранение всех видов потерь.[2]. Под бережливым производством понимается процесс, который включает определение ценности для потребителя, выстраивание последовательного потока создания данной ценности, обеспечение непрерывности этого потока, обеспечение «вытягивания» от заказчика вниз по процессу, стремление к совершенству.

Для организации бережливого производства необходимо организовать работу так, чтобы изделие проходило стадии, где добавляется стоимость, без потерь. Кроме того, БП требует философии управления,

стратегического управления, культуры производства, когда каждый работник стремится к постоянному совершенствованию.

В данном стандарте обобщён мировой опыт внедрения БП, в том числе - показано повышение роли самоорганизации работы организации. Повышенные требования к самоорганизации проявляются на всех уровнях иерархии управления - отдельного работника, бригады, цеха, завода в целом. Новая философия особенно учитывает роль человеческого фактора и обязательную вовлечённость всего персонала организации в её работу.

Под самоорганизацией понимается процесс, при котором упорядоченные изменения системы вызываются внутренними силами и факторами, присущими ей. Самоорганизация в сложных и динамических открытых системах возможна лишь при наличии достаточно большого числа взаимодействующих элементов, причем поведение взаимодействующих элементов должно быть взаимозависимым и когерентным.

Более жесткая система управления предполагает меньше возможностей для творчества и самоорганизации. Однако неограниченная свобода неподготовленного персонала может привести к разрушению системы. С одной стороны, эффекты самоорганизации достигаются с помощью неформального сотрудничества и несанкционированной деятельности, с другой - с

помощью четко обозначенной цели и целеустремленными, четко организованными действиями всех сотрудников данного подразделения.

Анализ последних исследований и публикаций. Эволюция самоорганизации социальных систем предполагает гибкость, изменчивость и адаптивность структур управления. Административные методы дополняются социально-психологическими. Именно современные гибкие, сетевые структуры усиливают синергические связи, которые обеспечивают увеличение общего эффекта. Самоорганизация проявляется в том, что небольшие самостоятельные подразделения в повседневной деятельности не связаны бюрократическими структурами, которые препятствуют процедурам согласования решений по горизонтали и вертикали. При этом они самостоятельно движутся к поставленной цели.

Анализ сложных систем, примерами которых является любая организация, осуществляется в том числе с использованием синергетического подхода. Проблема самоорганизации и обеспечения динамической устойчивости социально-экономических систем является одной из наиболее актуальных в современной экономической науке.

Основным отличием синергетического подхода от традиционного является противопоставление причинно-следственных связей взаимодействию. Синергетика исследует систему в существующем виде и отражает ее эволюцию на основе принципов самоорганизации, которая предполагает образование трансформационного потенциала внутри самой системы на основе взаимодействия ее элементов. Поэтому одним из центральных понятий синергетики является самоорганизация социально-экономических систем.

Повышение значимости синергетического подхода определяется стремительным усложнением производственных процессов в последние десятилетия. Значительное усиление конкуренции между отдельными производителями и странами привело к тому, что только высокого качества продукции уже недостаточно для

получения заказа. Значимыми факторами становится гибкость производства, сроки выполнения заказа, учёт индивидуальных потребностей заказчика. В таких условиях управление из единого центра на предприятии становится всё менее и менее эффективным, возрастает значимость квалификации и мотивации персонала. Значительно возрастает роль способности отдельных структурных единиц организации работать на единый результат в рамках общего процесса производства.

Цель статьи – охарактеризовать влияние уровня самоорганизации фирмы на эффективность бережливого производства.

Изложение основного материала исследования. Ускорение и усложнение производственных процессов определило потребность в научных системных теориях менеджмента, одним из рабочих инструментов которых является концепция БП. В концепции БП повышении роли самоорганизации работы можно найти в следующих моментах:

1. Общее повышение значения роли персонала;
2. Философия постоянного улучшения - что нельзя достичь без добровольного участия и мотивации персонала;
3. Приоритет тянущих систем над толкающими, в которых объёмы работ предыдущего участка определяет заказ с последующего. Объёмы выпуска по технологической цепочке определяются самостоятельно и с минимальным участием высшего руководства;
4. Инструменты БП позволяют повысить гибкость производства и возможность выпуска небольшими партиями, а это в свою очередь повышает требования к потенциальному уровню самоорганизации предприятия.

Можно утверждать, что уровень самоорганизации предприятия является одним из основных факторов эффективности внедрения концепции БП и работы данной организации в целом. Концепция БП использует процессный подход к организации производства: анализ процессов, их картирование и описание, а также постоянное их улучшение.

В любых процессах живой и неживой природы для возможности их работы должна присутствовать требуемая степень самоорганизации. В самом процессе и окружающей его среде постоянно возникают некоторые отклонения от стабильной работы, поэтому требуется определённая самоорганизация для преодоления возникающего хаоса. Если проблемы решаются не полностью, то они начинают накапливаться и это может приводить к сбоям в работе системы. Все системы менеджмента качества - одним из инструментов которых является концепция БП - стремятся организовать встроенное качество выпускаемой продукции в процессе самого производства. В свою очередь, встраиваемое качество требует оптимизации самоорганизации производственных процессов.

Повышение роли самоорганизации в концепции БП требует нахождение ответов на следующие вопросы:

1. Как влияет существующий уровень самоорганизации структурных единиц организации на эффективность внедрения концепции БП?

2. Как можно оценить уровень самоорганизации структурных единиц организации и самих производственных процессов для целей внедрения концепции БП?

3. Какими факторами определяется уровень самоорганизации структурных единиц организации и где пределы его роста?

Совершенство фирмы заключается в её способности вовремя изменяться, адекватно приспосабливаясь к новому состоянию среды, и в то же время, постоянно снижая свою зависимость от неё. Вставить о повышающихся требованиях к адаптации и сложности.

Конкурентоспособность организации, эффективность функционирования систем менеджмента качества напрямую зависят от её способности сохранять гомеостаз, то есть способности приспосабливаться к турбулентности внешней среды. В вопросах жизненного цикла организации важным является сущность процесса возникновения и поддержания жизнеспособности организации, а именно её самоорганизация. Основы теории самоорганизации заложил

И. Пригожин своими исследованиями по неравновесной динамике диссипативных структур. Последующие исследования М. Эйгена, Г. Хакена, Э. Лоренца, Г. фон Фёрстера и других учёных раскрыли механизмы формирования организованности в природе, что позволило утвердиться науке о самоорганизации, называемой ещё синергетикой.

Становление теории самоорганизации и перспективы её социальных приложений обобщены В.Е.Хиценко в его статьях и монографиях.

Автономия подразделений включает самоорганизацию и всю мощь человеческого интеллекта. Множество процессов при этом организуют себя сами. В структуре грамотно организованной фирмы происходит направленное сужение разнообразия среды с одновременным расширением разнообразия управленческих возможностей и реакций, постоянно нащупывается и реализуется компромисс между автономией частей и централизмом высшего руководства, между коллегиальностью и автократией.

Следуя информационной теории К.Шеннона, Г.фон Фёрстер развивает измерение порядка и трактует самоорганизацию как возрастание упорядоченности. Это может происходить двумя независимыми путями, одновременно сосуществующими в реальных системах [6]. Первый способ предполагает рост порядка за счет импорта его из среды, то есть поступления энергии и вещества в упорядоченном виде, в виде «строительных блоков» и расширения системы. Это можно назвать «порядком из порядка».

Другой путь - «порядок из хаоса», когда система отбирает нужные возмущения в среде и встраивает их в свою динамику, управляя ростом внутреннего порядка для нейтрализации остальных возмущений. Это означает, что ограниченная энергия системы может лишь тогда восполняться, если системе удастся превращать часть энергии в структуру, то есть запастись ее в виде порядка и тем компенсировать вмешательство среды. Такой же механизм поддержания жизни предполагал в свое

время Шредингер. При его нарушении происходит распад системы.

С определенной степени сложности системы ее самоорганизацию можно отождествлять со способностью моделировать среду и себя в среде, выявлять различия и уточнять границы. Равновесие в подобных системах невообразимо и, вероятно, гибельно. Идет непрерывная коррекция правил поведения, осуществляемая по неким алгоритмам, которые также корректируются и т.д. Такая иерархия типична для социальных систем. Причем эти изменения на разных уровнях могут происходить в одинаковом темпе, постоянно нарушая некий баланс тенденций, мотивов, интересов участников системы.

Можно сказать, неравновесие системы тем выше, чем дальше она от статического покоя, чем меньше у нее запас устойчивости, чем больше подвижность. В этом смысле неравновесность сложной (биологической, социальной) системы можно определить как потенциальную готовность к изменениям, к адаптации. Чем сложнее, масштабнее, “умнее” система, тем дальше она от равновесия со средой, тем более зыбкой и трудноподдерживаемой, но гибкой и приспособленной становится ее неравновесие-жизнь. Эта “устойчивая неравновесность” есть результат самоорганизации и залог выживаемости.

Чем сложнее система и выше уровень её самоорганизации, тем больше её возможность уменьшить уровень хаоса внешней среды. Потенциально более сложная система (в том числе фирма) может работать в большем уровне турбулентности внешней среды.

Согласно В. Е. Хиценко самоорганизация – это самопроизвольный процесс роста и поддержания взаимосоординации элементов системы путем повышения ее сложности и неравновесности. Это движение от высокоэнтропийного хаоса по направлению к порядку, но никогда его не достигающее. Система удерживает себя в неравновесности, в зыбкой гармонии динамического хаоса, который, безусловно, значительно меньше абсолютного.

Теория самоорганизации объектов позволяет определить необходимые усло-

вия эффективного внедрения концепции БП для повышения конкурентоспособности организации. Любую организацию можно рассматривать как систему, функционирующую во внешней среде с определённым уровнем турбулентности. Организация как сложная динамическая система, для возможности работы вынуждена поддерживать гомеостаз, а это, в свою очередь, требует определённого уровня самоорганизации системы.

Существуют два основных варианта управления самоорганизацией предприятия [4]:

1. Спонтанное развитие на основе инициативной кооперации сотрудников.

2. Целенаправленное развитие автономных структурных единиц фирмы, управляемое самими их участниками.

Свойствами фирмы, определяющими ее конкурентоспособность и непосредственно связанными с самоорганизацией, являются [4]:

1. Адаптивность - понимаемая как форма отношений с внешней средой.

2. Инновационность - совокупность внутрифирменных процессов дающих возможность перестройки направлений деятельности.

Как пишет Реген Вернер, эти свойства определяют необходимые и достаточные условия формирования конкурентоспособности компании. Чем более высокий уровень самоорганизации фирмы, тем легче и с меньшими затратами можно поддерживать гомеостаз - и наоборот. Концепция БП предполагает обязательным компонентом целенаправленное развитие автономных структурных единиц фирмы для управления самоорганизацией.

И. Решетов предлагает измерять уровень самоорганизации предприятия путем его сопоставления с величиной административного ресурса (принятой за единицу), необходимой для достижения заданной цели управления (например нормы рентабельности активов или доли рынка) при полном отсутствии процессов самоорганизации [5]. Соответственно максимальный уровень самоорганизации предприятия, при котором достигается цель без административного вмешательства, будет

равным единице. Предлагаемая оценочная величина отражает долю экономии ресурсов системы управления при достижении цели. Модель оценки уровня самоорганизации предприятия основывается на следующем соотношении:

$$c + s = I, \quad (1)$$

где s – коэффициент организации, определяющий долю механизмов административного управления в совокупности всех инструментов воздействия на предприятие; c – коэффициент необходимого уровня самоорганизации предприятия.

И.Решетовым предложен метод экспертной оценки потенциального уровня самоорганизации (С) по методу оценки в шкале интервалов. Объектами оценки являются характеристики предприятия, выступающие факторами применения механизмов самоорганизации. Для систематизации факторов применения механизмов самоорганизации построена модель механизмов самоорганизации в виде ориентированного графа, вершинами которого являются семь групп факторов процесса самоорганизации, ребрами – возможные взаимосвязи между ними [5].

Безусловно, от уровня турбулентности зависит требуемый минимальный уровень самоорганизации, при котором фирма может нормально функционировать. Если фирма не может компенсировать хаос внешней среды за счёт своей организованности, то начинает работать убыточно и может обанкротиться.

Можно предположить, что необходимым условием эффективного внедрения концепции БП должно быть выполнение следующего неравенства [3]:

$$P_{\text{саморг}} \geq P_{\text{турб}} \quad (2)$$

где $P_{\text{саморг}}$ – уровень самоорганизации фирмы для достижения требуемых целей;

$P_{\text{турб}}$ – уровень турбулентности внешней среды.

Процесс самоорганизации позволяет формировать на фирме «порядок из хаоса». Часть внешней энергии и вещества трансформируется в структуры на фирме, которые позволяют сглаживать турбулентность внешней среды. С учётом того, что уро-

вень турбулентности в последние десятилетия постоянно возрастает, требуемый уровень самоорганизации фирмы также постоянно должен увеличиваться.

Уровень турбулентности является характеристикой внешней среды, на которой фирма практически не может воздействовать. Однако уровень самоорганизации фирмы поддаётся воздействию и его целесообразно оптимизировать в рамках отдельного хозяйствующего субъекта. Если рассматривать организацию как открытую систему, то можно определить следующие факторы, от которых зависит эффективность внедрения концепции БП с точки зрения теории самоорганизации:

1. Уровень неравновестности фирмы – то есть её способности к изменениям и адаптации;

2. Уровень «полезной» сложности системы управления на фирме. «Полезность» в данном случае означает способность системы управления на фирме уменьшить степень хаоса в организации для достижения поставленных целей. Она определяется такими свойствами организации как адаптивность и инновационность;

3. Динамики уровня турбулентности внешней среды фирмы;

4. Соотношения уровня турбулентности внешней среды и уровня самоорганизации данной фирмы.

Представляет методическую сложность измерение уровня турбулентности внешней среды. Предлагается измерять турбулентность в относительных величинах, сравнивая её реальное значение с максимальным уровнем – то есть уровнем максимального хаоса. Соответственно, максимальный уровень турбулентности принимается равным единице – то есть равным 100%.

В сопоставимых относительных единицах измерения предлагается оценивать и уровень самоорганизации субъекта хозяйствования. Максимальным единичным её уровнем (соответствует 100%) можно считать такое её значение, которое полностью компенсирует максимальный хаос в единицу времени. В соответствии с таким подходом можно предложить следующий

показатель: уровень самоорганизации хозяйствующего субъекта – это величина его способности полностью преобразовывать данный уровень турбулентности за единицу времени.

Возможные соотношения уровней турбулентности и самоорганизации показаны на рис. 1.

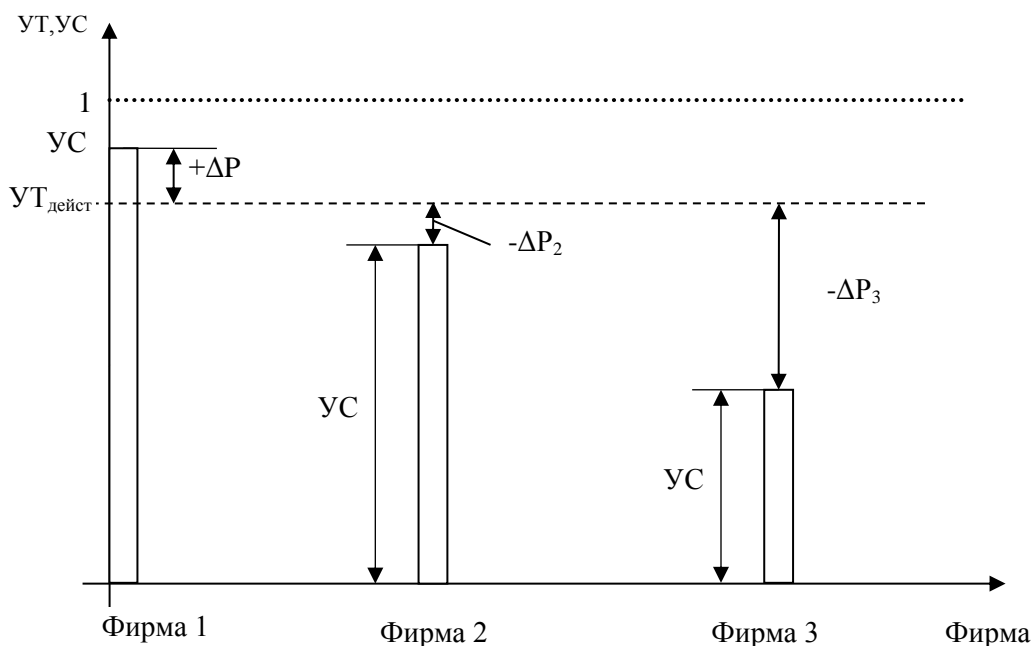

Рис. 1. Возможные варианты соотношения уровней турбулентности внешней среды и самоорганизации субъекта хозяйствования

Источник: разработано автором

Условные обозначения:

УТ – уровень турбулентности, относительные ед.; УС – уровень самоорганизации, относительные ед.; УТ_{дейст} – действительный уровень турбулентности в стране, относительные ед.; УС₁, УС₂, УС₃ – уровень самоорганизации у соответствующей фирмы, относительные ед.; +ΔP₁, -ΔP₂, -ΔP₃ – возможная разница действительного уровня турбулентности и уровня самоорганизации у соответствующей фирмы, относительные ед.

Потенциальную эффективность внедрения концепции БП определяет параметр разницы действительного уровня турбулентности внешней среды и уровня самоорганизации у данной фирмы, определяемый по формуле:

$$\Delta P = УТ_{дейст} - УС_{ф}, \quad (3)$$

где ΔP – параметр разницы действительного уровня турбулентности и уровня самоорганизации у данной фирмы;

УС_ф – уровень самоорганизации данной фирмы.

Возможности фирмы стабилизировать производственные процессы в зависимости от параметра ΔP показаны на рис. 2 (рассмотрены фирмы с величинами ΔP трёх фирм, которые показаны на рис. 1). Фирмы, имеющие относительно невысокие значения ΔP (фирма 1 и фирма 2), в состоянии обеспечить требуемую стабильность производственных процессов. Фирма 3, имеющая недостаточный уровень самоорганизации для компенсации турбулентности внешней среды, не в состоянии обеспечить требуемые параметры.

Условные обозначения:

ПВ – потоки вещества или энергии на фирме; +ΔПВ, -ΔПВ – возможные отклонения процесса на фирме.

Самоорганизация определяет те факторы, которые требуется учитывать при внедрении концепции БП на фирме. Внедрённая система БП будет эффективно функционировать только тогда, когда уровень самоорганизации фирмы будет в достаточной степени компенсировать существующий уровень турбулентности внешней среды.

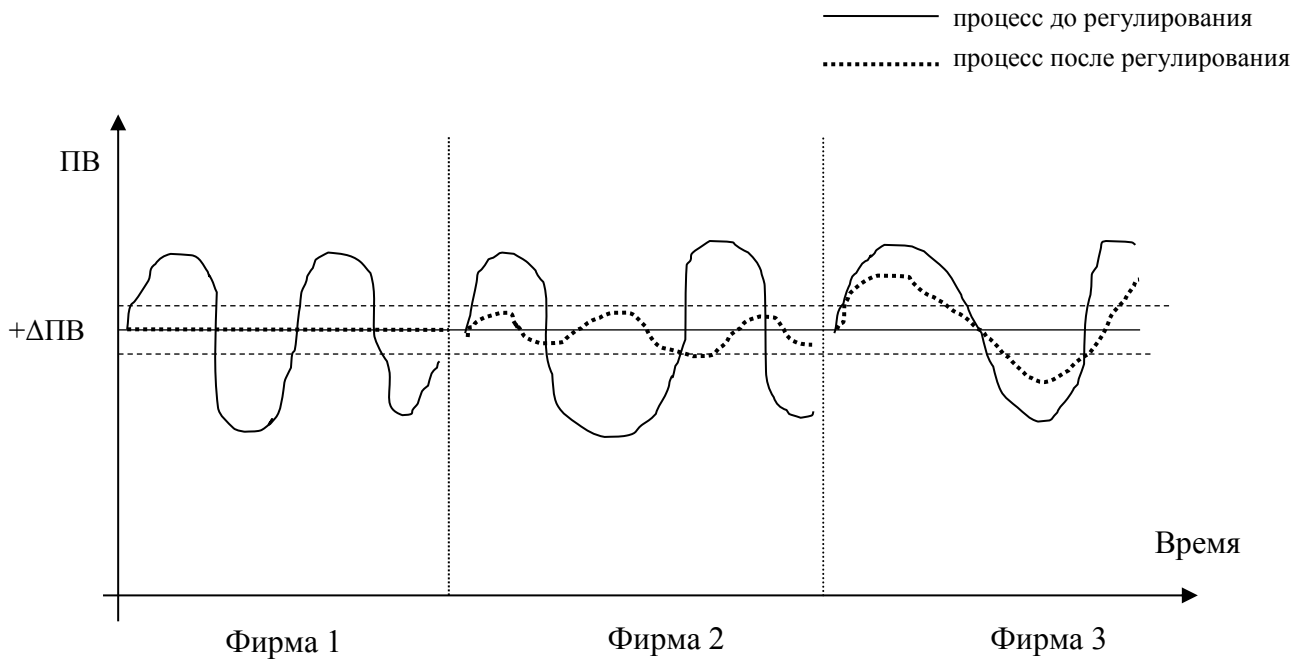

Рис. 2. Возможные варианты возможности стабилизации процессов на фирме в зависимости от параметра ΔP фирмы

Источник: разработано автором

Можно предположить, что теория Этому может способствовать два одновременно протекающих процесса:

1. Действия государства по снижению (или замедлению темпов увеличения) уровня турбулентности национального хозяйства страны;

2. Работа руководства и персонала организации по повышению уровня её самоорганизации.

Выводы и перспективы дальнейших исследований. Перечисленные выше факторы позволяют объяснить частые неудачи простого копирования успешного опыта хозяйствования развитых стран - в том числе при внедрении концепции БП. Отрицательный опыт можно объяснить худшим соотношением относительно высокого уровня турбулентности хозяйствования в РФ и достаточно низким уровнем самоорганизации большинства хозяйствующих субъектов.

Объединяя системно-процессный подход с теорией самоорганизации, можно сделать следующие взаимосвязанные выводы:

1. Теория самоорганизации объектов позволяет определить необходимые условия эффективного внедрения систем БП. Чем более высокий уровень самоорганизации

фирмы, тем легче и с меньшими затратами можно поддерживать гомеостаз - и наоборот.

2. Уровень самоорганизации фирмы по возможности должен быть выше уровня турбулентности внешней среды.

3. Эффективность внедрения систем БП зависит от соотношения уровня турбулентности внешней среды и уровня самоорганизации данной фирмы. Данное соотношение определяет эффективность внедрения успешного опыта хозяйствования развитых стран в РФ.

Литература

1. Ансофф И. Стратегический менеджмент. Классическое издание. / Пер. с англ., под ред. Петрова А. Н. – СПб.: Питер, 2009. – 344 с.

2. ГОСТ Р 56020 - 2014. Бережливое производство. Основные положения и словарь. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: www.gost.ru/wps/portal/

3. Клековкин Л. И. Использование теории самоорганизации для повышения эффективности управления конкурентоспособностью организации / Л. И. Клековкин // Экономический вестник Донбасса. - 2012. - № 3 (29). – с. 160 – 167.

4. *Реген Вернер*. Формирование конкурентоспособной стратегии зарубежной компании на российском строительном рынке, основанной на самоорганизации: авт. дис. доктора экономических наук: 08.00.05/ Реген Вернер. – Санкт-Петербург, 2005. – 19 с.

5. *Решетов И.* Определение численности аппарата управления предприятием / И. Решетов. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.cfin.ru>

6. *Хищенко В. Е.* Самоорганизация: становление теории и перспективы социальных приложений / В. Е. Хищенко. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: www.certicom.kiev.ua/hitzenko.html.

References

1. *Ansoff, I.* (2009). Strategic Management. Classic edition. / Transl. with English., Ed. Petrova A. N. St. Petersburg: Piter, 344.

Клековкін Л. І.

Вплив рівня самоорганізації фірми на ефективність ощадливого виробництва

У статті аналізуються роль самоорганізації та її рівня на підприємстві при впровадженні концепції бережливого виробництва. У статті показується, що умовою ефективного впровадження бережливого виробництва повинен бути більший рівень самоорганізації фірми в порівнянні з рівнем турбулентності зовнішнього середовища. Зазначено, що жорстка система управління передбачає менше можливостей для творчості і самоорганізації. При цьому необмежена свобода непідготовленого персоналу може призвести до руйнування системи. З одного боку, ефекти самоорганізації досягаються за допомогою неформального співробітництва та несанкціоновану діяльність, з іншого - за допомогою чітко визначеної мети і цілеспрямованими, чітко організованими діями всіх співробітників даного підрозділу.

Ключові слова: бережливе виробництво, самоорганізація, рівень самоорганізації підприємства.

Klekovkin L.

Influence of the level of self-organization of the firm on the efficiency of the cooking production

The article analyzes the role of self-organization and its level in the enterprise when introducing the concept of lean manufacturing. The article shows that the condition for the effective introduction of lean production should be a greater level of self-organization of the company in comparison with the level of turbulence in the external environment. It is indicated that a rigid management system implies fewer opportunities for creativity and self-organization. At the same time, unrestricted freedom of unprepared personnel can lead to the destruction of the system. On the one hand, the effects of self-organization are achieved through informal cooperation and unauthorized activity, on the other hand, with the help of a clearly defined goal and purposeful, well-organized actions of all employees of this unit.

Keywords: lean production, self-organization, level of self-organization of the enterprise.

Рецензент: Павлов К. В. – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри «Економіка та управління» Камського інституту гуманітарних та інженерних технологій, м. Іжевськ, Російська Федерація.

Reviewer: Pavlov K. – Professor, Ph.D. in Economics, Head of Economy and Management Department Kamsky institute of humanitarian and engineering technologies, Izhevsk, Russia.

e-mail: kvp_ruk@mail.ru

2. GOST R 56020 - 2014. Albit production. Basic provisions and vocabulary. Retrieved from www.gost.ru/wps/portal/

3. *Klekovkin, L. I.* (2012). Use of the theory of self-organization to improve the effectiveness of management of the competitiveness of the organization. The Economic Herald of Donbass, 3 (29), 160 - 167.

4. *Regen, Werner* (2005). Formation of a competitive strategy of a foreign company in the Russian construction market, based on self-organization: Aut. dis. Doctor of Economic Sciences: 08.00.05. St. Petersburg, 19.

5. *Reshetov, I.* Determination of the number of the enterprise management apparatus. Retrieved from: <http://www.cfin.ru>

6. *Khitsenko, V. E.* Self-organization: the formation of the theory and the prospects of social applications. Retrieved from www.certicom.kiev.ua/hitzenko.html.

*Стаття подана
28.08.2017 г.*

ФОНДОВІ ІНСТРУМЕНТИ ФОРМУВАННЯ КАПІТАЛУ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ: ТЕНДЕНЦІЇ, ПРОБЛЕМИ, ПРІОРИТЕТИ

В статті на підставі системного аналізу сучасного стану та тенденцій розвитку фондового ринку встановлено причини, що перешкоджають активізації використання фондових інструментів для формування капіталу суб'єктів господарювання. Доведено, що IPO (публічне розміщення акцій) є ефективним інструментом зростання капіталізації та забезпечення конкурентоспроможності підприємств. Визначено основні фактори, що впливають на структуру початкового розміщення акцій, надано рекомендації щодо розвитку IPO. Показано переваги залучення інвестицій за допомогою виходу на міжнародний фондовий ринок. Виділено пріоритети та обґрунтовано заходи щодо активізації використання фондових інструментів для формування інвестиційного капіталу.

Ключові слова: фондові інструменти, фондовий ринок, суб'єкти господарювання, системний аналіз розвитку фондових інструментів, інвестиційна привабливість, ліквідність, капіталізація.

Постановка проблеми. В динамічних умовах ринкового середовища забезпечення сталого розвитку господарюючих суб'єктів реального сектору економіки потребує додаткового залучення сучасних фондових інструментів для формування капіталу. Для вітчизняних підприємств реального сектору економіки характерним є обмеженість джерел формування капіталу у зв'язку з високим рівнем збитковості (37,6 % за січень-вересень 2017 р. [1]). Головним чинником, який обмежує формування інвестиційного капіталу, є дефіцит власних внутрішніх джерел фінансування. Фондовий ринок повинен відігравати ключову роль у фінансуванні економіки в цілому та формуванні капіталу на етапі реалізації інвестиційних програм для багатьох компаній. Проте, на сьогодні фондовий ринок є недостатньо розвиненим і не сприяє акумуляції фінансових ресурсів, необхідних для стабільного відтворення капіталу з таких причин: політична нестабільність, несприятливий інвестиційний клімат, зниження ліквідності фондових інструментів, непрозорість інформації ринку, невеликі обсяги торгів, недотримання світових принципів фондового ринку.

Тому виникає потреба у обґрунтуванні напрямків, методів підвищення активності фінансового ринку та аналізу сучасного стану і оцінки впливу фондових інструментів на формування капіталу та капіталізацію суб'єктів господарювання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню фондового ринку як механізму залучення інвестицій в еко-

номіку та інструментів фінансових ринків присвячені наукові праці вітчизняних вчених, серед яких Варналій З. С. [3], Васюткіна Н.В. [4], Косова Т.Д. [5], Крилова Л. [6], Михальський В.В. [7], Науменкова С.В. [8], Сунцова О.О. [9], Федоренко В.Г. [10], Шелудько В.М. [11], В.В. Корнєєв, Ватаманюк З.Г., Версаль Н.І., Пересада А., Школьник І [12]. Більшість науковців зосереджені на розкритті питань базових елементів фондового ринку та аналізу стану і тенденцій його розвитку. Однак, питання залучення фондових інструментів для формування капіталу господарюючих суб'єктів недостатньо висвітлені. Потребують наукового обґрунтування, розробки щодо системного аналізу впливу фондових інструментів на формування капіталу суб'єктів господарювання з метою визначення стратегічних пріоритетів забезпечення їх сталого розвитку.

Проте, недостатня увага приділяється розкриттю питань щодо системного аналізу впливу фондових інструментів на формування капіталу суб'єктів господарювання.

Мета статті. На основі системного аналізу сучасного стану фондового ринку визначити шляхи щодо активізації використання фондових інструментів формування капіталу суб'єктів господарювання.

Виклад основного матеріалу дослідження. Фондовий ринок є інструментом перерозподілу коштів від економічних агентів, що мають вільні кошти, до суб'єктів господарювання, які потребують додаткового фінансування. З точки зору дослідження важливим є проведення аналізу факторів, що впливають на активізацію використання

фондових інструментів з позиції інвесторів та господарюючих суб'єктів: інвестиційної привабливості країни, ліквідності фондового

ринку, структури фондового ринку за фінансовими інструментами, організації торгів та капіталізації (табл. 1).

Т а б л и ц я 1

Аналіз стану та тенденцій розвитку фондового ринку

Показники	2012	2013	2014	2015	2016	2017 I кв.
Інвестиційна привабливість України						
ВВП, млрд. грн.	1408,89	1454,93	1566,73	1979,46	2383,18	583,88
Зміни ВВП, %	+7,0%	+3,3%	+7,7%	+26,3%	+20,4%	-
Індекс промислової продукції	94,4	99,0	82,8	98,4	103,1	99,3
Прямі іноземні інвестиції, млн. дол.	48197,6	5105,3	53704,0	40725,4	37655,5	38046,6
Індекс інвестиційної привабливості України	2,12	1,81	2,5	2,57	2,85	3,15
Показники розвитку фондового ринку						
Обсяг торгів, млрд. грн.	2530,87	1676,97	2331,94	2172,67	2127,55	118,8*
Зміни обсягів торгів, %	+16,50	-33,74	+39,06	-6,83	-2,08	-
Частка біржового ринку в загальному обсязі торгів н	12,44	27,63	26,59	13,35	11,18	49,4*
Відношення обсягів торгів на ринку цінних паперів та ВВП, %	179,64	115,26	148,84	109,76	89,27	50,6*
Структура обсягу торгів з фінансовими інструментами, %						-
акції	23,46	10,2	17,87	21,3	22,68	
державні облігації	48,09	43,02	29,51	13,04	15,96	-
облігації підприємств	4,93	5,9	3	2,47	2,61	-
інвестиційні сертифікати	5,37	29,61	10,24	4,7	3,3	-
Обсяг випусків цінних паперів, млрд. грн.	107,73	142,02	204,84	148,5	221,17	25,09
Структура випусків цінних паперів, %						
акції	32,46	14,7	45,22	70,47	82,35	82,34
облігації підприємств	20,04	47,7	29,9	14,16	7,69	1,35
інвестиційні сертифікати	42,28	18,53	20,28	12,09	7,12	9,6

* без урахування ощадних сертифікатів НБУ

Джерело: узагальнено автором на підставі [1], [13]

Обсяг іноземних інвестицій в Україні, починаючи з 2015 року, має негативну тенденцію. У 2015 році прямі іноземні інвестиції в країну знизилась на 24%, до 40725,4 млн. дол. Причиною такого різкого падіння інтересу інвесторів до країни слід назвати негативні тенденції в економіці в результаті політичної кризи та збройного конфлікту у 2014 році.

Оцінка інвестиційної привабливості України здійснюється на основі регулярного моніторингу першими особами компаній - членів Європейської Бізнес Асоціації за п'ятибальною шкалою, де найнижча оцінка - 1, найвища - 5. За період з 2012 по 2016 роки індекс інвестиційної привабливості істотно не змінювався і мав позитивну динаміку. У першому кварталі 2017 року цей показник вперше за останні 6 років має позитивну динаміку і знаходиться на рівні 3,15, тобто свідчить про готовність інвесторів до вкладення коштів.

Аналіз тенденцій розвитку фондового ринку України характеризується незначним зростанням обсягів торгів цінних паперів у 2014-2015 році, проти значного падіння у 2013 році у порівнянні з 2012 р. на 46%. За підсумками 2016 року цей показник знизився на 2,07%, порівняно з показником 2015 року.

У 2016 року простежується зростання ВВП порівняно з обсягом торгів на ринку цінних паперів та скорочення біржового сегменту вітчизняного фондового ринку. Порівняно з 2015 роком обсяг біржових контрактів з цінними паперами на організаторах торгівлі у 2016 році зменшився на 17,75%, тобто 9,88% ВВП. Серед фінансових інструментів майже завжди провідну позицію за обсягами зареєстрованих випусків займали акції.

Аналіз динаміки розвитку фондового ринку України у 2016 році свідчить про те, що обсяг випуску цінних паперів збільшився

на 48,94% порівняно з показником 2015 року, і становив 221,17 млрд. грн. [13].

Одним з основних показників, на який орієнтуються стратегічні інвестори при ухваленні рішення про покупку акцій є ліквідність фондового ринку. Виходячи з того, що портфельні інвестиції зумовлюють необхідність перегляду їх структури, можливість продажу певної кількості акцій має велике значення ліквідність. Ліквідність акцій визначається через показник середньоденного обсягу торгів, і визначає наскільки швидкість, ціну та кількість акцій, які можуть бути продані. В зв'язку з обмеженнями

внутрішньої інвестиційної політики великі інвестори не завжди можуть інвестувати в акції з низькою ліквідністю. Таким чином, компанії потрапляють в так звану «пастку ліквідності» (тобто з одного боку в їх акції не інвестують, тому що вони недостатньо ліквідні і, отже, не росте капіталізація, а так як не росте капіталізація, вони не досить привабливі для інвестування і, отже, не росте ліквідність). Тому під час кризи, капіталізація і ліквідність акцій деяких емітентів сильно знизилась і не змогли відновитися після цього.

Т а б л и ц я 2

Ліквідність фондового ринку

Середньоденний обсяг торгів акцій, млн. грн.	2012 р.	2013 р.	2014 р.	2015 р.	2016 р.
позабіржовий	1562,52	345,73	1071,34	1252,22	1316,11
біржовий	59,01	123,07	67,01	14,30	5,70
усього	1621,53	468,79	1138,36	1266,52	1321,81

Джерело: узагальнено автором на підставі [13]

Аналіз динаміки ліквідності вітчизняного ринку акцій характеризується нерівномірністю (табл. 2): у 2013 році ліквідність порівняно з 2012 р. знизилась у 3,5 рази, а з 2014 року спостерігається тенденція до зростання.

У 2016 році обсяг торгів акціями на біржовому ринку зменшився у 2,5 рази порівняно з 2015 роком [13]. Порівнюючи ціноутворення на акції в розрізі біржового та позабіржового ринків, можна констатувати, що серед цін на неорганізованому ринку значно ширший, а різниця, починаючи з коефіцієнта спреду 50% і більше, фактично зростає в геометричній прогресії. Кількість випусків, що торгуються на неорганізованому ринку, значно більша ніж ті, що перебувають в біржових списках фондових бірж. Разом з тим кількість емітентів, у яких спред цін на позабіржовому ринку перевищує 1000%, тобто ціна на акцію відрізняється в 10 та більше разів, найбільша [13]. Причиною такого ціноутворення є відсутність на неорганізованому ринку розрахунків (відсутність обов'язкового принципу поставки проти оплати); розкриття інформації (оприлюднення звітності емітентів, інформації угоди); нагляду за діями учасників (відсутність вимог щодо маніпулювання).

У структурі торгів за підсумками 2016 року на ринок акцій припадає 22,68% сукупного обсягу торгів на ринку цінних паперів. Незважаючи на те, що ринок акцій досить низький, частка обсягу торгів акціями на ринку цінних паперів у 2016 році зросла на 1,40% порівняно з показником 2015 року. При цьому в 2016 році частка обсягу торгів акціями на біржовому ринку зазнала істотного скорочення і становила лише 0,43% від загального обсягу торгів акціями на ринку цінних паперів.

Аналіз динаміки обсягу випуску акцій свідчить про досягнення свого максимуму за останні п'ять років (становив 199,36 млрд. грн.) [13]. Найбільші обсяги випусків акцій належали емітентам, основними видами економічної діяльності яких були фінансова та страхова діяльність (194,41 млрд. грн., або 97,51% від загального обсягу), а також переробна промисловість (4,34 млрд. грн. або 2,18%) [13].

Важливим показником стану фондового ринку є капіталізація ринку акцій. Перелік емітентів з найбільшою ринковою капіталізацією протягом 2016 року наведено в таблиці 3. Капіталізація лістингових компаній фондового ринку станом на кінець 2016 р. - 19,64 млрд. грн., що менше на 69,06% порівняно з 2015 р. (63,49 млрд. грн.) [13].

**Перелік лістингових компаній з найбільшою
ринковою капіталізацією у 2016 році, млрд. грн.**

Найменування емітента	I квартал	II квартал	III квартал	IV квартал	Організатор торгівлі
ПАТ «ДНПРОАЗОТ»	8438,01	8508,33	8580,38	8613,80	ПФТС, Перспектива, Універсальна
ПАТ «Укрнафта»	4738,89	5006,34	6435,05	5579,33	ПФТС, Перспектива, Універсальна, УБ
ПАТ «МОТОР СІЧ»	3982,50	4060,14	3591,68	3861,14	ПФТС, Перспектива, Універсальна, УБ
ПАТ АБ «Південний»	982,76	982,76	982,76	982,76	ПФТС
ПАТ АКБ «Індустріал-банк»	241,09	242,93	290,04	290,04	ПФТС, УБ
ПАТ «Донбасенерго»	390,55	348,19	310,21	248,50	ПФТС, Перспектива, Універсальна, УБ
MHP S.A.	61,25	64,25	61,25	62,50	УБ

Джерело: розроблено автором

Наприкінці 2016 року спостерігається зменшення капіталізації лістингових компаній, що пов'язано з прийняттям НККЦПФР низки рішень, якими було зупинено торгівлю цінними паперами лістингових компаній на будь-якій фондовій біржі [13]. Також важливим показником рівня розвитку біржового ринку є співвідношення капіталізації лістингових компаній до ВВП. Цей показник знизився та становив 0,82%. Слід зазначити, що обсяг торгів акціями на ринку цінних паперів у 2016 році збільшився на 4,37% порівняно з показником 2015 року та становив 482,46 млрд грн. [13]. Зростання обсягу торгів акціями відбулося за рахунок збільшення операцій з цим видом цінних паперів на позабіржовому ринку.

З огляду на макроекономічні та політичні ризики, іноземні інвестори не прагнуть поки повертатися на вітчизняний ринок акціонерного капіталу, що наочно демонструє різке падіння біржових торгів.

Крім негативних зовнішніх ризиків існує ряд фундаментальних проблем, які обмежують ліквідність вітчизняного ринку акцій. У порівнянні з ринками акцій інших країн, в Україні менша кількість емітентів і практично відсутнє джерело внутрішнього інвестиційного попиту.

Результати аналізу дозволяють зробити висновок, що вітчизняному ринку акцій характерні особливості, що перешкоджають застосуванню принципів портфельного інвестування. В умовах дефіциту

фінансових ресурсів на внутрішньому фінансовому ринках компанії змушені звертатися до зовнішніх джерел інвестування, для яких притаманні високі ризики. В таких умовах необхідні додаткові інструменти залучення іноземного капіталу суб'єктами господарювання. Одним із способів залучення зовнішніх інвестицій є первинне публічне розміщення акцій (ІРО). ІРО - це певний механізм пожвавлення фондового ринку.

Одним з перспективних способів залучення капіталу на ринку цінних паперів для покриття інвестиційних потреб вітчизняних компаній є первинне публічне розміщення акцій (ІРО). Проте, необхідно враховувати характерні особливості ринку ІРО: недооцінка вартості акцій; довгострокове інвестування в акції компаній менш ефективне, ніж придбання ринкового портфеля акцій; після проведення ІРО для емітентів можливо зниження прибутковості і рівня капітальних витрат. Згідно з дослідженням компанії "Ernst SYoung" і Гарвардського університету в разі успішного проведення ІРО вартість компанії в середньому за три роки подвоюється. ІРО дозволяє компанії-емітенту поліпшити фінансовий стан за рахунок зміни фінансового важеля і вартості позикового капіталу та надає можливість оптимізувати структуру капіталу і акціонерам реалізувати їх частку в компанії. Перевагами залучення інвестицій за допомогою виходу на міжнародний фондовий ринок є: доступ до

світового фондового ринку; забезпечення ліквідності акцій; отримання ефективного інструменту оцінки ринкової вартості компанії; підвищення фінансової репутації і можливість залучати кредити і позики під більш низький відсоток; посилення економічної безпеки власників компанії.

Для активізації співпраці інвесторів та компанії останні повинні виконати ряд вимог: показати стійке зростання капіталізації і збільшення частки ринку; здійснення аудиту за міжнародними стандартами бухгалтерського обліку; забезпечення ліквідності балансу.

На структуру початкового розміщення впливають такі основні фактори: специфіка бізнесу; вибір біржі; доступність інструментів даному бізнесу; можливості реструктуризувати бізнес під оптимальну структуру розміщення.

Багато в чому успіх IPO компанії залежить від вибору біржі. Специфікою IPO в Україні є те, що більшість первинних розміщень здійснюється на зарубіжних біржах; вибір біржі залежить від масштабів самої компанії та планів щодо залучення

капіталу. Українські емітенти акцій найчастіше виходять з IPO на Лондонську, Варшавську (ВФБ) та Франкфуртську фондові біржі.

Зацікавленість зарубіжних інвесторів в українських компаніях підтверджується наявністю окремого індексу WIG-Ukraine, який розраховується Варшавською фондовою біржею з 31 грудня 2010 р. Це перший і поки єдиний фондовий індекс поза Україною, в кошику якого будуть виключно компанії з нашої країни. До складу індексу WIG Ukraine входять компанії, акції яких котируються на Головному ринку WSE (Warsaw Stock Exchange), з офісом в Україні, або ж компанії, в яких українське підприємство є головною частиною холдингової структури з офісом поза Україною. Частка акцій компаній у вільному обігу (free float) з WIG Ukraine повинна становити не менше 10%, а також компанії повинні належати до одного з наступних сегментів на Головному ринку WSE 250PLUS, 50PLUS або 5PLUS. Склад індексу WIG-Ukraine станом на 11 березня 2016 року наведено у табл. 4.

Т а б л и ц я 4

Склад WIG-Ukraine станом на 11 березня 2016 р.

Інструмент	Код ISIN	Пакет, шт.	Ринкова вартість пакету (PLN)	Частка в портфелі (%)
KERNEL	LU0327357389	7,387,000	409,461,410	43,784
ASTARTA	NL0000686509	9,053,000	312,419,030	33,407
OVOSTAR	NL0009805613	1,404,000	128,466,000	13,737
IMCOMPANY	LU0607203980	9,809,000	62,679,510	6,702
MILKILAND	NL0009508712	8,276,000	10,510,520	1,124
AGROTON	CY0101062111	6,399,000	6,526,980	0,698
KSGAGRO	LU0611262873	5,282,000	5,123,540	0,548

Джерело: узагальнено автором на підставі [14]

Виходу українських компаній на ринок IPO сприятимуть такі заходи:

1) Націленість на законодавчі проекти, які сприятимуть запобіганню відтоку українських емітентів за кордон, спрощення схем проведення IPO, що в цілому буде стимулювати попит емітентів.

2) Використання досвіду західних країн з урахуванням особливостей національної економіки залучення інвестицій через механізм андеррайтингу.

3) Створення альтернативних майданчиків для невеликих компаній, наприклад, для інноваційних і зростаючих ком-

паній з невеликою капіталізацією, що призведе до значного зростання активності на ринку IPO.

4) Взаємодія вітчизняних емітентів з великими інвестиційними банками при плануванні розміщення, що дасть можливість доступу до широкої бази великих зарубіжних інвесторів.

5) Дотримання емітентами базових принципів корпоративного управління, які відповідають кращому міжнародному досвіду. Керівництво компаній має неухильно дотримуватися прав міноритарних акціонерів, оскільки вони є основними грав-

цями на ринку акціонерного капіталу і саме їх інвестиційний попит формують ціну на акції.

В системі фінансування промислових підприємств облігаційні позики відносяться до залучених джерел фінансування, а самі фінансові ресурси залучаються компаніями на ринкових умовах шляхом розміщення облігацій на ринку цінних паперів. Облігація має ряд специфічних властивостей, до яких відноситься безумовний характер здійснення купонних виплат і погашення номінальної вартості, визначеність доходів інвестора і витрат емітента на обслуговування облігаційного боргу, наявність біржового вторинного обігу. У свою чергу, облігаційне фінансування українських господарюючих суб'єктів характеризується особливостями залучення: високий рівень конкуренції як з боку державних облігацій так і корпоративних облігацій; конкурентна диференціація при залученні позикового капіталу в залежності від кредитоспроможності емітентів і, відповідно, рівнем попиту на їхні боргові зобов'язання з боку інвесторів.

Для визначення ролі облігацій в якості інструмента розвитку суб'єктів господарювання, розглянемо стан ринку корпоративних облігацій. В цілому ринок корпоративних облігацій в період 2012 - 2016 р.р. розвивався недостатньо, зменшується кожен рік обсяг і кількість учасників ринку з таких обставин: несприятлива економічно-політична ситуація в країні, нестабільність курсу національної валюти, недостатня інформованість інвесторів. Емісійна діяльність на ринку корпоративних облігацій за аналізований період зберігає характерну рису попередніх років – обсяги емісії все ще залишаються незначними для економіки ринкового типу. Це пов'язано з низьким платоспроможним попитом на корпоративні облігаційні інструменти та високими кредитними ризиками інвесторів.

У 2016 році найбільші обсяги випусків облігацій підприємств, зареєстрованих НККЦПФР, було здійснено емітентами за такими видами економічної діяльності: будівництво (3,42 млрд. грн. або 62,06% від загального обсягу); сільське

господарство, лісове господарство та рибне господарство (500,00 млн. грн. або 9,07%); постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря (450,00 млн. грн. або 8,16%); фінансова та страхова діяльність (316,00 млн. грн. або 5,73%).

Обсяг емісії облігацій ТОП -10 емітентів становив 75,31% від загального обсягу випусків облігацій. Найбільші обсяги випусків облігацій зареєстрували у 2016 році такі підприємства: ТОВ «МАКСИМУМ», ДП «ІНТЕРГАЛ-БУД» ТОВ «ФІРМА «ІНТЕРГАЛ», ТОВ «ВІНД ПАУЕР», ПрАТ «ПОЗНЯКИ-ЖИЛ-БУД», ТОВ «ЕКСПЛУАТАЦІЙНА КОМПАНІЯ «СЕРВІС».

Важливу роль у відновленні економіки в довгостроковій перспективі повинен відігравати корпоративний сегмент ринку цінних паперів. Разом із тим, в поточному році торги цінними паперами демонструють низхідний тренд, що пов'язано з загальним погіршенням макроекономічної ситуації, низькою зацікавленістю економічних суб'єктів у залученні коштів через фондовий ринок та невисокою інвестиційною привабливістю наявних фінансових інструментів.

У структурі біржового списку в розрізі фондових бірж наприкінці 2016 року за кількістю корпоративних облігацій виділяється ПФТС (94 випуски облігацій підприємств: 15 – II рівня лістингу, 79 – позалістингові), що становило 40,17% від загальної кількості випусків облігацій підприємств, які допущено до торгів на фондових біржах [13].

За останні три роки спостерігається зменшення обсягів торгів облігаціями підприємств на ринку цінних паперів: 2014 рік - 69,92 млрд грн, 2015 р. – 53,77, 2016 р. 55,44 млрд грн. Найбільший обсяг торгів на ринку цінних паперів облігаціями підприємств зафіксовано у березні 2016 року – 13,85 млрд грн [13]. При цьому частка обсягу торгів облігаціями підприємств на біржовому ринку в загальному обсязі торгів корпоративними облігаціями підприємств на ринку цінних паперів знизилася з 26,16% у 2015 році до 16,54% у 2016 році [13].

Низький рівень капіталізації українських емітентів обмежує їх конкурентний потенціал, стримує залучення прямих іноземних інвестицій, призводить до невиправданої відсоткової політики як плати за додатковий ризик. Основними чинниками, які стримують портфельних інвесторів є відсутність достовірної та повної інформації про результати діяльності суб'єктів господарювання; висока ризикованість використання капіталів в реальному секторі економіки, а також низький рівень захисту прав власності.

Несприятливі макроекономічні умови призводять до розміщення IPO в основному на закордонних майданчиках, зокрема більшість із них це - великі аграрні компанії, для яких таке розміщення дає можливість залучити значні обсяги капіталу. Для вирішення проблем розвитку процесу IPO необхідно розробити заходи: на законодавчому рівні спростити процедуру IPO для запобігання відтоку українських емітентів за кордон; залучати інвестиції через механізм андеррайтингу; створити альтернативні майданчики для невеликих компаній; імпантувати елементи міжнародного досвіду щодо корпоративного управління та забезпечення прав міноритарієв.

Підвищення привабливості акціонерного капіталу для зарубіжних інвесторів сприятимуть наступні заходи: державна підтримка внутрішнього ринку акцій та захист зарубіжних інвесторів; спрощення процедури лістингу на біржі; податкове стимулювання акціонерів; створення ефективних комунікацій з інвесторами після IPO.

Висновки та перспективи подальших досліджень. На даному етапі важливу роль у відновленні економіки в довгостроковій перспективі повинен відігравати корпоративний сегмент ринку цінних паперів. Проте, вітчизняний фондовий ринок функціонує недостатньо ефективно і тенденції його розвитку не відповідають потребам як фінансового так і реального секторів економіки з таких причин: концентрація торгів переважно в позабіржовому ринку; невелика питома вага емітентів; акції яких включені в коти-

рувальні та позалістингові списки на організаторах торгів; низька ліквідність ринку акцій; непрозорість; незначні обсяги емісії акцій. В цих умовах ефективним інструментом диверсифікації капіталу для багатьох компаній може бути тільки ринок акцій, але, як показує практика, менеджменту компаній бракує рекомендацій щодо здійснення реструктуризації на основі IPO. Інструментарій ринку цінних паперів забезпечує: оптимізацію розміщення капіталу; диверсифікацію портфеля активів; скорочення ризику ліквідності; прискорення процесу трансформації збережень в середні- і довгострокові активи; зростання капіталізації.

Подальший розвиток вітчизняного фондового ринку можливий за умови його стимулювання як з боку держави – через покращення економічно-політичної ситуації в країні, створення сприятливої нормативної бази, гарантування прав інвесторів, так і з боку безпосередніх учасників цього ринку – шляхом підвищення рівня інформованості потенційних інвесторів про діяльність емітентів цінних паперів. Основними заходами щодо активізації діяльності вітчизняних господарюючих суб'єктів на фондовому ринку є: спрощення схем проведення IPO; залучення інвестицій через механізм андеррайтингу; створення альтернативних майданчиків для малих господарюючих суб'єктів; взаємодія вітчизняних емітентів з великими інвестиційними банками при плануванні розміщення акцій; дотримання емітентами міжнародних принципів корпоративного управління.

Ефективне використання сучасних фондових інструментів сприятиме стабільному формуванню інвестиційного капіталу господарюючих суб'єктів та зростанню їх капіталізації.

Література

1. Офіційний сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
2. Формування та використання нематеріальних активів підприємств для підвищення їх капіталізації (наукова доповідь). — К.: Національна академія наук України, Ін-

ститут економіки промисловості [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://iep.donetsk.ua/uch_sovet/contents/09_04_2015/Bryl.pdf.

3. *Варналій З. С.* Сучасний стан та динаміка публічних розміщень акцій вітчизняних компаній на міжнародних ринках капіталу / З.С. Варналій, Р.О. Анзін // Економічний аналіз: зб. наук. праць / Тернопільський національний економічний університет; редкол. : В. А. Дерій (голов. ред.) та ін. — Тернопіль: Видавничо-поліграфічний центр Тернопільського національного економічного університету “Економічна думка”, 2015. — Том 20. — С. 114-122.

4. *Васюткіна Н. В.* Сучасний стан розвитку фондового ринку в Україні / Н.В.Васюткіна // Сталий розвиток економіки. — 2012. — №6. — С. 18-23.

5. *Косова Т. Д.* Проблеми і перспективи розвитку фінансового ринку України / Вісник економічної науки України №2. Донецьк — 2008, С. 88-92.

6. *Крилова Л.* Залучення акціонерного капіталу на фондових ринках: публічне чи приватне розміщення акцій / Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка №12 (153). Київ — 2013. — С. 64-67.

7. *Михальський В.В.* Роль фінансового ринку в економічному розвитку реального сектора вітчизняної економіки [Текст]: [монографія] / Михальський В.В. — К.: Ніка-центр, 2005. — 293 с.

8. *Науменкова С. В.* Розвиток фінансового сектору України в умовах формування нової фінансової архітектури: монографія / Науменкова С.В. — К.: Центр наукових досліджень НБУ, 2011.- 324с.

9. *Сунцова О. О.* Вплив фінансового розвитку на економічне зростання: теоретичне визначення / О.О.Сунцова //Актуальні проблеми економіки. — 2011. - №12. — С. 152 — 159.

10. *Федоренко В. Г.* IPO як альтернативна форма інвестування на глобальних ринках капіталу/ В. Г. Федоренко, Т. Є. Воронкова // Інвестиції: практика та досвід. — 2012. — № 22. — С. 4–8. — Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ipd_2012_22_3.

11. *Шелудько В. М.* Фінансовий ринок монографія / Шелудько В.М. — К.:Знання 2011. — 234 с.

12. *Школьник І. О.* Фінансовий ринок України: сучасний стан і стратегія розвитку:

Монографія. — Суми: ВВП «Мрія» ТОВ, УАБС НБУ, 2008. — 348 с.

13. Офіційний сайт Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.nssmc.gov.ua>.

14. Офіційний сайт Варшавської фондової біржі [Електронний ресурс] — Режим доступу: www.gpw.pl

References

1. The official website of the State statistics service of Ukraine. Retrieved from <http://www.ukrstat.gov.ua/>.

2. The formation and use of intangible assets of enterprises to increase their capitalization (scientific report). Kyiv: National Academy of Sciences of Ukraine, Institute of Industrial Economics. Retrieved from http://iep.donetsk.ua/uch_sovet/contents.pdf.

3. *Varnaly, Z. S. & Ansin R. O.* (2015). Current state and dynamics of public placement of shares of domestic companies on international capital markets. Economic analysis: Coll. Sciences. Papers. Ternopil national economic University; ed.col. Ternopil: Publishing-printing center of Ternopil national economic University “Economic thought”, Vol. 20, 114-122.

4. *Vasutkina, N. V.* (2012). The modern state of stock market in Ukraine. Sustainable economic development, 6, 18-23.

5. *Kosova, T. D.* (2008). Problems and perspectives of development of the financial market of Ukraine. Bulletin of economic Sciences of Ukraine, 2, 88-92.

6. *Krylova, L.* (2013). Raising equity capital on the stock markets: public or private placement of shares. Bulletin of Taras Shevchenko Kyiv national University, 12 (153), 64-67.

7. *Michalski, V. V.* (2005). Role of financial market in development of the real sector of the national economy. Kiev: Nika-Tsentr, 293.

8. *Naumenkova, S. V.* (2011). Development of financial sector of Ukraine in the conditions of formation of new financial architecture. Kyiv: Center of scientific researches of the NBU, 324.

9. *Suntsova, A. A.* (2011). Effect of financial development on economic growth: theoretical determination. Actual problems of economy, 12, 152 — 159.

10. Fedorenko, V. G. & Voronkova, T. E. (2012). IPO as an alternative form of investment in the global capital markets. *Investments: practice and experience*, 22, 4-8.

11. Sheludko, V. M. (2011). *Financial market: monograph*. Kyiv: Knowledge, 234.

12. Shkolnik, I. O. (2008). *Financial market of Ukraine: current state and strategy of de-*

velopment: monograph. Sumy: GDP Mehta, OOO, UABS NBU, 348.

13. Official website of the National Commission of Securities and Stock Market. Retrieved from: <http://www.nssmc.gov.ua>.

14. Official website of the Warsaw stock exchange. Retrieved from <http://www.gpw.pl>

Костырко Л.А.

Фондовые инструменты формирования капитала субъектов хозяйствования: тенденции, проблемы, приоритеты

В статье на основе системного анализа современного состояния и тенденций развития фондового рынка выявлены причины, препятствующие активизации использования фондовых инструментов для формирования капитала субъектов хозяйствования. Доказано, что IPO (публичное размещение акций) является эффективным инструментом роста капитализации и обеспечения конкурентоспособности предприятий. Определены основные факторы, влияющие на структуру начального размещения акций, обоснованы рекомендации по развитию IPO. Показаны преимущества привлечения инвестиций с помощью выхода на международный фондовый рынок. Выделены приоритеты и обоснованы меры по активизации использования фондовых инструментов для формирования инвестиционного капитала.

Ключевые слова: фондовые инструменты, фондовый рынок, субъекты хозяйствования, системный анализ развития фондовых инструментов, инвестиционная привлекательность, ликвидность, капитализация.

Kostyrko L.

Stock instruments of capital formation of business entities: trends, issues, priorities

In the article on the basis of a systematic analysis of the current state and development trends of the stock market are identified the causes that prevent a more active use of stock instruments for capital formation of business entities. It is proved that the IPO (initial public offering) is an effective tool for the growth of capitalization and competitiveness of enterprises. The main factors affecting the structure of the IPO are determined, the recommendations for the development of IPO are given. The advantages of attracting investment via access to the international stock market are shown. Priorities are identified and measures are grounded in order to increase the use of stock instruments for the formation of investment capital.

Keywords: stock instruments, stock market, business entities, system analysis of development of stock instruments, investment attractiveness, liquidity, capitalization.

Рецензент: Терещенко О. О. – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри «Корпоративні фінанси і контролінг» ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана», м. Київ, Україна .

Reviewer: Tereschenko O. – Professor, Ph.D. in Economics, Head of Corporate Finance and Controlling Vadim Getman Kyiv National Economic University, Kyiv, Ukraine.

e-mail: kfip@kneu.edu.ua

Стаття подана
27.08.2017 р.

ЕКОНОМІЧНІ ВАЖЕЛІ ВІДНОВЛЕННЯ ЕФЕКТИВНИХ ФІНАНСОВО – ЕКОНОМІЧНИХ РЕЗУЛЬТАТІВ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА

Доведено, що до ключових економічних важелів відновлення ефективних фінансово – економічних результатів діяльності підприємства слід віднести оптимізацію витрат, цінову політику та фінансову політику підприємства. Сформульовано цілі відновлення ефективних фінансово – економічних результатів діяльності підприємства. Встановлено чинники впливу на ключові економічні важелі відновлення ефективних фінансово – економічних результатів діяльності підприємства. Запропоновано етапи та інструментарій оптимізації витрат; визначено послідовність формування цінової політики як передумови фінансової політики підприємства. Запропоновано логічну послідовність формування фінансової політики та принципи, на яких вона ґрунтується.

Ключові слова: економічні важелі, інструменти економічного характеру, ефективні фінансово – економічні результати діяльності, ключові цілі, оптимізація витрат, цінова політика, фінансова політика.

Постановка проблеми. В сучасних умовах кризи в економіці України проблеми отримання ефективних фінансово – економічних результатів діяльності підприємства потребують вирішення шляхом удосконалення теоретичних та науково – методичних підходів до формування цінової та фінансової політики. Проблема оптимізації витрат на вітчизняних підприємствах також загострилась та обумовлена стрімким падінням обсягів виробництва, втратою ринків збуту, нестабільністю фінансового ринку тощо.

Актуальність роботи обумовлена об'єктивною економічною потребою розробки адаптаційного механізму, що забезпечує швидке реагування внутрішнього середовища підприємства на впливи зовнішнього середовища та ґрунтується на оптимізації витрат, оновленні цінової та фінансової політики підприємства.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідження економічних важелів, як інструментів економічного характеру, знайшло відображення в наукових роботах А. І. Даниленка, Ж. А. Белец, В. П. Кудряшова, О. Є. Кузьміна, А. М. Дідик, І. В. Мельник. Широке коло завдань щодо оптимізації витрат. Формування цінової та фінансової політики підприємства та методів їх вирішення розглядалися в наукових працях А. Чандлера, Л. О. Коваленко, В. М. Панасюка, В. М. Палія, М. Д. Корінько, В. В. Петрушевської, М. В. Дьяченко, А. М. Поддєрьогіна, М. С. Пущар та ін.

Мета статті. Дослідити ключові економічні важелі як інструменти економічного характеру, сформулювати цілі відновлення

ефективних фінансово – економічних результатів діяльності підприємства та встановити чинники впливу на ключові економічні важелі, запропонувати інструментарій оптимізації витрат, визначити послідовність формування цінової та фінансової політики підприємства.

Виклад основного матеріалу дослідження. В “Економічній енциклопедії” економічні важелі трактуються як “засоби та методи управління народним господарством за допомогою фінансово-кредитних інструментів, податків, регулювання цін і використання тарифів, амортизаційної, бюджетної політики тощо” [1, с. 471]. Економічні важелі є невід’ємною частиною господарського механізму підприємства, який являє собою структуровану сукупність взаємопов’язаних елементів, економічних способів, методів, важелів, нормативів, критеріїв, які забезпечують ефективне функціонування та її розвиток в умовах конкретних виробничих відносин, які зумовлені станом організаційно – економічних відносин, що склалися на відповідному етапі розвитку економічної системи суспільства, в основу якого покладено принцип системності [2, с. 27].

Економічними важелями впливу на діяльність підприємств є інструменти економічного характеру, які забезпечують зміну параметрів функціонування підприємства. Інструментами економічного характеру, що сприяють відновленню ефективних фінансово – економічних результатів діяльності підприємства є, перш за все, цінова та фінансова політика підприємства. Застосування економічних важелів спрямоване на стимулю-

вання або гальмування певних процесів, що відбуваються у господарській діяльності підприємства, результатами яких є прибуток або збиток.

Кризові явища, що відбуваються в економіці України протягом останніх трьох років, вимагають реформування господарського механізму підприємств та коригування ключових цілей використання економічних важелів з метою відновлення ефективних фінансово – господарських результатів. До ключових цілей відновлення ефективних фінансово – економічних результатів діяльності слід віднести:

- технічне та фінансове забезпечення економічного розвитку підприємства;
- розробка дієвого механізму виведення підприємства з кризового стану;
- розробка та впровадження інноваційних проектів;
- залучення зовнішніх джерел фінансування з метою збільшення обсягу виробництва та реалізації продукції;
- оптимізація витрат;
- ефективне формування та використання потенціалу підприємства;
- розробка ефективної фінансової політики, що спрямована на зростання фінансової результативності бізнесу;
- підвищення рівня ділової активності;
- організаційні зміни, спрямовані на зростання ринкової вартості підприємства;
- розробка адаптаційного механізму, що забезпечує швидке реагування внутрішнього середовища підприємства на впливи зовнішнього середовища.

Зупинимось більш детально на розумінні ефективності та на ключових, на наш погляд, цілях, від повноти реалізації яких залежить відновлення ефективних фінансово – економічних результатів діяльності підприємства. Поняття “ефективність” та “результативність” досліджуються паралельно. Це зумовлено буквально розумінням “ефективності” (від лат. effectus) як результативності, дієвості, продуктивності. В економічній літературі одні автори ототожнюють ці поняття, інші представляють їх у вигляді взаємозалежних величин (явищ), що забезпечують успішне функціонування підприємств, однак те, що М.Х. Мескон, М. Альберт, Ф. Хедоурі розуміють під результативністю, П. Друкер поділяє на дві складові: ефективність та результативність.

У праці Д. Хана викладено кардинально протилежну думку, яку можна пояснити не тільки різними поглядами вчених, а й дуалістичним підходом до перекладу слів.

Однією з вимог до розуміння ефективних фінансово – економічних результатів діяльності підприємства, що характеризує успіх підприємства, є можливість їх кількісного виміру. Правильність вибору мети – ефективність, за П. Друкером, можна визначити шляхом аналізу результатів, що відповідають меті й отримані з мінімальними витратами та помилками. Таким чином, поняття “ефективний”, “результативний” можуть бути об’єднані при вирішенні проблеми відновлення успішності роботи підприємства.

Економічна криза в державі, яка спостерігається сьогодні, виявляється в перенакопиченні застарілого виробничого капіталу, зростанні безробіття, недозавантаженості виробничих потужностей, перенакопиченні грошового капіталу та його відтоку із банківської сфери, збільшенню кількості не вкладених у виробництво грошей за рахунок психологічного відтоку депозитних вкладів й соціальної недовіри громадян до діяльності банків. Як результат – різке зниження інвестиційної діяльності та відсутність у підприємств оборотних коштів. Підсумковий результат економічної кризи – зростання виробничих витрат, падіння цін, прибутків, зниження заробітної плати, пониження життєвого рівня населення [3, с. 95]. В таких умовах отримання ефективних фінансово – економічних результатів, тобто прибутку, практично не можливо. Ефективними фінансово – економічними результатами (далі ЕФЕРД) ми вважаємо такий обсяг прибутку, який є достатнім для простого самовідтворення та розширеного відтворення. Таким чином, ЕФЕРД – це прибуток, що сформований в результаті здійснення господарської діяльності підприємства, який забезпечує фінансові можливості підприємства щодо фінансування простого та розширеного відтворення, задоволення потреб власників підприємства та зростання ринкової вартості бізнесу.

В умовах тривалої та стійкої кризи економіки України в цілому та у промисловості зокрема, на перший план висувається мета розробки адаптаційного механізму, що забезпечує швидке реагування внутрішнього середовища підприємства на впливи зовнішнього середовища. Ключовими економічними важелями впливу на процеси відновлення

ефективних фінансово – економічних результатів діяльності підприємства в адаптивному механізмі є оптимізація витрат, ці-

нова політика та фінансова політика підприємства (рис. 1).

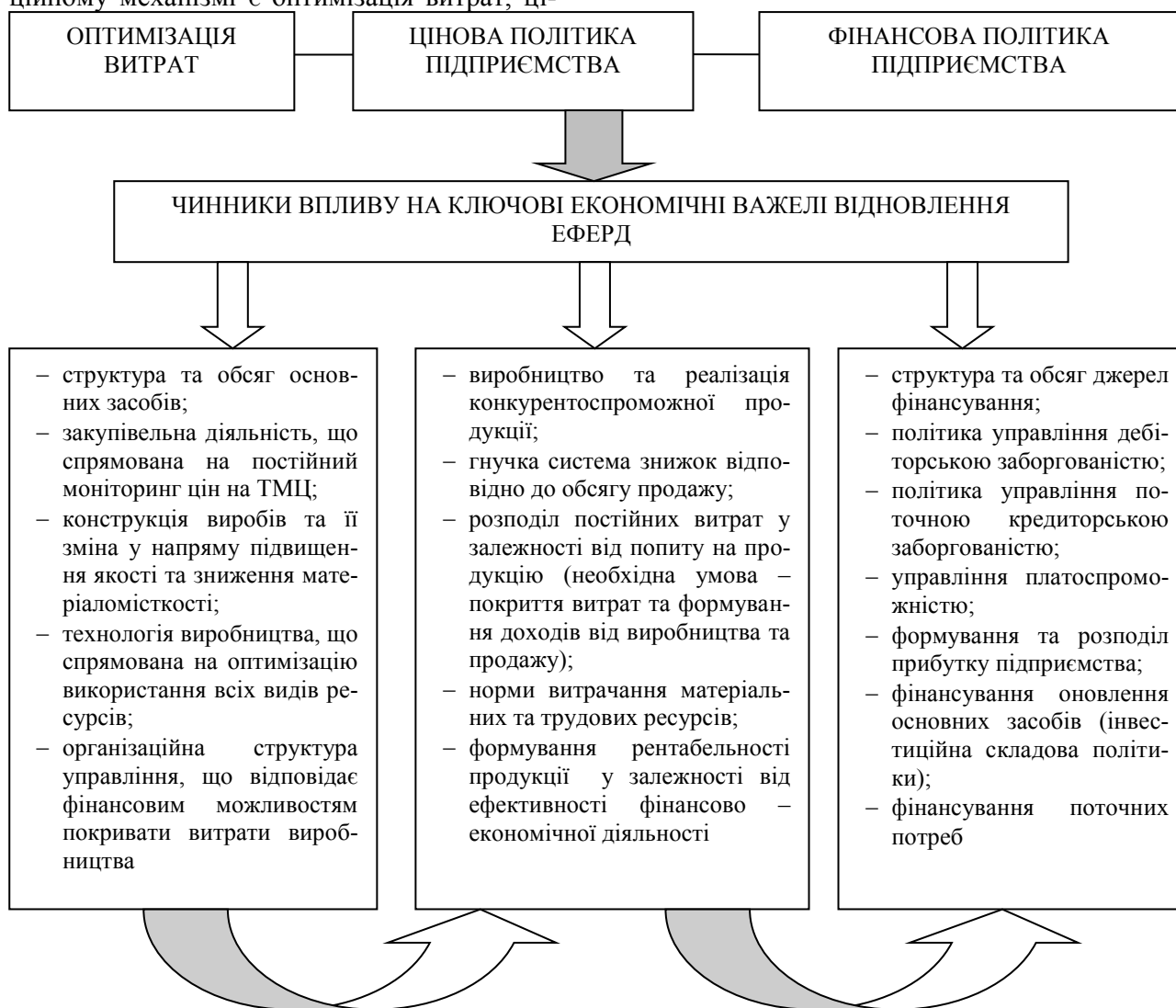

Рис. 1. Ключові економічні важелі впливу на процеси відновлення ефективних фінансово – економічних результатів діяльності підприємства

Джерело: розроблено автором

Оптимізація витрат підприємства досягається, перш за все, шляхом організації процесу планування витрат, до якого належать етапи формування собівартості: формування прямих витрат та загальновиробничих витрат на рівні виробничих підрозділів та на рівні підприємства в цілому; формування постійних витрат невикористаного характеру. Сукупні витрати формують собівартість по підприємству в цілому, що надає змогу визначитись з нормою рентабельності та ціновою політикою. Тобто, науковим завданням оптимізації витрат є визначення шляхів оптимізації собівартості продукції шляхом її дослідження з використанням методики факторного аналізу та економічного

моделювання. Використання інструментарію факторного аналізу необхідне для:

- визначення резервів зниження собівартості продукції за статтями калькуляції;
- дослідження структури, складу та динаміки змінних та постійних витрат;
- дослідження динаміки зміни статей калькуляції та вибору низки факторів для побудови економіко-математичної моделі;
- моделювання собівартості продукції;
- формування висновків та оцінки можливих ризиків, пов'язаних з реалізацією даної моделі.

Наступним етапом оптимізації витрат є удосконалення організації виробництва та

праці за такими напрямками: зміни в організації управління виробництвом; зміни в умовах матеріально-технічного забезпечення; усунення зайвих витрат та збитків.

Зміни в організації управління виробництвом визначаються на основі економічно обґрунтованих заходів: укрупнення цехів, впровадження (за умов зниження обсягу виробництва) безцехової структури управління, автоматизація систем управління та інженерної праці, поєднання та усунення зайвих функцій.

Зміни в умовах матеріально-технічного забезпечення досягаються за рахунок раціоналізації складського господарства та оптимізації руху потоків ТМЦ, логістики постачання ТМЦ, надійності постачальників тощо.

Усунення зайвих витрат та збитків, які не є необхідними в умовах удосконаленої організації виробничого процесу, є важливим напрямом зниження витрат та полягають у реалізації непрофільних активів, передавання в оренду зайвих приміщень виробничого та невиробничого характеру, завантаження вільних виробничих потужностей додатковими виробництвами, скорочення штату працівників, що не мають безпосереднього відношення до процесу виробництва, є обслуговуваними та їх утримання веде до зростання постійних витрат невиробничого характеру.

Отже, на нашу думку, з метою оптимізації витрат перш за все доцільно врахувати галузеві особливості діяльності підприємства, деталізувати статті витрат, суттєвий вплив на які позитивно позначиться на ефективності та віддачі. При цьому слід пам'ятати, що зниження витрат не є гарантією більш ефективної діяльності підприємства, тобто витрати слід не мінімізувати, а оптимізувати.

Наступним економічним важелем відновлення ефективних фінансово – економічних результатів діяльності підприємства є цінова політика. Моделювання цінової політики, спрямованої на відновлення ефективних фінансово – економічних результатів діяльності підприємства повинно здійснюватись в такій послідовності:

– коригування мети підприємства в часовому періоді, в якому формуються ціни;

поряд з максимізацією прибутку, враховуючи діючі обставини, цінова політика може бути зведена до забезпечення виживаності, завоювання лідерства на певних сегментах ринку, збільшення частки ринку, збільшення обсягу продажів і т.д.;

– з'ясування характеру ринку в періоді моделювання цінової політики з метою визначення кількості та розміру підприємств – конкурентів, з'ясування переваг конкурентів у залежності від виду конкуренції (вільна, монополістична, олігополія);

– дослідження змін у купівельному попиті, зокрема, оцінка платоспроможності потенційних покупців;

– дослідження цін на стратегічні (з найбільшим обсягом продажу та найбільш рентабельні) види продукції підприємства на існуючому та потенційному ринках;

– встановлення рівня сукупних витрат та функціональної залежності від обсягу виробництва та реалізації продукції.

Цінова політика (рис. 1) є передумовою формування фінансової політики підприємства. У залежності від вибору підходу до формування цінової політики, підприємство формує фінансову політику, яка ґрунтується на розумінні джерел фінансування поточної діяльності, джерел інвестування, що спрямовано на досягнення короткострокових та довгострокових цілей підприємства.

Реалізація фінансової політики відбувається за допомогою фінансового механізму, який є складною системою впливу на різні аспекти фінансової діяльності підприємства. В даному випадку фінансова діяльність розглядається в широкому сенсі та являє собою господарську діяльність підприємства, що безумовно супроводжується рухом фінансових ресурсів. Для фінансування своєї діяльності підприємство потребує достатнього обсягу фінансування, яке залежить від періоду обігу активів та відповідних пасивів. Залучення того чи іншого джерела фінансування пов'язане з витратами зі сплати процентів за користування цими джерелами. В оптимальному варіанті передбачається, що обігові кошти підприємства поповнюються за рахунок довгострокових джерел фінансування, але в сучасній економіці у більшості випадків поповнення недостатнього обсягу обігових коштів здійснюється за рахунок короткострокових кредитів або коротко-

строкової кредиторської заборгованості. Такий вид фінансування поточної діяльності супроводжується додатковими втратами та потребує коригування цінової політики при формуванні фінансової політики.

Стрижневою метою розробки фінансової політики будь-якого підприємства є створення раціональної системи управління фінансовими ресурсами, спрямованої на забезпечення стратегічних і тактичних завдань її діяльності. Ці завдання індивідуальні для кожного підприємства (наприклад, досягнення оптимальної фінансової стійкості і платоспроможності, рентабельності активів і власного капіталу та ін.).

В сучасних умовах для багатьох підприємств характерна оперативна форма управління фінансами, тобто управлінські рішення є реакцією на поточні проблеми. Така форма управління фінансами часто викликає суперечності між внутрішніми інтересами організації та її партнерів. Тому актуальним є наукове завдання переходу до управління фінансами на основі контролінгу фінансового стану, постановки та оперативного коригування стратегічних цілей діяльності підприємства, адекватних ринковим умовам, і пошуку шляхів їх досягнення в межах прийнятої фінансової політики.

Тобто фінансова політика, що спрямована на відновлення ефективних фінансово-економічних результатів діяльності підприємства повинна формуватися в такій послідовності:

– визначення напрямів використання фінансових ресурсів на поточний період і на перспективу (з урахуванням перспектив розвитку виробничої та комерційної діяльності);

– розробка дієвого механізму врахування макроекономічних чинників впливу на господарську діяльність підприємства (система оподаткування, система банківського кредитування, тарифна система, облікова політика підприємства, що ґрунтується на діючому законодавстві);

– розробка внутрішньогосподарської системи контролінгу, тобто практичних дій, спрямованих на досягнення поставленої мети.

За умов реалізації ефективної фінансової політики вирішуються такі завдання, як максимізація прибутку; оптимізація структури капіталу; забезпечення фінансової стійкості; досягнення фінансової прозорості (як

передумова залучення інвестиційних ресурсів). На наш погляд, до основних принципів побудови фінансової політики слід віднести:

– принцип цілеспрямованості (досягнення окреслених цілей);

– принцип пріоритетності (виділення обмеженого обсягу завдань, що відповідають окресленим цілям);

– принцип комплексності (побудова та коригування складових систем контролінгу та моніторингу);

– принцип адаптації (у напрямку посилення стабілізаційного ефекту з метою відновлення ефективних фінансово-економічних результатів діяльності);

– принцип ефективності (забезпечення процесу виходу з кризи та мінімізація прояву кризових явищ).

Висновки та перспективи подальших досліджень. Успішне функціонування вітчизняних підприємств забезпечується шляхом розробки адаптаційного механізму, що забезпечує швидке реагування внутрішнього середовища підприємства на впливи зовнішнього середовища. За результатами дослідження можна резюмувати, що ключовими економічними важелями впливу на процеси відновлення ефективних фінансово-економічних результатів діяльності підприємства в адаптаційному механізмі є оптимізація витрат, цінова політика та фінансова політика підприємства. Обґрунтовано, що за рахунок оптимізації витрат можливе моделювання цінової політики у напрямку відновлення ЕФЕРД. Ґрунтуючись на принципах побудови фінансової політики підприємства, у подальших дослідженнях доцільно розробити інструментарій кількісного оцінювання впливу чинників на цінову та фінансову політику підприємства.

Література

1. Економічна енциклопедія: [у трьох томах]. – Т.1. – К.: Видавничий центр “Академія”, 2000. – 864 с.
2. Метеленко Н. Г. Внутрішній господарський механізм ефективного функціонування промислових підприємств: теорія, практика, перспективи: монографія / Н. Г. Метеленко. – Запоріжжя, КПУ, 2010. – 480 с.
3. Теорія проектування великих самодіючих соціально-економічних систем: наук. – концепт. альм. у 5 томах. – Д.: Моноліт, 2013. – Том. 3: системність на полі

невизначеності у складних саморегулюючих соціально – економічних системах: монографія / В.А. Ткаченко, Б.І. Холод, В.М. Клочко, К.В. Кухтін, Є.В. Козлов; за наук. ред. д.е.н., академіка АЕН України, проф. В.А. Ткаченко. – 244 с.

References

1. Economic Encyclopedia in 3 volumes (2000).. Volume 1. Kyiv: “Academy” Publishing Center, 864.

2. *Metelenko, N. G.* (2010). Internal economic mechanism of effective functioning of industrial enterprises: theory, practice, prospects. Monograph. Zaporizhzhya: KPU, 480.

3. *Tkachenko, V.A. & Kholod, B. I. & Klochko, V. M. & Kuhtin, K. V. & Kozlov Y. V* (2013). under the scientific editorship professor V.A. Tkachenko. The theory of designing large self-directed socio-economic systems: scientific - conceptual almanac in 5 volumes. Monograph. Volume 3: Systemicity on the field of uncertainty in complex self – regulating socio – economic systems. Dnipropetrovsk: Monolith, 244.

Оглоблина В.А.

Экономические рычаги восстановления эффективных финансово – экономических показателей деятельности предприятия

Доказано, что к ключевым экономическим рычагам восстановления эффективных финансово – экономических показателей деятельности предприятия необходимо отнести оптимизацию расходов, ценовую политику и финансовую политику предприятия. Сформулированы цели восстановления эффективных финансово – экономических результатов деятельности предприятия. Установлены факторы влияния на ключевые экономические рычаги восстановления эффективных финансово – экономических показателей деятельности предприятия. Предложены этапы и инструментарий оптимизации расходов, определена последовательность формирования ценовой политики как предпосылки финансовой политики предприятия. Предложена логическая последовательность формирования финансовой политики и принципы, на которых она основывается.

Ключевые слова: экономические рычаги, инструменты экономического характера, эффективные финансово – экономические результаты деятельности, ключевые цели, оптимизация расходов, ценовая политика, финансовая политика.

Ogloblina V.

Economic levers of restoration of effective financial and economic indicators of activity of the enterprise

It has been proved that optimization of expenses, pricing policy and financial policy of the enterprise should be attributed to the key economic levers for the restoration of effective financial and economic performance of the enterprise. The goals of restoration of effective financial and economic results of the enterprise activity has been formulated. Factors of influence on key economic levers of restoration of effective financial and economic indicators of enterprise activity has been established. Stages and tools for cost optimization has been proposed, the sequence of pricing is defined as a prerequisite for the company's financial policy. The logical sequence of the formation of financial policy and the principles on which it is based has been proposed.

Keywords: economic levers, economic instruments, effective financial and economic performance, key objectives, cost optimization, pricing policy, financial policy

Рецензент: Метеленко Н. Г. – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри «Фінанси, банківська справа та страхування» Запорізької державної інженерної академії, м. Запоріжжя, Україна.

Reviewer: Metelenko N. – Professor, Ph.D. in Economics, Head of Finance, Banking and Insurance Department Zaporizhzhya State Ingeeneering Academy Zaporizhzhya, Ukraine.
e-mail: Natalya381508@rambler.ru

*Стаття подана
17.06.2017 р.*

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ВИЗНАЧЕННЯ СУТНОСТІ СТРАТЕГІЇ РЕЗУРСОЗБЕРЕЖЕННЯ ПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ

У статті розглянуто різноманітні поняття «ресурсозбереження» у роботах вчених-економістів сучасної наукової літератури, які досліджують наведену термінологію в усіх сферах роботи як галузей національного господарства, такі і діяльності підприємства. Визначено, що деякі поняття «ресурсозбереження» не враховують пріоритетні напрями діяльності об'єкту ресурсозбереження: інвестиційно-інноваційну складову, екологічний та логістичний аспекти. Проаналізовано, що деякі науковці розглядають поняття «ресурсозбереження» як систему, політику або стратегію підприємства. Автором визначено, що існує розвинена класифікація не тільки самого поняття «ресурсозбереження», а й економічних процесів, пов'язаних з ним. Запропоновано авторський підхід до класифікації трактувань поняття «ресурсозбереження» з точки зору економічних рівнів розвитку. Запропоновано авторське поняття «ресурсозбереження промислового підприємства», яке базується на комплексному підході та охоплює усі аспекти діяльності підприємств промисловості. Систематизовано погляди щодо змістового наповнення поняття «стратегія». Проведено аналіз поняття «ресурсна стратегія». Розглянуто процес розробки стратегії та виділено головні принципи ресурсозбереження.

Ключові слова: ресурсозбереження, стратегія, стратегія ресурсозбереження, ресурсоефективність, ресурсомісткість.

Постановка проблеми. Нераціональне використання ресурсного потенціалу в Україні спричинило значне відставання нашої держави за показниками ресурсоефективності серед країн світу. Сучасні умови ринкової нестабільності, стрімкого зростання цін на ресурси та їх вичерпності вимагають негайного пошуку та впровадження новітніх технологій, які б могли забезпечити максимальний результат при раціональних витратах ресурсів, а також мінімальному впливу на навколишнє середовище.

Більшість промислових підприємств України дотримуються стратегії малоєфективного використання ресурсів, але впровадження європейських стандартів виробництва, нестабільність в політичній сфері, військовий конфлікт на Сході України стали вимогою часу для переорієнтації стратегій використання ресурсів з метою підвищення конкурентоспроможності підприємств на внутрішньому та зовнішніх ринках. Тому постає актуальне питання ресурсозбереження, покращення ресурсозберігаючих заходів та зниження ресурсомісткості. З огляду на це, дослідження є актуальним, становить науковий та практичний інтерес та спрямоване на розроблення теоретичних засад стратегії ресурсозбереження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам ресурсозбереження, формування та реалізації стратегії ресурсоефективності присвячено праці багатьох вітчиз-

няних та зарубіжних вчених, а саме Веклич О., Вернадського В., Данилишина Б., Іпполітової І., Белоусова Р., Булгакова В., Соколовської Г., Сотник І., Бульте Е., Даманія Р., Дейлі Г., Джевонса В., Ансоффа І., Томпсона А. та ін.

Критичний аналіз теоретико-методологічних засад ресурсозбереження показав, що існуючі дослідження з даної проблематики дають підстави говорити про недостатнє розкриття деяких аспектів даного питання. Незважаючи на обширність досліджень різних учених у галузі ресурсозбереження, в науковому світі до сьогодні не вироблено єдиний механізм трактування поняття «ресурсозбереження» на рівні промислового підприємства, а тому це питання потребує подальшого дослідження.

Метою статті є дослідження та узагальнення теоретичних підходів до визначення понять «ресурсозбереження» та «стратегія ресурсозбереження» на рівні промислового підприємства.

Виклад основного матеріалу досліджень Поняття ресурсозбереження має узагальююче значення, яке акумулює в собі раніше вживані такі економічні категорії, як «економія ресурсів», «ефективне використання ресурсів», «режим економії». Основним у трактуванні поняття «ресурсозбереження» є термін «ресурс» (від франц. – «гезоигсе») – допоміжний засіб, грошові ко-

шти, цінності, запаси, можливості, джерела коштів, доходів [1].

На сьогодні існує безліч поглядів на економічну сутність поняття ресурсозбереження. Так, на думку Сотник І., під ресурсозбереженням слід розуміти організаційну, економічну, технічну, наукову, практичну, інформаційну діяльність, методи, процеси, комплекс організаційно-технічних заходів, що супроводжують усі стадії життєвого циклу об'єктів і спрямовані на забезпечення мінімальної витрати речовини та енергії на цих стадіях у розрахунку на одиницю кінцевого продукту, виходячи з існуючого рівня розвитку техніки і технології та з найменшим, впливом на людину і природні системи [2]. Досить схожої точки зору дотримується Скокова С., яка вважає, що ресурсозбереження – це наукова, виробнича, організаційна, комерційна та інформаційна діяльність, спрямована на раціональне, комплексне використання та економне споживання всіх видів ресурсів, виходячи з наявного рівня розвитку техніки і технології при одночасному зниженні техногенного впливу на навколишнє середовище [3]. В даному визначенні науковець ставить акценти саме на отриманні екологічних результатів від реалізації ресурсозберігаючої стратегії.

Варто відмітити слушну думку Дорогунцова С., який зазначає, що ресурсозбереження – це прогресивний напрям використання природно-ресурсного потенціалу, що забезпечує економію природних ресурсів та зростання виробництва продукції при тій самій кількості використаної сировини, палива, основних і допоміжних матеріалів [4]. Викликає науковий інтерес визначення Зайцева О., Шкурській А., які вважають, що «в основу поняття ресурсозбереження слід включити ефективність використання матеріальних ресурсів, маючи на увазі співвідношення витрат цих ресурсів і кінцевих результатів виробництва і споживання» [4]. Зазначені науковці у своїх поглядах ставлять наголос на економію та раціональне використання саме матеріальних ресурсів.

Деякі науковці у трактуванні поняття «ресурсозбереження» виносять на перший план саме інноваційну складову. Так, Потапова Н. зазначає, що основою стратегічного управління ресурсозбереження є інноваційна діяльність, яка припускає вдосконалення якісних параметрів продукції, будівництво

нових об'єктів, використовуючи ресурсозберігаючі технології, пошук технологічного рішення, при якому зникає потреба сировини певного типу [5]. Юдіна О. звертає увагу на те, що ресурсозбереження є сукупність заходів по економному і ефективному використанню всіх чинників виробництва, що включають всі види ресурсів (матеріальні, трудові, фінансові, природні та ін.) для вирішення завдань економічного і соціального розвитку. Зростання ефективності роботи підприємства на основі інновацій свідчить про його інноваційний розвиток, під яким розуміється шлях освоєння нововведень, що забезпечують зниження витрат ресурсів виробництва, поліпшення кількісних і якісних результатів діяльності підприємства [6].

Також виділяють ще два основних підходи до трактування поняття «ресурсозбереження» [7]. Перший підхід ґрунтується на тенденції збереження природних ресурсів. Припускає діяльність, спрямовану на охорону природного середовища, в тому числі і за допомогою масового застосування очисних споруд або рекультиваційної техніки. Другий – на економії ресурсів і не тільки природних. Реалізація заходів для недопущення понаднормового споживання всіх ресурсів та використання ресурсозберігаючих технологій й обладнання.

В сучасних умовах, при обмеженій кількості ресурсів, найбільш доречним підходом до трактування сутності поняття «ресурсозбереження» є розгляд його як методу господарювання. Проте це повинно відбуватися не за рахунок економії ресурсів, а за рахунок недопущення їх понаднормового споживання та за рахунок використання ресурсозберігаючих технологій и обладнання, а також реструктуризації ресурсоємних процесів діяльності підприємства.

Аналізуючи поняття «стратегія», слід звернути увагу на те, що у визначенні даного поняття деякі автори виділяють ресурсну складову. Так, на думку Чандлера А., стратегія – це визначення основних довгострокових цілей і задач підприємства, ухвалення курсу дій і розподілу ресурсів, необхідних для досягнення поставленої мети [8]. Згідно Карлоффу Б. стратегія – це узагальнена модель дій, які необхідні для координації і розподілу ресурсів компанії [9]. Отже, розподіл ресурсів є важливим елементом при формуванні будь-якої стратегії.

Стратегія ресурсозбереження в межах підприємства – це комплекс принципів, методів, заходів, що забезпечують зниження витрати сукупних ресурсів на одиницю корисного ефекту конкретного товару [10]. Стратегія ресурсозбереження підприємства повинна розроблятися на вищому рівні, враховувати специфіку діяльності підприємства і бути орієнтиром для всіх підрозділів підприємства.

Зазначимо, що ресурсна стратегія – це узагальнена модель дій підприємства, які необхідні для досягнення визначених цілей за допомогою координації та розподілу ресурсів підприємства між окремими сферами її діяльності. Формуючи ресурсні

стратегії, треба обґрунтовувати можливий та допустимий рівні ризику, який бере на себе керівництво при використанні ресурсів з максимально можливою віддачею. Реалізація ресурсних стратегій означає також формування нового або перетворення наявного виробничого потенціалу підприємства, оскільки кількість, співвідношення та цільова спрямованість використання ресурсів «задають» основні цільові характеристики виробничого потенціалу підприємства.

Процес розробки стратегії включає ряд наступних взаємопов'язаних етапів, показаний на рис. 1:

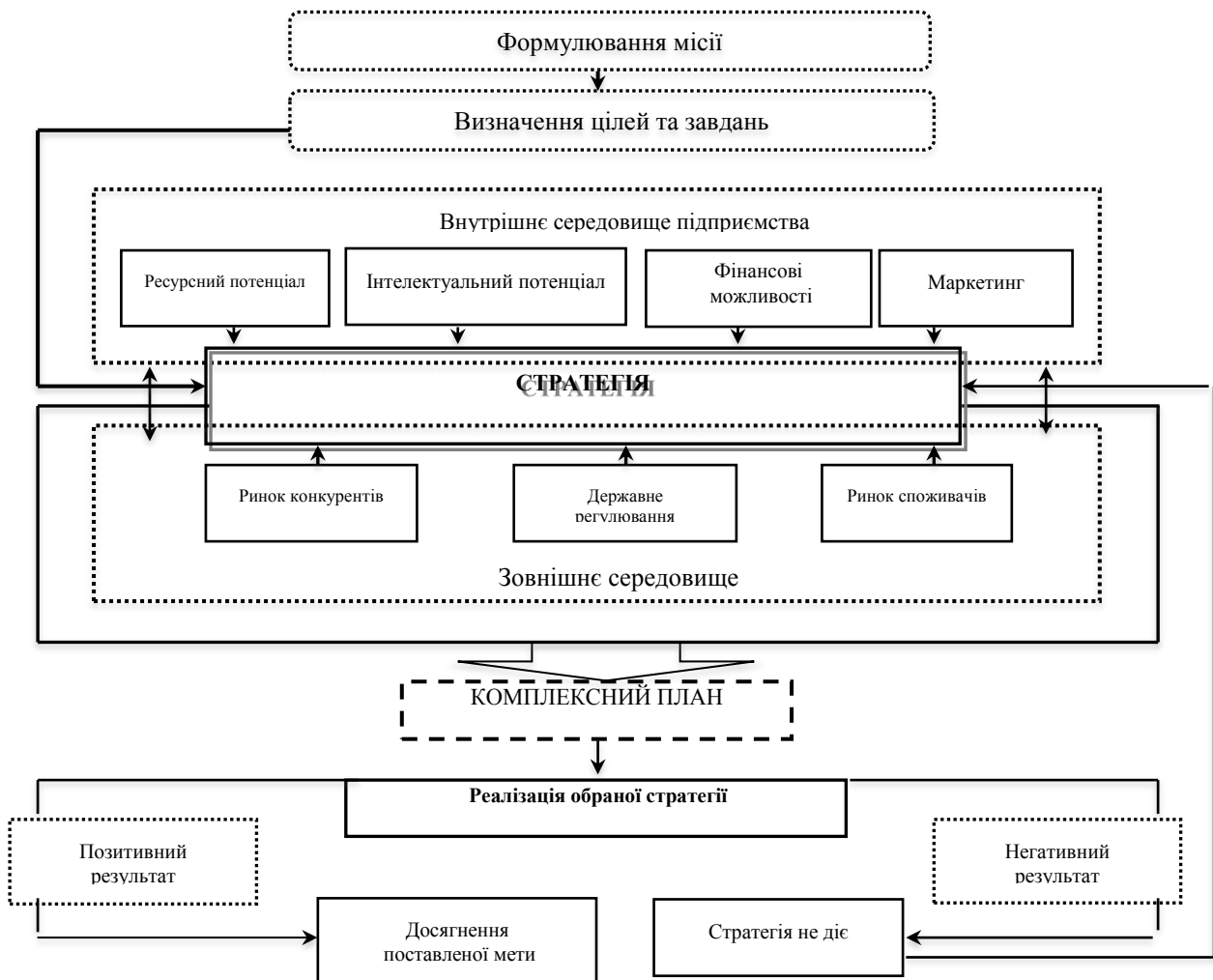

Рис. 1. Процес розробки стратегії
Джерело: розроблено автором

Розробка та реалізація ефективної стратегії ресурсозбереження на підприємстві повинна відповідати чітко визначеним принципам. Виділяють ряд наступних принципів ресурсозбереження:

1) оптимізація структури використову-

ваних ресурсів;

2) підвищення частки ресурсозберігаючих технологій;

3) аналіз використання конкретних видів ресурсів на всіх стадіях життєвого циклу товару;

4) розвиток методів аналізу, прогнозування, оптимізації і стимулювання покращення використання ресурсів;

5) використання наукових підходів менеджменту під час реалізації заходів ресурсозбереження [11].

Ресурсозбереження припускає оптимальне використання обмежених економічних ресурсів. Оптимальність передбачає не тільки раціональність використання конкретних приватних видів ресурсів, але й ефективність їх взаємодії у виробничому процесі, їх найкраще поєднання. Логічним же результатом оптимального використання ресурсів є, як впливає з запропонованого визначення, найбільш ефективно досягнення цілей підприємства. Тим самим безпосередній характер ресурсозбереження залежить від конкретних цілей функціонування і розвитку організації.

Висновки та перспективи подальших досліджень. З урахуванням проаналізованих підходів до трактування поняття "ресурсозбереження" підсумуємо, що, на думку більшості дослідників, ресурсозбереження являє собою особливий вид діяльності щодо раціонального й економного використання ресурсів, який може розглядатися в різних аспектах. Підсумковим результатом ресурсозбереження є зниження ресурсомісткості виробництва і споживання одиниці кінцевого продукту.

Важливим питанням є розробка стратегії ресурсозбереження на всіх рівнях управління промислових підприємств. Основна мета якої буде полягати в реалізації інвестиційних проектів, спрямованих на технічне переозброєння, вдосконалення технології виробництва, оптимізацію та нормування матеріальних, трудових, паливно-енергетичних та інших ресурсів у виробництві.

Література

1. Большой энциклопедический словарь / под ред. Прохорова А. М. – изд. 2-е, перераб. и доп. – М. : научное издательство "Большая российская энциклопедия", 1997. – 1454 с.

2. Сотник І. М. Формування еколого-економічного механізму управління ресурсозбереженням. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня д-ра екон. наук: 08.00.06 / І. М. Сотник; Ін-т проблем ринку

та екон.-екол. досліджень; НАН України. – О., 2010. – 36 с.

3. Мельник Л. Г. Эколого-экономические основы ресурсосбережения: Монография / Л. Г. Мельник, С. А. Скоков, И. Н. Сотник. – Сумы: ИТД «Университетская книга», 2006. – 229 с.

4. Рибалко Л. П. Сучані підходи до трактування сутності поняття ресурсозбереження / Л. П. Рибалко // Бізнес Інформ. – 2012. – № 3. – С. 174- 179.

5. Потапова Н. Н. Ресурсосбережение как инструмент управления затратами в регионе / Н. Н. Потапова // Вісник Приазовського державного технічного університету. Серія: економічні науки. – 2010. – № 20. – С. 154- 158.

6. Юдіна О. І. Економічний механізм інноваційної діяльності з ресурсозбереження на підприємстві / О. І. Юдіна // Бізнес Інформ. – 2011. – № 9. – С. 56-63.

7. Апаршина О. І. Методологічні підходи до трактування поняття «ресурсозбереження» / О. І. Апаршина // Теоретичні і практичні аспекти економіки та інтелектуальної власності: збірник наукових праць: у 3-х т. / ПДТУ. – Маріуполь, 2011. – Т. 1. – С. 156–163.

8. Чандлер А. Принципы стратегического развития бизнеса. – Киев: Диалог, 2002. – 468 с.

9. Карлоф Б. Деловая стратегия. Концепция, содержание, признаки / Б. Карлоф. – М.: Экономика, 1991. – 238 с.

10. Горлачук В. В. Економіка підприємства: Навчальний посібник / В. В. Горлачук, І. Г. Яненко. – Миколаїв: Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили. – 2010. – 344 с.

11. Масліченко О. М. Особливості управління ресурсозбереженням на підприємстві в сучасних умовах господарювання / О. М. Масліченко // Формування ринкової економіки: КНЕУ, 2012. – Спец. вип.: Стратегічні імперативи сучасного менеджменту. – С. 97-105.

References

1. Prokhorova, A. (1997). Large Collaborative Dictionary. (2 d ed.). Moscow: "The Big Russian Encyclopedia", 1454.

2. Sotnik, I. (2010). Formation of ecological and economic mechanism of resource saving management. Extended abstract of candidate's thesis. Ukraine.

3. Melnyk, L. & Skokov, S. & Sotnik, I. (2006). Ecological-economic bases of resource saving. Sumy: IED "University Book", 229.

4. Rybalko, L. P. (2012). Sucani approaches to the interpretation of the essence of the concept of resource conservation. Business Inform, 3, 174-179.

5. Potapova, N. N. (2010). Resource saving as a tool for cost management in the region. Bulletin of the Priazovsky State Technical University. Series: Economic Sciences, 20, 154-158.

6. Yudina, O. I. (2011). The Economic Mechanism of Innovative Resource-Saving Activity at the Enterprise. Business Inform, 9, 56-63.

7. Apparshina, O. O. (2011). Methodological approaches to the interpretation

of the concept of "resource conservation". Theoretical and practical aspects of economics and intellectual property: a collection of scientific works, Vol. 1, 156-163.

8. Chandler, A. (2002). Principles of strategic business development. Kiev: Dialog, 468.

9. Carloff, B. (1991). Business strategy. Concept, content, signs. Moscow: Economics, 238.

10. Gorlachuk, V. V. & Yanenkov, I. G. (2010). Economics of enterprises. Mykolaiv: ChDU Peter Mogyly, 344.

11. Maslichenko, O. M. (2012). Features of resource saving management at the enterprise in the modern conditions of management. Formation of a market economy, 97-105.

Уманская Ю. М.

Теоретико-методологические принципы определения сущности стратегии ресурсосбережения промышленных предприятий

В статье рассмотрены различные понятия «ресурсосбережение» в работах ученых-экономистов современной научной литературы, которые исследуют приведенную терминологию во всех сферах деятельности как отраслей национального хозяйства, так и деятельности предприятия. Определено, что некоторые понятия «ресурсосбережение» не учитывают приоритетные направления деятельности объекта ресурсосбережения: инвестиционно-инновационную составляющую, экологический и логистический аспекты. Проанализировано, что некоторые ученые рассматривают понятие «ресурсосбережение» как систему, политику или стратегию предприятия. Автором определено, что существует развитая классификация не только самого понятия «ресурсосбережение», но и экономических процессов, связанных с ним. Предложен авторский подход к классификации трактовок понятия «ресурсосбережение» с точки зрения экономических уровней развития.

Ключевые слова: ресурсосбережение, стратегия, стратегия ресурсосбережения, ресурсоэффективность, ресурсоемкость.

Umanska Y.

Theoretic and methodological principles of determining the essence of the resource saving strategy for industrial enterprises

The article deals with various concepts of "resource saving" in the works of modern-day scholar-economists who study the reduced terminology in all spheres of activity as branches of the national economy, such as the activities of the enterprise. It is determined that some concepts of "resource saving" do not take into account priority directions of activity of the object of resource saving: investment-innovation component, ecological and logistical aspects. It is analyzed that some scientists consider the concept of "resource saving" as a system, policy or strategy of an enterprise. The author determines that there is a developed classification not only of the concept of "resource saving", but also of economic processes associated with it.

Keywords: resource-saving, strategy, resource-saving strategy, resource-efficient, resource-intensive.

Рецензент: Прушківська Е. В. – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри «Міжнародні економічні відносини» Запорізького національного технічного університету, м. Запоріжжя, Україна.

Reviewer: Prushkivska E. – Professor, PhD in Economics, Chair of International Economic Relations Department of Zaporizhzhya National Technical University, Zaporozhye, Ukraine.

e-mail: em.prushkovskaya@gmail.com

Стаття подана
15.09.2017 р.

НОРМА И ПАТОЛОГИЯ В СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКОЙ СФЕРЕ

В статье рассматриваются вопросы определения и оценки критериев выделения нормы и патологии в социально-экономической сфере. Кроме этого, определяется необходимость разработки нового перспективного направления – патоекономики, раздела экономической науки, рассматривающего виды и формы патологических явлений и процессов экономического характера. Охарактеризовано, что, что к числу самых существенных трудностей относится определение границ нормы и патологии, пределов и возможностей нормы. Предложено разработать качественные и количественные параметры, характеризующие кризисные и нормальные социально-экономические состояния.

Ключевые слова: норма, патология, социально-экономическая сфера, патоекономика.

Постановка проблемы. Россия и многие другие страны бывшего социалистического лагеря переживают или еще совсем недавно переживали острейший социально-экономический кризис, проявляющийся в значительном спаде производства, в снижении жизненного уровня трудящихся, в росте безработицы, обнищании масс, в снижении темпов и уровня интенсификации производства и пр. Как правило, при анализе причин и факторов его возникновения указывают на социалистический способ общественного воспроизводства как первопричину, обусловившую низкий уровень экономической эффективности, причем нередко этот способ оказывается якобы единственной виновницей всех бед. Ни в коей мере не идеализируя социалистическую систему хозяйствования, все же вряд ли оправдано только в этом видеть причину возникшего кризиса. Такой подход есть не что иное, как такая же идеологизация общественных процессов, какая имела место при оценке социально-экономических процессов в эпоху «развитого социализма», только с обратным знаком. На наш взгляд, таких причин множество, хотя, скорее всего, негативные моменты социалистических методов управления экономикой являются действительно важнейшей причиной возникшего кризиса, но, с другой стороны, совершенно очевидно, что и в условиях социализма эффективность общественного воспроизводства была бы существенно выше, если бы не непомерно высокие затраты в военно-промышленном комплексе и помощь, оказываемая в соответствии с

идеями пролетарского интернационализма так называемым братским странам, тогда как хозяйская философия нормальных капиталистических стран направлена на удовлетворение, прежде всего собственных нужд и потребностей (иначе говоря, и при социализме можно было жить гораздо лучше).

Анализ последних исследований и публикаций. Учитывая высокую эффективность и стабильность капиталистического производства в настоящее время, в качестве целевого ориентира и единственно возможного пути выхода из кризиса постсоциалистического общества, в качестве единственного лекарства излечения общественного недуга, как правило, предлагается переход к рыночным отношениям. Однако не следует забывать, что на протяжении длительной эволюции капиталистическое общество такие многократно оказывалось в кризисном состоянии - и дело не только в циклических кризисах перепроизводства. Так, в истории известны периоды, когда капиталистическое общество трясло, что называется, до основания; в этой связи достаточно вспомнить период Великой депрессии 1929-1933 гг. - кризис, ничуть не меньше потрясший передовые капиталистические государства, чем кризис современного постсоциалистического общества. Более того, эти кризисы по своим качественным и количественным характеристикам во многом похожи. В самом деле: падение валового национального продукта США в период Великой депрессии (между 1929 и 1933 гг.) составило более 30 %; уровень безработицы достигал

25 % от совокупной рабочей силы страны; произошло более чем 16-кратное сокращение объема инвестиций; средний курс акций потерял более 70 % своей первоначальной стоимости и т.д. Подобные цифры характеризуют и современный кризис российской экономики.

Цель статьи – отобразить нормы и патологию в социально-экономической сфере.

Изложение основного материала исследования. Таким образом, любая социально-экономическая система вне зависимости от типа общественного устройства попадало в кризисные состояния - как капиталистическая, так и социалистическая, а также и все более ранние общественно-экономические формации. Точно так же и любое отдельно взятое государство на протяжении своей истории обязательно когда-нибудь оказывалось в кризисном состоянии. В этой связи вряд ли оправдано только в принципах социалистического устройства видеть причину кризисного состояния постсоциалистического общества. Опять же, переход к рыночным отношениям (которые являются всего лишь одной из возможных форм производственных отношений), как показывают первые этапы экономических реформ во многих странах бывшего социалистического лагеря, вопреки многим ожиданиям не только не привел к улучшению социально-экономической ситуации, но кризис в результате этого только усилился (в этой связи лишь время покажет, насколько переход к рынку явится действенным лекарством излечения российской экономики).

Поэтому вряд ли существует какая-то одна причина глубочайшего кризиса, парализовавшего экономику бывших социалистических стран. Причины, из-за которых она оказалась в таком плачевном положении, многочисленны. Во многом такого рода негативные аспекты объясняются объективными факторами. Вместе с тем обострение общественных противоречий связано и с субъективными причинами, в частности, отсутствием глубоко продуманной концепции экономической политики в условиях переходного периода. Так,

в совершенно недостаточной степени в стратегии рыночного реформирования экономики учитываются отраслевые и региональные особенности, чем во многом и обусловлено снижение эффективности общественного производства в последнее время. В связи с этим весьма актуальна разработка научных основ процесса реформирования и формирования развитых рыночных отношений в постсоциалистической экономике.

Такого рода причины и факторы условно можно подразделить на несколько больших групп. К первой группе следует отнести все негативные факторы развития экономики этих стран в предыдущий, социалистический период ее развития, ко второй - факторы, обусловившие развитие кризисных явлений же в ходе перестроечных процессов. В определенной мере целесообразно выделить еще одной группы факторов и условий, негативное воздействие которых на постсоциалистическую экономику происходит как бы извне. К этой группе можно отнести влияние стихийных сил природы (землетрясения, цунами и пр.), внешнеэкономические, политические и другие факторы. Не отрицая определенного самостоятельного значения данной группы объективных причин, все же отметим, что их действие всегда трансформируется сквозь призму проявления социально-экономических факторов, которые по многим компонентам и обуславливают влияние данной группы причин. В отдельную группу следует также выделить экологические факторы развития экономики страны.

Среди факторов первой группы можно выделить крайне высокий уровень физического и морального износа основных фондов вследствие хозяйствования на основе преимущественно административно-командных методов управления, что крайне затрудняло действие естественного механизма замены основных фондов; неприятие прежним хозяйственным механизмом научно-технического прогресса и ряд других. Среди причин второй группы можно назвать отсутствие цельной и глубоко продуманной политики перехода к рынку, шаханье из стороны в сторону в области

экономической политики, непродуманную до конца систему налогообложения, отсутствие общей теории кризисных социально-экономических процессов и состояний и пр. В последней группе факторов среди основных можно назвать изменения в отношении цен на сырье на Мировом рынке в последнее время, целую серию постигших страну стихийных бедствий уже в период перестройки и т.д. Разумеется, все эти факторы в каждом государстве проявляются сквозь призму действия национальных социально-экономических особенностей общественного развития, которые во многом и определяют специфические особенности и тип реформы [1].

Как уже отмечалось, целесообразно в отдельную группу выделить экологические факторы, влияющие на социально-экономическое развитие страны. Общеизвестно, что в условиях глубокого экономического кризиса в России существенно ухудшилось и состояние объектов природоохранного значения. Это выразилось в существенном сокращении выделяемых финансовых ресурсов на природоохранные мероприятия, в резком устаревании фондов экологического назначения, в существенном ухудшении экологической ситуации во многих регионах страны. Правда, справедливости ради следует отметить, что снижение деловой активности в первые годы рыночной реформы способствовало тому, что в ряде районов из-за сокращения объемов производства сократились и объемы выбросов, загрязняющих окружающую среду веществ. Но, как только объемы производства в стране стали расти, а выделяемых средств на мероприятия экологического назначения по-прежнему явно недостаточно, во многих местах экологическая ситуация стала близка к критической. Таким образом, роль экологических факторов в процессе выхода из экономического кризиса и в повышении социально-экономической эффективности весьма велика.

Следует, однако, еще раз подчеркнуть, что кризисное состояние имманентно присуще любой разновидности социально-экономической системы, по крайней мере, в мировой истории не известно случая

бескризисного развития какой бы то ни было страны. Ускорение общественного развития привело и к учащению появления кризисных состояний. Что касается причин возникновения любого кризиса - то их, как правило, множество, хотя, разумеется, значение и роль разных факторов неоднозначны. Вполне вероятно, что определенные кризисы связаны с действием средне- и долгосрочных волн типа волн Кондратьева, которые объясняются естественным циклом смены технологий; не исключено, что и кризис российского общества в определенной мере «обязан» этому фактору. Поэтому для того, чтобы проранжировать факторы, приведшие к кризису, и выявить наиболее значимые из них, необходимы детальные исследования, а не простые заявления идеологического характера о том, что во всем «виноват» социализм. Конечно же, наряду с другими возможными факторами, важнейшей причиной современного кризиса советского общества являются социалистические производственные отношения, присущая им уравнительность, сдерживающая развитие производительных сил (хотя, не следует забывать, что социализм, понимаемый не как вся система производственных отношений, а лишь как их составная часть, точнее, как одни из элементов хозяйственного механизма - как система социальной справедливости, социального обеспечения - в той или иной форме присущ любой социально-экономической системе; более того, парадокс заключается в том, что во многих развитых капиталистических странах, таким образом, понимаемого социализма больше, чем было при так называемом «развитом социализме»). Важно учесть также, что попытки при директивном планомерном ведении хозяйства избежать кризисов приводили в реальности к тому, что диспропорции только на время глушились, не ликвидировались, а загонялись вглубь, в результате создавались предпосылки для возникновения еще более разрушительных кризисов. Таким образом, рано или поздно патерналистские отношения в тотально-огосударственной стране должны были привести к снижению эффективности и кризису экономики. Все это

так, но в любом случае требуются детальные глубокие исследования, которые позволят по-настоящему оценить значение и роль тех или иных факторов, приведших к определенному кризису.

Всеми этими проблемами должна заниматься новая область знания - патозкономика [2]. Этот термин был впервые нами предложен для обозначения науки о кризисных, переходных социально-экономических процессах и состояниях, о видах и формах производственных патологий, общественных диспропорциях. Областью исследования этой новой экономической науки является анализ и классификация факторов кризиса, типологизация форм и видов кризисных состояний, всевозможных диспропорций, выявление путей и методов выхода из кризиса, анализ типов и разновидностей реформ, изучение общих закономерностей и специфических особенностей кризисных состояний, а также экономических проблем анализа чрезвычайных ситуаций. Но могут возразить, причем, мол, здесь еще и переходные процессы, ибо и о них идет речь, когда говорят о патозэкономике? Это, в общем-то, понятно, ибо кризисное состояние любой системы вызывает необходимость ее перестройки, реформирования, перехода в некое иное качество, т.е. иначе говоря, появляется объективная необходимость возникновения переходных процессов и состояний. В этой связи патозэкономика должна заниматься также проблемами объективной обусловленности выбора целевых ориентиров, к которым должна стремиться анализируемая система; классификацией этих целевых ориентиров; выявлением закономерностей, форм и методов перехода к новому состоянию, разработкой оптимальной стратегии перехода и пр. Иначе говоря, патозэкономика - это также наука о социально-экономических реформах, об их формах и типах, о методах общественного реформирования и т. п.

Но важнейшей задачей патозэкономики наряду с созданием основ научной классификации заболеваний социально-экономического организма является разработка методов и поиск путей лечения различных экономических болезней. В этой связи весьма актуально определить, являются ли монетаристские методы единственным средством лечения большой российской экономики? - Напомним, что во времена Великой депрессии американскую экономику по-

могли вылечить кейнсианские методы государственного регулирования, поэтому нельзя без глубоких обоснований только в монетаристских методах видеть способ излечения.

Опыт ряда развивавшихся стран, продемонстрировавших миру «экономические чудеса», - например, Южной Кореи - также лишний раз указывает на условность и избыточность использования унифицированных рецептов стимулирования экономического развития - тех же монетаристских методов, к примеру. В социально-экономической стратегии Южной Кореи были практически воплощены идеи и рекомендации, которые на базе изучения опыта стран «второго эшелона» мирового капитализма или «государств, запоздавших в своем развитии», были сформулированы в середине прошлого века немецким экономистом Ф. Листом, а в середине нынешнего - известным специалистом в области экономической истории А. Гершенкроном. Квинтэссенция «этих рекомендаций, учитывающих опыт Германии и России, заключается, а том, что у стран, волею истории оказавшихся в положении догоняющих, нет иного способа резко ускорить темпы своего развития и занять достойное место на Мировом рынке, как опора на силу и мощь государственной машины. Учитывая значение и роль государственного сектора в историческом развитии российского общества, догоняющий характер развития ее экономики представляется, что использование такого рода рекомендаций в российских условиях не менее актуально, чем в Южной Корее, - точнее, необходимо рациональное сочетание, комбинация их и монетаристских методов. Поэтому ответ на поставленный в начале абзаца вопрос будет, скорее всего, отрицательным, на что указывают и отрицательные результаты первых этапов реформирования российского общества на основе монетаристских методов - но для более обоснованных рекомендаций необходимы глубокие патозэкономические исследования.

Выводы и перспективы дальнейших исследований. Таким образом, как можно видеть, проблема определения нормы и патологии экономического состояния действительно крайне актуальна для выбора научно обоснованных целей дальнейшего развития российского общества. Особенно это актуально в свете известных неблагоприятных прогнозов развития мировой экономики, составленных с учетом предполагаемого в

обозримой перспективе ухудшения условия общественного воспроизводства, прежде всего связанных с ограниченностью природно-ресурсного потенциала. Проведенный выше небольшой анализ показал, насколько сложно дать однозначное определение понятия экономической нормы и патологии, причем это связано не только с экономическими особенностями. Понятие нормы (также как и патологии) вообще неоднозначно; пожалуй, самым расхожим остается для многих понимание нормы как, во-первых, чего-то среднего, устоявшегося, не выделяющегося из массы и, во-вторых, наиболее приспособленного, адаптированного к окружающей среде. Такое понимание хорошо согласуется со здравым смыслом и имеет весьма глубокие корни в житейском сознании, прочно отождествляющем нормальное и общепринятое.

Павлов К. В.

Норма і патологія в соціально-економічній сфері

У статті розглядаються питання визначення та оцінки критеріїв виділення норми та патології в соціально-економічній сфері. Крім цього, визначається необхідність розробки нового перспективного напрямку - патоекономіка, розділу економічної науки, що розглядає види і форми патологічних явищ і процесів економічного характеру. Охарактеризовано, що, що до числа найбільш істотних труднощів належить визначення меж норми і патології, меж і можливостей норми. Запропоновано розробити якісні і кількісні параметри, що характеризують кризові і нормальні соціально-економічні стани.

Ключові слова: норма, патологія, соціально-економічна сфера, патоекономіка.

Pavlov K.

Norm and pathology in the socio-economic sphere

The article deals with the issues of defining and evaluating criteria for the allocation of norms and pathologies in the social and economic sphere. In addition, the need to develop a new promising direction - pathoeconomics, the division of economic science, considering the types and forms of pathological phenomena and economic processes, is determined. It is characterized that, among the most significant difficulties is the definition of the boundaries of the norm and pathology, the limits and possibilities of the norm. It is proposed to develop qualitative and quantitative parameters that characterize crisis and normal socio-economic conditions.

Keywords: norm, pathology, socio-economic sphere, pathoeconomics.

Рецензент: Нусратуллин В. К. – доктор экономических наук, профессор, заместитель директора по научной работе Института экономики и социологии Уфимского центра Российской Академии наук, г. Уфа, Российская Федерация.

Reviewer: Nusratullin V. – Professor, Ph.D. in Economics, Deputy Director for Research of the Institute of Economics and Sociology, Ufa Centre of the Russian Academy Sciences, Ufa, Russian Federation.

e-mail: nvk-ufa@rambler.ru

Литература

1. Воспроизводственный потенциал Приволжского и Уральского федеральных округов: монография /под общей ред. д.э.н. проф. К. Н. Юсупова и д.э.н. проф. А. В. Янгирова. – Уфа: РИЦ БашГУ, 2017. – 272 с.
2. Павлов К. В. Патологические процессы в экономике. – М.: изд-во «Магистр», 2009. – 461 с.

References

1. Yusupova, K. & Yangirova, A. (2017). Reproductive potential of the Volga and Ural federal districts: monograph. Ufa: RIC BashGU, 272.
2. Pavlov, K. V. (2009). Pathological processes in the economy. Moscow: publishing house "Magister", 461.

СТРАТЕГІЧНІ ІМПЕРАТИВИ РЕГІОНАЛЬНОЇ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОЇ ПОЛІТИКИ ЩОДО САМОЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДЕМОКРАТИЧНИХ ПЕРЕТВОРЕНЬ СУСПІЛЬСТВА

В статті розглянуті нові підходи до вибору стратегічних пріоритетів та досліджуються напрями оптимізації соціально-економічного розвитку України в умовах сучасної реальності. Подані методичні та методологічні положення структуризації економіки та підкреслені доміанти формування регіональної соціально-економічної політики України та зазначені її основні структурні блоки. Запропоновано схему реалізації регіональної соціально-економічної політики щодо самозабезпечення демократичних перетворень суспільства. Визначено сценарії формування соціально-економічної моделі розвитку України.

Ключові слова: економічний розвиток, стратегія, стратегічні вектори, механізм, самозабезпечення, перетворення, сценарії розвитку, суспільство.

Постановка проблеми. Соціально-економічна політика регіонів не може зводитися до механічної трансляції та виконання рішень державного рівня. Маючи власне законодавство, податкові й бюджетні механізми, регіони здійснюють більш різноманітну політику в економічній, соціальній та інших сферах суспільного життя [1, с. 1; 2].

У теперішній час головними проблемами будь-якого регіону України є [2; 3, с. 11; 4; 5; 6; 7; 11]: невизначеність стратегічних пріоритетів регіонального розвитку у кризовий та посткризовий періоди; неспроможність регіонів адекватно та своєчасно реагувати на зростаючий конкурентний тиск на внутрішньому та зовнішніх ринках у боротьбі за фінансові та трудові ресурси; нездатність ефективно використовувати геополітичне розташування регіонів; різкий дефіцит бюджетних коштів, викликаний як низьким рівнем економіки, так і слабким збиранням податків, що суттєво ускладнює вирішення соціальних завдань. Рішення завдань такої складності вимагає розробки сценаріїв стратегії регіональної соціально-економічної політики щодо самозабезпечення демократичних перетворень суспільства й створення на цій основі системи підтримки прийняття рішень. Маючи сценарії моделювання відбору тієї або іншої програми розвитку регіону можна ставити завдання розробки стратегії розвитку, що забезпечує підвищення його конкурентоспроможності.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Виклики глобальної економічної кризи вимагають технології реалізації регіональної економічної політики через розроблення й реалізацію дієвої стратегії, не-

від'ємною складовою якої є комплексна система передбачення, зниження негативних проявів і прискорення виходу на новий виток розвитку економічної системи [8]. Відсутність подібної стратегії, як показує досвід, приводить до безсистемності, відсутності загальної спрямованості й спадкоємності проведених заходів, ігнорування істотних взаємозв'язків між елементами й процесами, і в результаті може привести економічну систему регіону до колапсу.

За даними дослідження науковців [1-11], за останні десятиліття не сформувалось практично жодного підходу до стратегії регіонального економічного розвитку регіону. Тому важливим інструментом реалізації конкурентоздатної, стійкої до глобальних викликів інвестиційно-інноваційної моделі розвитку регіональних економічних систем України є формування стратегії економічного розвитку з механізмом структурно-функціональної оптимізації регіональної політики.

Мета статті. Окреслити основні стратегічні вектори соціально-економічної політики щодо самозабезпечення демократичних перетворень суспільства з урахуванням специфіки регіонів на основі дослідження моделі соціально-економічного розвитку країни та визначити їх вплив на формування світогляду українців.

Виклад основного матеріалу дослідження. Стратегія розвитку регіону визначає майбутній стан регіону і шляхи його досягнення. В сучасних умовах господарювання потенціал регіону значною мірою визначає можливості і характер його розвитку, адже кожне територіальне утворення має

будувати власний шлях розвитку на основі наявних ресурсів, геополітичного розташування, людського капіталу, інвестицій тощо [11]. В процесі реформування економіки створюються сприятливі передумови для збалансованого розвитку і підвищення ефективності економіки регіонів, але автоматичного вирішення існуючих проблем не відбувається.

За поєднанням базових принципів комплексного та програмно-цільового підходів нами була удосконалена схема [8], де запропоновано етапи побудови схеми технології реалізації регіональної соціально-економічної політики щодо розвитку суспільства (рис. 1).

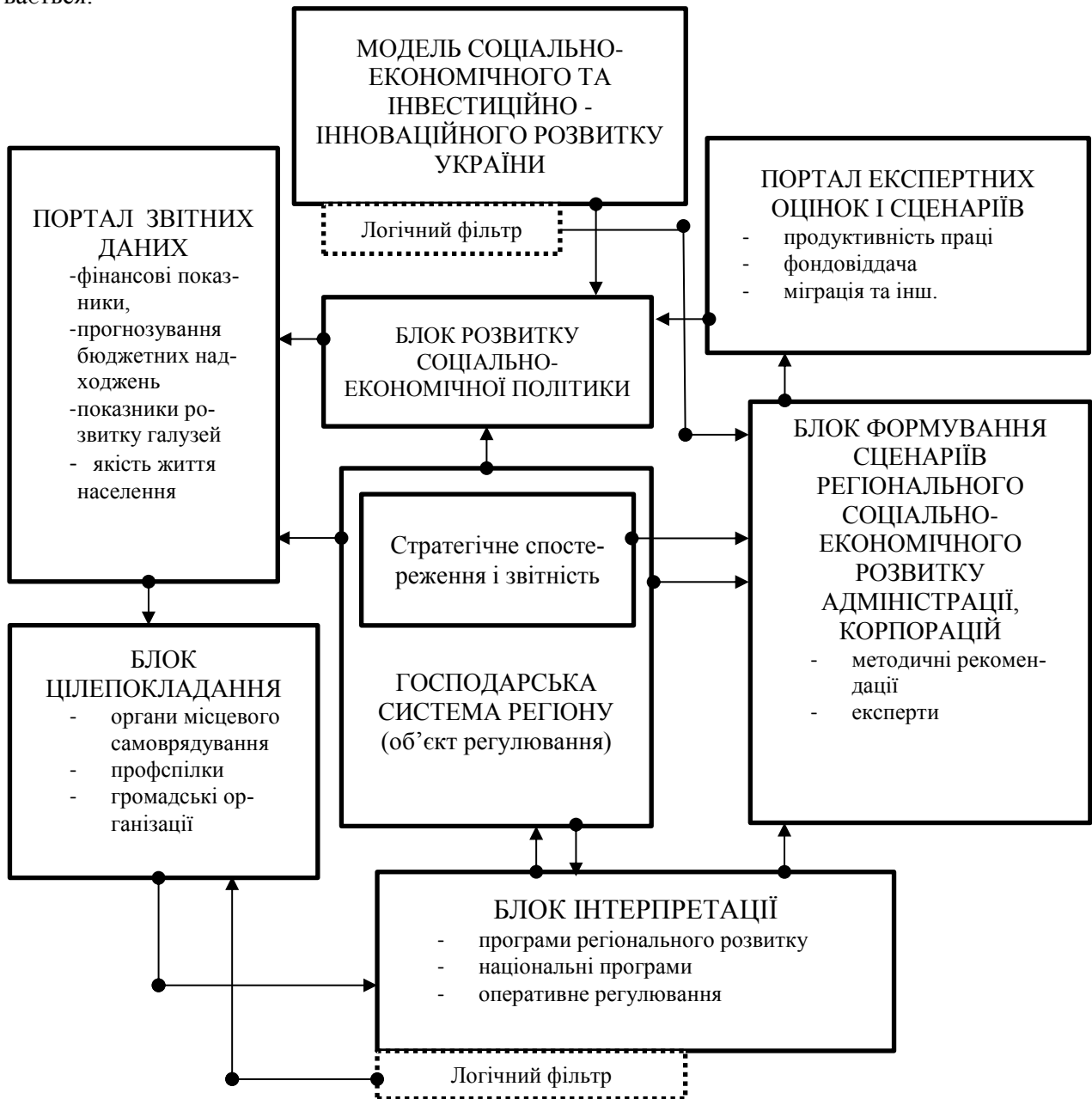

Рис. 1. Схема реалізації регіональної соціально-економічної політики щодо самозабезпечення демократичних перетворень суспільства

Джерело: узагальнено на підставі [8]

Згідно даної схеми Блок цілепокладання включає в себе формулювання цілей соціально-економічного розвитку регіональних економічних систем і різних обмежень,

сформульованих регіональною владою, профспілками, громадськими організаціями, представниками бізнесу у вигляді директив-

них вказівок, правових актів, законодавчих рішень і рекомендацій.

Блок інтерпретації включає в себе конкретні заходи, розроблені керівництвом регіону з виконання отриманих директив, а також завдання на здійснення прогностичних розрахунків. Конкретні заходи (в силу внутрішньої логіки подій) повинні бути узгоджені один з одним за ресурсами й за часом. Перетворюючи цілі в програми або конкретні заходи, інтерпретатори узгоджують їх з раніше прийнятими регіональними, національними й міжнародними програмами. Тому блок інтерпретації повинен мати логічний фільтр, який контролює баланс наявних і необхідних ресурсів, а також інформаційний канал зворотного зв'язку до блоку цілепокладання на випадок недосяжності вказаних цілей.

Блок формування сценаріїв формує сценарій й програми як для реальної соціально-економічної системи, так і для віртуальної. Реальні управлінські впливи (через адміністраторів) надходять на реальний об'єкт управління і приймаються до негайного виконання. Віртуальні управлінські впливи (через експертів і операторів моделей) трансформуються у віртуальні сценарії та надходять на узагальнену модель соціально-економічних процесів регіону при складанні прогнозу.

У даній схемі Портал експертних оцінок і сценаріїв – це сукупність показників реальних і віртуальних управлінських впливів утворює складну ієрархічно організовану систему, яка «запам'ятовується» системою управління й спрямовується або на реальний об'єкт, або в узагальнену модель. Блок узагальненої моделі соціально-економічної системи регіону складається із сукупності демографічних, економічних, екологічних, фінансових і технологічних моделей. Портал звітних і прогнозних даних – сукупність показників реального об'єкту й віртуального об'єкту, який формується в блоці узагальненої моделі. Диспетчером та інформаційним «мотором» господарської діяльності старопромислового регіону повинен стати інформаційно-обчислювальний центр (ІОЦ) при Координаційній раді регіонального розвитку, пов'язаний з Державним науководослідним інститутом інформатизації та моделювання економіки Держкомзв'язку та інформатизації України та НАН України.

Нами запропонована обов'язкове урахуванням у моделі загального вектора інвестиційно-інноваційного розвитку України, оскільки стратегія соціально-економічного розвитку регіону повинна формуватися шляхом комбінування стратегії реструктуризації економічної системи, орієнтованої на інкорпорування стратегічного потенціалу та стратегії інвестиційно-інноваційної корекції, орієнтованої на застосування сукупності спеціальних інструментів, за структурно-логічною схемою механізму її реалізації.

На нашу думку, оптимістичний (інвестиційно-активний) сценарій стратегії регіональної соціально-економічної політики щодо самозабезпечення демократичних перетворень суспільства передбачає посилення конкурентоспроможності країни за умов реалізації інвестиційно-інноваційної моделі подальшого розвитку економіки України. Реалізація песимістичного сценарію можлива за умов розвитку ризикових ситуацій щодо цінової та курсової динаміки, а також пасивно-інерційної економічної політики. При цьому за результатами аналітичних розрахунків слід зазначити, що песимістичний сценарій не вирішує накопичені проблеми. Україна залишається слабкою ланкою в світогосподарській системі. Це буде зростання без якісних економічних зрушень на тлі низької інвестиційної активності з практично вичерпаними традиційними джерелами. Такий розвиток подій значно погіршить становище України в світі, не дозволить їй модернізувати свою економіку та гідно конкурувати з іншими країнами, що не відповідає основним концептуальним засадам стратегії соціально-економічного розвитку України на довгострокову перспективу.

Стратегія є інструментом формування активної політики, направленої на досягнення параметрів економічного і соціального розвитку, визначених за оптимістичним сценарієм. Очікується, що на першому етапі відновлення інвестиційної активності гальмуватиметься відносно завищеною вартістю долара США та високими відсотковими ставками на фінансових ринках. Відновлення розвитку зовнішніх ринків за умов збільшення ємності внутрішнього ринку при одночасному стримуванні імпорту готових товарів сприятиме відновленню зростання ВВП. Зростання ВВП у 2018-2020 році буде стримуватися структурними змінами та еко-

логізацією виробництва, які разом з інфраструктурними потребами відволікатимуть значні ресурси, що дадуть менш відчутний ефект для зростання, але більш значущий для екологічного стану та якості життя.

Передбачається, що на ринку праці продовж прогнозованого періоду відбуватиметься, з одного боку, процес часткового повернення з-за кордону працівників, які виїжджали для тимчасової роботи за кордоном. Цьому сприятимуть підвищення темпів росту економіки, зростання рівня доходів всередині країни, а також зміна структури економіки, що зумовлюватиме зростання попиту на кваліфікованих працівників. З іншого боку, в умовах низьких темпів народжуваності зростатиме загальний дефіцит трудових ресурсів.

За песимістичним (інерційним) сценарієм збереження кризових явищ на фінансових ринках, більш помірний вихід світової економіки з рецесійного стану, високі темпи інфляції та посилення соціального навантаження на економіку, девальвація гривні, а також спад промислового виробництва негативно впливатимуть на динаміку зростання ВВП.

Найімовірніше, в найближчі кілька років Україна буде переживати стан "консервації кризи", а можливість економічного розвитку оцінюється всього в 5%. Для того, щоб спрогнозувати майбутнє, деякі аналітики проаналізували фактори впливу, можливі наслідки і вивели формулу, яка дозволила скласти чотири сценарії розвитку країни [11]:

Найімовірніше консервування кризи [11]. Запропоновано чотири сценарії розвитку України до 2020-го року і стільки ж сценаріїв розвитку від 2020 до 2030 року. При цьому найбільш ймовірна протягом найближчих кілька років ситуація "консервування кризи" – ймовірність від 50 до 60%. У той же час можливість втілення "оптимістичного" варіанту – всього 15%. Варто відзначити, що у всіх песимістичних для країни сценаріях один з ключових негативних чинників – продовження військового конфлікту на Донбасі.

Сценарії до 2020-го [11]:

Сценарій №1: "Консервування кризи"

Імовірність втілення: 50-60%. Що буде відбуватися:

- Військовий конфлікт триватиме

- Суспільство буде розчароване в діях влади
- Можливі драйвери економіки не будуть актуалізовані
- Зовнішні борги будуть рости
- Україна втратить довіру демократичного світу

Сценарій №2: "Суверенний дефолт". Імовірність втілення: 30%

Що буде відбуватися:

- Неєфективне керівництво державою
- Конфлікт на сході продовжиться
- Допомога Україні від інших держав буде заблокована
- Україна не зможе погашати зовнішні кредити

Сценарій №3: "Оптимістичний". Імовірність втілення: 15%

Сценарій №4: "Колапс". Імовірність втілення: 5%

Що буде відбуватися:

- Військовий конфлікт продовжиться
- Неєфективне управління державою
- Населення буде на порозі революційних настроїв
- Виникне кілька центрів впливу, хаотичні настрої

Імовірність того, що Україна буде збалансовано розвиватися – всього 3%, з ймовірністю в 25% українці працюватимуть на великі транснаціональні компанії, які увійдуть в країну і викуплять більшість ресурсів. З ймовірністю 9-15% Україна стане "буферною зоною" між Росій і Європою, корупція і бідність будуть рости. З ймовірністю 0,5-3% Україна перестане існувати як суверенна держава, йдеться в дослідженні.

За оцінками експертів [11], найбільш перспективна для України аграрна сфера, саме вона може дати поштовх для розвитку України та до 2020 року забезпечувати 19% ВВП. На другому місці – військово-промисловий комплекс (15%), на третьому – інформаційно-комунікаційні технології (5% в структурі ВВП 2020-го), нанотехнології – 5%, нова енергетика – 5%, машинобудування – 5%, транзитна інфраструктура – 5%, розвиток науки про людину (в тому числі медицини) – 2%, туризм – 2%.

Підкреслимо п'ять головних негативних чинників, які стримують розвиток економіки:

1. Рівень тіньової економіки досяг 47%.

2. Масштаб корупції – 13,1% ВВП.
3. Пенсійна навантаження на бюджет – 7,5% ВВП.
4. На обслуговування держборгу йде 7,4% ВВП.
5. Енергоємність ВВП в три рази вище, ніж у розвинених країн.

При оптимістичному сценарії розвитку країни ВВП може збільшитися за 10 років вдвічі. Така мета для України цілком досяжною. Є цілий ряд країн, яким вдалося за десять років подвоїти свою ВВП – Китай, США, Індія тощо.

Щоб реалізувати оптимістичний сценарій [20], необхідно виконати 50 умов.

Ймовірні прогностичні сценарії соціально-економічного розвитку України враховувати сучасні реалії наступні: погіршення соціально-економічного становища в країні, а найгірше – людські жертви, які вносять суттєві корективи в подальший розвиток країни. Тому, Україні необхідно приймати та втілювати ефективні державні рішення, реалізувати системні заходи щодо стабілізації та забезпечення сталого соціально-економічного розвитку.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Таким чином, прогностичні розрахунки соціально-економічного розвитку України свідчать, що вітчизняна економіка може розвиватися за запропонованими сценаріями розвитку, забезпечуючи різну динаміку розвитку. В Україні необхідно якнайшвидше змінювати та впроваджувати курс реформування соціально-економічного напрямку за рахунок підвищення ефективності виробництва, інвестицій, розвитку внутрішнього ринку, подолання існуючих диспропорцій у соціально-економічному векторі.

Література

1. *Кравченко Т. В.* Адаптивне моделювання стратегії економічного розвитку регіону. – Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук / Т. В. Кравченко. — Київ, 2016. — 21 с.
2. *Гедз М. Й.* Підходи до формування стратегії модернізації економіки регіону [Електронний ресурс] / М. Й. Гедз. // Ефективна економіка. - 2012. - № 11. - Режим доступу : <http://nbuv.gov.ua/UJRN/>
3. *Макаренко М. В.* Методика відбору пріоритетних програм регіонального розвитку при формуванні регіональної економічної

політики / М. В. Макаренко // Економіка та держава. – 2014. - № 4. – С. 11-14.

4. *Харазішвілі, Ю. М.* Системне моделювання соціально-економічного розвитку України [Електронний ресурс] / Ю. М. Харазішвілі, О. О. Любич // Проблеми та перспективи інноваційного розвитку економіки : матеріали XI Міжнародної науково-практичної конференції. – Режим доступу : http://iee.org.ua/files/alushta/07-harazishvili-systemne_model.pdf.

5. Стратегія сталого розвитку «Україна-2020»: цілі, напрями, пріоритети [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.nbuv.gov.ua/index.php>

6. *Литвин О.* Що буде з Україною [Електронний ресурс] / О. Литвин.– Режим доступу : <http://ukr.segodnya.ua/economics/>

7. *Романенко Ю.* Ситуація в Україні протягом 2016-2017 рр. має такі перспективи розвитку, які в тій чи іншій формі були реалізовані в сценаріях на Близькому Сході [Електронний ресурс] / Ю. Романенко. – Режим доступу : <http://iac.org.ua/situatsiya-v-ukrayini-protyagom-2016-2017>

8. *Приходько В. П.* Етапи реалізації регіональної політики розвитку просторових систем [Електронний ресурс] / В. П. Приходько. // Ефективна економіка. – 2010. - № 11. - Режим доступу: <http://nbuv.gov.ua/UJRN/>

9. *Коротич О. Б.* Державне управління регіональним розвитком України / О. Б. Коротич. –Х. : ХарПІ НАДУ, 2006. – 219 с.

10. *Миколайчук М. М.* Економічна політика регіонального розвитку в умовах глобалізації / М. М. Миколайчук. – К. : К.І.С. – 2009. – 228 с.

11. *Ковальов А. І.* Стратегічні шляхи розвитку регіональної економіки [Електронний ресурс]. / А. І. Ковальов. - Режим доступу: <http://dspace.oneu.edu.ua/jspui>

References

1. *Kravchenko, T.* (2016). Adaptive modeling strategy for economic development of the region. The dissertation on competition of a scientific degree of candidate of economic Sciences. Kyiv, 21.
2. *Gej, M. T.* (2012). Approaches to formation of strategy of modernization of the regional economy. Efficient economy. Retrieved from: <http://nbuv.gov.ua/UJRN/ef>
3. *Makarenko, M. V.* (2014) Methodology of selection of priority programmes for regional

development in formulating a regional economic policy. Economics and state, 4, 11-14.

4. Harazishvili, Y. M. (2015) System modeling of socio-economic development of Ukraine. Problems and prospects of innovative development of the economy. Retrieved from: http://iee.org.ua/files/alushta/07-harazishvili-systemne_model.pdf.

5. Strategy for sustainable development "Ukraine-2020": objectives, directions and priorities. (2016) Retrieved from: <http://www.nbuv.gov.ua/index.php>.

6. Lytvyn, O. (2017). That will be with Ukraine. Retrieved from: <http://ukr.segodaya.ua>

7. Romanenko, Y. (2015). Situation in Ukraine during 2016-2017 has such prospects

of development, that in a that or other form were realized in scenarios on Middle. Retrieved from: <http://iac.org.ua/situatsi>

8. Prihodko, V. P. (2010). Is implementation of regional politics of development of the spatial systems Phases. Effective economy. Retrieved from: <http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek20101137>

9. Korotich, O. B. (2006). State administration regional development of Ukraine, 219.

10. Mikolaychuk, M. M. (2008) Economic politics of regional development in the conditions of globalization. K.I.C., 228.

11. Kovalov, A. I. (2011). The Strategic ways of development of regional economy. Retrieved from : <http://dSPACE.oneu.edu.ua/jspu>

Пономарева И. В.

Стратегические императивы региональной социально-экономической политики в отношении самообеспечения демократических преобразований общества

В статье рассмотрены новые подходы к выбору стратегических приоритетов и исследуются направления оптимизации социально-экономического развития Украины в условиях современной реальности. Предложено схема реализации региональной социально-экономической политики в отношении самообеспечения демократических преобразований общества. Представлены методические и методологические положения структуризации экономики и подчеркнуты доминанты формирования региональной социально-экономической политики Украины, указаны ее основные структурные блоки. Определены сценарии формирования социально-экономической модели развития Украины.

Ключевые слова: экономическое развитие, стратегия, стратегические векторы, механизм, самообеспечение, преобразования, сценарии развития, общество

Ponomarova I.

Strategic imperatives of regional socio-economic policy on self-sufficiency of democratic transformations of society

In the article new approaches to the choice of strategic priorities are considered and directions of optimization of social and economic development of Ukraine in the conditions of modern reality are researched. The scheme of realization of regional socio-economic policy concerning self-sufficiency of democratic transformations of society in the conditions of integration into the international economic space is proposed. The methodological and methodical provisions of the structuring of the economy are given and the dominants of the formation of the regional socio-economic policy of Ukraine are emphasized and its main structural units are indicated. The scenarios of formation of socio-economic model of development of Ukraine are determined.

Keywords: economic development, strategy, strategic, vectors, mechanism, self-sufficiency, transformation, development scenarios, society.

Рецензент: Ушенко Н. В. – доктор економічних наук, професор кафедри «Економіка» Національного авіаційного університету, м. Київ, Україна.

Reviewer: Ushenko N. – Professor, Ph.D. in Economics, Professor of Economy Department National Aviation University, Kiev, Ukraine.

e-mail: post@nau.edu.ua

Стаття подана 22.09.2017 р.

МЕНЕДЖМЕНТ ПРИРОДНИХ РЕСУРСІВ В КОНТЕКСТІ КОНЦЕПЦІЇ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

Метою статті є ідентифікація теоретико-методологічних аспектів побудови державної системи менеджменту природних ресурсів в контексті реалізації концепції сталого розвитку. Запропоновані в роботі компоненти механізмів реалізації моделей сталого розвитку створюють методичне підґрунтя подальшої розбудови системи державного менеджменту природних ресурсів. Обґрунтовані положення можуть бути використані органами законодавчої та виконавчої влади для формування стратегій сталого розвитку економіки України та її регіонів. Необхідність розробки інструментального забезпечення менеджменту природних ресурсів обумовлює подальший напрямок дослідження.

Ключові слова: менеджмент природних ресурсів, сталий розвиток, державне управління, стратегія, інструментальне забезпечення.

Постановка проблеми. В Україні здійснюється низка реформ, спрямованих на трансформацію існуючих економічних та соціально-політичних відносин. Ураховуючи євроінтеграційний вектор розвитку національної соціально-економічної системи, як базовий орієнтир доцільно розглядати Стратегію сталого розвитку ЄС. Згідно з нею, досягнення основної мети – забезпечення процвітання та єдності суспільства, поліпшення якості життя в довгостроковому обрії – відбуватиметься через підвищення екологічного та соціального потенціалів європейських економік шляхом ефективного управління і раціонального використання природних ресурсів.

Концепція сталого розвитку припускає обов'язкове урахування природного капіталу у процесі оцінки ефективності соціально-економічної системи. Кількісні показники, розроблені в рамках цієї концепції, дозволяють оцінити внесок природних ресурсів в створення національного продукту. Не потребує додаткових доказів теза, що індустріальне зростання останніх десятиріч переважно базувалося на вичерпанні природного капіталу.

Соціально-економічна система, у якій додана вартість створюється здебільше за рахунок експлуатації праці та капіталу, носить інтенсивний характер, оскільки закладає можливості для свого подальшого відтворення та збалансованого розвитку. Чим значніше внесок природного капіталу в процес одержання національного доходу, тим більше економічна діяльність носить споживаючий екстенсивний характер, скорочуючи можливості для майбутнього розвитку. Нері-

вномірність територіального розподілу природного капіталу, його структура та ступінь залучення у відтворювальні процеси безпосередньо впливають на модель соціально-економічного розвитку окремого регіону та країни у цілому.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Результати останніх досліджень присвячених аналізу впливу природного капіталу на процес формування ефективної моделі управління соціально-економічним розвитком носять досить суперечливий характер. Так, дослідницька група Світового банку під керівництвом Д. Ледермана и В. Малуні (Lederman, Maloney) приходять до висновку, що не існує так званого явища «прокляття ресурсів» (негативного впливу надлишку природних ресурсів на параметри соціально-економічного розвитку), а отже концентрація природного капіталу має позитивну кореляцію з темпами економічного зростання [1, с.15-33]. Навпаки, дослідження професора Дж. Сакса (Sachs) свідчать про негативний вплив надлишку природних ресурсів на довгострокові тенденції у розвитку національних економік [2, с.26-27]. Переконали докази існування «прокляття ресурсів» наводить у своїй роботі П. Колієр (Collier) [3, с. 25] та акцентує увагу, що тільки країни з ефективними ринковими інститутами можуть уникнути негативного впливу ресурсного надлишку. Недієва інституційна структура трансформаційних економік, високий рівень суспільного та приватного споживання, незначні або неефективні інвестиції, заміна продуктивної діяльності пошуком ренти – все це джерело «прокляття ресурсів».

В межах досліджуваної проблематики логічна зв'язка «природний капітал – трансформаційна економіка – сталий розвиток» є найбільш цікавою для вітчизняного дослідника. Україна має значний природно-ресурсний потенціал, що знайшло свій прояв у формуванні промислових агломератів: паливно-енергетичного, металургійного та хімічного. Разом з тим темпи економічного зростання в країні є не тільки незадовільними, але й спостерігаються значні прояви регресу та деградації соціально-економічної системи. У попередніх дослідженнях [4, 5, 6] нами були отримані певні висновки щодо місця та ролі природного капіталу (екологічної складової) у забезпеченні сталого розвитку соціально-економічних систем. Разом з тим, вважаємо за необхідно зацентувати увагу на певних теоретико-методологічних положеннях як забезпечать формування дієвої системи державного менеджменту природних ресурсів.

Метою статті є ідентифікація теоретико-методологічних аспектів побудови державної системи менеджменту природних ресурсів в контексті реалізації концепції сталого розвитку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Природні активи становлять істотну частку національного багатства в країнах з низьким рівнем доходу, з тенденцією зменшення по мірі зростання доходу. Особливо чітко це спостерігається при зіставленні з нематеріальним капіталом. Однак, незалежно від розміру природного капіталу, він в об'єднанні з низько кваліфікованою працею і існуючим нематеріальним капіталом генерує дохід і подальші заощадження та інвестиції створюють новий вироблений капітал та нематеріальне багатство.

Розмір і компоненти природного капіталу значно розрізняються по країнах, але в будь-якому разі, якщо проводиться експлуатація корисних копалин в формі, що не відтворюється, то це не призведе до накопичення інших форм капіталу. Результатом цього процесу буде банальне «проїдання» природного капіталу з вираженою спрямованістю на підтримку споживання, не буде створено жодних активів, що генерують дохід, щоб замінити природний капітал в разі його повного вичерпання. Що стосується відновлюваної частини природного капіталу (наприклад, лісові угіддя, родючі землі), то нераціональний менеджмент і недосконалість ін-

ституту прав власності можуть також привести до виснаження багатства. Розмір природного капіталу також варіюється в часі з інших підстав окрім його вичерпання. Факт, що він зменшується у відносному вираженні як компонент багатства при переміщенні економіки по дохідній сході вгору, не заважає його зростанню в абсолютному вираженні в результаті технологічних нововведень або відкритті нових родовищ.

Цінність природного капіталу може також змінюватися внаслідок гетерогенності (неоднорідності) природних ресурсів. Вартість природних активів може підвищитися, якщо збільшення глобального виробництва буде засновано на менш ефективних джерелах маржі. Такі "ренти" мають тенденцію бути відображеними у вартості природного капіталу в країнах, добре забезпечених високоякісними ресурсами. Можна тоді припустити, що надлишок природного капіталу, вимірний як природне багатство на душу населення, у принципі сприятливо впливає на ріст рівня доходу на душу населення. Якісні відмінності в структурі природних ресурсів можуть також пояснити, чому країни з різними рівнями технологічних досягнень мають порівняно однаковий рівень валового доходу. Вироблений капітал не дає цьому пояснення. Не тільки технології, пов'язані з нематеріальним багатством, але й висока якість відкритих родовищ природних ресурсів є фактором диференціації країн за рівнем доходів.

На сьогоднішній день існує достатня кількість доказів, як систематичного, так і епізодичного характеру, коли при відкритті нових або підвищенні вартості старих родовищ природних ресурсів, не спостерігалось перетворення природного капіталу в інші форми реального багатства за допомогою процесів заощадження та інвестування. Ці явища супроводжувалися застоєм або навіть регресом доходу, зазвичай у поєднанні з політичною кризою.

Слабка влада і відповідно неадекватні принципи економічної політики лежать в основі нераціонального використання ресурсів і неефективного управління ними. Ресурси переходять із продуктивної сфери в непродуктивну рентоорієнтовану діяльність. Цілком очікувано, що випадки «прокляття ресурсів» можуть бути, насамперед, пов'язані з видобувними галузями (нафта, газ, руда), бо вони є локально сконцентрованими ресу-

рсами, які можуть легко стати об'єктом пошуку і перерозподілу ренти [4].

Споживання податкових надходжень від добувної галузі та компенсація за їх рахунок суспільних витрат – також типовий прояв "неефективної влади". Фактично, спроможність вирішувати ті чи інші управлінські проблеми на макрорівні, які, як правило, супроводжують бум природного ресурсу в багатих природними ресурсами країнах (нестабільність, ризики надлишкового кредитування і державне фінансування нематеріального виробництва), простежуються виключно за критерієм "якості влади".

Як підтверджують отримані дослідниками результати, потенційне благо, пов'язане з відкриттями природних ресурсів, полягає у тому, що вони збільшують запас сукупного капіталу країни. У цьому сенсі країни можуть використовувати в своїх інтересах додаткове джерело багатства з періоду освоєння до повного виснаження ресурсу, підвищуючи ВВП на душу населення. Вочевидь, реальна проблема полягає в тому, щоб інвестувати отриману ренту в інші продуктивні активи, таким чином, закладаючи інші джерела прибутку для майбутніх поколінь і підтримуючи дохід на душу населення на відповідному більш високому рівні. Для вирішення цієї проблеми, відповідальний уряд повинен мати справу з рішеннями поза часом такими, як фіскальні та накопичувальні заходи, справлятися з мінливістю цього доходного потоку, який балансує між очікуваним дефіцитом і фактичним надлишком.

Забезпечення високої прозорості, посиленої стримуючими і врівноважуючими заходами на всіх фазах видобутку та використання природних ресурсів (умови контрактів, моніторинг операцій, накопичення та раціональне використання податкових надходжень) важливо для сприятливого результату сталого розвитку національної соціально-економічної системи. Це також мінімізує ризики рентного захоплення «патронажними» мережами та дозволяє уникнути премій, заснованих на рентоорієнтованій поведінці. До того ж прийняття відповідної законодавчої бази, що не допускає надприбутки від наднормативного виснаження природних ресурсів і пом'якшувальних заходів до волатильності цін на природні ресурси, може зміцнити оптимістичну динаміку накопичення багатства, що в сукупності перемістить національну економіку до групи країн з

високим рівнем доходу. Реформи та досконалі інструменти інституційного впливу за участю державного інвестиційного менеджменту, моніторингу та оцінки бюджетних процесів тощо також сприятимуть перетворенню природного багатства у виробничий і нематеріальний капітали [5].

Суттєвий зв'язок просліджується між концепцією сталого розвитку та теорією енвіронменталізму (головна теза теорії примат географічного середовища у розвитку цивілізації та суспільного виробництва). Техноцентричний енвіронменталізм базується на варіанті «слабкої сталості», а еконцентрична гілка теорії передбачає варіант «міцної сталості» [7]. Ці варіанти поєднуються вимогою до збереження рівня добробуту у довгостроковій перспективі, але шляхи та інструментарій реалізації цієї вимоги суттєво розрізняються. Підґрунтям «слабкої сталості» є теза щодо високого рівня субституції між виробленим (*PC*), нематеріальним капіталом (*IC*) та природним (*NC*) капіталом (концепція базується на доробку Р. Солоу та Дж. Хартвіка). Таким чином, вплив обмежувального чинника природних ресурсів у забезпеченні соціально-економічного розвитку суттєво зменшується (нівелюється). Отже, досягнення сталого розвитку залежить тільки від загальної продуктивності сукупного капіталу. Головною ж вимогою «міцної сталості» є збереження запасів природного капіталу (рис.1).

Професор Університету Східної Англії (Великобританія) К. Тернер (R. Turner) у своєму дослідженні «Сталість: принципи та практика» запропонував виділення чотирьох типів сталості в залежності від ступеню знецінення природного, виробленого та нематеріального (культурного, соціального, інституціонального) капіталів [7, с.44]:

1) «дуже слабка сталість»: майбутнє покоління повинно бути забезпечено достатнім (не меншим) рівнем матеріального та природного капіталу ніж теперішнє. Природний капітал та інші види капіталів взаємозамінні, а отже, немає істотних меж експлуатації природних ресурсів – технологічних прогрес буде сприяти субституції невідтворюваних ресурсів та забезпечувати рівновагу оточуючого середовища та вільного ринку. Дж. Хартвік довів, що суспільство повинно інвестувати рентні доходи від експлуатації невідтворюваних ресурсів у вироблений капітал [8].

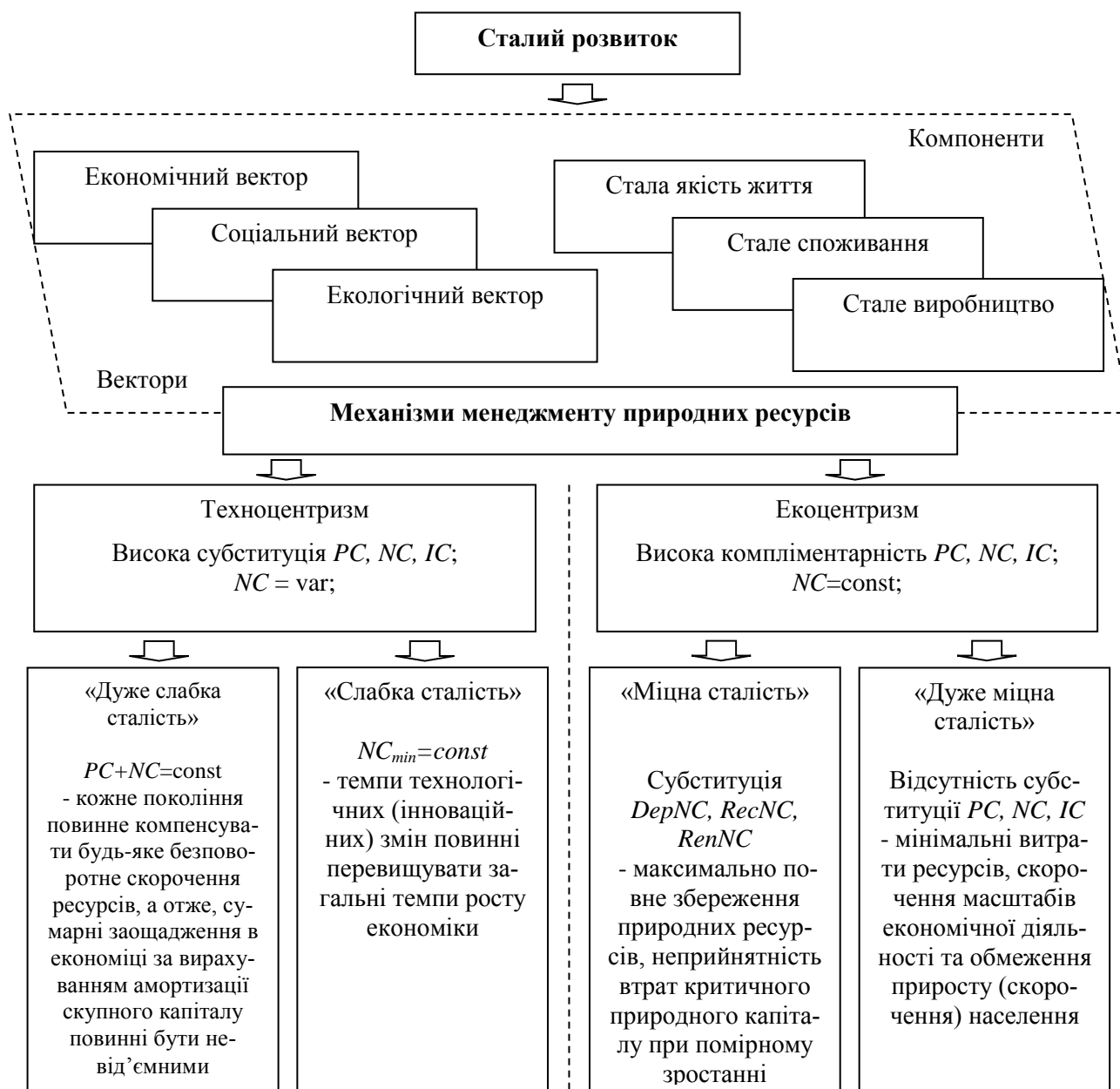

Рис. 1. Вектори, складові та механізми менеджменту природних ресурсів
Джерело: розроблено авторами

Ці висновки пізніше були підтверджені нобелівським лауреатом Р. Солоу [9]. В дослідженні «Трансгенерація рівновага та соціальна ставка дисконтування» Т. Пейджа ця концепція досягла логічної завершеності: кожне покоління повинне компенсувати будь-яке безповоротне скорочення ресурсів, а отже сумарні заощадження в економіці за вирахуванням амортизації сукупного капіталу повинні бути невід’ємними;

2) «слабка сталість»: існує критична межа запасу природного капіталу (NC_{min}) необхідного для підтримки споживання при довгостроковому сталому розвитку. Умовою сталості є гранична межа асиміляційної зда-

тності оточуючого середовища. Економічне зростання без порушення встановлених обмежень (меж запасу та меж асиміляції) можливе, якщо темпи технологічних (інноваційних) змін перевищують загальні темпи росту економіки. «Слабка сталість» знайшла своє теоретичне та емпіричне обґрунтування у працях представників так званої лондонської школи Д. Пірса, К. Гамільтона й Г. Аткинсона та ін.;

3) «міцна сталість»: ключові тези – максимально повне збереження природних ресурсів, неприйнятність втрат критичного природного капіталу; розвиток економіки на підґрунті екологічно безпечних стандартів.

Природний та інші капітали розглядаються як компліменти, а не субститути. Отже, втрати одного типу капіталу не можливо компенсувати збільшенням іншого. Помірне економічне зростання можливе тільки за умов змін у структурі задіяного природного капіталу (потрібна заміна ресурсів, використання яких погіршує параметри та стабільність екосистеми; розробка екологічних технологій, масштабні інвестиції у відтворення оточуючого середовища). Прийнятність варіанту «міцної сталості» були присвячені роботи згаданих раніш представників лондонської школи. Разом з тим, найбільша кількість аргументів на користь цього варіанту наведено в роботі Г. Дейлі [5];

4) «дуже міцна сталість»: примат збереження природи за умов мінімальних витрат ресурсів, скороченні масштабів економічної діяльності та обмеження приросту (скорочення) населення. Будь-які втрати природного капіталу не припустимі, а кількісне економічне зростання неможливе. Неможливість та неприпустимість субституції природного капіталу іншими видами капіталу обґрунтовуються в роботах Р. Констанза, Г. Дейлі та Н. Георгеску-Рогена.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Загалом вибір варіанту сталості та відповідного механізму менеджменту природних ресурсів залежить від безпосередніх умов, притаманних кожній окремій національній соціально-економічній системі. Ефективний розвиток суспільного виробництва не повинен шкодити здоров'ю людини й природним екосистемам та бути спрямованим на поліпшення умов життєдіяльності та підвищення добробуту населення в довгостроковому періоді.

У результаті проведеного дослідження було сформовано теоретико-методологічне підґрунтя побудови державної системи менеджменту природних ресурсів в контексті реалізації концепції сталого розвитку. Запропоновані в роботі компоненти механізмів реалізації моделей сталого розвитку створюють методичне підґрунтя подальшої розбудови системи державного менеджменту природних ресурсів. Обґрунтовані положення можуть бути використані органами законодавчої та виконавчої влади для формування стратегій сталого розвитку економіки України та її регіонів. Необхідність розробки інструментального забезпечення менеджме-

нту природних ресурсів обумовлює подальший напрямок дослідження.

Література

1. *Lederman, D.* Natural Resources: Neither Curse nor Destiny / D. Lederman W. F. Maloney / Washington, DC: World Bank; and Stanford, CA: Stanford University Press, 2007. – 250 p.

2. *Sachs, J. D.* Natural Resource Abundance and Economic Growth / J. D. Sachs, Warner A. M. – NBER Working Paper 5398, National Bureau of Economic Research, Cambridge, MA, 1995. – 210 p.

3. *Collier, P.* Commodity Prices, Growth and the Natural Resources Curse: Reconciling a Conundrum [Electronic resource] / P. Collier, Goderis B. // Working Paper 276, Centre for the Study of African Economies, Oxford. – Access mode: <https://www.csae.ox.ac.uk>.

4. *Burlutski, Sv.* The socio-economic development of Ukrainian economy: «resources curse» phenomenon / Sv. Burlutski, S. Burlutski // Formation strategy of economic structures: the tools and practices: [Collective monograph] / ed. by A. Berezin, M. Bezpartochnyi. – Riga: «Landmark» SIA. – 2016. – P.25-35.

5. *Kovalev, V. & Burlutskiy, S. & Burlutska, Sv.* The «Resources Curse» Phenomenon in Context of Socio-Economic Transformation of Ukrainian Economy, in Głowski, P. and Kvilinskyi O. (eds), Economic Transformation in Ukraine: Comparative Analysis and European Experience . Warsaw: Consilium Sp. z o.o. – 2017. - P.147–155.

6. *Burlutski, S. & Burlutski, Sv. & Margasova, V.* Resilience indicators for measuring sustainable economic development / S. Burlutski, Sv. Burlutski, V. Margasova // Journal of Life Economics. Istanbul. Vol.4. Issue 2.-2017. –P.35-48.

7 *Turner, R.* Sustainability: principles and practice / R. Turner // Sustainability. Critical concepts in the social sciences. – 2005. – №3. – P.38-68.

8 *Hartwick, J. M.* Intergenerational Equity and the Investing of Rents from Exhaustible Resources / J. M. Hartwick // The American Economic Review. – 1977– № 5, vol. 67. – P.85 –114.

9. *Solow, R. M.* On the intergenerational allocation of natural resources / R. Shiller // Scandinavian Journal of Economics. – 1986. – № 88 (1). – P.85 – 110.

References

1. *Lederman, D.* (2007). *Natural Resources: Neither Curse nor Destiny*. Washington, DC: World Bank; and Stanford, CA: Stanford University Press, 250.
2. *Sachs, J. D.* (1995). *Natural Resource Abundance and Economic Growth*. NBER Working Paper 5398, National Bureau of Economic Research, Cambridge, MA, 210.
3. *Collier, P.* (2007). *Commodity Prices, Growth and the Natural Resources Curse: Reconciling a Conundrum*. Working Paper 276, Centre for the Study of African Economies, Oxford. Retrieved from <https://www.csae.ox.ac.uk>.
4. *Burlutski, Sv. & Burlutski, S.* (2016). The socio-economic development of Ukrainian economy: «resources curse» phenomenon, in Berezin, A., Bezpartochnyi M (eds). *Formation strategy of economic structures: the tools and practices*. Riga: «Landmark» SIA, 25-35.
5. *Kovalev, V., & Burlutskiy, S. & Burlutska, Sv.* (2017) The «Resources Curse» Phenomenon in Context of Socio-Economic Transformation of Ukrainian Economy, in Głowski, P. and Kvilinskyi O. (eds), *Economic Transformation in Ukraine: Comparative Analysis and European Experience*. Warsaw: Consilium (pp.147–155).
6. *Burlutski, S. & Burlutski, Sv. & Margasova, V.* (2017). Resilience indicators for measuring sustainable economic development. *Journal of Life Economics*. Istanbul. Vol.4. Issue 2, 35-48.
7. *Turner, R.* (2005). Sustainability: principles and practice. *Sustainability. Critical concepts in the social sciences*. 3, 38-68.
8. *Hartwick, J. M.* (1977). Intergenerational Equity and the Investing of Rents from Exhaustible Resources. *The American Economic Review*, 5, vol. 67, 85 –114.
9. *Solow, R. M.* (1986). On the intergenerational allocation of natural resources. *Scandinavian Journal of Economics*. 88 (1), 85 – 110.

Бурлуцкая С. В., Бурлуцкий С. В.

Менеджмент природных ресурсов в контексте концепции устойчивого развития

Целью статьи является идентификация теоретико-методологических аспектов построения государственной системы менеджмента природных ресурсов в контексте реализации концепции устойчивого развития. Предложенные в работе компоненты механизмов реализаций моделей устойчивого развития создают методическую основу дальнейшего развития системы государственного управления природными ресурсами. Обоснованные положения могут быть использованы органами законодательной и исполнительной власти для формирования стратегий устойчивого развития экономики Украины и ее регионов. Необходимость разработки инструментального обеспечения менеджмента природных ресурсов обуславливает дальнейшее направление исследования.

Ключевые слова: менеджмент природных ресурсов, устойчивое развитие, государственное управление, стратегия, инструментальное обеспечение.

Burlutska S., Burlutski S.

Natural resources management in the context of the sustainable development concept

The purpose of the article is identifying the theoretical and methodological aspects of construction a state system of natural resources management in the context of the implementation of the sustainable development concept. The proposed components of the implementation mechanisms of sustainable development models are a methodological basis for the further development of the system of natural resources state management. Reasonable provisions can be used by legislative and executive bodies to formulate strategies for sustainable development of the economy of Ukraine and its regions. The need for developing an assessment toolkit for the natural resources management has determined the further direction of the research.

Keywords: natural resources management, sustainable development, public administration, strategy, assessment toolkit.

Рецензент: Маргасова В. Г. – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри «Облік, оподаткування та аудит» Чернігівського національного технологічного університету, м. Чернігів, Україна.

Reviewer: Margasova V. – Professor, Ph.D. in Economics, Professor, Head of Accounting, Taxation and Audit Department of Chernihiv National University Technology, Chernihiv, Ukraine.

e-mail: viktoriya.margasova@gmail.com

Стаття подана 12.09.2017 р.

ФОРМИРОВАНИЕ ТУРИСТИЧЕСКОГО КЛАСТЕРА КАК ЭЛЕМЕНТА УСТОЙЧИВОГО РАЗВИТИЯ РЕГИОНА (НА ПРИМЕРЕ ПИНСКОГО ПОЛЕСЬЯ)

В статье рассматриваются теоретико-методические основы формирования региональных кластеров (на примере Пинского Полесья). Приведен анализ публикаций отечественных и зарубежных ученых по тематике исследования, рассмотрены экономические, ресурсные и организационные предпосылки для создания кластера в регионе Пинское Полесье, определены цели, задачи, целевые ориентиры, описан возможный круг участников кластера, проанализированы сильные и слабые стороны, возможности и угрозы региона с учетом весовых коэффициентов указанных категорий, приведены методики расчета эффективности функционирования кластера за счет мультипликативного и синергетического эффекта от скоординированной деятельности субъектов туристического рынка.

Ключевые слова: кластер, туризм, устойчивое развитие, регион, ресурсы, организационные предпосылки.

Постановка проблемы. В секторах экономики, в том числе в туризме, в Республике Беларусь активно используется кластерный подход как элемент его всестороннего развития. Необходимость поддержания и развития туристских кластеров отмечается практически во всех документах стратегического развития туристской сферы, активно разрабатываемых как на национальном, так и региональном уровнях управления. В этой связи проблемы идентификации (выявления) туристских кластеров, оценки их воздействия на экономику региона, а также управления развитием кластерных образований в сфере туризма приобретают все большую актуальность [1].

В настоящее время в Республике Беларусь функционирует порядка 20 региональных туристических кластеров, которые объединяют агроусадыбы, туристические предприятия, гостиницы, объекты общественного питания, фермерские хозяйства и других поставщиков услуг. Регион Пинское Полесье является перспективным для формирования кластера.

Анализ последних исследований и публикаций. Проблематикой исследования и развития кластеров занимались следующие зарубежные и отечественные ученые: М. Портер, М. Монфорд, А. Маршалл, Дж. Якобс, С. Чаманский, Л. де Аблас, Т.В. Цихал, Р.В. Фаттахова, Е.А. Арутюнова, С.И. Соколенко, А. Воропов, В.М. Кутын, А.Ю. Андрианов, Лотар Линцен, Е. Лимер, Е. Дахмен, В. Фельдман и др. Однако, в своих работах данные ученые не пришли к единой трактовке понятия «кластер» и единой методике его формирования.

Целью данной статьи является теоретико-методический анализ формирования туристического кластера на территории Пинского Полесья.

Изложение основного материала исследования. Целесообразность создания туристического кластера обусловлена рядом причин: повышение конкурентоспособности организаций-участников кластера; развитие инновационной, туристической, транспортной, коммунальной, гостиничной инфраструктуры; популяризация историко-культурного наследия региона, формирование образа региона в глазах потенциальных и реальных потребителей туристического продукта; повышение производительности труда организаций-участников кластера и создание новых высокопроизводительных рабочих мест; рост инновационного потенциала и предпринимательской активности на территории базирования кластера и др.

Согласно Постановлению Совета Министров Республики Беларусь от 30 мая 2005 г. №573 «О создании туристских зон» в состав туристической зоны «Пинское Полесье» входит 6 районов (Ганцевичский, Дрогичинский, Ивановский, Лунинецкий, Пинский, Столинский районы, город Пинск) [2]. На территории данной дестинации функционирует два туристических кластера, которые относятся к «зарождающимся кластерам»: «Полесская Амазонка» (Столинский район) и «Мотальскі шлях» (Ивановский район) [3]. Дестинация обладает широким потенциалом для привлечения туристов и развития индустрии [4]. Имеются все предпосылки для создания кластера, объединяющего 6 районов Брестской области и город Пинск.

Нами будут рассмотрены предпосылки для создания кластера в регионе и прогнозируемые характеристики эффективности. По данным Национального статистического комитета Республики Беларусь основные показатели деятельности организаций, осуществляющих туристическую деятельность в разрезе Брестской

области имеют следующие тенденции: численность туристических предприятий в сравнении с 2010 годом возросла 51,9%. Численность организованных туристов, посетивших Республику Беларусь с 2010 по 2016 год увеличилось почти в три раза (с 24 373 до 64 758 чел), что свидетельствует об обеспечении узнаваемости, укреплении и популяризации имиджа страны на международной арене. Численность организованных туристов, выехавших из Республики Беларусь в промежутке с 2010 до 2013 гг. возросла на 11,3%, с 2014 по 2016 гг. наблюдалось снижение этого показателя на 38,4%. Соотношение прибывших и выехавших туристов характеризуется как 1 к 1,5, что свидетельствует о том, что выездной туризм является преобладающим направлением [5]. Комплексный социально-экономический индекс развития по регионам Брестской области [6] свидетельствует о том, что г.Пинск и Ганцевичский район вошли в слабую группу, Пинский, Дрогичинский, Ивановский, Лунинецкий и Столинский районы – в группу среднерегрессивных и среднеперспективных.

Ресурсная база для формирования кластера представлена предприятиями малого и среднего бизнеса, музеями, агроусадьбами, городскими и районными исполнительными комитетами (отделами образования, спорта и туризма, центрами туризма и краеведения, местными ремесленниками), ВУЗом, ССУЗами, объектами общественного питания, гостиницами, природоохранными организациями. Концепция организации кластера должна быть основана на формировании аттрактивной среды на основе взаимовыгодных партнерских отношений, принципов кооперации и координации деятельности по формированию, продвижению и реализации соответствующего туристского продукта в рамках кластерного формирования [7].

Регионально ограниченные формы кластерного взаимодействия обычно привязаны к НИИ, вузам и т.д. Организационная база может быть представлена Центром инновационного развития туризма «Пинское Полесье», сформированным на базе УО «Полесский государственный университет». Университет совместно с органами исполнительной власти могут стать кластерной инициативой. Ядро кластера будет представлено профильными предприятиями. Создание Центра инновационного развития туризма «Пинское Полесье» обеспечит в регионе координацию деятельности турфирм, поставщиков туристических услуг и госструк-

тур; консолидацию рекламно-информационной работы различных участников туристского рынка в целях оказания информационно-справочных, туристских и деловых услуг, а также осуществление рекламной и маркетинговой деятельности.

Для анализа сильных и слабых сторон, возможностей и угроз дестинации применим методику SWOT-анализа. Ключевыми факторами анализа сильных и слабых сторон являются географический, социально-демографический, культурно-исторический, экономический (табл. 1).

Проанализировав приведенные данные можно выделить наиболее важные сильные и слабые стороны дестинации «Пинское Полесье». Сильными сторонами являются: выгодное географическое положение, наличие особо охраняемых природных территорий, состояние экологии региона, численность населения, его динамика, структура трудовых ресурсов, концентрация объектов историко-культурного наследия, наличие объектов ЮНЕСКО, наличие и концентрация объектов агротуризма, количество туристических предприятий на территории дестинации. Слабыми сторонами являются: наличие слабо развитой транспортной инфраструктуры региона, недостаточное количество и концентрация объектов развлечений и досуга, недостаточное количество и концентрация спортивных объектов, устаревшая инфраструктура размещения, малое количество и недостаточная концентрация объектов общественного питания, слабое продвижение имеющихся туристических продуктов, имидж дестинации, сезонность туров, отсутствие комплексных туров, связывающих весь туристический потенциал региона.

Анализ внешней среды дестинации позволяет сформировать список возможностей путем создания матрицы «вероятность/влияние» и разбиения параметров по степени влияния (сильное, умеренное, малое) и возможной вероятности (высокая, средняя, низкая). Полученные внутри матрицы возможностей девять полей имеют различную степень влияния на дестинацию. Поля «Высокое/Сильное», «Высокое/Умеренное», «Средняя/Сильное» и «Средняя/Умеренное» представляют наибольшее влияние на дестинацию. В данный спектр параметров вошли следующие – «ВС»: внедрение в туризм информационных технологий (программное обеспечение, мобильные приложения и др.);

Таблица 1

Анализ сильных и слабых сторон дестинации Пинское Полесье

Составляющие внешней среды	Эффективность составляющих внешней среды					Важность (вес)		
	Очень сильная	Сильная	Нейтральная	Слабая	Очень слабая	Высокая	Средняя	Низкая
<i>Географический:</i>								
Выгодное географическое положение	+					+		
Наличие слабо развитой транспортной инфраструктуры региона				+			+	
Наличие особо охраняемых природных территорий (ООПТ)		+					+	
Состояние экологии региона		+					+	
Сезонность туров				+		+		
<i>Социально-демографический:</i>								
Продолжительность отпусков			+				+	
Численность населения, его динамика		+					+	
Половая структура населения региона			+				+	
Структура трудовых ресурсов	+					+		
Средний состав семьи			+				+	
<i>Культурно-исторический:</i>								
Концентрация объектов историко-культурного наследия	+					+		
Наличие объектов ЮНЕСКО		+				+		
Наличие мемориалов, музеев, музейных комплексов		+				+		
Наличие и концентрация объектов агротуризма		+				+		
Недостаточное количество и концентрация объектов развлечений и досуга				+			+	
Малое количество и недостаточная концентрация объектов общественного питания				+			+	
Недостаточное количество и концентрация спортивных объектов				+			+	
Слабое продвижение имеющихся туристических продуктов				+			+	
Отсутствие комплексных туров, связывающих весь туристический потенциал региона				+				+
Имидж дестинации				+		+		
<i>Экономический:</i>								
Уровень доходов населения			+			+		
Уровень занятости в регионе			+			+		
Количество туристических предприятий		+					+	
Устаревшая инфраструктура размещения				+		+		
Количество и концентрация объектов общественного питания				+			+	

Источник: разработано автором

внедрение новых форм экскурсионного обслуживания (анимация, реконструкция событий и т.д.); «ВУ»: расширение пакета предоставляемых услуг; получение синергетического эффекта от создания туристического кластера; создание экологических маршрутов и экотроп; взаимодействие с местными мастерами и ремесленниками; «СС»: расширение географии привлеченных туристов; создание тематических трансграничных маршрутов; интерес среди туристов к национальным традициям, культуре, быту; «СУ»: повышение качества обслуживания туристов и экскурсантов; проведение акций стимулирования сбыта туристического продукта.

Аналогично сформируем матрицу «вероятность/влияние» для выявления угроз внешней среды дестинации. Угрозы, попавшие на поля «Высокая/Разрушение», «Высокая/Тяжелое», «Средняя/Разрушение» и «Средняя/Тяжелое», представляют наибольшую опасность для дестинации и требуют повышенного внимания. В данный спектр параметров вошли следующие: «ВР» – усиление конкурентной борьбы между представителями туристической индустрии региона; нежелание малого с среднего бизнеса сотрудничать в разрезе формирования кластера; «ВТ» – снижение потребительского спроса; отсутствие популяризации туристического ресурса региона

среди иностранных граждан; малое количество туристических фирм в регионе, ориентированных на въездной и внутренний туризм; «ВС» – ярко выраженный сезонный характер спроса на региональный туристический продукт; «ВТ» – отсутствие координационного центра для консолидации субъектов туристической индустрии; ограниченный спектр предоставляемых услуг и нежелание развиваться.

На основе проведенного анализа внешней и внутренней среды получен список возможностей и угроз, а также сильных и слабых сторон, представленных в табл. 2. По результатам оценки составляется обобщенная матрица SWOT-анализа, где по горизонтальной оси располагаются сильные и слабые стороны внутренней среды предприятия, по вертикальной – возможности и угрозы внешней среды (табл. 3).

Таблица 2

Силы/Слабости и Возможности/Угрозы

<i>1. Сильные стороны</i>	<i>2. Слабые стороны</i>
1.1 Выгодное географическое положение 1.2 Наличие ООПТ 1.3 Состояние экологии региона 1.4 Численность населения, его динамика 1.5 Структура трудовых ресурсов 1.6 Концентрация объектов историко-культурного наследия 1.7 Наличие объектов ЮНЕСКО 1.8 Наличие и концентрация объектов агротуризма 1.9 Количество туристических предприятий на территории дестинации	2.1 Наличие хорошей транспортной развязки региона 2.2 Недостаточное количество и концентрация объектов развлечений и досуга 2.3 Недостаточное количество и концентрация спортивных объектов 2.4 Устаревшая инфраструктура размещения 2.5 Малое количество и недостаточная концентрация объектов общественного питания 2.6 Слабое продвижение имеющихся туристических продуктов 2.7 Имидж дестинации 2.8 Сезонность туров 2.9 Отсутствие комплексных туров, связывающих весь туристический потенциал региона
<i>3. Возможности</i>	<i>4. Угрозы</i>
3.1 Внедрение в туризм информационных технологий (программное обеспечение, мобильные приложения) 3.2 Расширение ассортимента предоставляемых услуг; 3.3 Расширение географии привлеченных туристов; 3.4 Повышение качества обслуживания туристов и экскурсантов 3.5 Внедрение новых форм экскурсионного обслуживания (анимация, реконструкция событий и т.д.) 3.6 Получение синергетического эффекта от создания туристического кластера 3.7 Проведение акций стимулирования сбыта туристического продукта 3.8 Создание экологических маршрутов и экотроп 3.9 Взаимодействие с местными мастерами 3.10 Интерес среди туристов к национальным традициям, культуре, быту	4.1 Усиление конкурентной борьбы между представителями туристической индустрии региона 4.2 Снижение потребительского спроса 4.3 Отсутствие координационного центра для консолидации субъектов туристической индустрии 4.4 Нежелание малого и среднего бизнеса сотрудничать в разрезе формирования кластера 4.5 Отсутствие популяризации туристического ресурса региона среди иностранных граждан 4.6 Малое количество туристических фирм в регионе, ориентированных на въездной и внутренний туризм 4.7 Ярко выраженный сезонный характер спроса на региональный туристический продукт 4.8 Ограниченный спектр предоставляемых услуг и нежелание развиваться

Источник: разработано автором

По пятибалльной системе определяются оценки парных сочетаний «сильная сторона – возможность», «сильная сторона – угроза», «слабая сторона – возможность», «слабая сторона – угроза»: очень сильная связь – 5 баллов; сильная связь – 4 балла; умеренная связь – 3 балла; слабая связь – 2 балла; нейтральная – 1 балл. Таким образом, из таблицы 3 делаем вывод, что основными сильными сторонами дестинации являются: наличие и концентрация объектов историко-культурного наследия и агротуризма, наличие объектов ЮНЕСКО, а также большое количество туристических предприятий на территории дестинации. Ос-

новными слабыми сторонами являются: отсутствие единого сформированного имиджа дестинации, ярко выраженная сезонность туров, отсутствие комплексных туров, связывающих весь туристический потенциал региона. Основными возможностями дестинации являются: расширение ассортимента предоставляемых услуг, географии привлеченных туристов, повышение качества обслуживания туристов и экскурсантов в регионе. Основными угрозами могут стать: снижение потребительского спроса, отсутствие популяризации туристического ресурса региона среди иностранных граждан, внутренний туризм.

Обобщенная матрица SWOT-анализа

		Возможности									Угрозы								Итог	Средняя оценка	Вес	Взвешенная оценка	
		3.1	3.2	3.3	3.4	3.5	3.6	3.7	3.8	3.9	3.10	4.1	4.2	4.3	4.4	4.5	4.6	4.7					4.8
Сильные стороны	1.1	1	3	4	3	3	3	1	3	3	2	3	3	3	1	3	5	2	2	56	2,7	4,1	10,8
	1.2	2	4	5	3	3	4	3	5	2	2	3	3	5	3	4	4	3	4	70	3,4	5,2	18,0
	1.3	2	3	4	4	2	2	2	5	2	2	5	5	3	1	4	3	2	2	58	2,9	4,5	13,2
	1.4	2	3	4	3	4	2	3	2	2	3	2	5	2	1	3	2	2	2	51	2,6	4,0	10,4
	1.5	5	5	5	5	4	2	3	2	2	3	4	2	5	2	3	2	2	2	64	3,2	4,9	15,8
	1.6	5	5	5	5	5	5	4	2	3	5	4	5	5	4	5	5	4	5	89	4,5	6,8	30,8
	1.7	4	5	5	5	5	5	4	2	3	5	2	2	2	4	5	5	4	5	79	4,0	6,1	24,3
	1.8	5	5	5	5	3	5	4	5	5	5	5	4	5	5	5	5	4	5	94	4,7	7,2	33,9
	1.9	5	5	5	5	4	5	4	5	5	4	5	3	3	5	5	5	2	3	86	4,3	6,5	27,8
Слабые стороны	2.1	1	3	5	4	2	3	1	3	4	2	3	3	2	1	4	4	2	2	54	2,7	4,1	11,3
	2.2	3	5	5	5	4	4	4	2	4	3	2	4	4	4	5	4	4	3	76	3,8	5,8	22,3
	2.3	4	3	3	5	5	4	4	2	2	2	3	5	2	4	5	4	4	3	70	3,6	5,4	19,2
	2.4	2	3	4	5	2	4	5	3	3	2	2	5	4	2	4	5	3	4	68	3,4	5,2	18,0
	2.5	2	4	4	4	3	4	4	3	3	3	5	5	4	4	5	4	4	3	76	3,8	5,7	21,7
	2.6	1	5	4	2	3	4	4	4	2	3	5	5	2	2	5	5	5	4	73	3,6	5,5	19,8
	2.7	4	5	5	4	5	4	4	4	2	3	3	5	5	2	5	5	5	4	83	4,1	6,2	25,7
	2.8	5	5	5	5	3	2	5	5	2	3	3	4	5	2	4	5	5	3	81	3,9	6,0	23,6
	2.9	4	5	4	5	4	5	4	4	4	4	4	4	5	5	5	5	4	5	89	4,4	6,8	30,0
Итого		57	76	81	77	64	67	63	61	53	56	63	72	66	52	79	74	62	62	1185		100	
Средняя оценка		3,2	4,2	4,5	4,3	3,6	3,7	3,5	3,4	2,9	3,1	3,5	4,0	3,7	2,9	4,4	4,1	3,4	3,4				
Вес		4,8	6,4	6,8	6,5	5,4	5,7	5,3	5,1	4,5	4,7	5,3	6,1	5,6	4,4	6,7	6,2	5,2	5,2				
Взвешенная оценка		15,2	27,1	30,8	27,8	19,2	21,0	18,6	17,4	13,2	14,7	18,6	24,3	20,4	12,7	29,3	25,7	18,0	18,0				

Источник: разработано автором

Экономический эффект от создания регионального кластера достигается за счет мультипликативного и синергетического эффекта от скоординированной деятельности субъектов туристического рынка, что проявляется в увеличении туристических прибытий в регион, доли экспорта туристических услуг и достижении финансовой устойчивости туристического рынка региона. Эффект синергии образуется за счет координации исполнителей и их взаимодействия с потребителями на разных этапах обслуживания. Могут быть применены различные методики оценки синергетического эффекта. При использовании затратного подхода синергетический эффект кластера можно рассчитать как увеличение суммарной стоимости компаний – участников кластера за время его функционирования. Однако конкретные финансово-экономические показатели эффективности создания регионального туристического кластера рассчитать довольно сложно, так как они подвержены влиянию косвенных факторов, что может проявиться в процессе развития регионального туристического кластера.

Расчет синергетического эффекта от совместной деятельности в рамках кластерного взаимодействия строится на определении рентабельности или убыточности предприя-

тий, эффективности деятельности и общего уровня синергетического эффекта. Самой общей методикой определения синергетического эффекта, по нашему мнению, является методика С.А. Логвинова и В.В. Смирнова, описанная ими в работе [6]. Предлагается оценивать важность факторов и факторов-параметров на основе экспертного ранжирования. Чаще всего при ранжировании наиболее важным факторам присваивается значение, равное «1». В организациях с широким спектром различных видов деятельности и большим числом структурных подразделений (например, инновационные кластеры) синергетический эффект оценивается по уровню синергизма, возникающего между отдельными стратегическими сегментами [9, с. 108].

Для полноценного анализа экономического результата синергетического эффекта необходимо отслеживать показатели совместной деятельности на протяжении 5 лет. Н. Ермалинская и Т. Фильчук, предлагают шкалу оценки эффективности интегрированных формирований по уровню синергетического эффекта [10]. Для проявления положительного синергетического эффекта необходимо достичь значения уровня +0,05 до +0,15, что характеризует существенный уровень синергии, а в перспективе – повышение уровня управля-

емости (менеджмента). Согласно исследованиям синергетики взаимодействия предприятий в Беларуси, 30-35% организаций работают с положительным синергетическим эффектом, а суммарная стоимость компаний-участников увеличивается, при благоприятных внутренних и внешних условиях, за 5 лет на 15-20%.

Выводы и перспективы дальнейших исследований. Таким образом, исследование показало наличие ресурсных, организационных и экономических предпосылок для создания регионального кластера в зоне «Пинское Полесье». Анализ дестинации показал наличие ряда сильных сторон и возможностей для развития туристической инфраструктуры. Однако, наряду с положительными факторами отражены и отрицательные: слабые стороны и угрозы, которые при консолидации субъектов туристического бизнеса, наличии государственной поддержки, научно-исследовательской базы могут быть устранены либо их влияние будет сведено к минимуму. Создание туристического кластера способствует развитию региона, аттрактивности его ресурсов, формированию благоприятного имиджа дестинации, созданий и реализации комплексных туристических продуктов, охватывающих ресурс региона с использованием интерактивных технологий и новейших методик экскурсионного обслуживания. Эффект от создания кластера можно будет проследить в течении 5 лет при условии соблюдения методического инструментария в подходе к управлению кластерами.

Литература

1. *Кострюкова О. Н.* Методы идентификации туристских кластеров в системе регионального туризма / О. Н. Кострюкова, Е. Г. Карпова // Проблемы современной экономики. - 2011. - №4 (40). - С. 374-378.
2. Постановление Совета Министров Республики Беларусь от 30 мая 2005 г. №573 «О создании туристских зон» [Электронный ресурс] / Информационный портал. Респ. Беларусь. - Минск, 2005. - Режим доступа: <http://naviny.org/2005/>
3. *Вертинская Т. С.* Методология создания региональных туристических кластеров в Беларуси. - Минск 2014, Белорусское общественное Объединение «Отдых в деревне» / Т. С. Вертинская, В. А. Клицунова / Библиотека сельского туризма. - 52 с.
4. *Васильченко А. О.* Особенности развития туризма в западных районах Припятского

Полесья / А. О. Васильченко, Е. А. Гречишкіна, Т. А. Хвагіна // Стратегія глобальнага развіцця: Украіна-Беларусь : монаграфія / Нацыянальны ўніверсітэт ваднога хазяіства і прыродопользавання; пад ред. А. Ю. Якімчук. - Ровно; Пінск; Варшава : НУВХП, 2017. - Раздел 3. Бiotехналогіі і праблемы сбалансаванага прыродопользавання: сацыяльны, эканамічны і экалагічны аспект, § 3.5. - С. 187-225.

5. Статистический ежегодник Брестской области. - Введ. 25.09.2017. - Брест: Национальный статистический комитет Республики Беларусь, Главное статистическое управление Брестской области, 2017. - 462 с.

6. *Логвинов С. А.* Позитивная синергетика при достижении стратегических целей организации / С. А. Логвинов, В. В. Смирнов // Экономические науки. - 2010. - № 11. - С. 106-110.

7. *Innowacyjne technologie organizacji biznesu w agroturystyce Republiki Białoruś / А. О. Vasilchenko, Е.А. Grechishkina, S.A. Demyanov, D. Kozlovska // Społeczno-ekonomiczny wymiar innowacyjności na obszarach wiejskich (Socio-Economic Dimension of Innovations in Rural Areas) / Polska Akademia Nauk, Komitet Przestrzennego Zagospodarowania Kraju; pod red. Biczkowskiego M., Rudnickiego R. - Warszawa, 2016. - Т. CLXXIII. - Р. 185-196.*

8. Оценка общего состояния компании на основе метода SWOT – анализа (на примере ООО «Бизнес Недвижимость»). - Цыпенкова М.В., Моисеенко И.В., Филиппова А. М. [Электронный ресурс] / VI студенческая электронная научная конференция. - Российская академия естествознания. - 2014. - Режим доступа: <http://www.scienceforum.ru/2014/538/>. - Дата доступа : 05.10.2017.

9. *Куценко Е. С.* Алгоритм развития кластеров с участием малого и среднего предпринимательства в регионе / Е. С. Куценко. // Кластерные политики и кластерные инициативы: теория, методология, практика: Кол. монография под ред. Ю.С. Артамоновой, Б.Б. Хрусталева – Пенза, ПГУАС, 2012, с. 80-118.

10. *Ермолинская Н.* Методика определения синергетического эффекта от совместной производственной деятельности в интегрированных агропромышленных формированиях / Н. Ермолинская, Т. Фильчук // Аграрная экономика. - 2009. - № 2. - С. 2-6.

References

1. *Kostrukova, O. & Karpova, H.* (2011). Methods for the identification of tourism clusters in

regional tourism. Problems of modern Economics, 4 (40), 374-378.

2. The resolution of Council of Ministers of the Republic of Belarus from may 30, 2005 №573 "On creation of tourist zones" [Electronic resource]/Information portal. Resp. Belarus. Minsk, 2005. Retrieved from <http://naviny.org/2005/05/30/by43748>.

3. Vertinskaya, T. & Klitsynova, V. (2014). Methodology for the establishment of regional tourism clusters in Belarus. Minsk: Belarusian Public Association "Country Escape", 52.

4. Vasilchenko A. O. & Hrechyshkina O. O. & Khvagina, T. A. (2017). Features of development of tourism in the western regions of the Pripyat Polissya In A. Yu. Yakimchuk (Ed.) Global Development Strategy: Ukraine-Belarus (pp.187-225). Smooth; Pinsk; Warsaw: NOVHP.

5. Statistical Yearbook of the Brest region. (2017). Brest: national statistical Committee of the Republic of Belarus, the Main statistical office of the Brest region, 462.

6. Logvinov, S. A. & Smirnov, V. V. (2010). Positive synergy in achieving the strategic goals of the organization. Economic science, 11, 106-110.

Васильченко А. О.

Формування туристичного кластера як елемента сталого розвитку регіону (на прикладі Пінського Полісся)

У статті розглядаються теоретико-методичні основи формування регіональних кластерів (на прикладі Пінського Полісся). Наведено аналіз публікацій вітчизняних і зарубіжних учених з тематики дослідження, розглянуто економічні, ресурсні та організаційні передумови для створення кластеру в регіоні Пінське Полісся, визначено мету, завдання, цільові орієнтири, описані можливі учасники кластера, проаналізовано сильні і слабкі сторони, можливості та загрози регіону з урахуванням вагових коефіцієнтів зазначених категорій, наведено методики розрахунку ефективності функціонування кластера за рахунок мультиплікативного і синергетичного ефекту від скоординованої діяльності суб'єктів туристичного ринку, що проявляється у збільшенні туристичних прибуттів у регіон, частки експорту туристичних послуг і досягнення фінансової стійкості туристичного ринку регіону.

Ключові слова: кластер, туризм, сталий розвиток, регіон, ресурси, організаційні передумови.

Vasylchenko A.

Formation of tourist cluster as an element of sustainable development of the region (on the example of Pinsk Polesie)

The article deals with theoretical-methodical bases of formation regional clusters (by the example of Pinsk Polesie). The analysis of publications of domestic and foreign scholars on the subject of the study, examines the economic, resource and organisational prerequisites for creating a cluster in the region of Pinsk Polesie, defined goals, objectives, targets, describes the possible range of stakeholders in the cluster, the analysis of strengths and weaknesses, opportunities and threats of the region based on a weight of the specified categories the method of calculation of efficiency of functioning of the cluster due to the multiplicative and synergetic effect from the co-ordinated actions of subjects of the tourist market, which is manifested in the increase of tourist arrivals to the region, the share of exports of tourist services and achieving financial sustainability in the tourism market of the region.

Keywords: cluster, tourism, sustainable development, region, resources, organizational prerequisites.

Рецензент: Матвийчук Л. Ю. – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри «Туризм и национальная безопасность» Луцького національного технічного університету, г. Луцьк, Україна.

Reviewer: Matviychuk L. - Professor, Ph.D. in Economics, Professor, Head of the Tourism and National Security Department Lutsk National Technical University, Lutsk, Ukraine.

e-mail: opbzh@lntu.edu.ua

7. Vasilchenko, A. O. & Grechishkina E. A. & Demyanov S. A. & Kozlovska D.. (2016). Innovative technologies of business organization in agro-tourism of the Republic of Belarus. Socio-Economic Dimension of Innovations in Rural Areas. Warsaw, T. CLXXIII, 185-196.

8. Tsyplenkova, M. V. & Moiseenko, I. V., Filippova, A. M. (2017). An assessment of the overall condition of the company on the basis of the SWOT – analysis (for example, "Business Property"). VI student electronic scientific conference. Retrieved from: <http://www.scienceforum.ru/2014/538/>.

9. Kutsenko, E. S. (2012). The Algorithm of development of clusters involving small and medium enterprises in the region. In Yu. S. Artamonova, B. B., Khrustalev (Eds.), Cluster policy and cluster initiatives: theory, methodology, practice (pp. 80-118). Penza, PGWS.

10. Ermolinskaya, N. & Filchuk T. (2009). The Technique of definition of synergetic effect from joint industrial activity in the integrated agroindustrial formations. Agricultural Economy, 2, 2-6.

ОСНОВНЫЕ ЗАДАЧИ РАЗВИТИЯ АПК СЕВЕРНОГО РЕГИОНА

Статья посвящена актуальной проблеме разработки основных задач развития АПК Республики Коми. Ключевая роль в решении данной проблемы принадлежит ускорению процесса полноценного инвестирования АПК региона, устранению долговременной тенденции недофинансирования отраслей и предприятий. Основная цель состоит в восстановлении принципов государственной финансово-экономической поддержки, радикальном изменении агропромышленной инвестиционно-инновационной политики. Отмечено, что содействие государства в развитии АПК заключается в периодическом совершенствовании межотраслевых инвестиционных отношений, преодолении многочисленных вертикальных барьеров и устранении сложных горизонтальных противоречий.

Ключевые слова: актуальность, финансы, экономический, государство, инвестиционный, пищевая промышленность, преобразования, операционный.

Постановка проблемы. Переход на рыночные условия хозяйствования требует разработки совершенно новых механизмов функционирования АПК Республики Коми, осуществления прогрессивных принципов финансирования и методов эффективного хозяйствования, способных обеспечить финансово-экономическую стабильность ее межотраслевой деятельности на длительный период времени. Это ярко проявляется в развитии экономического потенциала реальных секторов АПК, удовлетворении потребительского спроса предприятий в необходимом количестве и качестве ресурсов, создании нового или усовершенствованного товарного продукта. Как правило, данные обстоятельства активизируют процессы периодического развития человеческого капитала, ускоряют процессы улучшения качественной характеристики обрабатываемых земель, дают возможность противостоять негативным природно-климатическим последствиям и т.д.

Результаты проведенных исследований показывают, что аграрный сектор региона не полностью отвечает потребительскому спросу перерабатывающих сфер на основные виды и объемы сырья, а пищевые отрасли, испытывая финансовую и сырьевую недостаточность, не в силах внедрить прогрессивные формы организации и управления производством. Исходя из этого, отметим, что стабильное состояние АПК региона требует осуществления масштабных корректировок агропромышленной политики на базе объективной оценки сложившейся ситуации. Неправильное

формирование территориального спроса на необходимые агропродовольственные продукты, медленные темпы инвестирования и диспропорциональные тенденции межотраслевого ресурсного обеспечения, а также неэффективные методы хозяйствования, как правило, завершаются непредсказуемыми последствиями. Все это объясняется тем, что если с одной стороны происходит постоянная «реформистская» деятельность государства в АПК, направленная на поиск эффективных путей управления и стабилизацию, то с другой, отсутствует системная государственная поддержка агропромышленных производителей [1, с. 140–144].

Обостренная социально-экономическая и экологическая ситуация в АПК региона требует улучшения качественной характеристики в ее управлении, применения необходимых принципов, способных более достоверно прогнозировать и обеспечить системное развитие агропромышленных сфер. При этом «принцип системности означает, что объект комплексного прикладного социально-экономического прогнозирования выступает как единая система с собственными закономерностями и особенностями развития» [2, с. 16].

Следует особо отметить, что из-за проблемы несовершенства структуры экономики региона (связанной с повышательной тенденцией развития добывающей промышленности в ущерб других сфер, особенно слаборазвитых) и дезинтеграционной тенденцией функционирования аг-

ропромышленных сфер, большинство предприятий аграрного сектора не в состоянии переходить на высокотехнологичную индустриальную основу с прогрессивными методами управления. Это требует использования системного и комплексного подхода, способного повысить уровень предпринимательской деятельности регионального АПК, основанного на научно обоснованных решениях и рекомендациях [3, с. 87].

Актуальность рассматриваемой проблемы в основном связана с тем, что агропромышленная сфера Республики Коми сегодня находится в неудовлетворительном состоянии. Это требует незамедлительного вмешательства соответствующих государственных органов в экономическую жизнь АПК региона, поддержания социально-экономического, экологического, инфраструктурного преобразования ее сфер и видов деятельности. Неэффективное хозяйствование АПК региона в основном обусловлено уменьшением роли государственной финансово-экономической и нормативно-правовой поддержки, разрушением ее интеграционных поведений, что всё в большей степени приводит к систематическому недофинансированию ее отраслей и предприятий. Проводимые нами исследования показывают, что продолжительность вышеуказанных негативных тенденций занимает длительные периоды времени и завершается активным падением темпов финансово-хозяйственной деятельности сельскохозяйственных организаций и производства пищевых продуктов, неудовлетворительным состоянием операционных активов и нехваткой оборотных средств.

Анализ последних исследований и публикаций. Данной проблеме, ее сущности и принципам выполнения уделяется значительное внимание в работах отечественных и зарубежных специалистов. В них большое значение придается комплексному подходу к развитию АПК с сочетанием межотраслевых интересов, что не вызывает особых сомнений. Однако актуальные проблемы устойчивого развития АПК тесно связаны с формированием ее инвестиционно-инновационных систем – последовательным возрастанием капи-

тальных ценностей и улучшением качественной характеристики применяемых ресурсов. Данное обстоятельство представляет собой очень сложную социально-экономическую систему, подлежащую всестороннему изучению межотраслевого и внутреннего строения АПК, состоящую из функциональных (производственная, технико-технологическая, социальная, экологическая, инфраструктурная, демографическая), организационных (формы собственности, методы хозяйствования) и управленческих (механизмы и принципы управления) подсистем.

Подчеркнем, что для принятия положительных хозяйственных решений, следует более детально обратить внимание на ретроспективные анализы финансового состояния АПК, движение ее реально существующих проектов. Особое место здесь должен занимать выбор определителей, более детально измеряющих происходящих изменений в используемых капитальных ценностях. Это говорит о том, что разнообразие межотраслевой хозяйственной системы и периодическое изменение их ресурсных параметров требует систематической кластеризации. В свою очередь, она требует выделения из совокупных взаимовыгодных и взаимодополняющих отраслей относительно однородных, обладающих определенными свойствами, но представляющих собой единую систему совместной цепочки агропромышленной ценности. [4, с. 21].

Особое внимание в работах отечественных ученых уделяется проблемам развития аграрного сектора АПК, характеризующегося сложной производственной структурой и природно-климатическими особенностями. Мнение большинства специалистов заключается в том, что данный сектор имеет очень мало шанса для высокой инвестиционной привлекательности и прибыльности. Кроме того, инвестиции в сельское хозяйство осуществляется еще и в объекты природы, что при прочих равных условиях хозяйствования обуславливает более высокую капиталоемкость, длительные сроки окупаемости и высокий уровень риска. Последнее, сдерживая развитие аграрного сектора, не даёт возмож-

ности формирования благоприятного инвестиционного климата и высокого дохода АПК в целом.

Цель статьи. Основная задача исследования состоит в ускорении процессов формирования инвестиционной системы АПК региона, достижении качественного преобразования финансовых структур, имеющих тесную связь с реальными секторами. Целью статьи является совершенствование финансово-экономических взаимоотношений между государством и агропромышленными сферами, достижение всесторонней государственной поддержки в развитии АПК региона. В условиях структурной перестройки и формирования полноценного АПК региона важную роль играет максимальное использование результатов НТП, ускорение темпа обновления материально-технической базы, особенно аграрного сектора экономики [5, с. 61].

Детализация исходных положений данной проблемы показывает, что она обладает своеобразным системным действием, которое включает в себя не только определенные процессы, но и сложные и ответственные задачи - финансирование АПК со стороны государства в периодически возобновляемом качестве. При этом совокупные финансово-инвестиционные отношения, объединенные общей целью и выполняющие определенные задачи, представляют собой важнейшую составляющую в единой экономической системе АПК. Иными словами, основу развития экономического потенциала (производственного и потребительского) АПК региона составляют своевременные и в достаточном объеме выделенные инвестиционные ресурсы.

Все это говорит о том, что инвестиционная деятельность АПК должна иметь не только определенные цели, но и методы и механизмы достижения эффекта, что дает возможность разработать научно-обоснованную долгосрочную стратегию системного развития ее отраслей, подотраслей и видов деятельности. Следовательно, разнообразие межотраслевых отношений АПК требует более достоверной финансово-экономической, социальной,

экологической, правовой, а также организационно-управленческой основы хозяйствования. Это позволяет ускорить процессы превращения результатов научных исследований и других нововведений в конкурентоспособные товары и услуги. Нельзя забывать о том, что устойчивое развитие АПК должно охватывать не только большой ареал финансовой трансформации, но и применения более совершенных методов хозяйствования, внедрения наилучших инновационных результатов в хозяйственной практике.

Изложение основного материала исследования. С точки зрения теоретико-методологических задач, основные задачи развития АПК региона раскрывают взаимобусловленность экономической системы, которая во многом определяет равноправное и полноценное межотраслевое инвестирование. Это дает возможность адекватно оценить состояние АПК региона, выявить причинно-следственные связи, определить факторные составляющие, тормозящие или активизирующие развитие ее отраслей и предприятий. Поскольку рыночные условия хозяйствования не тормозят, а ускоряют процессы межотраслевой экономической взаимосвязи.

Характерная особенность функционирования АПК заключается в том, что ее развитие должно соответствовать принципам целесообразности и полезности вложений в различные сферы и виды деятельности.

Рассмотрим динамику инвестиций, направленных на развитие сельского хозяйства Республики Коми. Статистические данные показывают, что за период 2012-2016 гг. инвестиции в основной капитал в вид экономической деятельности «Сельское хозяйство и представление услуг в этой области» не только не имели значительный удельный вес в общих инвестициях экономики региона (в среднем за эти годы – 0,3%), но и устойчивой тенденции роста. В отдельные годы инвестиции колебались от 565,7 до 748,5 млн. рублей. Парадоксальным моментом являются противоположные межотраслевые тенденции финансирования инвестиций в сельском хозяйстве региона, связанные с «понижа-

тельными» темпами инвестирования растениеводства и «повышательными» тенденциями инвестирования животноводства. За анализируемый период (2012-2016 гг.) в среднем соотношение инвестиций в растениеводство и животноводство составило 1:19,6 (125,5 млн. руб. против 2,4 млрд. руб.).

Неравномерное инвестирование отраслей аграрного сектора, как правило, завершается разрушением принципов не только равноправного межотраслевого функционирования, но и устойчивого развития АПК региона в целом. Данный «метод» финансирования АПК региона наблюдается и во многих подотраслях и видах деятельности пищевой промышленности.

Неравномерные и низкие темпы инвестирования аграрного сектора экономики региона явно отразились в основных технико-экономических показателях. За анализируемый период индекс производства продукции сельского хозяйства (в сопоставимых ценах) варьировался от 94,8 до 102,2%, и в среднем ее удельный вес в валовом выпуске региона составил лишь 1,3%. При этом сальдированный финансовый результат (прибыль минус убыток) в среднем у сельского хозяйства региона равнялся 711,8 млн. руб., а в пищевой промышленности – 229,4.

За 2012-2016 гг. уровень рентабельности проданных товаров (работ, услуг) в сельском хозяйстве колебался от 4,6 до 9,9%, и в среднем составил 6,7%, а колебание рентабельности в пищевой промышленности региона было в интервале от 6,8 до 9,1%, в среднем – 8,1%. Аналогичные показатели по затратам на один рубль продукции (копеек) в сельском хозяйстве и пищевой промышленности составили от 90,0 до 100,9 и от 88,2 до 98,1%, в среднем составляя 94,1 и 92,6%.

Следует отметить, что в годы реформы в предприятиях сельского хозяйства республики состояние парка машин и техники значительно ухудшилось. За анализируемый период только трактора всех марок по виду экономической деятельности «Сельское хозяйство и представление услуг в этой области» уменьшилось почти

на 45,6%. При этом уменьшение кормоуборочных и картофелеуборочных комбайнов составило 11 и 54%. Энергетическая мощность сельскохозяйственных организаций уменьшилась почти на 36%, от 276 до 203 тыс.л.с.

Ретроспективный анализ показывает, что главными причинами ухудшения состояния АПК региона являются не только резкое сокращение государственной финансово-экономической поддержки, но допущенные ошибки: а) поспешное разгосударствление агропромышленной собственности, нецелесообразное и нецеленаправленное осуществление приватизации - раздробление крупных агропромышленных сфер на неэффективные мелкие, б) несвоевременная и необоснованная либерализация цен в экономике – появление проблемы диспаритета цен между промышленными и агропромышленными сферами в пользу промышленности; в) изменение нормативно-правовой базы агропромышленных структурных преобразований и реструктуризация предприятий, возникновение многоукладных систем функционирования АПК; г) появление проблем изолированности агропромышленных сфер от финансовых структур (особенно банковских) на всех уровнях; д) потеря возможностей выхода агропромышленных предприятий на продовольственный товарный рынок.

Необходимо отметить, что за все годы реформы недостаточные организационные меры межотраслевого функционирования АПК региона сопровождались неравномерным развитием его отраслей и катастрофическими последствиями деятельности главного звена – сельского хозяйства. Выход из сложившейся ситуации состоит в том, чтобы сегодня принципы эффективного функционирования АПК региона соответствовали реальной действительности финансирования ее сфер и предприятий. Поэтому устойчивое развитие АПК региона должно сопровождаться как государственным регулированием экономических инструментариев, так и внутренним межотраслевым интеграционным порядком, устраняющим непредсказуемые

разрывы в развитии его отраслей, подотраслей и видов деятельности.

Следовательно, отраслевая особенность инвестиционной активности АПК региона представляет собой различные аспекты финансовой ориентации и распределительных отношений. Механизм его действия во многом зависит от степени интеграционных типологий – соответствии отраслевой интеграции и инвестиционно управляемых методов и рычагов роста производства и спроса. Исходя из этого, структурно-отраслевой финансово-инвестиционный результат АПК региона должен периодически определяться через эффект мультипликатора, отражающего всю функциональную деятельность и реальную картину изменения отношений между конечным продуктом и вызвавшими такое изменение автономными затратами.

Специфические особенности и зональные различия, а также финансово-экономические условия функционирования АПК Северного региона предопределяют структуру и темпы его развития на перспективу. Жёсткие природные условия предъявляют ряд трудностей экономического развития аграрным предприятиям региона, которые требуют повышенных затрат труда и средств. К их числу можно отнести сложные условия обработки земель и выращивания сельскохозяйственных культур и животных, обеспеченность рабочей силой и необходимыми капитальными средствами: новой техникой и технологией, оборудованием, мастерской, различными видами теплиц, новых ферм, прочной кормовой базой и комплексом инфраструктурных объектов.

Учитывая сложные природно-экономические обстоятельства функционирования, проблема возрождения АПК региона состоит в постоянном и достаточном объеме финансирования ее отраслей и предприятий, обеспечении их необходимыми материально-техническими ресурсами без ожидания особых эффективных процедур. К сожалению, анализируемая проблема в регионе до сих пор сохраняет обратную тенденцию, т.е. по сравнению с другими сферами экономики, особенно промышленными, доля основного капитала и полученного финансово-экономического результата в АПК республики имеют тенденцию к значительному снижению.

Нельзя забывать о том, что одно из основных направлений развития сельского хозяйства региона состоит в укреплении экономического потенциала (производственного и потребительского потенциалов) его сфер и предприятий, формировании полноценной материально-технической базы, улучшении племенной и селекционной работы, ветеринарных услуг, увеличении удельного веса кормовых культур (особенно многолетних трав), а главное, совершенствовании рыночных отношений. Все это говорит о том, что устойчивое развитие сельского хозяйства региона требует уделить особое внимание развитию животноводства в сочетании с растениеводством.

Это создаст благоприятные условия для обеспечения животноводства необходимыми и дешевыми кормами. При этом ведущая роль в обеспечении животноводства необходимыми кормами должна принадлежать природным кормовым угодьям. Естественная кормовая база сельского хозяйства региона позволит значительно повысить продуктивность животных, увеличить производство молока и мяса. Поэтому основные изменения в структуре посевов кормовых культур должны быть направлены на увеличение удельного веса многолетних трав и кормовых корнеплодов за счет уменьшения площадей однолетних трав. Исходя из этого, животноводческие фермы аграрных предприятий должны строиться вблизи высокоэффективного кормового хозяйства. Перспективы развития сельского хозяйства региона должны учитывать научно обоснованное размещение производства с более полным и всесторонним использованием внутренних резервов.

Что касается создания местной продовольственной базы в регионе, то она должна включать формирование обязательного круга отраслей пищевой промышленности – сбалансированного производства, реализации и потребления агропродовольственной продукции. Значение развития пищевой промышленности региона определяется ее исключительной ролью в создании необходимых условий жизни населения, наиболее полном удовлетворении потребностей в продуктах питания, прежде всего малотранспортабельных и скоропортящихся. Поэтому роль пищевой промышленности возрастает с усилением процесса хозяйственного освоения территории, созданием новых

промышленных центров, ростом численности населения и его платежеспособного спроса.

Отметим, что большая территориальная рассредоточенность населенных пунктов и сельскохозяйственного сырья региона при существующем недостаточном развитии транспортной сети объективно обуславливает низкий уровень концентрации производства в пищевой промышленности. С развитием транспорта ускоряются проблемы формирования эффективных рыночных отношений, создаются необходимые условия для укрепления производственного и потребительского потенциалов предприятий пищевой промышленности, особенно выпускающих молочные и мясные продукты.

Подчеркнем, что необходимость роста производства цельномолочных продуктов в регионе выдвигает задачу соответствующего наращивания производственных мощностей за счет реконструкции существующих и строительства новых молочных заводов в ряде городов, промышленных посёлков и крупных сёл. Ввиду ограниченности местных сырьевых ресурсов, потребность населения в мясе и мясопродуктах в будущем, как и в настоящее время, будет удовлетворяться большей частью за счет привозной продукции. Основной перспективной задачей развития пищевой промышленности республики является улучшение размещения пищевых предприятий и выпуск высококачественных продуктов, снижение темпов и удельного веса «дорогих» привозных продуктов.

Выводы и перспективы последних исследований. Резюмируя, отметим, что ключевой задачей развития АПК республики является повышение уровня инвестиционной активности, ускорение процесса трансформации финансовых ресурсов в реальный сектор, повышение уровня капитализации предприятий. При этом главная роль принадлежит как внешним, так и внутренним источникам финансирования инвестиционных расходов – обеспечению полноценной и тесной взаимосвязи между элементами структур инвестиционно-инновационной системы АПК. Оценочная характеристика финансовой ситуации при этом не столько определяется посредством инвестиционных возможностей рынка капитала и собственных средства предприятий, сколько организационными мероприятиями реального ин-

вестирования и управленческими методами их эффективного функционирования – формированием благоприятной «инвестицеобразующей» конъюнктуры АПК региона в целом.

Следовательно, позитивные сдвиги в развитии АПК региона возможны только на основе создания благоприятной макро-, мезо- и микрофинансовой среды – возобновления всей технологической цепочки «финансы-наука-производство-рынок». Принципиальными вопросами являются не только удовлетворение роста спроса на инвестиции, формирование полноценного производственного потенциала предприятий, но и обеспечение эффективности их использования, «прозрачности» финансов и менеджмента, оригинальности маркетинговой службы и устойчивости инвестиционного климата в целом. Поэтому для любого предпринимателя или инвестора (с учетом вышеуказанных факторов) важно сопоставление потенциальной прибыльности проекта и риска, связанного с ним, а также гарантированность защиты прав и интересов собственников.

Литература

1. *Соломахин А. Н.* Основные задачи формирования стратегии инвестиционного развития АПК / А. Н. Соломахин // Региональная экономика: теория и практика. – 2007. - №10(49). – С. 140–144.
2. *Гаджиев Ю. А.* Теоретико-методологические основы функционирования региональных социальных систем / Ю. А. Гаджиев // Развитие социальных систем северных регионов России: тенденции и перспективы. Сыктывкар, 2015. – 200 с.
3. *Смирнова Ю. А.* Проблемы субъектов малого предпринимательства в условиях проводимой региональной торговой политики на примере Санкт-Петербурга / Ю. А. Смирнова // Материалы IV Международной научно-практической конференции «Тенденции развития экономики и менеджмента», Казань, 2017.
4. *Мустафаев А. А.* Методологические аспекты модернизации инвестиционно-инновационной системы экономики / А. А. Мустафаев, Ю. А. Гаджиев, В. И. Спиригин // Журнал економічних реформ. – 2013. – №1(9). – С. 21–33.

5. Солодовников С. Ю.. Динамика экономического, социального и трудового потенциалов Республики Беларусь / С. Ю.Солодовников, Т. В. Кузьмицкая // Перспективы социально-экономического развития субрегионов Европы с точки зрения глобальных геостратегических тенденций. – М.: Экон-Информ, 2012. – 383 с.

References

1. Solomahin, A. N. (2017). The main objectives of forming the strategy of investment development in agribusiness. *Regional'naja jekonomika: teorija i praktika*, 10(49), 140-144.

2. Gadzhiev, Y. A. (2015). Theoretical and methodological bases of functioning of regional social systems. In: The development of

social systems in the Northern regions of Russia: trends and prospects. Syktyvkar, 200.

3. Smirnova, Y. A. (2017). Problems of small business entities in the conditions of ongoing regional trade policy on the example of Saint-Petersburg. Proceedings of the IV International scientific conference "Development trends of economy and management". Kazan.

4. Mustafaev, A. A. & Gadzhiev, J. A. & Spirjagin, V. I. (2013) Methodological aspects of modernization of investment and innovation system of the economy. Time discription of economic reform, 1(13), 21-33.

5. Solodovnikov, S. Y., Kuzmitskaya, T. V. (2012). Dynamics of economic, social and labor potential of the Belarus Republic. In: Prospects of Socio-Economic Development of European Subregions, In Terms Of Global Geostategic Trends. Moscow: Jekon-Inform, 383.

Мустафасв А. А.

Основні завдання розвитку АПК північного регіону

Стаття присвячена актуальній проблемі розробки основних завдань розвитку АПК Республіки Комі. Ключова роль у вирішенні даної проблеми належить прискоренню процесу повноцінного інвестування АПК регіону, усунення довготривалої тенденції недофінансування галузей і підприємств. Основна мета полягає у відновленні принципів державної фінансово-економічної підтримки, радикальну зміну агропромислової інвестиційно-інноваційної політики. Відзначено, що сприяння держави в розвитку АПК полягає в періодичному вдосконаленні міжгалузевих інвестиційних відносин, подоланні численних вертикальних бар'єрів і усунення складних горизонтальних протиріч.

Ключові слова: актуальність, фінанси, економічний, держава, інвестиційний, харчова промисловість, перетворення, операційний.

Mustafaev A.

The important problems of the agricultural complex in the northern region

The article is devoted the problem of determining main objectives of development of the agricultural complex of the Komi Republic. A key role in solving this problem belongs to accelerating the full investing of the agricultural complex, eliminating the long-term trend of underfunding its industries and businesses. The aim is to restore the principles of state financial and economic support, radically change the agricultural investment and innovation policy. It is noted that the scope of assistance of the state consists of periodical improvement of cross-sectoral investment relations, addressing many of the vertical barriers, and elimination of complex horizontal conflicts.

Keywords: relevance, financial and economic, government, investment, food industry, transformation, operating.

Рецензент: Найденов Н. Д. – доктор экономических наук, профессор, руководитель направления по развитию моногородов, Сыктывкарский государственный университет, член Президиума Коми Республиканской Ассоциации независимых экспертов, г. Сыктывкар, Россия.

Reviewer: Naidenov N. - Professor, Ph.D. in Economics, Professor, Head of the mono-towns development Department, Syktyvkar State University, member of the Presidium of the Komi Republican Association of Independent Experts, Syktyvkar, Russia.

e-mail: ND.Naidenov@mail.ru

Статья подана
09.08.2017 г.

ФИНАНСОВЫЕ РЕСУРСЫ ПРЕДПРИЯТИЙ В ЭКОНОМИКЕ РЕСПУБЛИКИ КОМИ РОССИИ

В статье выполняется анализ основных параметров финансовых ресурсов предприятий экономики северных регионов России за 2003-2016 гг. по официальным данным консолидированной финансовой отчетности. Рассмотрена общая динамика активов предприятий, отраслевая структура экономики, структура источников капитала, состояние просроченной задолженности, оборачиваемость и рентабельность активов. Показаны особенности экономических изменений в периоды кризисов. Выявлена специфика движения финансовых ресурсов предприятий в Республике Коми.

Ключевые слова: финансовые ресурсы, активы, отрасли, предприятия, оборачиваемость, рентабельность, северные регионы, Республика Коми.

Постановка проблемы. В настоящей работе проведён анализ движения финансовых ресурсов предприятий Республики Коми и других северных регионов России за период с 2003 по 2016 гг. Выбор периода исследования определяется наличием статистической информации в сопоставимом виде, а также интересом к реакции предприятий на финансово-экономические кризисы 2008-2009 и 2014-2016 гг. Объектом исследования стали ведущие самостоятельную финансово-хозяйственную деятельность и представляющие бухгалтерскую отчетность организации (кроме бюджетных) всех форм собственности.

Анализ последних исследований и публикаций. Источником сведений послужила Единая межведомственная информационно-статистическая система Росстата [1]. Большинство расчётов, если не указано иное, проведено по имеющейся в данной системе консолидированной отчетности всех предоставляющих её предприятий.

Республика Коми рассматривается нами в контексте всех северных регионов России, что определяется возрастающим научным и политическим интересом в обществе к северным и особенно к арктическим территориям всвязи с их увеличивающейся экономической, экологической, рекреационно-культурной и оборонной значимостью [2]. При этом мы солидарны с В.Н. Лаженцевым в том, что «северами» надо заниматься не только как источником валютной выручки и прочих благ для страны, но и как самодостаточной территорией, требующей справедливых жизнен-

ных условий для своих народов [3]. Подобную мысль развивает и А.Н. Пилясов: «Для позитивных преобразований в северной периферии важнейшим среди них является лидерство и предприимчивость... Нельзя выиграть в конкуренции по правилам центров, но можно и нужно творчески находить свои алгоритмы, свои решения, свои институты. Так, например, в этой логике «острова» северной таежной периферии могут стать новыми центрами российской духовности» [4, с.531].

Под северными регионами в настоящей работе понимаются субъекты России, вся площадь которых согласно Постановлению Совмина СССР от 03.01.1983 № 12 с последующими изменениями и дополнениями относится к районам Крайнего Севера или приравненным к нему местностям. Таковыми помимо Республики Коми являются республики Карелия и Саха (Якутия), Камчатский край, Архангельская, Магаданская, Мурманская и Сахалинская области, Ханты-Мансийский, Ямало-Ненецкий, Ненецкий и Чукотский автономные округа. Данному критерию также удовлетворяет Республика Тыва, но она исключена нами из рассмотрения, во-первых, вследствие весьма малых показателей финансовой деятельности, а, во-вторых, из-за её резкой географической обособленности от остальных рассматриваемых нами субъектов.

Понятия «финансовые ресурсы предприятия», их состав и структура остаются дискуссионными вопросами в современной экономической науке. Нам наиболее близка точка зрения, согласно которой под

финансовыми ресурсами предприятия следует понимать находящиеся в его распоряжении собственные и привлеченные денежные средства, направляемые на текущие затраты и капитальные вложения с целью расширенного воспроизводства, а также на погашение обязательств перед кредиторами. Это есть статичная характеристика финансовых ресурсов предприятия на определённый момент времени. Подобной точки зрения придерживаются, например, Грицок Т.В., Котилко В.В. [5, с.62], а из зарубежных авторов – М. Broadbent и J. M. Cullen [6, с. 3].

С такой трактовкой также созвучны следующие научные определения. Так, С.П. Захарченков предлагает понимать под финансовыми ресурсами деньги во всех формах их проявления, а также любые материальные и нематериальные активы, выраженные в денежном измерении и задействованные в процессе целенаправленного движения капитала [7]. П.А. Левчаев полагает, что финансовые ресурсы – это «текущие и потенциально возможные средства, которые при необходимости могут быть использованы как знаки распределяемой стоимости» [8, с. 47].

Наряду с этим можно рассмотреть и динамичную характеристику финансовых ресурсов предприятия как потока денежных средств и материальных ресурсов в денежном выражении, при котором все поступления являются притоком (формированием), а отрицательные – оттоком (использованием). В этом случае нужно анализировать ещё два бухгалтерских документа: отчёт о финансовых результатах и отчёт о движении денежных средств.

Цель статьи заключается в выявлении и оценке важнейших тенденций, наиболее существенных структурных сдвигов в финансах организаций.

Изложение основного материала исследования. В настоящей статье мы ограничимся анализом общей величины и структуры источников финансовых ресурсов, а также изучением основных параметров их воспроизводства – оборачиваемости и рентабельности.

Общая величина финансовых ресурсов российских предприятий за 2003-2016 гг. увеличилась в 9,4 раза и достигла 318 млрд руб. (табл. 1).

Это весьма высокий темп роста. Для сравнения, деньги в результате инфляции за этот же период обесценились в 3,2 раза [9], номинальные доходы консолидированного бюджета страны выросли в 6,3 раза [10], валовой внутренний продукт в номинальном выражении – в 6,5 раза [11], доходы населения в текущих ценах – в 5,9 раз [12], выпуск товаров и услуг по базовым видам экономической деятельности в натуральном выражении – в 1,43 раза [11]. Следовательно, финансы предприятий росли в эти годы опережающими темпами относительно других ключевых компонентов национальной экономики.

Рост финансовых ресурсов предприятий наблюдался ежегодно за весь анализируемый период. Лишь в 2014 г. в результате финансово-экономического кризиса было отмечено снижение их общей величины на 8%, но уже по итогам 2015 г. положительная динамика восстановилась. В период кризиса 2008-2009 гг. подобного снижения не наблюдалось.

В региональной структуре финансов предприятий отмечены существенные сдвиги. Основной «точкой роста» в рассматриваемый период стал город Москва, финансовые ресурсы зарегистрированных в ней предприятий выросли в 14 раз (в Санкт-Петербурге также выше среднего – почти в 11 раз), в остальных же регионах России – вдвое медленнее. В результате удельный вес столицы в корпоративных финансовых ресурсах страны увеличился с 35 до 52%.

Очевидно, что в эти годы происходила консолидация активов предприятий в единые структуры с федеральным подчинением, например, в ходе реформы в энергетике, скупки региональных предприятий центральными. Одновременно с этим шло повышение значимости финансовых организаций в финансировании предприятий, в частности, в результате развития лизинга и повышения значимости арендодателей в распоряжении имуществом.

Финансовые ресурсы предприятий России в 2003-2016 гг., на конец года, млрд руб.

Регионы	2003	2008	2013	2014	2015	2016	Темп роста за 2003-2016 гг., раз
Россия в т.ч.:	33 928	97 813	286 508	264 208	293 057	318 122	9,4
Москва	11 821	47 482	182 076	139 921	151 585	165 201	14,0
Россия без Москвы	22 108	50 331	104 432	124 287	141 472	152 921	6,9
Северные регионы	4 235	7 689	14 037	17 276	20 493	22 406	5,3
Республика Карелия	86	128	253	301	317	375	4,4
Республика Коми	244	448	793	1 155	1 270	1 375	5,6
Архангельская область	191	313	688	801	1 015	1 125	5,9
Ненецкий АО	45	249	277	287	219	228	5,0
Мурманская область	143	288	557	606	660	697	4,9
Ханты-Мансийский АО	2 277	3 630	6 475	8 023	9 524	9 707	4,3
Ямало-Ненецкий АО	582	1 369	2 767	3 535	4 316	5 282	9,1
Республика Саха	329	774	1 246	1 407	1 602	1 877	5,7
Камчатский край	86	125	222	249	273	323	3,7
Магаданская область	61	93	270	312	352	387	6,4
Сахалинская область	111	209	358	462	801	867	7,8
Чукотский АО	81	63	131	137	145	162	2,0

Источник: разработано автором на основании [1]

Финансовые ресурсы предприятий Севера России за 2003-2016 гг. росли ещё медленнее, нежели в других регионах страны (даже без учёта Москвы): всего лишь в 5,3 раза. Причиной тому «стягивание» финансовых потоков к собственникам и работодателям из центральных городов России и из-за рубежа, вялое развитие обрабатывающих и энергетических производств, продолжающийся отток населения (за исключением ХМАО и ЯНАО).

В Республике Коми объём финансовых ресурсов предприятий увеличился за рассматриваемый период в 5,6 раз. Это несколько выше среднего значения по северным территориям, но существенно ниже среднероссийского. Причиной тому помимо вышеназванных является отсутствие в регионе капиталоемких производственных проектов, постепенный переход многих предприятий от самостоятельного хозяйствования к интеграции в различные холдинги. Так, например, объём финансовых ресурсов энергетики за этот период увеличился в регионе всего на 60% (по России – почти на 500%).

В отраслевой структуре финансовых ресурсов предприятий за анализируемый период произошли некоторые изменения (рис. 1).

Так, снизилась доля добычи полезных ископаемых с 8,9 до 7% при увеличении удельного веса обрабатывающих производств с 15,6 до 16,9% и строительства с 4,4 до 5,7%, что неплохо. Вместе с тем, уменьшилась доля транспорта на 4,2%, энергетики – на 2,8%, а также сельского хозяйства, рыболовства и рыбоводства – на 0,9%, что вызывает некоторую тревогу. Одновременно очень существенно вырос удельный вес операций с недвижимостью, аренды и предоставления услуг в этих областях, а также финансовой деятельности – суммарно с 23,7 до 31,2%. Исходя из этого, в целом по стране за данный период можно отметить движение в сторону постиндустриальной экономики, хотя не совсем однозначное, но всё же заметное из снижения доли «материального» производства и увеличения посреднических отраслей и услуг.

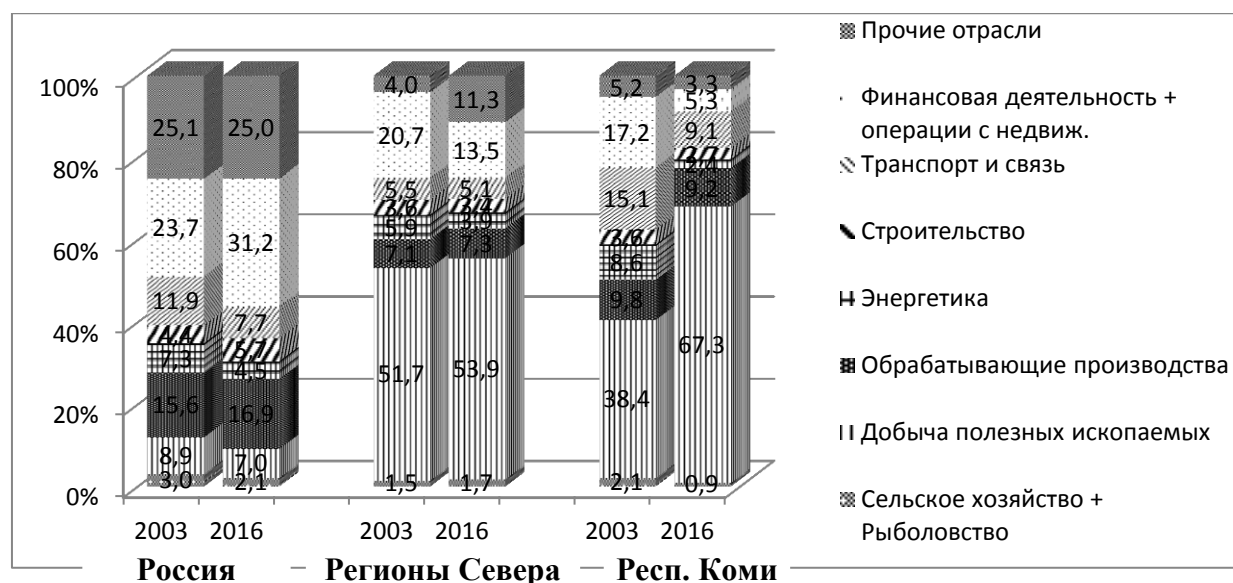

Рис. 1. Распределение финансовых ресурсов предприятий России по видам экономической деятельности в 2003 и 2016 гг., %

Источник: розрботано автором на основании [1]

На Севере в первую очередь обращает на себя внимание очень высокая доля добывающих производств, которая к тому же увеличивается – с 51,7 до 53,9%. Нарастание удельного веса добывающих предприятий в этот период отмечалось почти во всех северных регионах, даже в Архангельской области (с 1 до 7%), Камчатском крае (с 4 до 7%), Республике Карелия (с 7 до 22%) и Чукотском АО (с 2 до 61%), в которых она всегда была невелика. Это свидетельствует о сохранении и даже усилении ресурсно-экспортного характера хозяйства высокоширотных субъектов Российской Федерации.

Наряду с этим на Севере отмечается снижение удельного веса транспорта и связи (с 5,5 до 5,1%) и энергетики (с 5,9 до 3,9%), что соответствует общероссийской тенденции. Позитивным является сохранение удельного веса сельского хозяйства, рыболовства и рыбоводства на уровне около 1,5% благодаря активной государственной поддержке почти во всех северных территориях.

Существенным изменением является снижение на Севере удельного веса финансовой деятельности и операций с недвижимостью, аренды и предоставления услуг – суммарно с 20,7 до 13,5%, о причинах чего уже говорилось выше.

Республика Коми по своей отраслевой структуре примерно соответствует большинству северных территорий. Наиболее заметным изменением за исследуемый период в ней стало резкое увеличение удельного веса добывающей промышленности – почти вдвое. Это связано не только с «уходом» активов других отраслей в центральные города, но и с реальным опережающим инвестированием средств в нефтедобычу. С точки зрения краткосрочных интересов это вполне объяснимо: данная отрасль даёт наиболее высокие дивиденды. Но с позиции перехода к постиндустриальной ресурсосберегающей экономике тут очевиден регресс в сторону старого технологического уклада. Тем более что темп роста активов обрабатывающих производств в Республике за этот период отставал от добывающих почти вдвое – 5,3 против 9,9 раз (в целом по России картина была обратной: 10,2 против 7,4 раза). Подобная диспропорция не редкость, она была присуща практически половине регионов страны.

Для сравнения: в главной нефтяной провинции России Ханты-Мансийском АО активы добывающих предприятий за 2003-2016 гг. выросли всего в 4,3 раза, а обрабатывающих – в 14,1 раза, рыболовства и рыбоводства – в 100 раз! Сходную тенденцию можно было наблюдать в Татарстане,

Башкортостане, Пермском крае и других субъектах, последовательно приверженных идее инновационного развития. Это хороший пример диверсификации экономики, постепенного ухода от выгодной, но стратегически малоперспективной ресурсной зависимости.

Выводы и перспективы дальнейших исследований.

Итак, обзор основных показателей управления финансовыми ресурсами в экономике России за 2003-2016 гг. позволяет сделать следующие выводы.

– за данный период финансовые ресурсы предприятий увеличивались очень быстрыми темпами, значительно опережая другие ключевые компоненты финансовой системы России;

– при общем позитивном влиянии на экономику страны, данный рост имел некоторые отрицательные черты: значительное усиление централизации финансовых ресурсов предприятий в г. Москве; преимущественное наращивание капитала в финансовой деятельности и операциях с недвижимым имуществом, аренде и предоставлении услуг; первостепенная опора на кредиты и займы при снижении доли собственного капитала; уменьшение эффективности использования средств, проявляющееся в снижении оборачиваемости активов; сохранение на низком уровне декларируемой рентабельности активов большинства видов деятельности, кроме добычи полезных ископаемых;

– в результате финансово-экономического кризиса существенного сокращения общей величины финансовых ресурсов предприятий не наблюдается, уменьшается в основном их спекулятивная составляющая. Несмотря на внешнеэкономические санкции и ограниченные возможности отечественной банковской системы, продолжается рост значимости кредитов и займов в формировании капитала предприятий. Однако из-за падения выручки происходит замедление оборачиваемости активов и некоторое снижение рентабельности, которое быстро компенсируется девальвацией рубля. Кризис оказывает оздоровительно-стимулирующее влияние на сельское хозяйство, рыболовство и рыбоводство, обрабатывающие производства и, наоборот, приводит к ухудшению результатов в финансово-арендном и гостинично-ресторанном бизнесе. Рост неплатежей в кризисный период

имеет место, но он очень невелик по сравнению с кардинальным снижением объёма просрочек относительно 2004 г.;

– в регионах Севера России прирост финансовых ресурсов предприятий происходил гораздо медленнее, чем в целом по стране. При этом в отраслевой структуре происходило существенное увеличение и без того весьма большой доли добывающих производств при снижении удельного веса практически всех остальных отраслей, кроме торговли и сельского хозяйства. Северные регионы существенно уступают среднероссийским показателям по оборачиваемости активов, но превосходят по рентабельности в связи с большей капиталоемкостью и ориентацией на экспорт продукции.

– противоречивость развития финансовых ресурсов предприятий Республики Коми состоит в опережающем росте активов добывающих производств при «стягивании» капитала других отраслей в федеральные структуры, повышенном удельном платных заёмных средств при недостаточности собственного капитала, высокоамплитудных колебаниях оборачиваемости активов из-за неосмотрительной политики экстенсивного роста в периоды предкризисного «перегрева» экономики, больших межотраслевых и временных неравномерностях в рентабельности активов вследствие доминирования добывающих предприятий и их слабой ориентации на интересы региона.

Исходя из этих наблюдений, приоритетом экономической политики России и её северных регионов на среднесрочную перспективу, на наш взгляд, должно стать развитие ориентированных на внутренний спрос базовых отраслей реального сектора за счёт собственных источников финансирования. У северных регионов России должна сложиться собственная, не конкурирующая напрямую с другими территориями парадигма постиндустриального развития. Мы предлагаем строить её на идее чистоты в широком смысле этого слова: внутренней дисциплины и целеустремлённости человека, святости семейных отношений, социальной справедливости, бережного отношения к природе и к здоровью, воздержания в материальных интересах в противовес потребительству, преобладания социальных и некоммерческих инноваций над техническими, опоре в развитии преимущественно на соб-

ственные силы с минимизацией платных кредитов.

Литература

1. Единая межведомственная информационно-статистическая система Росстата [Электронный ресурс]. URL: <https://www.fedstat.ru>
2. *Половинкин В. Н.* Значение северного и арктического регионов в новых геополитических и геоэкономических условиях / В. Н. Половинкин, А. Б. Фомичев // Арктика: экология и экономика. – 2013. – № 3 (11). – С. 58–63.
3. *Лаженцев В. Н.* Общественный характер концепций развития экономики северных и арктических районов России / В. Н. Лаженцев // Экономические и социальные перемены: факты, тенденции, прогноз. – 2016. № 4. – С. 43–56.
4. *Пилясов А. Н.* И последние станут первыми: северная периферия на пути к экономике знания / А. Н. Пилясов. – М.: Книжный дом «ЛИБРОКОМ», 2009. – 544 с.
5. *Грицюк Т. В.* Финансы предприятий на примере регионов / Т. В. Грицюк, В. В. Котилко. – М.: Финансы и статистика, 2014. – 488 с.
6. *Broadbent M., Cullen J.M.* Managing Financial Resources. London: Routledge, 2012. 448 p.
7. *Захарченков С. П.* Финансы как целенаправленное движение меновой стоимости капитала / С. П. Захарченков // Бизнес-Информ. 2010. – № 7. – С. 48–54.
8. *Левчаев П. А.* Сущность и экономическая природа финансовых ресурсов предприятий / П. А. Левчаев // Дайджест-финансы. – 2010. – № 6 (186). – С. 45–51.
9. Индексы потребительских цен по Российской Федерации в 1991 - 2017 гг. URL: http://www.gks.ru/free_doc/new_sit
10. Консолидированный бюджет Российской Федерации и бюджетов государственных внебюджетных фондов. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.roskazna.ru/ispolnenie-byudzheto>
11. Национальные счета России. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.gks.ru/wps/wcm/connect/rosstat_main/rosstat/ru/statistics/accounts/#
12. Уровень жизни населения России. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа:

http://www.gks.ru/wps/wcm/connect/rosstat_main/rosstat/ru/statistics/population/level/

13. *Березинская О.* Кредитование нефинансового сектора российской экономики: возможности и ограничения / О. Березинская // Вопросы экономики. – 2016. – № 3. – С. 63–74.
14. *Говтвань О. Дж.* Денежно-банковская система России в условиях обострения внешних рисков и угроз: особенности и приоритеты развития / О. Дж. Говтвань., И. Н. Шокин, Н. И. Хватов // Научные труды: Институт народнохозяйственного прогнозирования РАН. – 2016. – № 1. – С. 65–100.
15. *Моисеев А. К.* «Импортозамещение» денежно-кредитной политики / А. К. Моисеев // Проблемы прогнозирования. 2016. № 3. С. 3–11.
16. *Катасонов В. Ю.* Капитализм. История и идеология «денежной цивилизации» / В. Ю. Катасонов. – М.: Институт русской цивилизации, 2013. – 1072 с.

References

1. Edinaja mezghvedomstvennaja informacionno-statisticheskaja sistema Rosstata [Uniform interdepartmental information and statistical system of Rosstat]. Retrieved from URL: <https://www.fedstat.ru>
2. *Polovinkin, V.N. & Fomichev, A.B.* (2013). The role of northern and Arctic regions in new geopolitical and geoeconomic conditions. The Arctic: ecology and economy, 3 (11), 58–63.
3. *Lazhencev, V.N.* (2016) Public character of concepts of development of economy of the northern and Arctic regions of Russia. Economic and social changes: facts, tendencies, forecast, 4, 43–56.
4. *Piljasov, A.N.* (2009) And the last will become the first: the northern periphery on the way to knowledge economy. Moscow: Librokom, 2009, 544.
5. *Gricjuk, T.V. & Kotilko, V.V.* (2014). Finance of the enterprises on the example of regions. Moscow: Finansy i statistika, 488.
6. *Broadbent, M. & Cullen, J.M.* (2012). Managing Financial Resources. London: Routledge, 448.
7. *Zaharchenkov, S.P.* (2010). Finance as purposeful movement of exchange value of the capital. Business–Inform, 7, 48–54.

8. *Levchaev, P.A.* (2010). The essence and economic nature of financial resources of the enterprises. *Digest–finance*, 6 (186), 45–51.

9. *Indeksy potrebitel'skih cen po Ros-sijskoj Federacii v 1991 - 2017 gg.* [Consumer price indexes across the Russian Federation in 1991 - 2017]. Retrieved from http://www.gks.ru/free_doc/new_site/prices/

10. *Konsolidirovannyj bjudzhet Ros-sijskoj Federacii i bjudzhetov gosudarstvennyh vnebjudzhetnyh fondov v 2016 g.* [The consolidated budget of the Russian Federation and budgets of the state off-budget funds in 2016]. Retrieved from: <http://www.roskazna.ru/ispol/>

11. *Nacional'nye scheta Rossii* [The national accounts of Russia]. Retrieved from http://www.gks.ru/wps/wcm/connect/rosstat_main/rosstat/ru/statistics/accounts/#

12. *Uroven' zhizni naselenija Rossii* [Standard of living of the population of Russia]. Retrieved from URL:

http://www.gks.ru/wps/wcm/connect/rosstat_main/rosstat/ru/statistics/population/level/

13. *Berezinskaja, O.* (2016). Crediting of non-financial sector of the Russian economy: opportunities and restrictions. *Economy Questions*, 3, 63–74.

14. *Govtvan', O.Dzh. & Shokin, I.N. & Hvatov, N.I.* (2016). A monetary banking system of Russia in the conditions of a sharpening of external risks and threats: features and priorities of development Scientific works: Institute of economic forecasting of the Russian Academy of Sciences, 1, 65–100.

15. *Moiseev, A.K.* (2016). "Import substitution" of a monetary policy. *Forecasting problems*, 3, 3–11.

6. *Katasonov, V.Ju.* (2013). *Kapitalizm. History and ideology of "a monetary civilization"*. Moscow: Institute of the Russian civilization, 1072.

Стиров М. М.

Фінансові ресурси підприємств в економіці Республіки Коми Росії

У статті виконується аналіз основних параметрів фінансових ресурсів підприємств економіки північних регіонів Росії по 2003-2016 рр. по Офіційним даними консолідованої фінансової звітності. Розглянуто загальну динаміку активів підприємств, галузева структура економіки, структура джерел капіталу, стан простроченої заборгованості, оборотність і рентабельність активів. Показано особливості економічних змін в періоди криз. Виявлено специфіку руху фінансових ресурсів підприємств в Республіці Коми.

Ключові слова: фінансові ресурси, активи, галузі, підприємства, оборотність, рентабельність, північні регіони, Республіка Коми.

Styrov M.

Financial resources of the enterprises in economy of Komi Republic Russia

In the article the analysis of key parameters of financial resources of the enterprises of economy of northern regions of Russia for 2003-2016 according to official figures of the consolidated financial statements is made. The general dynamics of assets of the enterprises, branch structure of economy, structure of sources of the capital, a condition of arrears, turnover and profitability of assets is considered. Features of economic changes during the periods of crises are shown. Specifics of the movement of financial resources of the enterprises in the Komi Republic are revealed.

Keywords: financial resources, assets, branches, enterprises, turnover, profitability, northern regions, the Komi Republic.

Рецензент: Чужмарова С. И. – доктор экономических наук, доцент, заведующая кафедрой «Банковское дело» Института экономики и финансов ГОУ ВО «Сыктывкарский государственный университет», г. Сыктывкар, Россия.

Reviewer: Chuzhmarova S. – Professor, Ph.D. in Economics, Associate Professor, Head of Banking Department of Institute of Economics and Finance Syktyvkar State University, Syktyvkar, Russia.

e-mail: kbd@syktsu.ru

Статья подана
29.08.2017 г.

ИНСТИТУЦИОНАЛЬНЫЕ ОСНОВЫ ФУНКЦИОНИРОВАНИЯ РЫНОЧНОЙ МОДЕЛИ В СПОРТЕ РЕСПУБЛИКИ БЕЛАРУСЬ

В статье рассматривается спорт как современный социально-экономический феномен, с учетом его уникальности и места в общественном разделении труда. С одной стороны, спорт всегда является органичной составной частью национальной экономики каждой страны и тем самым содержит в себе характерные признаки ее экономической модели. С другой — спорт естественным образом глубоко интегрирован в международную финансово-экономическую систему через деятельность международных спортивных федераций, спортивных соревнований, спортивных лиг. Формирование устойчивой экономической модели в спорте каждой страны может быть обеспечено только на основе синтеза закономерностей и особенностей функционирования как национальных, так и международных экономических систем. Предложен своеобразный «гибридный» подход способен создать оптимальные условия для многоканального целевого финансирования спорта; реализации рыночных принципов и международных стандартов деятельности спортивных организаций; создания качественных спортивных продуктов.

Ключевые слова: спорт, институциональный подход, рыночная модель, спортивная лига, финансово-экономическая система, оптимальные условия.

Постановка проблемы. Активная коммерциализация спорта, превращение его в один из наиболее динамично развивающихся видов бизнеса актуализируют исследования в области экономики и финансов спортивных организаций. Высокая социальная и политическая значимость физической культуры и спорта обуславливает активное участие государства в финансировании деятельности спортивных организаций.

Анализ последних исследований и публикаций. Наиболее ярким примером либеральной рыночной экономики являются США [1,2].

Следует отметить, что спорту как особому виду бизнеса присущ целый ряд особенностей. К числу основных можно отнести следующие:

- в качестве товара (объекта купли-продажи) в спорте могут выступать непосредственно зрелище, участники зрелища (спортсмены), объекты спортивной инфраструктуры, спортивная атрибутика и целый ряд других предметов;

- высокая степень непредсказуемости спортивных результатов и, следовательно, рисков, связанных с инвестициями в спорт;

- большая продолжительность так называемых жизненных циклов тех предметов (спортивная инфраструктура) и субъектов (спортсменов и тренеров), которые могут выступать в качестве сферы приложения инвестиций и объектов купли-продажи [9]. Так,

например, подготовка одного профессионального спортсмена занимает, как правило, не менее 5–10 лет;

- большая капиталоемкость спорта в части финансовых, материальных и трудовых затрат;

- необходимость поддержания разветвленной специальной инфраструктуры спорта (медицинское обеспечение, спортивный инвентарь, специальные средства транспорта и др.).

Эти и многие другие факторы обуславливают факт значительного участия в спортивном бизнесе государства и общественных организаций.

Нередко полностью за государственный счет содержится целый ряд видов спорта. В связи с этим возникает проблема эффективного использования выделяемых бюджетных средств.

Цель статьи – отобразить институциональные основы функционирования рыночной модели в спорте Республики Беларусь.

Изложение основного материала исследования. Спорт как целостное явление представляет собой синтез двух взаимосвязанных составных элементов:

- детско-юношеский спорт, основной задачей которого выступает обучение молодых людей основам спортивного мастерства;

- профессиональный или спорт высших достижений.

Характерной особенностью экономики современного спорта является то, что он финансируется как государством, так и за счет частных инвесторов.

Как правило, государство принимает участие в финансировании двух компонентов единого спортивного движения — детско-юношеского и профессионального спорта (рис. 1).

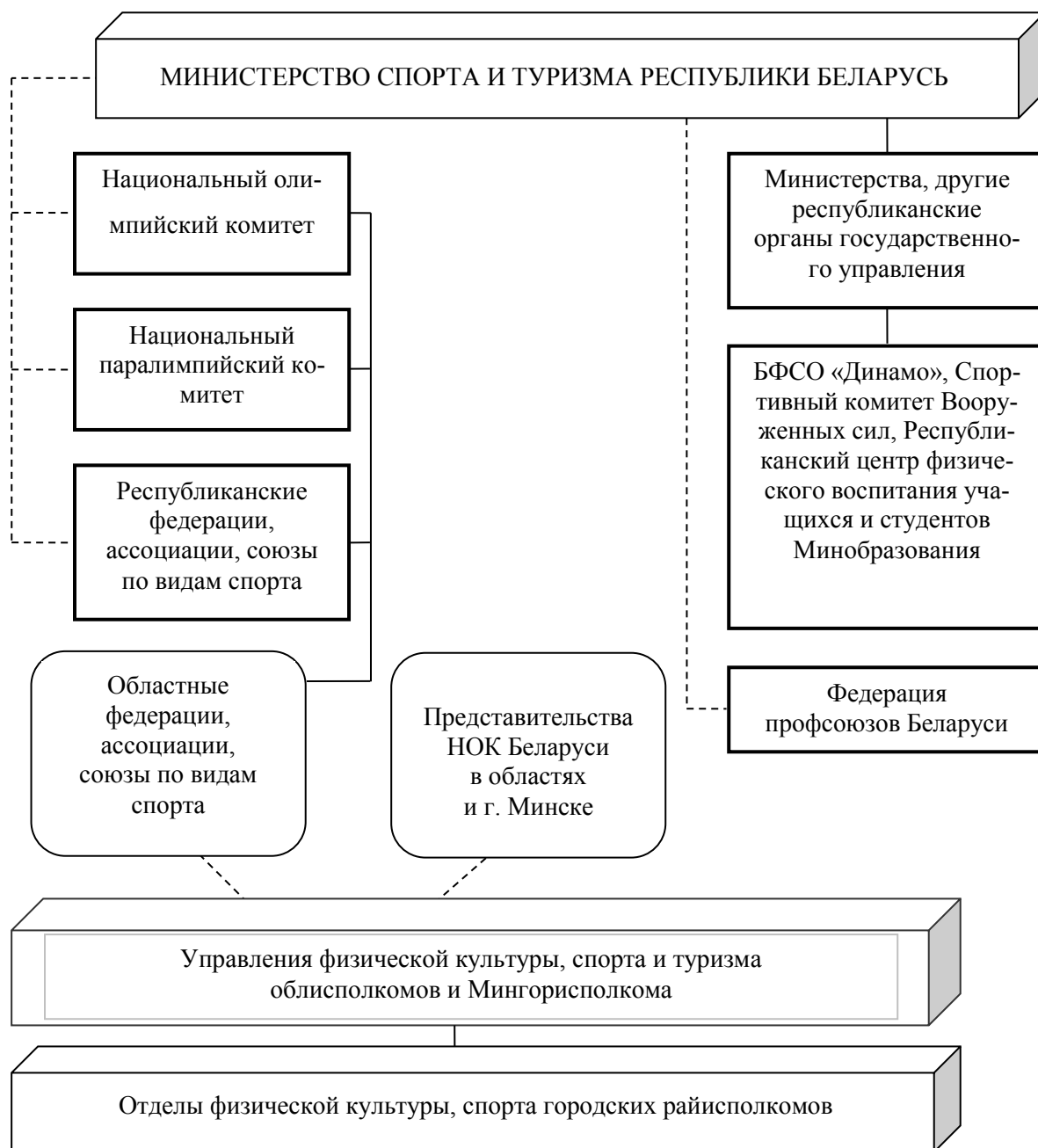

Рис. 1. Организационная структура управления спортом в Республике Беларусь
Источник: обобщено автором на основании [6,7,11,12]

В связи с этим важным условием эффективности целевого использования бюджетных ассигнований, выделяемых государством, служит, во-первых, рациональное распределение средств госбюджетных финансовых потоков между детско-юношеским и профессиональным спортом, и, во-вторых, четкость правового и финансово-экономического механизма перехода

спортсмена из «детского», непрофессионального, во взрослый, профессиональный, спорт.

В настоящее время экономическое управление как взрослым, так детским спортом осуществляется с учетом основных направлений развития спорта в Республике Беларусь. Они содержат методологическую основу построения системы взаимодействия

организаций физической культуры и спорта и предназначены для осуществления деятельности государственных органов и общественных организаций по обеспечению развития игровых видов спорта.

Наиболее любимыми народом, зрелищными, коммуникативными и доступными средствами физической культуры и спорта, развивающими физические, эстетические и нравственные качества личности, способствующими организации досуга населения, профилактике заболеваний, воспитанию подрастающего поколения, являются игровые виды спорта.

Во всем мире спортивные игры традиционно представляют собой популярные виды спорта среди всех категорий населения.

Система игровых видов спорта — часть национальной физической культуры и спорта, олимпийского движения Республики Беларусь, представляющая собой совокупность физкультурно-спортивных и иных институтов, правил и процедур, применяемых на благо личности и общества.

Развитие игровых видов спорта отвечает социальной направленности политики нашего государства, стимулирует создание новых рабочих мест, совершенствование зрелищной индустрии, имеющей большое экономическое значение.

Достижения в игровых видах спорта служат мощным импульсом международного сотрудничества, формирования привлекательного образа нашей страны на международной арене, а победы белорусских спортсменов способствуют росту патриотизма, гражданственности, гордости за страну, область, город, коллектив.

Современная мировая практика свидетельствует о высокой популярности игровых видов спорта. По массовости развития в странах мира игровые виды занимают ведущие позиции. Например, членами международных федераций по хоккею являются 70 стран, по футболу — 208, баскетболу — 217, волейболу — 220 стран.

Игровые виды спорта наиболее популярны на Олимпийских играх. На их долю приходится более 10 % программы олимпиад. Реализоваться в этих видах спорта стремятся все страны. Олимпийские игры, чемпионаты мира показали, как высок уровень конкуренции, как непросто, даже при наличии школ и традиций, завоевать призовые места.

При разработке стратегии развития спортивных игр в Республике Беларусь необходимо учитывать совокупность следующих факторов:

1) рост роли спортивных игр как фактора совершенствования природы человека и общества, уникального механизма оздоровления людей способом самореализации человека, а также средства борьбы против асоциальных явлений, что немаловажно в условиях происходящих негативных демографических процессов;

2) органическое сочетание и объединение усилий государственных, общественных и частных организаций, учреждений, клубов и социальных институтов по развитию футбола, хоккея и других игровых видов спорта, что является признаком их важной роли в системе ценностей современной культуры;

3) совершенствование моделей развития спортивных игр в новых экономических и правовых отношениях, что, с одной стороны, способствует росту получаемых клубами доходов (от посещения и трансляции матчей, продажи клубной атрибутики), а с другой — росту получаемых государством средств в виде налогов, направляемых на развитие инфраструктуры игровых видов спорта;

4) ускорение модернизации и строительства современных футбольных стадионов, ледовых дворцов, других спортивных арен для игр (Беларусь здесь не является исключением), технического перевооружения спортивной индустрии и налаживания массового производства конкурентоспособной продукции для спортивных игр, создания благоприятных условий для развития малых предприятий, выпускающих эту продукцию;

5) растущая популярность национальных команд на Олимпийских играх, чемпионатах мира и континентов, а также клубных команд на континентальных кубках, которая отражает фундаментальные сдвиги в современной культуре и стимулирует процессы глобализации.

Существуют два основных подхода к развитию игровых видов спорта: 1) коммерческо-спортивный; 2) спортивно-коммерческий.

Основу первого подхода составляет стремление к максимальным доходам и прибыли, а непосредственно спортивная деятельность и спортивный результат рассматриваются лишь как средство достижения це-

ли. Этот подход превалирует в американском профессиональном спорте.

При втором подходе, более характерном для европейского региона и Республики Беларусь, на первый план выдвигается спортивный результат. Острота спортивной борьбы выступает приоритетным моментом и обязательным условием спортивного бизнеса. Развитие игровых видов при таком подходе в обязательном порядке предусматривает финансовую поддержку со стороны государства.

Анализ системы формирования национальных команд в странах, лидирующих по развитию игровых видов спорта, свидетельствует о прямой связи между силой клубов и силой национальных команд [10,12]. Расширение географии сильных клубов повышает напряженность внутренних чемпионатов, создает здоровую конкуренцию, что в свою очередь способствует качественной подготовке высококвалифицированных спортсменов. Таким образом, основным комплектующим звеном национальных команд является клуб.

Развитие клуба находится в прямой зависимости от финансирования. Существуют различные формы их финансирования. В одних клубах основная организационно-финансовая деятельность осуществляется через учредителей и генерального спонсора, в других (частных) — из личных средств владельца или средств, полученных от реализации программы развития клуба, а третьим существенную помощь в финансировании оказывают региональные государственные органы.

В среднем система игровых видов спорта составляет одну четвертую часть белорусского спорта. Любителей же игровых видов спорта у нас в стране насчитывается свыше одного миллиона человек.

Правовую основу системы игровых видов спорта составляют Закон Республики Беларусь «О физической культуре и спорте», Указ Президента Республики Беларусь «Об оказании поддержки организациям физической культуры и спорта» от 15.04.2013 г. № 191 [8].

Еще одной проблемой является отсутствие у подавляющего большинства учебно-спортивных учреждений собственной материально-технической базы. Из более 280 учебно-спортивных учреждений, культивирующих игровые виды спорта, только 25 %

располагают своими учебно-спортивными базами.

К факторам, отрицательно влияющим на развитие клубных команд и, следовательно, на игровые виды спорта, можно отнести следующие:

1) неумение руководства большинства хоккейных и футбольных клубов эффективно применять мощный рычаг государственной поддержки для развития собственной инфраструктуры и, наоборот, недостаточная поддержка ряда баскетбольных, волейбольных, гандбольных и других игровых клубов, участвующих в чемпионатах Республики Беларусь, со стороны местных исполнительных и распорядительных органов;

2) недостаточное финансирование, отсутствие собственной, материально-технической базы, низкий уровень проведения чемпионатов не позволяет клубным командам успешно участвовать в Европейских кубках и, как следствие, миграция игроков в зарубежные клубы;

3) сокращение ресурсного потенциала и заинтересованности в развитии спортивных команд по игровым видам спорта в системе Министерства образования Республики Беларусь и Федерации профсоюзов Беларуси;

4) отсутствие юридического статуса у ряда спортивных клубов и низкий уровень профессионализма тренеров клубных команд;

5) слаборазвитая спортивная индустрия по производству конкурентоспособной продукции для игровых видов спорта, проблемы обеспечения дошкольных, общеобразовательных, специализированных учебных заведений современным инвентарем и оборудованием (мячи, клюшки, специальная обувь и др.).

Факторами, отрицательно влияющими на выступления национальных команд, являются следующие:

1) отсутствие качественного пополнения национальной команды игроками из клубных команд;

2) недостаточное финансирование и научно-техническое обеспечение системы подготовки национальных команд к международным соревнованиям;

3) преждевременный отъезд в зарубежные клубы молодых перспективных спортсменов — кандидатов в национальную команду;

4) отсутствие материально-технической базы для проведения международных соревнований.

Говоря о перспективах и путях развития игровых видов спорта в Республике Беларусь, можно отметить, что для ускорения темпов развития игровых видов спорта необходимо в первую очередь достичь высокого уровня их массовости среди различных категорий граждан (дети, подростки и молодежь).

Экономическую основу системы составляют средства республиканского и местного бюджетов, Фонда социальной защиты населения, направляемые на содержание специализированных учебно-спортивных учреждений, отделений училищ олимпийского резерва, центров олимпийской подготовки; средства организаций, оказывающих систематическую поддержку футбольным и хоккейным клубам во исполнение соответствующих указов Президента; средства местных бюджетов на частичное (до 40 %) финансирование расходов клубов по игровым видам спорта во исполнение соответствующего постановления Правительства; иные источники, предусмотренные законодательством.

Существующая экономическая модель управления игровыми видами спорта в зна-

чительной степени несет в себе черты диффузности. Для нее характерно довольно существенное распыление как прямого, так и косвенного бюджетного финансирования как по вертикали (госбюджет, областные, районные, городские и местные бюджеты), так и по горизонтали (виды спорта, федерации, спортивные клубы). С точки зрения целостности спорт необходимо рассматривать как единый комплекс, основу которого составляет взаимосвязь детско-юношеского спорта, финансируемого главным образом за счет госбюджета, и взрослого спорта как особой разновидности коммерческой деятельности, где помимо государственных средств активно присутствует частное финансирование. Поэтому в спорте важное значение имеет эффективность механизма экономического взаимодействия государства и бизнеса в форме государственно-частного партнерства. Анализ этого взаимодействия с точки зрения средств, инвестируемых государством во взрослый и детско-юношеский спорт, свидетельствует о том, что отрицательной чертой нынешней экономической модели развития спорта является не замкнутость кругооборота бюджетных ресурсов, поступающих в отрасль (рис. 2).

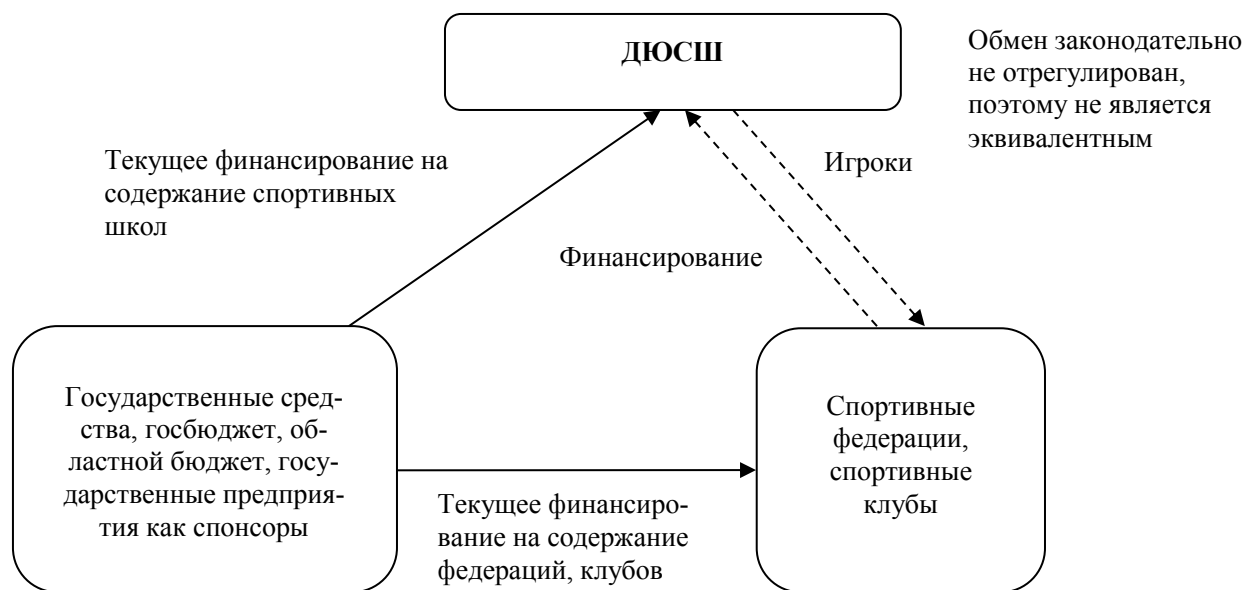

Рис. 2. Схема экономического взаимодействия в спорте
 Источник: обобщено автором на основании [6,7,11,12]

Это нарушает органическое строение единой системы подготовки спортсменов,

сужает естественный потенциал, имеющийся в детско-юношеском спорте, лишает, таким

образом, взрослый спорт полноценной конкурентной подпитки в лице молодых спортсменов. Все это приводит к потере высококвалифицированных тренерских кадров, сокращению набора талантливой молодежи в детско-юношеские школы, провоцирует инвестиции не в отечественных спортсменов, а в поиск (импорт) их за рубежом. Такая экономическая модель высокочрезвычайно затратна и ориентирована не на «накопление» и «капитализацию», а на «проедание» и «потерю стоимости».

Представляется необходимым провести замену такой модели экстенсивного развития современной моделью интенсивного развития, основанной на классических рыночных принципах взаимодействия участников рынка. Для этого предлагаются следующие меры:

1. Функционально разделить участников взаимодействия в спорте на группу, формирующую спрос (заказчик, клиент, финансирующая сторона), и группу, формирующую предложение (подрядчик, исполнитель, сторона, предлагающая услугу на спортивное зрелище).

2. Сконцентрировать финансовые ресурсы государства, во-первых, в детско-юношеском спорте; во-вторых, отказаться от

выделения бюджетных средств на текущее содержание взрослых спортивных команд и перевести их использование в форму призовых выплат за результаты, достигнутые в спортивных соревнованиях; в-третьих, максимально коммерциализировать взрослый спорт, сделав его привлекательной сферой для инвестиций и развития за счет частных средств, а в качестве приоритетной формы организовывать взрослые соревнования, схожие с Лигой чемпионов; в-четвертых, жестко и прозрачно закрепить за государственными детско-юношескими школами и тренерами права на подготовленных ими спортсменов; в-пятых, передавать молодых спортсменов, успешно закончивших ДЮСШ, во взрослые коммерческие спортивные клубы и лиги только на возмездной и подконтрольной обществу основе; в-шестых, разрешить частным инвесторам, содержащим спортивные клубы, тратить призовые средства, полученные от государства, на приобретение спортсменов в государственных детско-юношеских спортивных школах.

В наиболее общем виде принципиальная схема такой экономической модели системы управления спортом представлена на рис. 3.

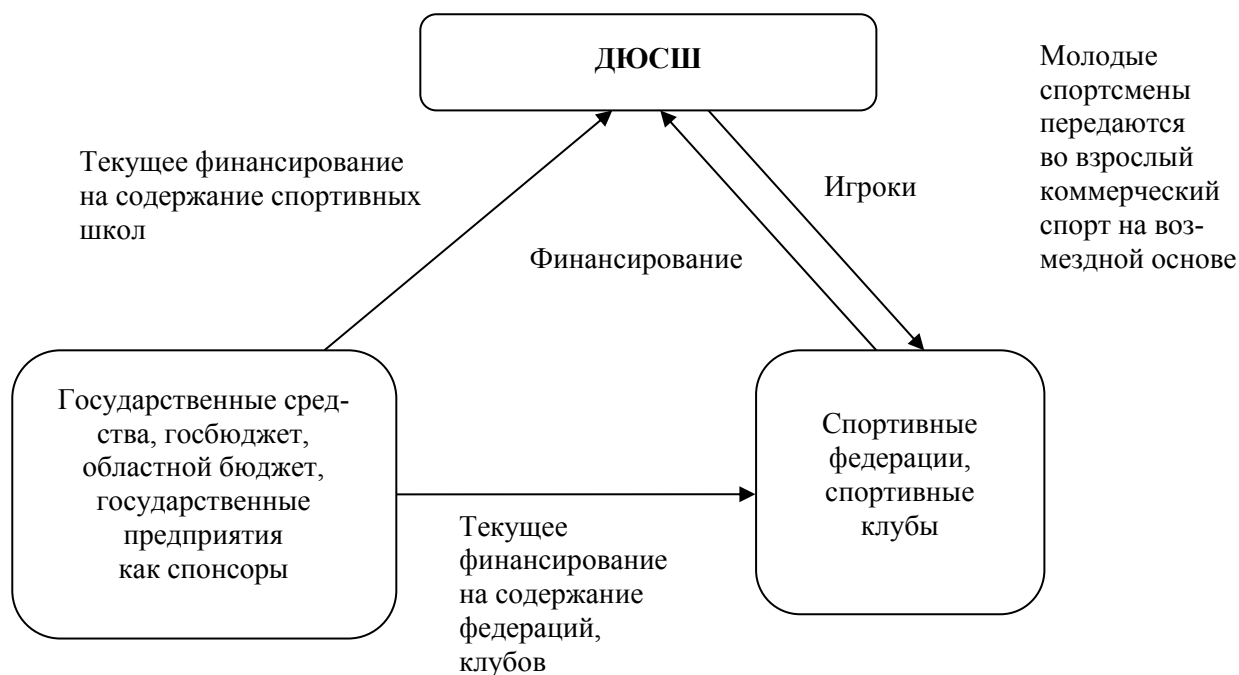

Рис. 3. Предлагаемая схема экономического взаимодействия в спорте

Источник: обобщено автором на основании [6,7,11,12]

Преимуществами предлагаемой модели являются концентрация государственных средств в сфере детско-юношеского спорта, что в полной мере соответствует целям и задачам государства как института власти, формирование полноценного рынка в сфере спорта как особого вида бизнеса, придание замкнутости государственным средствам и гарантии их возмещения за счет покупки спортсменов частными инвесторами, синтез территориального и ведомственного использования бюджетных средств, выделяемых государством на спорт, простая и прозрачная система стимулирования тренеров за подготовку высококлассных спортсменов.

Не менее важным условием для построения эффективной модели управления спортом является оптимизация организационной структуры проведения спортивных соревнований как по вертикали — от детско-юношеских игр до взрослых коммерческих турниров, так и по горизонтали — по видам спорта в территориальном разрезе. В этих условиях прежде всего необходимо найти те структуры, которые бы объединяли все стороны, заинтересованные в развитии того или иного вида спорта, которые бы наделялись широкими правами и концентрировали максимально персонафицированную ответ-

ственность за достигнутые результаты в спортивных соревнованиях на представительных международных форумах. Очевидно, что такими структурами должны стать спортивные федерации по культивируемым видам спорта. При этом не менее важно, чтобы существовал механизм координации совместных действий федераций во всех правовых, технологических, экономических и иных аспектах с органами государственного управления (министерствами, ведомствами), территориальными структурами власти (исполнительные комитеты), частными инвесторами, спортивными клубами, организаторами соревнований (лигами), ведомственными спортивными организациями, общественными организациями. В соответствии с институционализируемой единой компактной иерархией управления видом спорта должно осуществляться и распределение бюджетных средств. Структурная экономическая модель организации управления игровыми видами спорта, которая, на наш взгляд, отражает целостность спортивной отрасли в соответствии с реализуемыми функциями, целями развития, полномочиями, финансовыми ресурсами участников, представлена в наиболее общем виде на рис. 4.

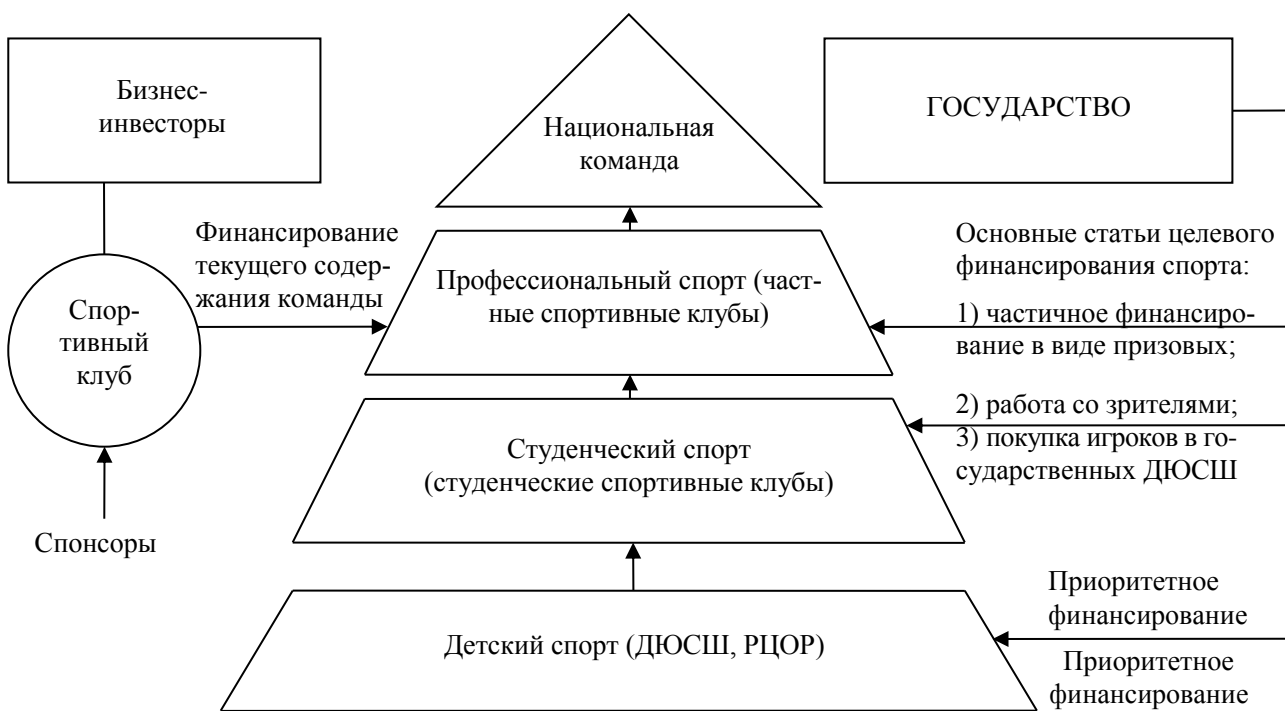

Рис. 4. Структурная экономическая модель организации управления игровыми видами спорта

Источник: обобщено автором на основании [6,7,11,12]

Предлагаемая модель образно интегрирует в себе следующие характерные элементы и механизмы их взаимодействия в рамках единой системы управления игровыми видами спорта:

1. Вид спорта как целостный объект управления структурируется по трем основным уровням: детско-юношеский, молодежный и студенческий спорт, взрослый профессиональный спорт.

2. Спортивная федерация выступает в качестве общей системообразующей структуры, полностью отвечающей за развитие данного вида спорта на территории Республики Беларусь и обеспечивающей организацию сквозной системы соревнований по всей вертикали от детских соревнований до коммерческих соревнований профессионалов (взрослые лиги, чемпионаты, кубки и т.д.).

3. Приоритетными направлениями государственного финансирования являются ДЮСШ различного ведомственного (Министерство образования, Министерство спорта и туризма, Министерство обороны, добровольные спортивные общества и т.д.) и территориального (исполкомы) подчинения. На уровне детско-юношеского спорта государство финансирует текущее содержание спортивных школ.

4. Взрослый профессиональный спорт организуется только на коммерческой основе, рассматривается как особый вид рынка и специфической сферы инвестиций с доминирующим финансированием текущего содержания (оплата труда игроков, тренеров, транспортные и тому подобные расходы) профессиональных спортивных клубов за счет средств частных инвесторов и спонсоров.

5. На уровне организации взрослых коммерческих спортивных соревнований профессионалов государственная финансовая поддержка носит исключительно целевой характер и направляется на следующие нужды:

- выплата призовых спортивным клубам по итогам участия в соревнованиях;
- выплаты за результаты работы с болельщиками, вклад в популяризацию вида спорта, повышение его общественного имиджа и престижа;
- использование заработанных призовых на оплату покупки молодых спортсменов, подготовленных в государственных детско-юношеских спортивных школах.

6. Подготовленные в государственных ДЮСШ молодые спортсмены передаются во взрослый коммерческий спорт на возмездной основе и оплачиваются профессиональными клубами за счет заработанных государственных призовых средств, тем самым включаются в единый кругооборот государственных средств и создаются условия для их частичной или полной окупаемости.

7. Призовые государственные фонды рассматриваются как финансовые ресурсы, за которые ведется борьба с частными спортивными клубами во время соревнований.

8. Размеры призовых государственных фондов должны быть такими, чтобы они покрывали значительную часть текущих расходов частных инвесторов, вложивших свои средства даже в те спортивные клубы, которые не заняли высоких мест. Это будет служить определенной гарантией для инвесторов по возмещению средств, вложенных в содержание спортивного клуба. Это важно еще и с точки зрения поддержания определенного уровня конкурентоспособности самих соревнований, так как для их зрелищности должно быть вполне определенное минимальное количество участников.

9. Основным источником доходов частных спортивных инвесторов должна быть продажа прав на игроков. Клубам необходимо проявлять заинтересованность в такой организации тренировочного и соревновательного процессов, которые будут способны обеспечивать рост мастерства игроков и, как следствие, увеличение их стоимости, а продажа которых впоследствии и будет составлять тот чистый экономический предпринимательский интерес, ради которого инвесторы будут готовы вкладывать свои капиталы в данный вид спорта.

10. Принципиальным моментом финансирования взрослых профессиональных клубов является примерное равенство их текущих бюджетов. Это необходимо для создания схожих условий по оплате труда игроков (максимальный уровень зарплат), что будет способствовать выравниванию класса команд, а значит, повысит непредсказуемость результатов игр, рост зрелищности и интереса со стороны болельщиков.

11. Такое звено системы управления и организации соревнований, как молодежный и студенческий спорт жизненно необходимо для создания условий (площадки), которая будет служить своеобразным трамплином

для передачи игроков во взрослый спорт и важна для увеличения стоимости молодых игроков, а также для более точных и объективных оценок их реальной рыночной стоимости. Это звено системы управления спортом может финансироваться государством в минимальных объемах для снабжения игроков спортивной формой, ежедневного питания и т.д.

12. Следует предусмотреть юридическую возможность закрепления определенной «вечной» доли прав на игроков (хотя бы 1–3 %) за государственными ДЮСШ и лично подготовившими их тренерами для обеспечения стимулирования качественной работы на ранних стадиях, когда и закладываются основы мастерства, без которых невозможно развитие игроков в последующие взрослые периоды их карьеры.

Выводы и перспективы дальнейших исследований. Предложенная организационно-экономическая модель системы управления игровыми видами спорта направлена, во-первых, на институционализацию рыночных принципов, во-вторых, на концентрацию и усиление целевого использования государственных ресурсов, выделяемых на спорт, в-третьих, на стимулирование привлечения средств частных инвесторов [23, 70, 100, 181]. Она ориентирована на создание устойчивого рыночного развития спортивной отрасли на основе государственно-частного партнерства и взаимодействия, а также на эффективное функционирование игровых видов спорта на долгосрочной основе.

Литература

1. *Andreff, W.* Handbook on the Economics of Sport / W. Andreff, S. Szymanski. — Great Britain: MPG Books Ltd; Bodmin; Cornwall, 2006. — 849 p.
2. *Bardhan, P.* On the Concept of Power in Economics // Economics and Politics. — 1991. — Vol. 3, Nov. — P. 265–277.
3. *Bayle, E.* Le sport professionnel et les structures marchandes associees au spectacle sportif, in L'emploi sportif en France: situation et tendance d'evolution / E. Bayle, J. Camy, N. Leroux. — Paris : Co-edition Afraps–Runopes, 2002. — P. 45–64.
4. *Houlihan, B.* Comparative Elite Sport Development: systems, structures and

public policy / B. Houlihan, M. Green. — Oxford, 2008. — 317 p.

5. *Késenne, S.* Revenue Sharing and Competitive Balance in Professional Team Sports / S. Késenne // J. of Sports Economics. — 2000. — № 1. — P. 56–65.

6. *Лукашенко, А. Г.* Экономическая политика белорусского государства: лекция Президента Республики Беларусь в Белорусском государственном экономическом университете, Минск, 29 нояб. 2002 г. — Минск : БГЭУ, 2003. — 16 с.

7. Государственная программа развития физической культуры и спорта в Республике Беларусь на 2011–2015 годы // Официальный сайт Министерства спорта и туризма Республики Беларусь. — Режим доступа: <http://mst.gov.by/ru/razvitie-sporta/>.

8. Об оказании поддержки организациям физической культуры и спорта [Электронный ресурс] : Указ Президента Респ. Беларусь, 15 апр. 2013 г., № 191 // Консультант Плюс: Беларусь. Технология 3000 / ООО «ЮрСпектр», Нац. центр правовой информ. Респ. Беларусь. Минск, 2014.

9. *Панков, Д. А.* Экономика спортивных организаций : учеб.-метод. пособие / Д.А. Панков, С.Б. Репкин. — Минск : БГАТУ, 2014. — 208 с.

10. *Норт, Д.* Институты, институциональные изменения и функционирование экономики / Д. Норт. — М. : Начала, 1997. — 180 с.

11. *Нуреев, Р. М.* Экономика развития: модели становления рыночной экономики : учеб. / Р.М. Нуреев. — 2-е изд., перераб. и доп. — М. : Норма, 2008. — 639 с.

12. *Починкин, А. В.* Менеджмент в сфере физической культуры и спорта : учеб. пособие / А.В. Починкин. — 3-е изд., доп. и перераб. — М. : Совет. спорт, 2013. — 264 с.

References

1. *Andreff, W.* (2006). Handbook on the Economics of Sport. Great Britain: MPG Books Ltd; Bodmin; Cornwall, 849.
2. *Bardhan, P.* (1991). On the Concept of Power in Economics. Economics and Politics. Vol. 3, Nov, 265-277.
3. *Bayle, E.* (2002). Le sport professionnel et les structures marchandes associees au spectacle sportif, in L'emploi sportif en France: situation and tendance d'evolution. Paris: Coedition Afraps–Runopes, 45-64.

4. *Houlihan, B.* (2008). *Comparative Elite Sport Development: systems, structures and public policy.* Oxford, 317.

5. *Késenne, S.* (2000). *Revenue Sharing and Competitive Balance in Professional Team Sports.* *Journal of Sports Economics*, 1, 56-65.

6. *Lukashenko, A. G.* (2003). *The economic policy of the Belarusian state: lecture of the President of the Republic of Belarus at the Belarusian State Economic University, Minsk, 29 Nov. 2002.* BSEU, 16.

7. *State program of development of physical culture and sports in the Republic of Belarus for 2011-2015.* Official website of the Ministry of Sport and Tourism of the Republic of Belarus. Access mode: <http://mst.gov.by/ru/razvitie-sporta/>.

8. *About rendering support to the organizations of physical culture and sports (2014).* Decree

of the President Resp. Belarus, 15 Apr. 2013, № 191. Consultant Plus: Belarus. Technology 3000. LLC "YurSpektr", National center of legal information. Rep. Belarus. Minsk.

9. *Pankov, D. A.* (2014). *Economics of sports organizations: the teaching method. allowance.* Minsk: BSTU, 208.

10. *North, D.* (1997). *Institutions, institutional changes and the functioning of the economy / D. North.* Moscow: Beginning, 180.

11. *Nureev, R. M.* (2008). *Economics of development: models of the formation of a market economy: 2 nd ed., Pererab. and additional.* Moscow: Norma, 639.

12. *Pochinkin, A. V.* (2013). *Management in the field of physical culture and sports: Textbook. Allowance. 3rd ed., Ext. and pererab.* Moscow: Council. sport, 264.

Репкін С. Б.

Інституційні основи функціонування ринкової моделі в спорті і науки України

У статті розглядається спорт як сучасний соціально-економічний феномен, з урахуванням його унікальності і місця в суспільному поділі праці. З одного боку, спорт завжди є органічною складовою частиною національної економіки кожної країни і тим самим містить в собі характерні ознаки її економічної моделі. З іншого - спорт природним чином глибоко інтегрований в міжнародну фінансово-економічну систему через діяльність міжнародних спортивних федерацій, спортивних змагань, спортивних ліг. Формування стійкої економічної моделі в спорті кожної країни може бути забезпечено тільки на основі синтезу закономірностей і особливостей функціонування як національних, так і міжнародних економічних систем. Запропоновано своєрідний «гібридний» підхід здатний створити оптимальні умови для багатоканального цільового фінансування спорту; реалізації принципів і міжнародних стандартів діяльності спортивних організацій; створення якісних спортивних продуктів.

Ключові слова: спорт, інституційний підхід, ринкова модель, спортивна ліга, фінансово-економічна система, оптимальні умови.

Repin S.

Institutional foundations of functioning the market model in the sports of Belarus

The article considers sport as a modern socio-economic phenomenon, taking into account its uniqueness and place in the social division of labor. On the one hand, sport is always an integral part of the national economy of each country and thus contains the characteristic features of its economic model. On the other hand, sport is naturally deeply integrated into the international financial and economic system through the activities of international sports federations, sports competitions, sports leagues. The formation of a sustainable economic model in the sport of each country can be achieved only on the basis of the synthesis of laws and features of the functioning of both national and international economic systems. The original "hybrid" approach is proposed to create optimal conditions for multi-channel targeted financing of sports; implementation of market principles and international standards of sports organizations; creating high-quality sports products.

Keywords: sport, institutional approach, market model, sports league, financial and economic system, optimal conditions.

Рецензент: Павлов К. В. – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри «Економіка та управління» Камського інституту гуманітарних та інженерних технологій, м. Іжевськ, Росія.

Reviewer: Pavlov K. – Professor, Ph.D. in Economics, Head of Economy and Management Department Kamsky institute of humanitarian and engineering technologies, Izhevsk, Russia.

e-mail: kvp_ruk@mail.ru

Стаття подана
12.09.2017

ДЕНЕЖНО-КРЕДИТНАЯ ПОЛИТИКА НАЦИОНАЛЬНОГО БАНКА БЕЛАРУСИ В 2010-2016 ГГ.

В статье исследуется экономика Республики Беларусь, относящаяся к категории малой открытой экономики. На постсоветском пространстве считается, что в Беларуси действует своеобразная модель социально-экономического развития, что отражает термин социально-ориентированная рыночная экономика (СОРЕ). В статье проводится анализ принципов построения и механизмов функционирования специфической модели экономики Беларуси в 2010-2016 гг. Особое внимание уделяется трем последним годам, так как экономика страны находится в состоянии стагфляции. Депрессивный спад ВВП начался со второй половины 2014 г., сопровождаясь высокой двухзначной инфляцией. В статье исследуются макроэкономические тенденции страны и функционирование денежных рынков, а также оценивается регулирующее воздействие правительства Республики Беларусь и Национального банка на макросистему и обслуживающие ее денежные рынки, которые находятся под воздействием сильной турбулентности международных рынков.

Ключевые слова: малая открытая экономика, социально-ориентированная рыночная экономика, квази-рынок, депрессия, стагфляция, макросистема, денежные рынки.

Постановка проблемы. В экономике Беларуси происходил рост ВВП в 2010 г. – 7,7%; 2011 – 5,5; 2012 – 1,7; 2013 – 0,9; 2014 г. – 1,7%. Необходимо отметить, что в стране в 2011 г. был сильный валютный кризис, созданный во многом неверной политикой государства. В условиях благоприятной мировой конъюнктуры, при которой рост ВВП в экономике США в 2010 г. составил 3 %, а в 2011 г. – 1,7 % государство избрало политику форсированной экспансии. За 1 квартал 2011 г. ВВП Беларуси вырос на 10,9 %. Проведение в 2011 г. государством мягкой денежно-кредитной и бюджетно-финансовой политики привело к деструкции экономики и глубокому валютному кризису. Экономика испытала шок скачкообразной девальвации рубля почти в 3 раза (293 %). Рубль рухнул с 3020 р./долл. (20.03.2011) до 8850 р./долл. (14.11.2011). Одновременно инфляция подпрыгнула до трехзначных величин, ее индекс составил 208,7 % (декабрь 2010 г. к декабрю 2011 г.). В итоге в 2011 г. цена роста ВВП в 5,5% оказалась сверхдорогой.

Несмотря на то, что в 2014 г. совокупный рост ВВП составил 1,7%, с середины этого года начался его спад, который продолжался в течение 2-го полугодия. Экономика Беларуси вошла в состояние депрессии, которая продолжается почти три года. В 2015 г. спад ВВП составил 3,8%, в 2016 г. – 2,6%. ВВП в 2016 г. достиг 47,8 млрд. долл. Правительство прогнозирует снижение ВВП в 2017 г. на 0,5-1%. За январь-февраль 2017 г.

падение ВВП составило 1 % относительно уровня ВВП в январе-феврале 2016 г.

Динамика ВВП основных торговых партнеров Беларуси – субъектов российской и европейской экономики в 2014–2016 гг. была неблагоприятна для национальной экономики страны. Негативное влияние на рост ВВП оказывает сокращение как потребительского, так и инвестиционного спроса, что связано со снижением реальных доходов граждан и неудовлетворительно финансово-го состояния предприятий.

Анализ последних исследований и публикаций. При невысокой конкурентоспособности белорусских предприятий у них происходит вымывание оборотного капитала и снижение рентабельности. Рентабельность продаж в 2016 г. составила 7,3 % (7,6 % за 2015 г.), а рентабельность реализованной продукции 9,2 % (9,4 % за 2015 г.). Доля убыточных предприятий в 2016 г. составила 19 % (в % к общему числу предприятий). Чистая прибыль предприятий в 2016 г. достигла 4,304 млрд. руб., их убыток 2,549 млрд. руб., на покрытие которого из госбюджета было направлено 1,939 млрд. руб. Причина кризиса экономики страны заключается в неэффективности госсектора. Динамика начисленной среднемесячной заработной платы (2010-2016) отражает циклическое развитие экономики и удары валютного кризиса (2011, 2014-2015). Так в декабре 2010 г. она составила – 515 долл.; в декабре 2011 г. – 340; в декабре 2012 г. – 522,6; в декабре 2014 г. – 480; в декабре 2016 г. – 408

долл. Реальные располагаемые денежные доходы граждан снижаются (2010 г. взят за 100%): 2013 г. – 116,3%; 2014 – 100,9; 2015 – 94,1; 2016 г. – 92,7 %. Рост оплаты труда в условиях роста ВВП превышает ее производительность, при спаде ВВП происходит объективная коррекция между ними. Несовпадение между оплатой труда и производительностью труда создает диспропорции между производством и потреблением.

Цель статьи – отобразить реальные тенденции развития денежно-кредитной политики экономики и Национального банка Беларуси в 2010-2016 гг.

Изложение основного материала исследования. У граждан и предприятий сохраняются негативные ожидания относительно тенденций развития экономики. Неблагоприятная конъюнктура для белорусских экспортеров накладывается на тенденцию к падению инвестиций в основной капитал (2010 г. взят за 100%): в 2013 г. – 113,8%; 2014 – 107,2%; 2015 – 86,9%; 2016 – 71,6%.

Внешнеторговое сальдо товаров и услуг в экономики страны в 2008 г. составляло минус 4,652 млрд долл.; 2009 – минус 5,608; 2010 – минус 7,500; 2011 – минус 1,209; 2012 – плюс 2,834; 2013 – минус 2,341; 2014 – минус 0,489; 2015 – минус 0,121; 2016 – минус 0,027. Четвертый квартал 2014 г. и 1-3 кварталы 2015 г. были отмечены усилением турбулентности внешней международной среды, что значительно ухудшило состояние экономики Беларуси. В этот период времени Нацбанк избрал режим грязного плавления валютного курса, стремясь поддерживать высокий уровень положительных процентных ставок преимущественно экономическими методами регулировать уровень валютного курса, продавая и покупая валюту.

Множественный валютный курс рубля и его применение в экономике Беларуси с 1992 г.

Экономика страны в 2014-2015 гг. испытала сильное давление со стороны несбалансированных международных рынков, что проявилось в 4-м квартале 2014 г. и августе 2015 г. Нацбанк ввел 19.12.2014 г. административные ограничения на денежном рынке. 30-процентный комиссионный сбор должны были платить физические и юридические лица желающие купить наличную и безналичную валюту на всех сегментах ва-

лютного рынка. Освобождались от уплаты 30% налога на биржевые операции на торгах Белорусской валютно-фондовой биржи (БВФБ) только операции для расчетов по товарам, покупаемым за счет бюджетных средств. По существу государство ввело систему множественных валютных курсов рубля. Для обеспечения предложения валюты на денежном рынке была увеличена норма обязательной продажи экспортерами валютной выручки с 30 до 50%.

Традиционно государство широко применяет систему административных методов управления экономикой страны, основными элементами которой является перераспределительный механизм и административный контроль над товарными ценами. Самым неадекватным административным элементом, подрывающим конкурентоспособность субъектов экономики и ограничивающим возможность корректно считать эффективность их деятельности, является режим множественных валютных курсов рубля. В 1991–2002 гг. и в 2011 г. белорусская экономика функционировала в условиях активного применения государством системы множественных валютных курсов рубля, что привело к следующим негативным последствиям. Объективно единый валютный рынок страны не существовал, так как функционировало множество не связанных друг с другом сегментов валютного рынка. В противовес официальному рынку сформировался «черный» валютный рынок. Действовала сеть нелегальных финансовых посредников, торгующих наличной и безналичной валютой на всех сегментах рынка, проводивших валютный арбитраж. В экономике нарушалась сбалансированность роста ВВП, так как система множественных валютных курсов рубля закрепляла значительные диспропорции на нестабильных и хаотически функционирующих сегментах рынков. Государство вело постоянную и бесперспективную борьбу со спонтанной непредсказуемостью несбалансированных денежных и товарных рынков, распадавшихся на множество не связанных друг с другом сегментов.

Характерной чертой функционирования денежного рынка в 1991–2002 гг. являлся «рваный» темп девальвации валютного курса рубля. Периоды относительно «спокойного» плавного снижения курса рубля, как правило, сменялись взрывным ускорени-

ем его падения, что вело к мгновенным изменениям валютного курса рубля. В короткий период времени осуществлялись многочисленные удачно проводимые спекулятивные атаки на рубль. Мизерная величина чистых иностранных активов (ЧИА) Нацбанка вынуждал его прибегать к постоянному административному вмешательству в процесс функционирования денежного рынка, используя стандартный набор административных инструментов. По этой причине с завидным постоянством государство воссоздавало систему множественных валютных курсов рубля, что свидетельствовало о внутренней неустойчивости экономики страны и хаотичному накоплению значительных диспропорций. Эти тенденции обуславливали высокие темпы гиперинфляции и девальвации рубля в лихие 90-е годы XX века и в не менее нестабильные годы начала XXI века.

До августа 2008 г. конъюнктура внешних рынков была благоприятна для белорусских товаров, что позволило экономике Беларуси, наращивая внешние долги увеличивать ВВП. Однако наступление мирового кризиса вызвало внешний шок, который начался с августа 2008 г. и привел к резкому спаду экспортной валютной выручки. Волна мирового экономического кризиса в 2008-2009 гг., накрывшая экономику Беларуси, привела к вынужденному проведению правительством жесткой программы под контролем МВФ (1.01.2009 – 1.04.2010). Естественным следствием кризиса стала ниспадающая волна экономического цикла в белорусской экономике – рост ВВП в 2009 г. составил 0,2 %, что находится в рамках статистической погрешности. Первая волна кризиса (сентябрь 2008 г. – июль 2009 г.) вызвала сильную спекулятивную атаку на рубль, однако была успешно преодолена. Причем экономика Беларуси не испытала тех девальвационных потрясений, которые произошли в ней во время следующего валютного кризиса в 2011 г. В соответствии с программой МВФ stand-by в январе 2009 г. – марте 2010 г. были ужесточены бюджетно-финансовая и денежно-кредитная политика, что имело позитивные последствия для финансового оздоровления экономики. К августу 2009 г. удалось сбалансировать валютный рынок и улучшить структуру широкой денежной массы (ШДМ или М3). Спекулятивная атака на рубль была успешно подавлена, так как государству удалось провести в начале 2009

г. незначительную 20-процентную девальвацию рубля, а затем удерживать валютный курс рубля на стабильном уровне. При этом Нацбанк продал в 2009 г. на валютном рынке 2,073 млрд долл. Девальвация рубля на 20 % оказалась хорошей ценой за восстановления сбалансированности денежного рынка. Тем самым государству относительно дешево удалось «успокоить» первую волну финансово-экономического кризиса в 2009 г. за 2,073 млрд долл., по сравнению с обвалом рубля в 2011 г., когда Нацбанк продал 4,568 млрд долл. Валютный кризис 2011 г. привел к деструкции деятельности субъектов по причине проведения Нацбанком и правительством страны безответственной денежно-кредитной и бюджетно-финансовой политики.

За 2014 г. на всех сегментах валютного рынка сложилась следующая структура валютных операций. Банки-нерезиденты купили иностранной валюты на 479 млн долл. Предприятия купили 495 млн долл. Банки-резиденты продали 85 млн долл. Однако самыми активными покупателями валюты оказались граждане, которые купили ее на 1,314 млрд дол. Всего же на всех сегментах валютного рынка было куплено 2,274 млрд долл.

Внешнеторговое сальдо товаров и услуг в 4-м квартале 2014 г. стало отрицательным и составило в октябре 2014 г. – минус 105 млн долл., в ноябре 2014 г. – минус 128 млн долл., в декабре 2014 г. – минус 869 млн долл. На валютном рынке сложилась однонаправленная тенденция превышения спроса на валюту над ее предложением, что означало разворачивание атаки на национальную валюту. Если в ноябре спрос на валюту составлял в среднем 5 млн долл. в день, то во второй половине декабря его динамика стала критической: 33 млн долл. (16.12.2014), 66 млн долл. (17.12.2014), 80 млн долл. (18.12.2014). Граждане начали активно снимать срочные рублевые депозиты из банков: 18 декабря было изъято 2 трлн р., а 19 декабря – 0,9 трлн р. Через обменные пункты банков граждане купили: 33 млн долл. (14.12.2015); 66 (15.12.2015); 80 (16.12.2015); 75 (17.12.2015); 150 (18.12.2015), 250 млн долл. (19.12.2015). Правительство и Нацбанк, утратив рычаги экономического регулирования денежного рынка, были вынуждены 19.12.2015 г. ввести комплекс чрезвычайных административных и экономических мер

направленных на пресечение спекулятивной атаки на рубль.

Введенные государством жесткие административные валютные и рублевые ограничения носили временный характер. Административные ограничения по сжатию ажиотажного спроса на валюту при резком сокращении РДБ и РДМ, а также рост рублевых процентных ставок выполнили свои чрезвычайные функции. Нацбанк избрал путь постепенного снятия административных ограничений. Используя ограничения, с помощью которых был административно жестко сокращен спрос на валюту на торгах БВФБ, Нацбанк за короткое время скачкообразно девальвировал курс рубля. С третьей декады декабря 2014 г. и по середину августа 2015 г. Нацбанк провел контролируруемую девальвацию рубля к доллару. Однако во второй половине августа 2015 г. вновь произошло падение курса белорусского рубля к доллару на 15%, евро на 18,7% и российскому рублю на 4,1%. Эта вспышка на валютном рынке была обусловлена спекулятивным падением международных финансовых рынков. За 2015 г. девальвация белорусского рубля к доллару составила 56 % с 11900 р./долл. (1.01.2015) до 18569 р./долл. (1.01.2016), к евро на 40,4 % с 14460 р./евро (1.01.2015) до 20300 р./ евро (1.01.2016), к российскому рублю на 23,2% с 207 BRB/RUB (1.01.2015) до 255,33 BRB/RUB (1.01.2016).

Для того, чтобы остановить спекулятивную атаку на национальную валюту Нацбанк резко повысил ставку рефинансирования с 20% (была установлена 13.08.2014 г.) до 25% (9.01.2015). Был также введен механизм привязки валютного курса белорусского рубля к корзине валют, в которой удельный вес российского рубля увеличен до 40 %, а весовые доли доллара и евро снижены до 30% по каждой твердой валюте. Этот механизм привязки белорусского рубля к корзине валют реализовывался на основе операционного правила проведения валютных интервенций, предусматривающих минимизацию продажи валюты Нацбанком и обеспечение динамики валютного курса рубля с учетом спроса и предложения на валютном рынке с одновременным ограничением волатильности стоимости корзины валют в течение торговой сессии. Если на торгах БВФБ спрос превышает предложение по всем трем торгуемым иностранным валютам,

то стоимость корзины валют растет и наоборот.

После проведения январской девальвации рубля необходимость в существовании 30-процентного налога на биржевые операции на торгах БВФБ исчезла. Поэтому он был отменен 8.01.2015 г. Комиссионный сбор с граждан и предприятий (30 %), покупающих наличную и безналичную валюту на внебиржевом рынке был отменен 9.01.2015 г. Нацбанк отменил 26.01.2015 г. установленный для банков верхний предел рублевых процентных ставок по срочным депозитам граждан (не выше 50 %). С 20.03.2015 г. были сняты ограничения на функционирование межбанковского валютного рынка, а также отменены ограничения по кредитованию в иностранной валюте юридических лиц и индивидуальных предпринимателей, имеющих валютную выручку. Норма обязательной продажи валютной выручки экспортерами была последовательно снижена сначала с 50 до 40 % (25.02.2015), а затем с 40 до 30 % (1.04.2015). По мере нормализации состояния валютного рынка 1.09.2016 г. норма обязательной продажи валютной выручки экспортерами была уменьшена с 30 до 20 %.

В период 2013-2016 гг. правительство проводит жесткую бюджетно-финансовую политику, которая позволила достичь профицита консолидированного госбюджета: 2013 г. – 0,2% ВВП; 2014 – 1,0; 2015 – 1,8; 2015г. – 1,3% ВВП. Размер доходов госбюджета составляет: 2013г. – 28,2% ВВП; 2014 – 27,2; 2015 – 29,6; 2015г. – 30,3% ВВП.

Депрессия протекает при двухзначном уровне инфляции, которая последовательно снижается (2012 г. – 21,8%; 2013 – 16,5; 2014 – 16,2; 2015 – 12; 2016 г. – 10,6%). В марте 2017 г. относительно марта 2016 г. инфляция составила 6,4% (при целевом значении в 9% на 2017 г.). Спад ВВП и высокая инфляция являются критерием продолжающейся депрессии экономики страны. Прирост РДМ за 2016 г. составил 19,4%, что свидетельствует о проведении Нацбанком умеренно-жесткой денежно-кредитной политики.

Для сравнения приведем данные о приросте РДМ в условиях безудержной кредитной экспансии в апреле-декабре 2010 г., которая привела к обострению диспропорций в экономике. До 1.04.2010 г. Беларусь выполняла очень жесткую программу МВФ (1 год и 3 месяца), которая началась 1.01.2009 г. В 2010 г. при росте ВВП в 7,6 %,

рост банковских активов подскочил до 53 %. Неустойчивый циклический характер развития экономики страны отражает динамика прироста рублевой денежной массы (РДМ). Рост РДМ в 2007 г. составил 35 %, 2008 – 22,5; 2009 – 0,95; 2010 г. – 27,5 %. Инфляция в 2007 г. составила 12,1 %; 2008 – 13,3; 2009 – 10,1; 2010 г. – 9,9 %. Монетарное сжатие в 2009 г. помогло на год восстановить пропорции в экономике страны. Впервые в истории Беларуси в 2009 г. показатель М0 (наличные деньги в обращении) уменьшился в номинальном выражении, а рост РДМ оказался самым низким (0,95 %) с 1992 г., так как Нацбанк сократил рублевую денежную базу (РДБ) в 2009 г. на минус 631 млн руб.

На внутреннем валютном рынке сохраняется чистое предложение инвалюты, в основном за счет ее продажи населением. Сбалансирован спрос и предложение валюты на сегменте рынка предприятий, что отражает тенденции во внешней торговле (2015-2016).

Средняя процентная ставка по новым депозитам граждан в рублях за декабрь 2016 г. составила 14,3 %, а предприятий – 8,6 %. Средняя процентная ставка по новым кредитам в рублях уменьшилась за 2016 г. на 12,8 % и составила 20,5 %, а по новым кредитам в СКВ упала до 8,3 %. Однако из-за высокого уровня вмешательства государства в экономику продолжается поддержка государственных предприятий через систему льготного кредитования. Поэтому с учетом льготных каналов финансирования ставка по всем рублевым кредитам в декабре 2016 г. составила 12 %.

В отраслевой структуре занятости происходят определенные изменения. Однако они затрагивают только внешнюю количественную сторону явлений – изменения в численности работающих в различных отраслях народного хозяйства. Проводимые государством в 1992–2016 гг. структурные сдвиги в целях технологического переоснащения производства явно недостаточны, особенно принимая во внимание взрывной и интенсивный технологический рывок в развитых странах мира. Несмотря на негативные демографические тенденции развития, экономика Беларуси в целом обеспечена трудовыми ресурсами. Однако ввиду того, что в обществе подорван механизм расширенного воспроизводства населения, а также невысок уровень эффективности использо-

вания факторов производства, перспективы развития экономики Беларуси ухудшаются. Казалось бы, наоборот, ухудшение демографических тенденций в развитии страны должно было бы стимулировать рост эффективности использования факторов производства, в первую очередь направленного на укрепление человеческого потенциала (переобучение работников для обслуживания новых технологий, рост производительности труда, получение навыков и опыта в использовании современного высокопроизводительного капитала). Однако позитивных тенденций здесь не наблюдается.

Между правительством страны и МВФ существуют серьезные разногласия по поводу проведения структурной перестройки экономики, на чем настаивает МВФ при обсуждении перспектив сотрудничества МВФ с Беларусью. Поэтому кредитная поддержка с ее стороны после завершения программы по финансовой стабилизации экономики Беларуси (2009 г. - 1 квартал 2010 г.) более не осуществляется. Объективно требуется проведение программы реструктуризации предприятий и банков, реализация которой может позволить создать долгосрочные условия для восстановления экономического роста.

Нефтегазовый конфликт между странами обострился в 2016 г. после мирового падения цен на энергоносители. Минск назвал справедливой цену на поставляемый в Беларусь российский газ в размере 73 долл. за 1 тыс. куб. м. Россия настаивала на соблюдении действующего контракта: цена Ямала плюс транзит, хранение и реализация на местном рынке. Контрактная цена в 2016 г. составляла 132 долл. за 1 тыс. куб. м. Российский газ для Беларуси с 1.01.2017 г. подорожал на 6,81%, т.е. до 141,1 долл. За 1 тыс. куб. м. Ранее при цене в 132 долл. 1 тыс. куб. м. Беларусь платила 107 долл.

Во 2-м полугодии 2016 г. Россия снизила в Беларусь поставки нефти в 2 раза. По концерну Белнефтехим они упали на 5,5 млн. тонн. Собственная добыча нефти в Беларуси составляет 1,6 млн. тонн. Для нужд внутреннего рынка страны необходимо 7 млн. тонн нефти и 24 млн. тонн для полной загрузки двух нефтеперерабатывающих заводов.

Переговоры глав государств России и Беларуси (3.04.2017 г.) привели к позитивным результатам в затянувшемся нефтегазо-

вом споре. Так на 2018 г. цена на газ составит 129 долл. за 1 тыс. куб. м., в 2019 г. – 127 долл. за 1 тыс. куб. м. С середины апреля 2017 г. восстановлен объем поставок нефти на уровне 24 млн. тонн. Сумма неурегулированного текущего долга Беларуси перед Россией за поставки газа на апрель 2017 г. достигла 726 млн. долл., которые оплатил Нацбанк. Камнем преткновения в нефтегазовом споре между странами стал проблема необходимости и возможности введения равных условий хозяйствования для белорусских и российских предприятий (единые цены на энергоносители, налоги, система таможенного регулирования и т.д.). Однако, на данном этапе интеграционного процесса между Беларусью и Россией существует жесткое расхождение позиций сторон, преодолеть которые пока не представляется возможным.

Выводы и перспективы дальнейших исследований. Таким образом, валовой внешний долг страны на 1.01.2017 г. составляет 37,567 млрд долл. (из них государственный долг – 22,382 млрд долл.), представляя собой серьезную проблему для страны, так как он начал интенсивно расти десять лет назад во время жесткого газового спора между Россией и Беларусью. Фундаментальными проблемами экономики Беларуси являются невысокая конкурентоспособность товарного экспорта, большая зависимость от ввоза сырья и энергоносителей из России по растущим для Беларуси с 2007 г. к мировому уровню ценам, к которым белорусские предприятия не могут прирастить достаточно высокий уровень добавленной стоимости, используя выпуск более конкурентоспособной продукции. Темпы роста расходов госсектора на импортные товары превышают темпы роста экспортной валютной выручки. Невысокая эффективность предприятий имеет своим следствием, как правило, хронически высокий уровень отрицательного чистого экспорта, что компенсируется большими ценовыми субсидиями, которые имеются по импортным российским энергоносителям. Действие данного фактора временно смягчает проблемы экономики Беларуси. Особенно в период экономического роста (2000–2008) экономика Беларуси работала в благоприятных условиях, потребляя российские энергоносители по льготным ценам. Например, в 2006 г. когда мировая цена на газ достигла 293 долл. за 1 тыс. куб.м.

Россия продавала Беларуси газ по цене 47,8 долл. Льготный порядок газовых поставок для Беларуси существовал до января 2007 г. После газового конфликта между Россией и Беларусью по взаимной договоренности цена на газ стала ежегодно повышаться. В 2008 г. мировая цена на газ достигла 409 долл. за 1 тыс. куб. м., а Беларусь платила 128 долл. В 1991–2009 гг. страна платила в 3–7 раз меньше мировых цен на газ. На 2012 г. российские цены на газ составляли 165,6 доллара за 1 тыс. куб.м.

Поэтапный подъем цен на энергоносители Россией с 2007 г. приводит к поэтапному уменьшению российских субсидий. В итоге падающие ценовые субсидии пришлось замещать стремительным наращиванием валового внешнего долга (на 1 января разных лет): 2006 г. – 5,128 млрд долл.; 2007 – 6,844; 2008 – 12,497; 2009 – 15,154; 2010 – 22,06; 2011 – 28,401; 2012 – 34,023; 2013 – 33,766; 2017 г. – 37,567 млрд долл. Финансовая стабилизация экономики, достигнутая в 2016 г. должна быть дополнена структурной перестройкой отраслей для того, чтобы предприятия могли наладить выпуск современной конкурентоспособной продукции, продаваемой на мировом рынке.

Литература

1. Статистический ежегодник Республики Беларусь. 2009 г. – Мн.: Нац. стат комитет, 2009. – 640с.
2. Статистический ежегодник Республики Беларусь. 2010 г. – Мн.: Нац. стат комитет, 2010. – 582с.
3. Статистический ежегодник Республики Беларусь. 2011 г. – Мн.: Нац. стат комитет, 2011. – 604с.
4. Статистический ежегодник Республики Беларусь. 2012 г. – Мн.: Нац. стат комитет, 2012. – 715с.
5. Статистический ежегодник Республики Беларусь. 2013 г. – Мн.: Нац. стат комитет, 2013. – 578с.
6. Статистический ежегодник Республики Беларусь. 2014 г. – Мн.: Нац. стат комитет, 2014. – 534с.
7. Статистический сборник Республики Беларусь. 2015 г. – Мн.: Нац. стат комитет, 2015. – 524с.
8. Статистический сборник Республики Беларусь. 2016 г. – Мн.: Нац. стат комитет, 2016. – 518с.

References

1. Statistical Yearbook of the Republic of Belarus. (2009). Minsk: National. stat committee, 640.
2. Statistical Yearbook of the Republic of Belarus. (2010). Minsk: National. stat committee, 582.
3. Statistical Yearbook of the Republic of Belarus. (2011). Minsk: National. stat committee, 604.
4. Statistical Yearbook of the Republic of Belarus. (2012). Minsk: National. stat committee, 715.
5. Statistical Yearbook of the Republic of Belarus. (2013). Minsk: National. stat committee, 578.
6. Statistical Yearbook of the Republic of Belarus. (2014). Minsk: The National. stat committee, 534.
7. Statistical compilation of the Republic of Belarus. (2015). Minsk: National. stat committee, 524.
8. Statistical compilation of the Republic of Belarus. (2016). Minsk: The National. stat committee, 518.

Усоський В. М.

Грошово-кредитна політика національного банку Білорусії в 2010-2016 гг.

У статті досліджується економіка Республіки Білорусь, що відноситься до категорії малої відкритої економіки. На пострадянському просторі вважається, що в Білорусі діє своєрідна модель соціально-економічного розвитку, що відображає термін соціально-орієнтована риночна економіка (Соре). У статті проводиться аналіз принципів побудови і механізмів функціонування специфічної моделі економіки Білорусії в 2010-2016 рр. Особлива увага приділяється трьом останнім рокам, так як економіка країни перебуває в стані стагфляції. Депресивний спад ВВП почався з другої половини 2014 р супроводжуючись високою двухзначной інфляцією. У статті досліджуються макроекономічні тенденції країни і функціонування фінансових ринків, а також оцінюється регулюючий вплив уряду Республіки Білорусь і Національного банку на макросистему і обслуговуючі її фінансові ринки, які знаходяться під впливом сильної турбулентності міжнародних ринків.

Ключові слова: мала відкрита економіка, соціально-орієнтована ринкова економіка, квазі-ринок, депресія, стагфляція, макросистема, грошові ринки..

Usoskiy V.

Money-credit policy of the national bank of Belarus in 2010-2016

The article examines the economy of the Republic of Belarus, which is classified as a small open economy. In the post-Soviet space, it is believed that Belarus has a peculiar model of socio-economic development, which reflects the term socially-oriented market economy (SORE). The article analyzes the principles of construction and mechanisms of the functioning of a specific model of the Belarusian economy in 2010-2016. Particular attention is paid to the last three years, as the country's economy is in a state of stagflation. Depressive decline in GDP began in the second half of 2014, accompanied by a high two-digit inflation. The article examines the macroeconomic trends of the country and the functioning of money markets, as well as assesses the regulatory impact of the government of the Republic of Belarus and the National Bank on the macrosystem and the money markets that serve it, which are affected by the strong turbulence of international markets.

Keywords: small open economy, socially-oriented market economy, quasi-market, depression, stagflation, macrosystem, money markets.

Рецензент: Павлов К. В. – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри «Економіка та управління» Камського інституту гуманітарних та інженерних технологій, м. Іжевськ, Російська Федерація.

Reviewer: Pavlov K. – Professor, Ph.D. in Economics, Head of Economy and Management Department Kamsky institute of humanitarian and engineering technologies, Izhevsk, Russia.

e-mail: kvp_ruk@mail.ru

Стаття подана
12.08.2017

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ ОГЛОСИЛО ПРО НАМІР
ШИРОКОЇ РЕФОРМИ ОСВІТНІХ ЗАКОНІВ**

28 вересня 2017 р. на базі Національного технічного університету «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського» відбулася зустріч міністра освіти і науки України Лілії Гриневич з освітянами. Під час якої, міністр заявила, що з набуттям чинності нового закону «Про освіту» (28 вересня 2017 р.) Міністерство освіти і науки України розпочне широкомасштабну діяльність з оновлення законодавства в усіх сферах освіти.

«Новий закон «Про освіту» – це закон нових можливостей для усієї освіти в Україні від дошкілля і до освіти дорослих. Сьогодні для нас в цьому законі дуже важливою нормою є створення мостів між системою освіти і ринком праці, тому що освіта покликана створити можливості для розвитку особистості, підняти людський потенціал у країні і розвивати, відповідно, економіку України. Це стосується як професійної, так і вищої освіти.

За словами міністра, разом із проектами нових законів «Про загальну середню освіту», «Про професійну освіту», «Про освіту дорослих» та «Про дошкільну освіту» також розроблятимуться зміни до закону «Про вищу освіту».

«Сьогодні, із набуттям чинності нового закону «Про освіту», МОН розпочинає широкомасштабну діяльність з оновлення законодавства в усіх сферах освіти», – додала міністр. Вона також зауважила, що лише прийняття закону недостатньо, адже жодна реформа не зможе відбутись без активної участі професійних спільнот.

«Шановні колеги, реформи відбудуться тільки через вас – тих, хто своєю щоденною працею чи з різних рівнів управління, чи з різних аудиторій та класних кімнат працює з дітьми, учнями, вихованцями та студентами. Саме тому однією з ключових новел закону є підняття соціального статусу педагогічних працівників», – сказала Гриневич.

Оскільки законопроект вводить у правове поле поняття неформальної та інформальної освіти та створює умови для освіти дорослих, тож потенційно його норми стосуються кожного громадянина України.

Кожна реформа, що передбачає зміну всталених правил гри у своїй сфері неминуче зачіпає не лише пропрагматичні інтереси, але цінності, емоції, у випадку освіти йдеться про особистісні межі та орієнтири.

Обмеження терміну перебування однієї людини на посаді керівника поширяться наразі буде поширюватися на всі заклади освіти. Одна особа зможе обиратися на посаду керівника (завідувача кафедри, декана, ректора чи директора школи) не більше двох шестирічних термінів поспіль, а потім зможе працювати на іншій посаді в цій же установі або претендувати на керівництво в іншій установі.

Щодо вищої освіти, то міністр зазначила, що для отримання диплому бакалавра студенти вчитимуться не чотири, а три роки. Натомість навчання в магістратурі стане довшим і триватиме два роки, зараз – півтора. Вступ у магістратуру здійснюватиметься лише за підсумками ЗНО на кожну спеціальність чи освітню програму.

Крім того, Міністерство освіти і науки розпочинає роботу над проектом закону «Про фахову передвищу освіту». У профільному відомстві зазначають, що розробка та ухвалення проекту документа передбачена нормами закону «Про освіту», який ухвалений на початку вересня.

Павлов

Костянтин

Вікторович

доктор економічних наук, професор, заслужений діяч науки Удмуртської Республіки, член Російського географічного товариства, член Міжнародної асоціації інституціоналістів, член Російської академії соціальних наук, член Міжнародної академії екології, член Академії безпеки людини і природи, член Академії праці і зайнятості, член Академії економічних наук України

Вітаємо ювіляра!

З нагоди урочистої події в житті науково-обізнаної спільноти – Дня народження видатного науковця, визнаного не лише на теренах Росії, а й далеко за її межами, Костянтина Вікторовича Павлова, вітаємо шановного ювіляра та присвячуємо сповідь про його блискавичний шлях до виданої особистості та справжнього майстра свого діла!

Костянтин Вікторович Павлов народився в м. Баку. У 1981 р він закінчив економічний факультет Московський державний університет ім. М. В. Ломоносова за фахом «Планування народного господарства» з присвоєнням кваліфікації «Економіст-кібернетик». Однак здатності до дослідницької діяльності у Павлова К.В. проявилися ще в середній школі, що виразилося в здачі шкільних іспитів екстерном і дострокове звернення стягнення на його з 6-ого в 8-ий клас (це був всього другий випадок перекладу екстерном школяра в історії середньої школи Азербайджану за період її радянського розвитку), в досягнутих перемоги на республіканських і міських олімпіадах з математики та фізики.

Після закінчення Московського державного університету ім. М.В. Ломоносова Павлов К.В. близько 15 років працював в системі Російської Академії наук, де пройшов шлях від стажера-дослідника і молодшого

наукового співробітника до завідувача сектором і головного наукового співробітника. Працював в Інституті економічних і міжнародних проблем освоєння океану Далекосхідного відділення АН СРСР, а з 1989 р – в Інституті економічних проблем Кольського наукового центру РАН. Потім 8 років (з 1995р.) Очолював Інститут ре-нальних і національної економіки при Удмуртському державному університеті, після чого був запрошений для роботи в Белгородській державний університет, де з 2003 року працював завідувачем кафедрою світової економіки Білгородського державного університету. У 2009 році він повернувся до Іжевська і, в даний час працює проректором з наукової роботи в Іжевському інституті управління, а також професором в Іжевському державному технічному університеті ім. М.Т. Калашникова і в Російському університеті кооперації (Іжевський філія).

У 1988 р. К. В. Павлов захистив кандидатську дисертацію на тему «Економічна ефективність працевзберігаючих напрямків інтенсифікації виробництва (на прикладі рибної промисловості Далекого Сходу)» у Всесоюзному НДІ економіки рибного господарства, м. Москва; в 1993 р. захистив докторську дисертацію з економіки на тему «Інтенсифікація виробництва в умовах невизначеності економічного середовища» в Інституті соціально-економічних проблем РАН (з 1998 р. перейменований в Інститут проблем регіональної економіки РАН), м Санкт Петербург. У 1991 р йому присвоєно вчене звання «Старший науковий співробітник», а в 1998 р. – вчене звання професора. У 2001 р. йому присвоїли звання «Заслужений діяч науки Удмуртської Республіки».

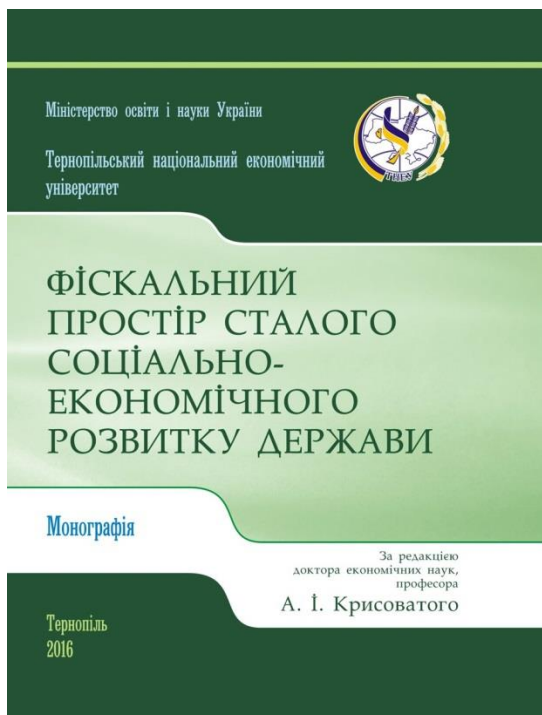
Під його науковим керівництвом захищено близько 20 кандидатських і 3 докторських дисертації економічного профілю. З 1993 р. Павлов К. В. є членом спеціалізованих учених рад по економіці, близько 5 років був заступником голови докторської спеціалізованої вченої ради в ІжДТУ. В даний час є членом спеціалізованої вченої ради в Російському університеті кооперації. Близько 50 раз опонував кандидатські і докторські дисертації з економіки.

Ним опубліковано понад 650 наукових робіт, в тому числі близько 65 книг і більше 250 статей в центральних і зарубіжних журналах. Крім журналів «Регіональна економіка: теорія і практика», «Національні інтереси: пріоритети та безпеку» він також публікується в таких відомих журналах, як «Часопис економічних реформ», «Суспільство і економіка», «Економіст», «Питання статистики», «Людина і праця», «Проблеми теорії та практики управління», «Економіка і управління», «Російське підприємство», «Суспільні науки і сучасність», «Регіональна екологія», «Економічний вісник Донбасу», «Вісник економічної науки України» та багатьох інших.

Павлов К.В. дійсний член Російського географічного товариства, заслужений діяч науки Удмуртської Республіки, а також академік чотирьох громадських академій: Російської академії соціальних наук, Міжнародної академії наук екології, безпеки людини і природи (МАНЕБ), Академії праці і зайнятості і Академії економічних наук України. Крім цього, обраний членом Міжнародної асоціації інституціоналістів. Наразі є членом редколегії ряду журналів, рекомендованих ВАК Росії та України для здобувачів наукового ступеня доктора економічних наук, таких, як «Регіональна економіка: теорія і практика» (Москва, Видавничий дім «Фінанси і кредит»), «Вісник Хмельницького університету», «Регіональна екологія» (Санкт-Петербург, Видавництво РАН) і «Економічний вісник Донбасу» (Україна). Крім цього, він заснував і кілька років був головним редактором журналу «Проблеми регіональної економіки», що видається в Удмуртській державному університеті, який здобув грант Фонду Сороса у Всеросійському конкурсі журнальних проєктів в вузах, який проходив в 1998 р. Був засновником і головним редактором журналу «Проблеми економіки і менеджменту», який кілька років видавався в Белгородському державному університеті. З моменту заснування науково-виробничого журналу «Часопис економічних реформ» професор К. В. Павлов прикрашає строінки практично кожного номеру журналу висвітленням результатів власної наукової школи, виступючи постійним автором та зовнішнім рецензентом видання.

Вітаючи Костянтина Вікторовича з ювілеєм, хочеться щиро побажати йому й надалі такої ж невичерпаної енергії, творчої наснаги, оптимізму, нових наукових та життєвих здобутків, добра й благополуччя!

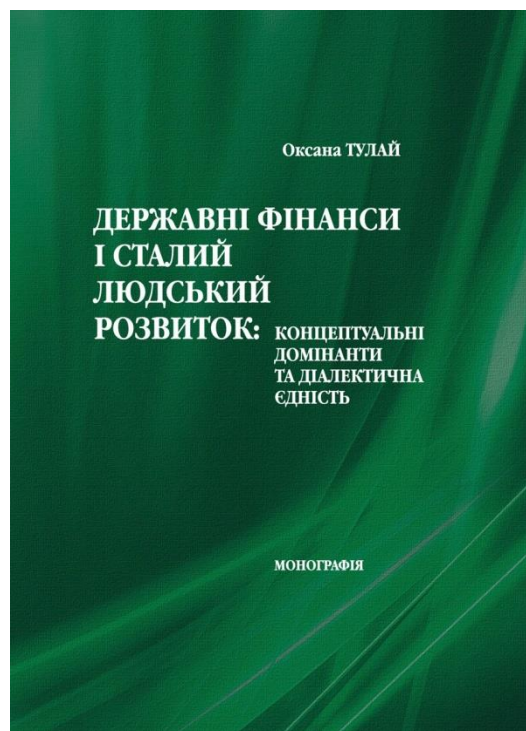

Фіскальний простір сталого соціально-економічного розвитку держави: монографія / за ред. *А. І. Крисоватого*. – Тернопіль: ТНЕУ, 2016. – 420 с.

У монографії досліджено теоретико-методологічні підходи до формування фіскального простору Української держави в умовах розвитку світових інтеграційних процесів. Висвітлено теоретичну концептуалізацію фіскального простору держави. Розкрито проблематику використання фіскально-монетарних інструментів у забезпеченні сталого розвитку суспільства. Показано бюджетні дисбаланси фіскального простору України. Представлено реалії функціонування державних інституцій у фіскальному просторі України та євроінтеграційний контекст митної політики України. Основний акцент зроблено на аналізі та формуванні концептуальних підходів до реформування податкової, митної систем держави, сферах державного управління у фіскальній царині, проблемних аспектах фіскального адміністрування.

Монографія призначена для наукових працівників, викладачів, аспірантів та студентів, державних службовців, у тому числі працівників фіскальної служби, економістів-практиків, а також усіх, хто цікавиться проблемами фіскальної політики.

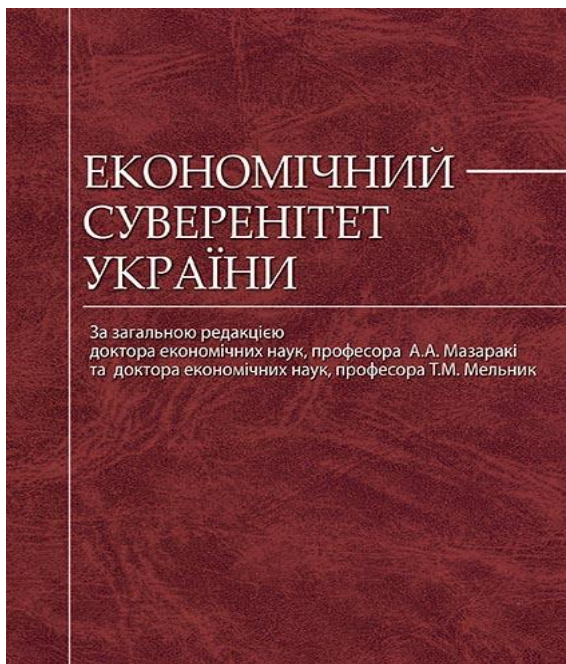

Тулай О. О. **Державні фінанси і сталий людський розвиток: концептуальні домінанти та діалектична єдність** : монографія / *О. О. Тулай*. – Тернопіль : ТНЕУ, 2017. – 400 с.

У монографії досліджено концептуальні засади функціонування державних фінансів та показано їхню роль у вирішенні проблем сталого людського розвитку. Проаналізовано сучасний стан та особливості бюджетного фінансування таких важливих складових соціальної сфери, як охорона здоров'я, освіта, соціальний захист і соціальне забезпечення. Значну увагу приділено основним напрямкам державної фінансової підтримки охорони навколишнього природного середовища. Охарактеризовано перспективи розвитку державного соціального страхування у контексті відтворення людського потенціалу. Монографія містить авторські погляди на складні діалектичні взаємозв'язки між державними фінансами і розвитком людського потенціалу та нові ідеї щодо перегляду усталених стереотипів для формування новітніх національних орієнтирів.

Розраховано на науковців, викладачів, аспірантів і студентів економічних спеціальностей. Книга буде корисною також фахівцям-практикам, державним службовцям та всім, хто прагне поглибити власні економічні знання.

ЕКОНОМІЧНИЙ СУВЕРЕНІТЕТ УКРАЇНИ

За загальною редакцією
доктора економічних наук, професора А.А. Мазаракі
та доктора економічних наук, професора Т.М. Мельник

Економічний суверенітет України: монографія / А. А. Мазаракі, Т. М. Мельник, В. В. Юхименко, В. М. Костюченко та ін.; за заг. ред. А. А. Мазаракі та Т. М. Мельник. – К.: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2016. – 700 с.

У монографії представлено наукову концепцію збереження економічного суверенітету України в умовах посилення дисбалансів у міжнародному економічному просторі. Розкрито механізми взаємодії України із суб'єктами глобальної економіки та визначено напрямки посилення її міжнародного статусу на світових ринках товарів та послуг в умовах глобальної продовольчої та енергетичної кризи. Поглиблено теоретико-методологічні засади забезпечення економічного суверенітету за умов високого рівня зовнішньої відкритості; досліджено детермінанти впливу на поточний стан. Обґрунтовано стратегічні напрямки розвитку зовнішньоекономічних відносин України, які забезпечують посилення її міжнародної конкурентоспроможності та гарантують підтримку її економічного суверенітету.

Призначено для науковців, викладачів, студентів, практичних працівників сфери зовнішньоекономічної діяльності, а також широкого кола читачів.

ТІНЬОВА МІЖНАРОДНА ТОРГІВЛЯ

МАКРОЕКОНОМІЧНА ТЕОРІЯ ТА ФІСКАЛЬНІ НАСЛІДКИ ДЛЯ УКРАЇНИ

Монографія

Тіньова міжнародна торгівля: макроекономічна теорія та фіскальні наслідки для України: монографія / [Вдовиченко А. М., Зубрицький А. І., Рубцов О. М., Семир'янов Д. Я., Серебрянський Д. М.]; за заг. ред. Д. М. Серебрянського. – К.: Алерта, 2017. – 202 с.

Досліджено місце та значення офіційної зовнішньої торгівлі в економічному розвитку України. Оцінено масштаби заниження (завищення) експортно-імпортних операцій та визначено, як впливають такі процеси на макроекономічні показники економіки України. Проаналізовано фіскальні та економічні наслідки зовнішньоторговельних розбіжностей при імпорті товарів в Україну. Доведено та оцінено наявність тіньового сектору у сфері зовнішньої торгівлі України. Описано типові схеми маніпулювання митною вартістю товарів при їх експорті та імпорті. Виявлено сектори впливу та макроекономічні наслідки реалізації тіньових схем у міжнародній торгівлі. Проаналізовано окремі аспекти національних та світових трендів у механізмі протидії мінімізації та оптимізації оподаткування в міжнародній торгівлі.

Видання розраховане на науковців, викладачів, студентів, магістрантів, аспірантів, працівників міністерств та відомств, а також широкий загал читачів, які цікавляться проблемою тіньової міжнародної торгівлі.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

Бурлуцька Світлана Владисла- вівна	Доктор економічних наук; доцент кафедри «Облік та аудит» Донбаська державна машино- будівна академія (м. Краматорськ, Україна) <i>e-mail: lanavb75@gmail.com</i>	Burlutska Svitlana	Professor, Ph.D. of Economics, Associate Professor of Accounting and Audit Department Donbass state engineering academy (Kramatorsk, Ukraine) <i>e-mail: lanavb75@gmail.com</i>
Бурлуцька Сергій Віталійович	Доктор економічних наук; завідувач кафедри «Економіка підприємства» Донбаська державна машино- будівна академія (м. Краматорськ, Україна) <i>e-mail: magistrdr@gmail.com</i>	Burlutskiy Sergii	Professor , Ph.D. of Economics, Head of Enterprise economy Department Donbass state engineering academy (Kramatorsk, Ukraine) <i>e-mail: magistrdr@gmail.com</i>
Васильченко Анастасія Олегівна	Кандидат економічних наук, завідувач кафедри «Історико-культурна спадщина» Полеського державного університету (м. Пінськ, Білорусія) <i>e-mail: Vasilchenko.2012@inbox.ru</i>	Vasylichenko Anastasiia	Ph.D. in Economics, Head of Historical and cultural heritage Department Polesky state University (Pinsk, Belarus) <i>e-mail: Vasilchenko.2012@inbox.ru</i>
Виногород Георгій Георгійович	Кандидат економічних наук, доцент кафедри «Бухгалтерського обліку, аналізу та аудиту в промисловості» Білоруського державного економічного університету (м. Мінськ, Білорусія) <i>e-mail: nn@bseu.by</i>	Vynohorov Georgiy	Ph.D. in Economics, Associate Professor of Accounting, analysis and audit in industry Department Belarusian State Economic University (Minsk, Belarus) <i>e-mail: nn@bseu.by</i>
Калінеску Тетяна Василівна	Доктор економічних наук, професор, головний науковий співробітник Східноукраїнського національ- ного університету імені Володимира Даля (м. Северодонецьк, Україна) <i>e-mail: tetyana.calinescu@gmail.com</i>	Calinescu Tetyana	Professor, Ph.D. in Economics, Professor, chief Scientist employee Volodymyr Dahl East Ukrainian National University (Severodonetsk, Ukraine) <i>e-mail: tetyana.calinescu@gmail.com</i>
Києвич Олександр Володимиро- вич	Доктор економічних наук, професор кафедри «Економіка та фінанси підприємств та галузей» Міжнародного банківського інституту (м. Санкт-Петербург, Росія) <i>e-mail: a.v.kievich@yandex.ru</i>	Kievich Oleksandr	Professor, Ph.D. in Economics, Professor of Economics and Finance Department Enterprises & Industries AIO of Higher Education «International Banking Institute» (St-Petersburg, Russia) <i>e-mail: a.v.kievich@yandex.ru</i>

<p>Клековкин Леонід Іванович</p>	<p>Кандидат економічних наук, доцент кафедри «Економіка та управління» Іжевського філіалу «Російський університет кооперації» (м. Іжевськ, Росія) <i>e-mail: izhevsk@rucoop.ru</i></p>	<p>Klepvkin Leonid</p>	<p>Ph.D. of Economics, Associate Professor of of Economics and Management Department of Izhevsk branch of "Russian University cooperation" (Izhevsk, Russian Federation) <i>e-mail: izhevsk@rucoop.ru</i></p>
<p>Костирко Лідія Андріївна</p>	<p>Доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри «Фінанси та банківська справа» Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля (м. Сєверодонецьк, Україна) <i>e-mail: lid_kost@mail.ru</i></p>	<p>Kostyrko Lydia</p>	<p>Professor, Ph.D. in Economic, Head of Finances and Banking Department Volodymyr Dahl East Ukrainian National University (Severodonetsk, Ukraine) <i>e-mail: lid_kost@mail.ru</i></p>
<p>Котлячков Олег Васильович</p>	<p>Кандидат економічних наук, доцент кафедри «Економіка та управління» Іжевського філіалу «Російський університет кооперації» (м. Іжевськ, Росія) <i>e-mail: izhevsk@rucoop.ru</i></p>	<p>Kotlyachtkov Oleg</p>	<p>Ph.D. of Economics, Associate Professor of of Economics and Management Department of Izhevsk branch of "Russian University cooperation" (Izhevsk, Russian Federation) <i>e-mail: izhevsk@rucoop.ru</i></p>
<p>Морунова Галина Володимирів- на</p>	<p>Кандидат економічних наук, доцент кафедри «Державні та муніципальні фінанси» Санкт-Петербурзький держав- ний економічний університет (м. Санкт-Петербург, Росія) <i>e-mail: morunova2009@mail.ru</i></p>	<p>Morunova Galina</p>	<p>Ph.D. in Economics, Associate Professor of the department of state and municipal finances Saint-Petersburg State University of Economics (St-Petersburg, Russia) <i>e-mail: morunova2009@mail.ru</i></p>
<p>Мустафаєв Азіз Агасалімо- вич</p>	<p>Кандидат економічних наук, Старший науковий співробітник Федеральної державної бюджетної установи Інститут соціально-економічних та енергетичних проблем Півночі Комі Уральського відділу Російської академії наук (м. Сиктивкар, Комі, Росія) <i>e-mail: mustafaev@iespn.komisc.ru</i></p>	<p>Mustafayev Aziz</p>	<p>Ph.D. in Economics, Senior Research Fellow Federal government budget institutions Sciences Institute socio-economic and the energy problems North Komi Scientific Center, Ural- division of the Russian Academy of Sciences (Syktyvkar, Komi, Russia) <i>e-mail: mustafaev@iespn.komisc.ru</i></p>
<p>Оглобліна Вікторія Олександрів- вна</p>	<p>Кандидат економічних наук, доцент кафедри «Фінанси, банківська справа та страхування» ПрАТ «ПВНЗ «Запорізький інститут економіки та інформа- ційних технологій» (м. Запоріжжя, Україна) <i>e-mail: va.ogloblina@gmail.com</i></p>	<p>Ogloblina Viktoria</p>	<p>Ph.D. in Economics, Associate Professor of Finance, Banking and Insurance Department Private higher education institution «Zaporizhzhya Institute of Economics and Infor- mation Technology» (Zaporizhzhya, Ukraine) <i>e-mail: va.ogloblina@gmail.com</i></p>
<p>Павлов Костянтин Вікторович</p>	<p>Доктор економічних наук, професор кафедри «Економіка та управління» Іжевської філії Росій- ського університету кооперації (м. Іжевськ, Удмуртія, Росія) <i>e-mail: kvp_ruk@mail.ru</i></p>	<p>Pavlov Konstantin</p>	<p>Professor, Ph.D. in Economics, professor of Economy and management Department of the Izhevsk branch the Russian university of cooperation (Izhevsk, Udmurtia, Russia) <i>e-mail: kvp_ruk@mail.ru</i></p>

Пономарьова Ірина Василівна	Кандидат економічних наук, старший науковий співробітник Східноукраїнського національ- ного університету імені Володимира Даля (м. Сєверодонецьк, Україна) <i>e-mail: irina310577@mail.ru</i>	Ponomarova Iryna	Ph.D. in Economics, Senior Research Fellow Volodymyr Dahl East Ukrainian National University (Severodonetsk, Ukraine) <i>e-mail: irina310577@mail.ru</i>
Репкін Сергій Борисович	Кандидат економічних наук, доцент, ректор Білоруського державного університету фізичної культури (м. Мінськ, Білорусія) <i>e-mail: rector@sportedu.by</i>	Repkin Sergiy	Ph.D. in Economics, Associate Professor, Rector of the Belarusian State University physical culture (Minsk, Belorussia) <i>e-mail: rector@sportedu.by</i>
Солодовников Сергій Юрійович	Доктор економічних наук, завідувач кафедри «Економіка та право» Білоруського державного технічного університету (м. Мінськ, Білорусія) <i>e-mail: economica@bntu.by</i>	Solodovnikov Sergiy	Professor, Ph.D. in Economic, Head of Economics and Law Department Belarusian State Technical University (Minsk, Belorussia) <i>e-mail: economica@bntu.by</i>
Стиров Максим Михайлович	Кандидат економічних наук, Старший науковий співробіт- ник Інституту соціально- економічних та енергетичних проблем Півночі Комі НЦ УрО РАН (м. Сиктивкар, Росія) <i>e-mail: Styrovmm@mail.ru</i>	Styrov Maksim	Ph.D. in Economics, Senior Fellow of the Institute of Socio- Economic and Energy Problems of the North Komi SC RAS (Syktyvkar, Russia) <i>e-mail: Styrovmm@mail.ru</i>
Чернявська Євгенія Іванівна	Доктор економічних наук, професор кафедри «Економіка і підприємництво» Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля (м. Сєверодонецьк, Україна) <i>e-mail: economics@snu.edu.ua</i>	Chernyavska Evgenia	Professor, Ph.D. in Economic, Professor of Finances and Bank- ing Department Economy and entrepreneurship Volodymyr Dahl East Ukrainian National University (Severodonetsk, Ukraine) <i>e-mail: economics@snu.edu.ua</i>
Уманська Юлія Миколаївна	Кандидат економічних наук, доцент кафедри «Облік і оподаткування» Запорізький національний університет (м. Запоріжжя, Україна) <i>e-mail: umskaja@gmail.com</i>	Umanska Yulia	Ph.D. in Economics, Associate Professor of Accounting and taxation Depart- ment Zaporizhzhya National Uni- versity (Zaporizhzhya, Ukraine) <i>e-mail: umskaja@gmail.com</i>
Усоський Володимир Миколайович	Доктор економічних наук, професор кафедри «Економічні науки» Мінського державного лінгвістичного університету (м. Мінськ, Білорусія) <i>e-mail: economica@bntu.by</i>	Usoskiy Volodymyr	Professor, Ph.D. in Economic, Professor of Economic Sciences Department Minsk State Linguistic University (Minsk, Belorussia) <i>e-mail: economica@bntu.by</i>

ЧАСОПИС ЕКОНОМІЧНИХ РЕФОРМ

науково-виробничий журнал

№ 3 (27), 2017

Відповідальний за випуск

С. К. Рамазанов

Оригінал-макет

Г. С. Ліхоносова

Підписано до друку 29.09.2017 р.
Формат 60x84 1/8. Гарнітура Times New Roman.
Умов. друк. арк. 19,1. Обл. вид. арк. 20,0
Тираж 300 екз. Вид. № 4113 Замов. № 187

Видавництво
Східноукраїнського національного університету
імені Володимира Даля
93406, м. Северодонецьк, Луганська обл., пр. Центральний, 59а

Свідоцтво про реєстрацію: серія ДК № 1620 від 18.12.03 р.

Адреса видавництва: 93406, м. Северодонецьк, Луганська обл., пр. Центральний, 59а

Телефон / факс (06452) 4-03-42

E-mail: uni.snu.edu@gmail.com

http://snu.edu.ua

Надруковано у видавництві СНУ ім. В. Даля
Свідоцтво про реєстрацію серія ДК № 2884 від 26.06.2007 р.
93400, м. Северодонецьк, пр. Центральний, 59а,

Телефон / факс (06452) 4-03-42; <http://www.snu.edu.ua>; uni.snu.edu@gmail.com

Шановні колеги, пропонуємо Вашій увазі
ВИМОГИ
щодо змісту та оформлення статей для подання в науково-виробничий журнал
«ЧАСОПИС ЕКОНОМІЧНИХ РЕФОРМ»

Сфера розповсюдження науково-виробничого журналу «Часопис економічних реформ»: загальнодержавна, зарубіжна.

Тематичні рубрики:

- теорія та методологія економічного розвитку;
- економіка та підприємництво;
- податки та бюджетна політика;
- фінанси та банківська справа;
- управління сучасним підприємством;
- облік та аудит;
- менеджмент;
- економіка регіону;
- соціальна економіка;
- міжнародна економіка;
- економічна кібернетика;
- організація виробництва.

Програмні цілі науково-виробничого журналу
«Часопис економічних реформ»:

- висвітлення проблем соціально-економічного розвитку країни;
- поглиблене вивчення методологічних та прикладних проблем сучасної економіки;
- оприлюднення результатів досліджень у галузі економіки, менеджменту, організації виробництва та підприємництва;
- поширення досвіду реформувань у всіх сферах економічної діяльності;
- надання інформаційної підтримки аспірантам, докторантам та молодим вченим.

Рукописи статей, що будуть направлятися до журналу повинні бути набрані у текстовому редакторі Microsoft Word (файл повинний мати розширення *.doc або *.rtf), написані українською мовою (або російською, чи англійською – для громадян інших країн).

Обсяг статті – від 8 до 10 сторінок формату А4 (210x297 мм).

Шрифт Times New Roman Сут № 14;

Міжрядковий інтервал 1,5.

Поля сторінок: усі – 20 мм (без колонтитів).

Структура статті повинна відповідати Постанові Президії ВАК України № 7-05/1 від 15.01.2003 р. ("Бюлетень ВАК України" № 1/2003) та мати такі **елементи**:

- **Постановка проблеми** в загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями.
- **Аналіз останніх досліджень і публікацій**, у яких започатковано розв'язання даної проблеми, на які спирається автор;
 - Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, яким присвячується стаття.
 - **Формулювання мети статті**.
 - **Виклад основного матеріалу дослідження** з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів.
 - **Висновки з даного дослідження і перспективи подальших досліджень** у цьому напрямі.

ДО РУКОПISУ ДОДАЮТЬСЯ

- **зовнішня рецензія від доктора економічних наук** (НЕ з місця працевлаштування/навчання автора), завірена відповідним чином;
- **довідка про автора (трьома мовами)**, в якій вказуються прізвище, ім'я та по батькові, науковий ступінь і вчене звання, зазначається посада й організація (повна назва кафедри або іншого структурного підрозділу, без абревіатур), де працює автор, контактний телефон, електронна адреса, назва статті та обрана тематична рубрика;
- **довідка про зовнішнього рецензента (трьома мовами)**, у якій вказуються прізвище, ім'я та по батькові, науковий ступінь і вчене звання, посада й організація, де працює ре-

- **Література** з послідовною нумерацією відповідно до розміщення у статті. **Бібліографія оформлюється за стандартом, затвердженим ВАК України (Бюлетень ВАК України № 5, 2009 р.).** Перелік літератури – **не менше 10 позицій**, мовами оригіналу (виключення – китайська, японська, корейська та арабська. В такому разі джерело подається у перекладі на англійську, із вказівкою мови оригіналу в дужках); У переліку літератури має бути **не більше 20% посилань** на джерела, авторами яких є автори статті.

Пристатейний список літератури англійською мовою (References) повинен бути оформлений згідно APA (the American Psychological Association), приклад надається!

Окремою сторінкою наводять **анотації (не менш 500 символів кожна), ключові слова, назва статті, прізвище, ім'я авторів** трьома мовами (українська, російська та англійська).

Формули подають у форматі *Microsoft Equation 2.0, 3.0 (4.0)*, вирівнюють по центру посередині тексту і нумерують в круглих дужках з правого краю.

Рисунки підписують і нумерують під рисунком по центру тексту.

Всі об'єкти в простих рисунках, які зроблені у Word, мають бути обов'язково згруповані.

Таблиці подають як окремі об'єкти у форматі *Word* з розмірами, приведеними до сторінки складання. Основний кегль таблиці 11, заголовок 12. Заголовки таблиць розміщують по центру сторінки, нумерація таблиць — по правому краю сторінки.

цензент, його контактний телефон та **обов'язково** електронна адреса;

- **витяг із протоколу** засідання кафедри, факультету або Вченої ради установи з рекомендацією статті до друку;
- **супроводжувальна заява** (за наявності співавторів – спільна, за підписами усіх) про те, що стаття є власною роботою автора (авторів), ніде раніше не друкувалася і не знаходиться на розгляді в інших виданнях;
- **переклад повного тексту статті англійською мовою** (відповідно п. 2.9 Наказу Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України № 1111 від 17.10.2012 р.).

У текст статті можуть бути внесені редакційні правки без узгодження з автором.

Приклади оформлення переліку літератури в статті англійською мовою (References):
Standard for references conforms to requirements **APA (the American Psychological Association)** :
<http://www.apastyle.org/>.

Journal articles with DOI:

Author, A. A. (Year of publication). Article Title. Journal Title, vol. (no.), pages. doi.
e.g. Monasturnyi, E.A. (2006). Innovative cluster. Innovations, 2, 38-43. doi:10.1037/0278-6133.24.2.225.

Journal articles without DOI:

Author, A. A. (Year of publication). Article Title. Journal Title, vol. (no.), pages.
e.g. Monasturnyi, E.A., & Kulik, J.A. (2005). Social and economic development. Economy of Region, 3, 39-52.
Monasturnyi, E. A. & Kulik, J.A. & Nulif, K.L. (2008). Social and economic development. Economy, 3, 52-67.

Books:

Author, A. A. (Year of publication). Title of book (Edition). Location: Publisher, pages.
e.g. Monasturnyi, E. A. (2006). Innovative cluster. Moscow: Nauka, 267.
Duncan, G. J., & Brooks-Gunn, J. (Eds.). (1997). Consequences of growing up poor. New York, NY: Russell Sage Foundation, 350.
Plath, S. (2000). The unabridged journals. K. V. Kukil (Ed.). New York, NY: Anchor, 680.

Chapter in a book:

Author, A. A., & Author, B. B. (Year of publication). Title of chapter. In A. A. Editor & B. B. Editor (Eds.), Title of book (pages of chapter). Location: Publisher.
e.g. Monasturnyi, E. A. (2006). Innovative cluster. In J. A. Kulik (Ed.), Innovations (pp. 12-21). Moscow: Nauka.

Electronic sources (Web publications):

Author, A. A., & Author, B. B. (Date of publication). Title of article. Title of Online Periodical, volume number (issue number if available). Retrieved from <http://www.someaddress.com/full/url/>.
e.g. Tatarkin A. I. (2013). Self-development of regional socioeconomic systems as the need for Russia's federal development. Economy of Region, 4. Retrieved from <http://economyofregion.com/archive/2013/47/2164/pdf/>.

Кожна стаття, представлена в редакцію, за наявності переліченого пакету документів, позитивної зовнішньої рецензії, друкується у найближчому випуску журналу, згідно розкладу тиражування журналу (див. таблицю), а саме чотири рази на рік (щокварталу).

Поточний номер журналу	1	2	3	4
Термін тиражування номеру журналу та опублікування в мережі Internet	31.03	30.06	30.09	31.12
Підсумковий строк надання статті до відповідного номеру журналу	20.02	20.05	20.08	20.11

Шановні автори, будь ласка, не затримуйте строк надання матеріалів.
Це стане підґрунтям якісної та швидкої публікації Вашої наукової праці!

Головний редактор

доктор економічних наук, професор Калінеску Тетяна Василівна

тел. (06452) 4-03-42.

Відповідальний редактор

кандидат економічних наук, доцент Ліхоносова Ганна Сергіївна

тел. (06452) 4-03-42.

Статті подаються поштою за адресою:

Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля,
пр. Центральний, 59-А, м. Северодонецьк, Луганська обл., 93400 або надсилаються на e-mail:
a.likhonosova@gmail.com; tetyana.calinescu@gmail.com

www.chasopys.jimdo.com;

Сподіваємося на плідну співпрацю!

